

J E B P I R

Ekonomi İşletme Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Dergisi

Yıl/Year 2025
Cilt / Volume 11
Sayı / Issue 1

ISSN: 2149-0732
e - ISSN: 2602-4845

Kırıkkale Üniversitesi Ekonomi, İşletme, Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Dergisi	Kırıkkale University Journal of Economics, Business, Politics and International Relations
--	---

JEBPIR, Kırıkkale Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'nin uluslararası hakemli dergisidir.	JEBPIR is the international refereed journal of Kırıkkale University Faculty of Economics and Administrative Sciences.
Dergi, Haziran ve Aralık aylarında olmak üzere yılda 2 kere yayınlanmaktadır.	Journal is published twice in a year, on June and December

Yayınlanan makalelerde belirtilen görüşler yazarlarına aittir.	All opinions in published articles are belong to their writers.
Yazıların yayınlanması, derginin ya da üniversitenin bu görüşleri savunduğu anlamına gelmez.	Publishing a article does not mean that university or journal support that opinions.

Bu derginin bütün hakları Kırıkkale Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'ne aittir.	All rights of this journal belong to Kırıkkale University Faculty of Economics and Administrative Sciences.
--	---

KÜNYE

Sahibi | Publisher

Kırıkkale Üniversitesi In behalf of Kırıkkale University
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi adına Faculty of Economics and Administrative Sciences
SELİM CENGİZ

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü |Managing Editor

Fatma Duygu ARSLAN

Editör |Editor

Hasan YAYLI

Editör Yardımcıları|Assistant Editors

Fatma Duygu ARSLAN

Sekreter |Secretary

Yasin Can GÖNÜLTAŞ

Yayın Kurulu|Editorial Board

Prof. Dr. Hasan YAYLI (Editör)

Prof. Dr. Hasan YAYLI (Kırıkkale Üniversitesi, Kırıkkale,Türkiye)

Prof. Dr. Nihat IŞIK (Kırıkkale Üniversitesi, Kırıkkale,Türkiye)

Prof. Dr. Eda YEŞİL (Kırıkkale Üniversitesi, Kırıkkale,Türkiye)

Prof. Dr. Haluk ÖZDEMİR (Kırıkkale Üniversitesi, Kırıkkale,Türkiye)

Prof. Dr. İsmail GÖKDENİZ (Kırıkkale Üniversitesi, Kırıkkale,Türkiye)

Prof. Dr. Mehmet DİKKAYA (Kırıkkale Üniversitesi, Kırıkkale,Türkiye)

Prof. Mohamed El HODIRI (Kansas University, ABD)

Prof. Dr. Dragica ODZAKLIESKA (University St. Kliment Ohridski – Bitola, Bulgaristan)

Prof. Dr. Günther LOSCHNIGG (University of Graz, Avusturya)

Doç. Dr. Murtaza HASANOĞLU (Azerbaycan Cumhuriyeti, Devlet İdarecilik Akademisi, Azerbaycan)

Dr. Mustafa COŞKUN (University Of Tübingen, Almanya)

İletişim | Contact

Adres / Address : Kırıkkale Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Ankara Yolu 7. km 71450
Yahşihan / KIRIKKALE

Telefon / Phone : +90 318 357 3860

Faks / Fax : +90 318 357 3800

E-posta / E-mail : jebpir@kku.edu.tr
ycangonultas@kku.edu.tr

ISSN : 2149-0732

Grafik/Kapak Tasarım / Graphic Design: Yasin Can Gönültaş

Bilim ve Hakem Kurulu | Advisor Board

Abdullahatıf ÇEVİKER – İstanbul Medeniyet Üniversitesi
Adem ÇAYLAK – Kocaeli Üniversitesi
Adem DOĞAN – Cumhuriyet Üniversitesi
Adem KORKMAZ – Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Adnan AKIN – Kırıkkale Üniversitesi
Ahmet HASKÖSE – Erciyes Üniversitesi
Ahmet UZUN – Akdeniz Üniversitesi
Bekir Berat ÖZİPEK – İstanbul Ticaret Üniversitesi
Celalettin GÜNGÖR – Kırıkkale Üniversitesi
Dragica ODZAKLIESKA - University St. Kliment Ohridski – Bitola
Emin ERTÜRK – Uludağ Üniversitesi
Fatih ÖZATAY – TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi
Fatma ZEREN – Malatya İnönü Üniversitesi
Ferudun YILMAZ – Uludağ Üniversitesi
Fikret ÇELİK – Kırıkkale Üniversitesi
Gülfettin ÇELİK – İstanbul Medeniyet Üniversitesi
Günther LOSCHNIGG - University of Graz
Güven DELİCE – Cumhuriyet Üniversitesi
Hakan BERUMENT – Bilkent Üniversitesi
Hakan TÜRKAY – Sivas Cumhuriyet Üniversitesi
Hakkı BÜYÜKBAŞ – Erciyes Üniversitesi
Halis ÇETİN – Cumhuriyet Üniversitesi
Hamza AL – Sakarya Üniversitesi
Hasan YAYLI – Kırıkkale Üniversitesi
Hilmi ÜNSAL – Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
İlker Hüseyin ÇARIKÇI – Süleyman Demirel Üniversitesi
Kâmil ŞAHİN – Kırıkkale Üniversitesi
Khatir Mohammed - Bounaama University
Kudret BÜLBÜL – Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Latif ÖZTÜRK – Kırıkkale Üniversitesi
M. Savaş KAFKASYALI – Kırıkkale Üniversitesi
M. Nazif SHAHRANİ – Indiana University
Mahmut BİLEN – Sakarya Üniversitesi
Mahmut ZORTUK – Kütahya Dumlupınar Üniversitesi
Mohamed El HODIRI - Kansas University
Muammer YAYLALI – Erzurum Teknik Üniversitesi
Muhammed Halim DALGIN – Kutztown University, Pennsylvania, USA
Muhittin ATAMAN – Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi
Muhittin KAPLAN – İstanbul Üniversitesi
Murat Ali DULUPÇU – Süleyman Demirel Üniversitesi
Murat ATAN – Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Murtaza HASANOĞLU - Azerbaycan Cumhuriyeti, Devlet İdarecilik Akademisi
Mustafa ACAR – Necmettin Erbakan Üniversitesi
Nezir KÖSE – Gazi Üniversitesi
Ömer ÇAHA – Yıldız Teknik Üniversitesi
Ömer DEMİR – Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi
Ömer Selçuk EMSEN – Atatürk Üniversitesi
Ömer ŞANLIOĞLU – Erciyes Üniversitesi
Ömer TORLAK – Rekabet Kurumu
Patrycja Jaworska (University of Warsaw)
Ramazan GÖZEN – Marmara Üniversitesi
Refik YASLIKAYA – Kırıkkale Üniversitesi
Ryoko Wada - Keiai University – Japonya
Seyfi YILDIZ – Kırıkkale Üniversitesi
Şuayıp ÖZDEMİR – Afyon Kocatepe Üniversitesi
Tayyar ARI – Uludağ Üniversitesi
Ünal Halit ÖZDEN – İstanbul Ticaret Üniversitesi
Veysel KULA – Afyon Kocatepe Üniversitesi
Yusuf PUSTU – Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Editörden | From Editor

Dergimiz JEBPIR, Kırıkkale Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi tarafından yılda iki kez yayınlanan süreli ve hakemli bir bilimsel dergidir. Dergimiz, iktisat, işletme, maliye, uluslararası ilişkiler, kamu yönetimi başta olmak üzere iktisadî ve idarî bilimler alanlarındaki bilimsel makaleleri yayınlamayı amaç edinir. Dergimiz bilimsel makale yayınlarına ek olarak gerekli görüldüğü durumlarda söz konusu alanlarda klasikleşmiş-literatüre katkı yapan yabancı makale çevirilerine ve kitap tanıtımlarına (book review) ve alanında önde gelen bilim insanlarının söyleşilerine de yer verebilir. Dergimizde yer alan bütün yayınlar hakemlik sürecine tabi olup, dergimizde yer alan yazılar kısmen ya da tamamen kaynak gösterilmeksizin alıntılanamaz. Dergimizde yer alan yazıların bütün hukukî sorumluluğu yazar(lara) aittir.

Bu sayımızın çıkmasında başta editör yardımcımız Arş. Gör. Fatma Duygu ARSLAN ve Dergi Sekreterimiz Dr. Öğr. Üyesi Yasin Can GÖNÜLTAŞ olmak üzere tüm bilim, hakem ve yayın kuruluna ayrıca katkı veren tüm hocalarımıza teşekkür ediyorum.

Prof. Dr. Hasan YAYLI
Baş Editör

**EKONOMİ İŞLETME SİYASET VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER DERGİSİ (JEBPIR)
2025 11(1) SAYISI TARANAN DİZİNLER**

EBSCO

İÇİNDEKİLER

Umut Turgut YILDIRM – Canan KATILMIŞ

Jean-Jacques Rousseau ve Emmanuel Joseph Sieyès’in İrade Kavramları Üzerine Bir İnceleme: Doğrudan ve Temsili Egemenlik (*A Study of Concepts of Will in Jean-Jacques Rousseau and Emmanuel Joseph Sieyès: Direct and Representative Sovereignty*) 1

Ahmet TERZİOĞLU

Yargıtay Kararları Işığında İşçinin Yıllık Ücretli İzin Hakkı (*Worker’s Annual Paid Leave Right considering the Court of Appeals Decisions*) 17

Refik YASLIKAYA – Damla YOZGAT

Müşterilerin Kafe Tercihlerini Etkileyen Faktörler: Kırıkkale İli Yahşıhan İlçesi Yenişehir Mahallesi Örneği (*Determinants of Café Choice Among Customers: A Case Study of Yenişehir Neighborhood, Yahşıhan District, Kırıkkale Province*) 30

Neslihan KÜNYE POLAT

Tutumluluk Ölçeğinin Türkçeye Uyarlanması: Yapısal Geçerlik ve Kültürel Uyum Üzerine Bir İnceleme (*Turkish Adaptation of the Frugality Scale: A Study on Construct Validity and Cultural Adaptation*) 51

Zeki DOĞAN

İzaha Davet Müessesesi: Niğde İli Örneği (*Invitation to Explanation Mechanism: The Case of Niğde*) 70

Ahmet MUTLU – Merve Nur YAŞAR

Sürdürülebilir Çevre Etiği İçin Ulusal Bir Olanak Olarak Köy Enstitüleri ve Akpınar Köy Enstitüsü Kütüphanesi (*Akpınar Village Institute Library In Creating A National Opportunity For Environmental Ethics*) 101

Ali KİRİKTAŞ

ABD’nin Küresel Teknoloji Politikası: Dijital Egemenlik ve Rekabet (*US Global Technology Policy: Digital Sovereignty and Competition*) 122

Ali Buğra KÜÇÜK

Amerikan Solunun Yeni Açmazı: “Woke” Kültürü ve “DEI” İşe Alımlarının İş Dünyası Üzerindeki Etkileri (*The American Left’s New Dilemma: The Impact of “Woke” Culture and DEI Hiring Practices on the Business World*) 145

2025-II(I)

Ekonomi İşletme Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Dergisi

Jean-Jacques Rousseau ve Emmanuel Joseph Sieyès'in İrade Kavramları Üzerine Bir İnceleme: Doğrudan ve Temsili Egemenlik

A Study of Concepts of Will in Jean-Jacques Rousseau and Emmanuel Joseph Sieyès: Direct and Representative Sovereignty

Umut Turgut YILDIRIM * Canan KATILMIŞ **

Makale Geliş Tarihi / Received : 08.05.2025
Makale Kabul Tarihi / Accepted : 26.06.2025

ÖZET

Halk egemenliği düşüncesi, modern demokrasilerin meşruiyet temelini oluşturması bakımından önemlidir. Egemenliğin kaynağı ve kullanımına ilişkin tartışmalar, modern siyasal düşüncenin şekillenmesinde kritik bir rol oynamaktadır. Bu çalışma, Jean-Jacques Rousseau'nun **genel irade** ve Emmanuel Joseph Sieyès'in **milli irade** kavramlarını halk egemenliği ve temsili egemenlik ekseninde incelemekte ve bu iki kavramın tarihsel gelişimini ve teorik farklılıklarını tartışmaktadır. Çalışmanın temel amacı, **genel ve milli irade** kavramlarının modern dönem demokratik sistemlerde nasıl yorumlandığını karşılaştırmalı olarak değerlendirmektir. Sosyal bilimlerde yorumsayıcı yaklaşımın benimsediği çalışma, nitel araştırma yöntemleriyle yürütülmüş, ikincil veriler esas alınarak doküman analizi yapılmış; elde edilen bulgular betimsel analiz ile değerlendirilmiştir. Sonuç olarak, Rousseau'nun doğrudan katılımı tecelli eden ve ortak iyiyi hedefleyen genel irade anlayışına karşın Sieyès, ulusun soyut birliğini temsilciler aracılığıyla ifade eden ve modern temsili demokrasilerin temelini oluşturan bir milli irade kavramsallaştırması sunmaktadır. Bu iki farklı irade ve egemenlik tezi, demokrasinin uygulanış biçimi, halkın katılımı ve bireysel özgürlüklerin kapsamı gibi temel konularda ayrımlar içermektedir.

Anahtar Kavramlar: Halk Egemenliği, Temsili Egemenlik, Genel İrade, Milli İrade, Rousseau-Sieyès.

ABSTRACT

The concept of popular sovereignty is exceptionally important as it forms the basis of legitimacy for modern democracies. Discussions concerning the source and exercise of sovereignty play a critical role in shaping modern political thought. This study examines Jean-Jacques Rousseau's concept of the general will and Emmanuel Joseph Sieyès' concept of the national will within the framework of popular and representative sovereignty, discussing the historical development and theoretical differences of these two concepts. The primary objective of this study is to provide a comparative evaluation of how the approaches of general will and national will are interpreted in modern democratic systems. Adopting an interpretivist approach within the social sciences, this study was conducted using qualitative research methods. Document analysis was performed based on secondary data, and the obtained findings were evaluated through descriptive analysis. In conclusion, in contrast to Rousseau's conception of the general will, which manifests through direct participation and aims for the common good, Sieyès presents a conceptualization of the national will that expresses the abstract unity of the nation through representatives and forms the foundation of modern representative democracies. These two distinct theses of will and sovereignty encompass divergences on fundamental issues such as the mode of democratic implementation, popular participation, and the scope of individual liberties.

Keywords: Popular Sovereignty, Representative Sovereignty, General Will, National Will, Rousseau-Sieyès

* Dr. Öğr. Üyesi, İnönü Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, umutturgut.yildirim@inonu.edu.tr, **ORCID No:0000-0003-2676-7157**

** Dr., İnönü Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, canan.katilmis@inonu.edu.tr, **ORCID No:0000-0001-5978-2674**

GİRİŞ

Egemenliğin kaynağı ve kullanımı, siyasal alanın temel konularından biridir. Egemenliğin kimde olduğu ya da olması gerektiği meselesi hem modern-öncesi hem de modern siyasal düşüncenin şekillenmesinde kritik bir rol oynamıştır. Nitekim egemenliğin kaynağına ve kullanım biçimine ilişkin tartışmalar, siyaset felsefesinde her dönem merkezi bir yer tutmuş, doğrudan halk egemenliği ve temsili egemenlik tartışmaları modern siyasal düşünce şekillenirken tartışılan meselelerden olmuştur. Diğer ifadeyle, egemenliğin halkın kendisi tarafından mı, yoksa halk adına seçilmiş temsilciler aracılığıyla mı kullanılması gerektiği meselesi, siyasal alanın en önemli ayrımlarından birini oluşturmuştur. Bu tartışma özellikle Aydınlanma Çağı'nın iki önemli düşünürü olan Jean-Jacques Rousseau ve Emmanuel-Joseph Sieyès ile birlikte belirgin bir dönüşüm geçirmiştir. Rousseau egemenliği halkın ortak iradesine dayandırırken, Sieyès bu iradenin temsili yollarla ifadesini savunmuştur. Her iki düşünür de egemenliği halktan türetmekte hemfikirdir; fakat bu egemenliğin pratiğe nasıl yansması gerektiği konusunda farklı düşünceleri benimsemişlerdir. Rousseau'nun geliştirdiği genel irade kavramı, halkın doğrudan egemenliğine dayalı bir toplum tasavvurunu ortaya koyarken; Sieyès'in savunduğu millî irade anlayışı, modern temsili demokrasilerin meşruiyet zeminlerini oluşturmuştur.

Rousseau ve Sieyès'in yaklaşımları arasında ortaya çıkan bu gerilim, yalnızca kuramsal bir ayrım olarak kalmayıp, modern anayasal demokratik sistemlerde meşruiyetin nasıl inşa edildiğine dair önemli ipuçları sunmaktadır. Rousseau'nun doğrudan demokrasiye ve genel iradeye yaptığı vurgu, özellikle modern toplumların karmaşıklığı ve bireyler arasındaki farklılıklar göz önünde bulundurulduğunda, çoğunluğun tiranlığı ve katılımın etkinliği gibi sorunları gündeme getirmektedir. Sieyès'in temsili modeli ise halk egemenliğini daha kurumsallaşmış ve sürdürülebilir bir yapı içinde değerlendirme imkânı sunmakta; fakat aynı zamanda halkın iradesinin temsili aktörler eliyle ne ölçüde doğru yansıtılabileceği sorusunu da beraberinde getirmektedir (Xhaferi, 2022). Halk egemenliği ve temsili egemenlik arasındaki bu diyalektiği, mevcut çalışmanın da temelini oluşturan ilgili literatür özellikle Rousseau ve Sieyès'in irade kavramları üzerinden çeşitli açılardan irdelemiştir (Atakan, 2007; Baczko, 1988; Beriş, 2008; Carruthers, 2008; Kaya, 2022; Rubinelli, 2016; Williams, 2014). Örneğin halk egemenliğini genel bir perspektifle inceleyen Ochoa Espejo (2015), kavramı halkın birleşik iradesi olarak tanımlarken, temsili egemenlik anlayışının karşısına oturtmaktadır. Çalışmasında özellikle Rousseau'nun kolektif karar alma süreçlerine yaptığı vurgu ile Sieyès'in temsil odaklı yaklaşımı arasındaki farka dikkat çekerek, halkın doğal olarak kimlerden teşkil olduğu ve grup iradesinin nasıl şekilleneceği gibi temel soruları gündeme getirmektedir. Ayrıca iradenin oluşumu ile uygulanması arasındaki farkı bu iki farklı egemenlik yaklaşımının arasındaki temel ayrım noktalarından saymaktadır. Tarhan (2009) da modern ulus-devletin meşruiyet temeli olan halk egemenliği kavramının felsefi kökenlerini inceleyerek Rousseau ve Sieyès'in egemenlik kuramlarını karşılaştırır. Buna göre halk ve millet/ulus kavramları etrafında şekillenen bu iki farklı egemenlik anlayışı arasındaki temel fark, egemenliğin dayandığı kolektif varlığın inşa edilmiş mi yoksa önceden var olan mı olduğudur? Çünkü Rousseau halkın siyasal birlik ile eşzamanlı kurulduğunu; Sieyès ise milletin siyasal düzenden önce var olduğunu ileri sürmektedir.

Rousseau'nun halk egemenliği anlayışını derinlemesine inceleyen Cammack (2025) ise, Rousseaucu egemenliğin tüm üyelerin istekliliğine dayandığını ve karar alma süreçlerine eşit katılımın zorunlu kılındığının altını çizmektedir. Bu durum, çoğulculuğu dışlayabilme ve dolayısıyla sistemin meşruiyetini sorgulatma potansiyeli bulunan Sieyès'in temsili egemenlik modelinin

karşısında konumlanmaktadır. Çünkü Rousseau, halkın iradesinin düzenli olarak doğrulanmasını ve doğrudan katılımı esas alır. Rousseau'nun genel irade kavramı, bu anlamda, bireysel iradelerin basit bir toplamından ziyade ortak iyiye yönelik kolektif bir bilinç ve yönelim anlamıyla okunabilmektedir. Benzer bir perspektifle Schrepfer (2024) de Rousseau'nun demokrasi anlayışını ele aldığı çalışmada, egemenliğin temsil edilemeyen ve devredilemeyen genel irade ile ancak işlevsel hale gelebileceğini belirterek halk egemenliğini savunmaktadır. Schrepfer'e (2024) göre Rousseaucu bir anlayışla, Sieyès'in temsilciler aracılığıyla kullanılan egemenliğin gerçek demokratik meşruiyete zarar vereceği aşikârdır. Sieyès'in kurucu iktidar ve temsili egemenlik kavramlarına odaklanan Pérez-Crespo (2024) ise bu yaklaşımın Rousseau'nun genel iradeye öncelik veren halk egemenliği kavramıyla çeliştiğini belirtir. Çünkü Sieyès için Rousseau'dan farklı olarak ulusun iradesi, yalnızca seçilmiş ve uzmanlaşmış temsilciler aracılığıyla gerçekleştirilmektedir. Arslanel ve Eryücel (2011) de modern devlet kuramları içinde Rousseau'nun halk egemenliği ile Sieyès'in ulus egemenliği teorilerini karşılaştırmalı bir şekilde ele alarak, bu düşünürlerin temel ayrımlarını incelemişlerdir. Bu çalışmaya göre Rousseau, egemenliğin kaynağını toplum sözleşmesiyle siyasi bir birlik oluşturan ve genel iradeyi temsil eden somut halkta görürken; Sieyès, egemenliği bireylerin toplamından ziyade ortak bir yasa altında yaşayan ve aynı yasama organı tarafından temsil edilen soyut bir bütünlük olarak tanımladığı millete bağlamaktadır.

Literatürdeki bu çalışmalar Rousseau ve Sieyès'in irade ve egemenlik kavramlarına ilişkin temel ayrışma noktalarını ve bu ayrışmanın siyaset felsefesindeki yansımalarını farklı perspektiflerle analiz etmişlerdir. Her iki düşünürün de merkezinde yer alan *halkın iradesinin* doğrudan mı yoksa temsilciler aracılığıyla mı tecelli edeceği sorusunun çeşitli açılardan cevaplandığı çalışmalardan hareketle bu çalışma, iki düşünürün irade kavrayışlarının egemenlik teorilerini nasıl şekillendirdiğini ve bu teorilerin günümüz demokrasilerinin meşruiyet tartışmalarına ne gibi etkileri olduğunu ayrıntılı bir biçimde incelemiştir. Çalışma, Rousseau'nun genel irade ve Sieyès'in millî irade kavramlarını yalnızca teorik bir bağlamda karşılaştırmakla kalmayıp, bu kavramların demokratik sistemlerde nasıl yeniden üretildiğini ve siyasal meşruiyetin inşasında nasıl işlevsel hale getirildiğini analiz ederek, literatüre katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Çalışma sosyal bilimlerde yorumsayıcı yaklaşım çerçevesinde nitel araştırma yöntemleriyle hazırlanmıştır. Çalışmada ikincil kaynaklardan elde edilen metinler üzerinden doküman analizi yapılmış; bu metinlerdeki kavramlar, söylemler, argümanlar, tezler ve teorik çerçeveler betimsel analiz yöntemiyle değerlendirilmiştir. Rousseau ve Sieyès'in kült eserleri kadar, bu kavramların tarihsel dönüşümünü ele alan akademik kaynaklar da çalışmanın kapsamına alınmıştır. Yöntemsel olarak, teorik çözümleme ile tarihsel bağlam iç içe kullanılmıştır. Bu sayede kavramların hem ortaya çıktığı siyasal bağlam hem de günümüzdeki yankıları bütüncül biçimde analiz edilebilmiştir. Makale giriş hariç olmak üzere 4 bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde Rousseau'nun genel irade anlayışı teorik arka planıyla ele alınmıştır. İkinci bölümde Sieyès'in millî irade kavramı açıklanmış, özellikle Fransız Devrimi bağlamındaki işlevi değerlendirilmiştir. Üçüncü bölümde bu iki kavram karşılaştırmalı olarak incelenmiş ve temel farkları ortaya konmuştur. Dördüncü ve son bölümde bulgular ışığında genel değerlendirmelere yer verilmiş ve çalışmanın sonuçları ortaya koyulmuştur.

1. ROUSSEAU'NUN GENEL İRADE KAVRAMI

Jean-Jacques Rousseau'nun Toplum Sözleşmesi (Du Contrat Social), modern siyaset felsefesinin en önemli metinlerinden biri olarak birey ve toplum arasındaki ilişkiyi, egemenlik kavramını, özgürlüğü ve eşitliği ele alırken bireylerin toplumsal sözleşme aracılığıyla özgürlüklerini

nasıl kazanabileceğini tartışmaktadır. Rousseau, bu eserinde, bireylerin doğal özgürlüklerinden nasıl feragat ettiklerini ve bu feragatin toplumun ortak iradesiyle nasıl meşrulaştırıldığını açıklamaya çalışmaktadır.

Rousseau'nun toplum sözleşmesi teorisinin merkezinde genel irade (*volonté générale*) ve özgürlük kavramları yer almaktadır. Rousseau, bireylerin doğrudan toplumsal iradeye katılarak kendilerini özgür kılacak bir toplum düzeni kurmalarını savunmaktadır. Bu irade, bireylerin kişisel çıkarlarından bağımsız olarak toplumun ortak iyiliğini hedef almaktadır. Rousseau'ya (2006) göre insan doğası başlangıçta özgürdür, ancak özel mülkiyetin ortaya çıkışıyla birlikte toplumlar ortaya çıkmış ve bireylerin özgürlükleri kısıtlanmıştır. Bu bağlamda, toplum sözleşmesinin insanların bireysel özgürlüklerini toplumun ortak iradesiyle birleştirerek yeniden kazanmaları için bir araç olarak değerlendirildiği ifade edilebilir.

Rousseau, hem toplumsal hem de siyasal olarak demokrasiye sahip yeni bir toplum biçiminin gerekliliği üzerinde durmuştur. Bu toplum biçimi uygarlığın tüm maddi faydalarını sağlayan ve sadece belli bir azınlığın değil, herkesin özgürlük, yaşam ve mülkiyet hakkını koruyan ve bunların yanında istikrarın ve düzenin korunduğu yeni bir ortaklık biçimini tasvir etmiştir. Bu ortaklık biçimi, bir dış otoriteye itaat etmek yerine, bireylerin sadece kendi iç benliklerine itaat etmelerine izin vermektedir. Bu yeni durum, doğa durumundaki bireyi özgür kılacağı gibi yeni uygarlığın imkânlarından yararlanmaya da fırsat tanıyacaktır. Bu geçiş aşamasında bireyin sahip olduğu bireysel irade, yerini toplumsal bir iradeye bırakmaktadır (Tannenbaum, 2017).

Toplum sözleşmesi ile bireylerin kaybettiği şey, doğal özgürlükleri ve arzuladıkları her şeyi sınırsızca elde etme haklarıdır. Buna karşılık kazandıkları ise toplumsal özgürlük ve sahip oldukları varlıkların mülkiyetidir. Ayrıca, toplum sözleşmesi, bireylere sınırlarını kişisel güçlerinin belirlediği doğal özgürlüğü kazandırarak halkın iradesiyle şekillenen sınırlı özgürlükten ayırt etme yetisini de katmaktadır. Ek olarak, kaba kuvvetin ya da ilk yerleşme hakkının bir sonucu olan mülkiyeti, hukuki temele dayanan gerçek mülkiyetten ayırt etme hakkı da tanımaktadır. Rousseau'ya (2004) göre salt isteklerin itişine uymak kölelik, kendi belirlediğimiz yasalara uymaksa özgürlüktür. Hem bireyler bu şekilde kendi tüm ortak iradelerini ortaya koyarak oluşturdukları yasalara boyun eğerken, bu durumu başkalarının çıkarına çevirmekten kimsenin faydası olamayacaktır. Bu nedenle yasalar herkes için birdir.

Rousseau, toplum sözleşmesinin temel şartı olarak bireylerin toplum için kendilerini feda etmelerinin gerektiğini belirtir. Ancak bu feda etme, totaliter bir zorunluluk değildir; aksine bireylerin gerçek özgürlüklerini elde etmelerini sağlamaktadır. Çünkü birey, bu sözleşmeye katıldığında, sadece toplumun bir parçası olmayı kabul etmekle kalmayıp, toplumun iyiliğini kendi iyiliği olarak görmektedir. Rousseau genel irade ile bireyin sadece kendini değil, aynı zamanda diğer tüm üyeleri de içinde barındıran ortak bir iyilik anlayışını benimsemesi gerektiğini vurgulamaktadır (Bertram, 2004; Williams, 2014). Bu anlamda eşit bireyler uygarlık içinde yaşayan geçiş aşamasındaki insanlar olarak sahip oldukları tüm hakları kendi rızaları ve oy birliği ile bütün topluma terk ederler. Bu egemen, kendi iradesine sahip organik ve kolektif bir tüzel kişidir. Bu şekilde tüm bireyler eşit hakları alırlar, fakat Hobbesçu mutlak kendini savunma hakkını ya da Lockeçu mülkiyet hakkını terk ederler. Edindikleri haklar, toplumun uygun gördüğü ve eşit bir şekilde herkese verdiği haklardır. Böylelikle bireyler, bireysel olarak elde edebileceği haklardan çok daha fazlasına kavuşacaktır (Tannenbaum, 2017).

Rousseau'nun toplum sözleşmesi çerçevesinde ele aldığı hak devri meselesi, önemli bir sorunsal olarak karşımıza çıkmaktadır. Zira böyle bir sözleşmenin varlığının gerekliliği, bireylerin kendi yaşamlarını istedikleri şekilde yönlendirme haklarına sahip olmadıklarını ortaya koymaktadır. Kendi iradeleriyle yaşamlarını sürdürme hakkı bulunmayan bireyler, bu haklarını nasıl olup da başka bir egemene devredebilirler sorusu, akıllarda hak devri ile ilgili temel bir çelişkiyi ortaya koymaktadır? Rousseau, bu durumu, her bireyin yaşamını korumak için onu tehlikeye atma hakkına sahip olduğu gerçeği üzerinden açıklamaktadır. Rousseau'ya (2004) göre canını yangından kurtarmak için kendini pencereden atan bir kişi ile fırtına çıkacağını bile bile tekneye binen ve ardından teknenin batması sonucu hayatını kaybeden bir kişi, canına kıydığı gerekçesiyle yargılanamaz. Benzer şekilde, kendi haklarının ölmemesi ve başka bir kişi tarafından ihlal edilmemesi amacıyla toplum sözleşmesini kabul eden bir birey de haklarını “ölmüş” sayarak yargılanamaz.

Rousseau'ya göre genel iradenin işleyişiyle ortaya çıkan egemenlik devredilemez bir niteliğe sahiptir ve kolektif bir varlık olan egemen, kendisi dışında herhangi bir birey ya da kurum tarafından temsil edilemez. Her ne kadar iktidarın devredilmesi mümkün olsa da iradenin devri söz konusu değildir. Rousseau, bir toplumun tüm üyelerinin ortak bir toplumsal bağa ve kamusal çıkara sahip olmasının, meşru ve istikrarlı bir siyasi düzenin temel koşulu olarak genel iradeye dayanması gerektiğini savunmaktadır (2004: 49). Zira genel irade, ortak iyiyi sağlama amacıyla oluşturulan norm ve yasaların bütünüdür ifade eder. Rousseau, yalnızca “doğrudan demokrasi” fikrini savunmakla kalmamış, aynı zamanda genel irade çerçevesinde yapılan toplu seçimlerin faydacı bir yaklaşıma indirgenmemesi gerektiğini vurgulamıştır. Bu doğrultuda, bireylerin sosyal varlıklar olarak kabul edildiği ve rasyonel ya da irrasyonel tüm önerilere açık bir seçim ortamında en yüksek faydayı elde etmelerinin sağlandığı bir model önermiştir (Caporioni, 2015).

Genel iradenin hâkim olduğu bir düzende halk, egemenlik hakkını doğrudan kullanarak başkalarına bağımlılıktan kurtulmaktadır. Birey, yalnızca egemenliğin bir parçası olarak katkı sunduğu yasalara tabi olmaktadır. Rousseau'ya (2004: 52) göre toplum sözleşmesiyle yurttaş, egemenin iradesine boyun eğmek zorundadır; devletin bekası söz konusu olduğunda “*Egemen, bireye devletin bekası için ölmesi gerektiğini söylediğinde, yurttaş ölmek zorundadır.*” Rousseau, bireyin güven içinde yaşamasını yalnızca bu koşulun sağlayabileceğini öne sürmüş ve yaşamın yalnızca doğanın bir lütfu olmadığını, aynı zamanda devletin sağladığı bir armağan olduğunun altını çizmiştir (Ağaoğulları, 2015).

Rousseau, toplum sözleşmesinin zorunluluğunu, çözümlemeyi hedeflediği merkezi bir problem aracılığıyla ortaya koyar. Bu problem, bireyin doğal durumda sahip olduğu özgürlüğe yakın bir özgürlük biçimini toplumsal düzen içerisinde nasıl tesis edebileceği sorunsalıdır. Rousseau'ya (2004: 29) göre öyle bir toplum biçimi kurulmalıdır ki, her bir üyenin canı ve malı tüm ortak güçle savunulup korunurken, bu birliktelik içinde birey diğerleriyle birleşmesine rağmen yalnızca kendisine itaat etmeli ve özgürlüğünü muhafaza edebilmelidir. Bu yeni organik biçimiyle toplum, aynı zamanda herkes için bir egemen otoritenin kaynağıdır. Her bireyin kimliğini oluşturan iradesi ve yaşamı olduğu gibi bu da kendi iradesi olan organik bir kurumdur. Zira sözleşme yapıldıktan sonra genel irade yasama erkinin temeli olur. Rousseau, hem egemenliği meşrulaştıran siyasal süreci hem de bu sürecin ulaşmak istediği ideali genel irade ile ifade etmektedir (Tannenbaum, 2017).

Genel iradenin somutlaşmış hali olan egemenlik devredilemez bir nitelik taşır ve kolektif bir yapı olarak egemenlik, kendisi dışındaki herhangi bir kişi veya kurum tarafından temsil edilemez. Siyasal iktidar devredilebilirken, iradenin doğrudan aktarımı mümkün değildir. Rousseau'ya göre bir

toplumu oluşturan bireylerin ortak bir toplumsal bağ ve kamusal çıkar doğrultusunda hareket etmeleri ile toplumun meşru ve istikrarlı bir temel üzerine inşa edilmesi, genel iradenin varlığına dayanır. Çünkü genel irade, toplumun ortak yararını gözetken değer ve yasaların bütününe ifade eder (Rousseau, 2004). Bu noktada Rousseau, toplum sözleşmesi kuramı çerçevesinde hem Hobbes hem de Locke'tan ayrılmaktadır. Yalnızca doğrudan demokrasi olarak nitelendirilebilecek bir model öne sürmekle kalmamış, aynı zamanda genel irade temelinde şekillenen kolektif karar alma süreçlerinin salt faydacı bir anlayışa indirgenmesini engellemiştir. Bu bağlamda Rousseau, bireyleri sosyal varlıklar olarak ele alan, rasyonel ve irrasyonel tüm önerilere açık ve bireylerin en yüksek faydayı elde edebileceği bir tercih alanı öngören bir yapı tasavvur etmiştir (Caporioni, 2015).

Genel irade; rasyonel, herkes için eşit derecede geçerli ve yasal süreçlere dayandığı için meşru ve karşı konulamayacak ahlaki bir düzendir. Tüm bireysel zihinleri aşan ve onları tam bir uyum içerisinde birleştiren toplumun ortak zihni ve iradesidir (Tannenbaum, 2017). Böylelikle genel iradenin her zaman doğru olduğu ve kamu yararını gözettiği sonucu çıkarılabilmektedir. Fakat Rousseau, halkın kararlarının her zaman aynı doğrultuda olmayacağını vurgular. Zira insan doğası gereği kendi iyiliğini arzulayan, fakat her zaman neyin kendisi için gerçekten iyi olduğunu kestiremeyen bir canlıdır. Bu nedenle bireysel iradeler ile genel irade arasında bir ayrım bulunmaktadır. Bireyin özel iradesi, yalnızca kendi çıkarlarını gözetken bireysel taleplerin toplamıyken, genel irade ortak yararı ve toplumsal iyiliği hedefler. Bu bağlamda Rousseau, genel iradenin tüm bireysel iradeler bir araya geldiğinde, birbirini dengeleyen karşıt unsurların ortadan kalkmasıyla geriye kalan saf ortak çıkarı temsil ettiğini savunmaktadır. Rousseau, bir toplumda ortaya çıkabilecek bölünmelerin, genel bütünlüğe zarar vereceğini ifade etmektedir. Genel bütünlüğü zedeleyen birtakım kısmi gruplar oluştuğunda bu grupların her birinin iradesi, üyeleri açısından genel nitelik taşısa da devletin bütünü açısından özeldir. Eğer bu kısmi birleşmelerden biri diğerlerine üstünlük sağlayacak kadar güçlenirse, artık genel irade varlığını yitirir ve baskın olan görüş, bireysel bir irade hâline gelir. Genel iradenin etkin bir şekilde ortaya çıkabilmesi için devlet içinde bu tür kısmi birleşmelere yer verilmemelidir (Rousseau, 2004). Zira bu tür oluşumların varlığı, yurttaşların bireysel görüşlerini özgürce ifade etmelerinin önemini azaltmaktadır. Kısmi birleşmelerin etkisini ortadan kaldırmanın yolu da bu birleşmelerin sayısını artırarak aralarındaki dengesizlikleri minimize etmekten geçmektedir (Rousseau, 2006).

Genel iradenin üç temel işlevi vardır: Toplumsal sözleşmeyi tesis etmek, bu sözleşmenin devamlılığını sağlamak ve düzenli aralıklarla toplanan yurttaş meclislerinde yasaların oluşturulmasına rehberlik etmektir. Bu sözleşmeye katılan bireyler, toplumun refahı için gerekli görülen ve düzenli toplantılarda kararlaştırılan meşru yönetim biçimlerine, yasalara ve yetkililere uymayı taahhüt etmiş olurlar (Tannenbaum, 2017). Fakat vatandaşların rolü, yalnızca bu yasalara uymakla sınırlı değildir. Aksine, yasaların önerilmesi, müzakere edilmesi, seçilmesi, kaleme alınması ve onaylanması süreçlerinde aktif olarak yer alırlar. Caporioni'nin (2015) de belirttiği üzere, Rousseau'nun genel irade aracılığıyla ortaya konduğunu ifade ettiği bu yasalar, yalnızca kurucu nitelikteki anayasal düzenlemelerden ibaret değildir. Bilakis, tam donanımlı ve bilgili yurttaşların mecliste gerçekleştirdiği kapsamlı tartışmalar neticesinde, ceza, idare ve medeni hukuk gibi alanların yanı sıra, egemenin gündelik yaşamını düzenleyen kuralları da içerebilen her türlü yasal düzenlemeyi kapsar.

Rousseau genel iradenin egemenlik sınırını, doğanın insanlara uzuvları üzerinde tanıdığı sınırsız yetkiye benzeterek açıklar. Doğa nasıl ki insana uzuvları üzerinde sınırsız yetki vermişse ve

bu yetkinin temel amacı varlığını korumaksa, genel iradenin sahip olduğu egemenlik her parçayı bütüne en uygun şekilde işletip kullanarak varlığını korumaktır. Genel iradenin yönetiminde bu yetki egemenliktir. Bu nedenle, egemen varlık istediğinde kişi devlete karşı görevlerini hemen yerine getirmelidir. Ancak devlette yurttaşlarını topluluğa yararlı olmayan hiçbir düşünceye ve eyleme zorlayamaz. Birey, toplum faydasına aykırı davranmadığı gibi genel irade de toplum faydasına aykırı davranmaz. Bu anlamda, iradeyi “genel” kılan unsur, oyların sayısal çoğunluğu değil, oyları birleştiren ortak yarardır (Rousseau, 2004). Egemenliğin meşruluğu nasıl tartışma konusu olamazsa, sınırlarının belirlenmesi de sorgulanamaz. Çünkü bu sistemde her birey, kendisinin de katkıda bulunduğu koşullara uymaktadır. Genel iradenin her türlü egemenlik tasarrufu, genel iradenin her eylemi, tüm yurttaşları eşit ölçüde gözetir ve bağlayıcıdır. Bu nedenle genel iradeyi oluşturan vatandaşların özel iradelerini yansıtan her türlü isteği genel iradeden çıkartılır. Dolayısıyla öncelik özel iradelerin ortadan kaldırılmasıdır (Tannenbaum, 2017).

Rousseau için (2004) tüm vatandaşlar bencilce oy kullansa ve toplumsal çıkar adına oy kullanan bir kişi bile kalmış olsa, bu bir oy genel iradeyi ortaya çıkartacaktır. Fakat egemen halk sadece bir kişinin çıkarlarına değil bütün toplumun eşit çıkarlarına hizmet ettiği için bireyler kolektif olarak genel iradeyi oluşturacaktır. Öte yandan kamu çıkarına ilişkin halkın görüşleri değiştikçe sözleşmenin kuralları ve yasalar da bu değişime uygun olarak değişebilecektir. Rousseau bu şekilde yine diğer toplum sözleşmecilerden farklı olarak büyük bir esnekliğe olanak tanımaktadır. Bu bağlamda, Rousseau’nun siyasal kuramında genel irade, hem egemenliğin meşruiyet kaynağı hem de siyasal düzenin sürekliliğini sağlayan temel ilke olarak öne çıkmaktadır. Bu iradenin sağlıklı biçimde ortaya çıkabilmesi, kısmi grupların etkisinin azaltılması, yurttaşların aktif ve bilinçli katılımı ve toplumsal faydanın esas alınmasıyla mümkündür. Böylece Rousseau’nun bireyin özgürlüğü ile kolektif otorite arasında uyumlu bir denge kurarak hem katılımcı hem de bütüncül bir doğrudan demokrasi modeli önerdiği sonucuna varılabilir.

2. SİEYÈS’İN MİLLÎ (ULUSAL) İRADE KAVRAMI

Fransız Devrimi’nin önde gelen düşünürlerinden biri olan Emmanuel Joseph Sieyès, siyasal düşünce tarihinde özellikle milli irade kavramına yaptığı vurgu ile önemli bir yer edinmiştir. Sieyès, 18. yüzyılda, toplumsal ve siyasal dönüşümlerin belirleyici olduğu bir dönemde, ulusun kolektif iradesini ve egemenliğini merkeze alan bir yönetim anlayışını savunmuştur. Sieyès’in geliştirdiği milli irade anlayışı, modern devletin ve temsili egemenliğin temellerinin şekillenmesinde etkili olmuş, Fransız Devrimi sürecinde eski rejimin yıkılarak yeni bir siyasal düzenin kurulmasına yön vermiştir.

Sieyès’in siyasal düşüncesinde milli irade, milletin kendine özgü bir varlık ve bütünlük olarak kavranmasıyla doğrudan ilişkilidir. Sieyès, millet kavramını sadece yaşayan bireylerin toplamı olarak değil, aynı zamanda geçmiş ve geleceği kapsayan manevi bir varlık olarak tanımlamaktadır. Bu anlamda ulus (millet), bireylerin toplamı değil, onların üzerinde ve onlardan bağımsız bir tüzel kişiliktir. Bu nedenle, egemenlik halkın bireysel iradelerinden değil, bu soyut bütünlüğün iradesinden doğmaktadır. Sieyès (2005: 12) bu görüşünü şu ifadelerle dile getirir: “*Ulus her şeyden önce gelir. Tüm yetkinin kaynağı odur.*” Bu anlayışa göre ulus doğrudan eylemde bulunamaz; yalnızca temsilcileri aracılığıyla konuşabilir ve karar alabilir. Bu nedenle milli irade, doğrudan halkın katılımıyla değil, seçilmiş temsilciler eliyle ortaya koyulmaktadır. Sieyès (2005: 24) de bu durumu açık bir biçimde ifade eder: “*Özgür bir ülkede ulus, yalnızca temsilcileri aracılığıyla konuşabilir ve hareket edebilir.*” Bu görüşün Rousseau’nun doğrudan demokrasi modeline yöneltmiş dolaylı bir

eleştiri niteliğinde olduğu ifade edilebilir. Sieyès'e göre (2005) bireylerin özel çıkarlarının siyasal sürece doğrudan yansması, milli iradenin bütünlüğünü zedeler. Bu nedenle sendikalar, dernekler ve siyasi partiler gibi çıkar gruplarının milli iradeyi temsil edemeyeceği düşüncesi, Fransız Devrimi sonrasında etkili olmuş ve bu tür oluşumlar bir süreliğine yasaklanmıştır. Böylece Sieyès'in milli irade anlayışı, temsili egemenlik ilkesine dayanan, ulusun soyut varlığını esas alan ve doğrudan değil dolaylı katılımı meşru gören modern bir siyasal kuram olarak şekillenmiştir.

Sieyès, geliştirdiği milli (ulusal) irade kavramı ile Rousseau'nun düşüncelerini takip eden, fakat farklı bir yönelim ortaya koymuştur. Sieyès bu düşünceleriyle Fransız Devrimi'nin teorisyeni konumuna getirilmiş ve Fransa'da eski rejimin yıkılarak yeni bir siyasal düzenin inşasında etkin bir aktör haline gelmiştir (Touchard, 2015). Sieyès'e (2005) göre insanlar doğuştan eşittir ve siyasal topluma katılmadan önce özgürlük ve mülkiyet gibi temel haklara sahiptirler. Bu hakların korunması ve güvence altına alınması amacıyla devlet kurumsallaşmıştır. Bireyler yaptıkları sözleşme ile yalnızca cezalandırma hakkını devlete devretmiş, karşılığında devletin sağladığı güven ortamında özgürce çalışarak elde ettikleri mülki haklara sahip olma güvencesine kavuşmuşlardır.

Sieyès'in yaklaşımı, klasik egemenlik anlayışına karşı bir dönüşüm niteliğindedir. Sieyès'in anlayışında halk somut bireylerin toplamıken, millet soyut bir manevi kişiliktir. Bu yüzden egemenlik, bireylerin kendisinden ziyade millet ile ifade edilen üst düzey yapıya aittir. Dolayısıyla egemenliğin kullanımı da doğrudan değil, temsili olmalıdır (Arslanel ve Eryücel, 2011: 17). Egemenliği halka teslim eden bu modelde halk, artık yönetimde söz sahibidir; fakat bu söz hakkı doğrudan katılım yoluyla değil; seçilmiş temsilciler üzerinden gerçekleşmektedir. Böylece egemenliğin uygulayıcısı kral değil, halk adına hareket eden ulusal meclistir (Sieyès, 2005). Bu düşünce, "*Egemenlik halka aittir, ama halk bu egemenliği temsilcileri aracılığıyla kullanır*" ilkesine dayanmaktadır. Bu yönüyle Sieyès, hem halkın yönetime katılmasını meşrulaştırmış hem de doğrudan demokrasinin zorluklarını aşmak için temsili bir yapı önermiştir. Egemenliğin devredilemezliği ilkesi korunurken, pratikte uygulanması temsili mekanizmalarla sağlanmıştır (Çelik, 2018: 413).

Toplumsal düzenin korunması adına mülkiyet hakkının güvence altına alınmasının önemine değinen Sieyès (2005), bireylerin çalışma hakkı, mülkiyet edinme özgürlüğü ve yasal güvencelerin gerekliliği gibi temel hakların korunması gerektiğini savunmaktadır. Sieyès, "*Üçüncü Tabaka Nedir?*" adlı eserinde üçüncü tabakayı (halkı) toplumun tüm üretici gücü ve temel unsuru olarak tanımlamaktadır. Bu sınıf hem "her şeydir" hem de siyasal düzende bugüne kadar hiçbir şeye sahip olmamıştır. Bu çelişkiye çözüm olarak, aristokratik ayrıcalıkların kaldırılmasını ve meclisin sadece milletin temsilcilerinden oluşması gerektiğini savunmaktadır (Arslanel ve Eryücel, 2011: 15-16).

Sieyès de Rousseau gibi siyasal toplumun ve devletin üç farklı evreden oluştuğunu belirtmiştir. Evrelerden ilki; bir grup insanın birleşme iradesi göstererek *ulusu* oluşturduğu evredir. Sieyès için bir toplumun meydana gelmesinin evreleri vardır, ancak sonunda meydana gelecek siyasal toplumun nasıl adlandırılacağı ile ilgili kavramsal bir ayrım gerekmez. Bu nedenle, insanların içinde birleştikleri soyut bütünü belirtmek için halk, toplum ya da ulus gibi kavramlar arasında bir ayrıma da gerek yoktur. Ulus denen varlık bireysel iradelerin bir ürünüdür (Atakan, 2017; Sieyès, 2005). Dolayısıyla milli irade anlayışının doğrudan ulus egemenliği ilkesi ile ilişkili olduğu ifade edilebilir. Sieyès'in düşüncesine göre halkın iradesi devredilemez ve bölünemez nitelikte olup, egemenliğin nihai kaynağı ulusun kendisidir. Sieyès (2005), "*bireyler doğuştan özgür ve eşittir; fakat toplumsal düzen içerisinde yaşamlarını sürdürebilmeleri için ortak bir otoriteye ihtiyaç duyarlar*" diyerek, bu

otoritenin genellikle bireylerin doğuştan sahip olduğu hakları koruma ve güvence altına alma amacıyla kurulan devlet tarafından sağlandığını ifade eder (Touchard, 2015).

Sieyès (2005), toplumsal düzenin inşasında bireylerin toplum sözleşmesi ile belirli haklarını devlete devrettiklerini, fakat bu devrin ulusun egemenlik hakkını kapsamadığını savunmaktadır. Bu nedenle egemenlik, yalnızca millete aittir ve temsilciler aracılığıyla kullanılabilir. Bu açıdan dikkate alındığında Sieyès'in milli irade anlayışının, temsilî demokrasi fikrine dayandığı ve halkın doğrudan yönetime katılmasının yerine seçilmiş temsilciler aracılığıyla iradesini ortaya koymasının gerektiği düşüncesini sahiplendiği; egemenliğin kaynağını halkta gören ancak bu egemenliğin kullanımını temsili mekanizmalarla sınırlandıran bir modeli ortaya koyduğu aşikardır (Ağaoğulları, 2015; Beriş, 2006).

Sieyès (2005) egemenliğin bireylerde değil, kolektif bir varlık olarak ulusta olduğunu vurgulamış ve bireysel talepler yerine genel iradenin belirleyici olduğunu belirtmiştir. Ayrıca, merkezi bir idari sistemin gerekliliğini vurgulayan Sieyès, hukuk temelli bir yönetim anlayışının modern devlet için vazgeçilmez olduğuna dikkat çekmiştir. Öte yandan Sieyès'in milli irade (volonté nationale) kavramı, kendisinin anayasal kuramının merkezinde yer almakla birlikte, doğrudan egemenlik (souveraineté) kavramı ile örtüşmez. Sieyès, özellikle Fransız Devrimi bağlamında egemenlik kavramının monarşik mutlakiyetçilikten miras kalan bir belirsizlik taşıdığını düşünerek, *kurucu iktidar* (pouvoir constituant) kavramını geliştirmiştir. Sieyès'e (2005) göre ulus, öncelikle bir siyasal öznedir ve bireylerin kolektif iradesinin bir birleşimi olarak varlık kazanır. Ulusun iradesi doğrudan halk tarafından değil; halk adına hareket eden temsilciler aracılığıyla icra edilmelidir. Bu yaklaşımın, Rousseau'nun doğrudan demokrasi anlayışına bir alternatif oluşturduğu ifade edilebilir.

Sieyès (2005: 42) halkın doğrudan yasama sürecine katılmasının pratik olarak mümkün olmadığını savunmuş ve *“Fransa ne bir demokrasi ne de bir federasyon olabilir; Fransa, bütün parçalarıyla tek bir bütün olmalıdır”* ifadesiyle özetlenen bir yönetim anlayışını benimsemiştir. Bununla birlikte, Sieyès'in kurucu iktidar anlayışı anayasa yapma yetkisinin halktan geldiğini kabul eder; fakat bu yetkinin halkın kendisi tarafından değil, seçilmiş olağanüstü temsilciler (*Extraordinary Representatives*) tarafından kullanılması gerektiğini ileri sürer. Bu bağlamda Sieyès, anayasa yapma sürecinin halkın doğrudan katılımıyla değil, halk adına hareket eden bir meclis tarafından gerçekleştirilmesi gerektiğini savunarak kurucu iktidarın sınırsız ve mutlak bir güç olmadığını vurgulamaktadır (Pérez-Crespo, 2024). Milli irade kavramı da bu anlayış çerçevesinde şekillenmiştir. Sieyès'e (2005) göre halkın iradesi sürekli bir şekilde ifade edilen bir doğrudan egemenlik değil, seçimler yoluyla temsil edilen ve hukuki çerçeve içinde sınırlanmış bir güçtür. Bu bağlamda Sieyès için temsiliyet mekanizması, bireylerin doğrudan yönetime katılmasından çok daha etkili ve sürdürülebilir bir yönetim biçimi sunmaktadır (Rubinelli, 2020). Dolayısıyla Sieyès'in milli irade kavramı, hem halkın egemenliğini tanıyan hem de bu egemenliği temsilciler aracılığıyla sınırlandıran bir yaklaşım olarak değerlendirilmelidir. Bu anlayış, daha sonra liberal temsili demokrasinin gelişiminde önemli bir temel oluşturmuştur.

3. ROUSSEAU VE SİEYÈS'İN İRADE ANLAYIŞLARININ KARŞILAŞTIRILMASI VE MODERN DEMOKRASİLERDEKİ YANSIMALARI

Rousseau, genel irade kavramıyla bireyi kolektife tabi kılarken, herkes için siyasal eşitlik ve özgürlük vaat eden bir toplumda ahlaki yükümlülüklerle sahip bir halkın egemenliğini savunmaktadır. Bu toplum yapısı, daha az bilgiye sahip, mülk sahibi olmayan ya da entelektüel açıdan daha sıradan

insanlara bile yeni bir saygınlık kazandırmayı amaçlamaktadır. Rousseau'ya (2004) göre herkes zekâsı ve yetenekleri doğrultusunda bu kolektif yapıya katkıda bulunacaktır. Toplum sözleşmesi, özgürleşmiş insanın bu anlaşma ile elde edebileceği, insanlık tarihinin en yüksek ideallerini temsil eden bir yapıyı ortaya koymuştur.

Rousseau'nun genel irade kavramının sınırlarına ilişkin belirsizlik ise eserlerinin çeşitli biçimlerde anlaşılmasına ve yorumlanmasına neden olmuştur. Rousseau'ya göre birey, özgürlüğünü kolektif birliğe devretmekle onu yitirmez; bunun yerine daha üst bir özgürlük düzeyine erişir. Toplumun bir üyesi sıfatıyla genel iradeye katılan birey, bu sayede kendi rasyonel iradesini de yansıtan bir özgürlük biçimine kavuşur. Rousseau, bu noktada, bireyin genel iradeye uymaya zorlanmasının bireyi gerçek anlamda özgürleştirdiğini ve hem bireysel hem de toplumsal açıdan en üst düzeyde bir özgürlüğe ulaştırdığını ileri sürmektedir. Bu özgürlük anlayışı, yalnızca bireyin kendi rasyonel iradesinin bir tecellisi olmakla kalmayıp, aynı zamanda toplumun genel iyiliği ve ortak çıkarı için de vazgeçilmez bir koşuldur. Toplum sözleşmesine katılım da bireyin kendini özgürleştirmesi anlamına gelir, zira bireyin kendi iradesiyle ortak çıkarlara en uygun olanı kabul etmesinin özgürlüğün gerçek tanımıdır (Rousseau, 2004). Bu çerçevede Rousseau'nun yaklaşımı, özgürlüğün yalnızca keyfi bireysel çıkarların tatmininden ibaret olmadığını; aksine, toplumsal düzenin ve ortak iyiliğin tesis edilmesiyle mümkün olabileceğini vurgulamaktadır.

Rousseau'nun *Toplum Sözleşmesi* eserinin etkileri, yalnızca felsefi düşünceyle sınırlı kalmamış, aynı zamanda siyaset bilimi ve hukuk literatüründe de derin izler bırakmıştır. Modern demokratik teorilerin temel taşlarını atmış olan Rousseau, birey ile devlet arasındaki ilişkiyi yeniden tanımlamış ve halk egemenliğini savunmuştur. Bu, toplum sözleşmesi anlayışının temelinde, bireylerin devletin egemenliği altında, ancak yine de özgürlüklerini ve eşitliklerini koruyabilecekleri bir sistem kurma fikri yatmaktadır. Modern liberal ve demokratik siyaset anlayışları, Rousseau'nun fikirlerinden büyük ölçüde beslenmiştir. Örneğin, Rousseau'nun genel irade kavramı, doğrudan halkın iradesiyle şekillenen demokratik bir sistemin temelini oluşturmuş, bu anlayış, günümüz demokrasilerinin halkın egemenliği fikriyle örtüşmüştür (Rawls, 1999). Rousseau'nun yaklaşımı, aynı zamanda toplumda bireylerin eşit haklara sahip olmalarını savunarak, demokratik toplumlarda sosyal adaletin sağlanabilmesi için güçlü bir temel sunmuştur.

Rousseau (2004) genel iradeyi, belirli evrelerden geçmiş bir toplumun iradesine dayandırmaktadır; fakat sözleşmeyi oluşturan toplum millet olarak tanımlanacak ise genel iradede bahsetmek mümkün değildir. Bu durum, hem hukuki hem de fiili açıdan geçerli değildir. Çünkü millet, yalnızca belirli bir dönemde yaşamış bireylerden ibaret bir varlık değildir. Belirli bir dönemde yaşamış bireylerin oy kullanarak ifade ettikleri irade, tüm milletin iradesini, genel iradeyi ortaya koymaz. Dolayısıyla, bir ülkedeki seçimler sonucunda çoğunluğun aynı yönde oy kullanarak oluşturduğu bireysel iradelerin toplamı da genel iradeyi ortaya koymamaktadır (Atakan, 2007). Rousseau'nun anlayışında kamusal çıkarın gerekliliklerini en iyi şekilde muhakeme ederek oy kullanan özgür birey, böylece genel iradenin bir parçası olma hakkını kazanır. Fakat aynı muhakeme süreciyle iradesini ortaya koymasına rağmen oylama sonucunda azınlıkta kalan birey, genel iradenin bir parçası olarak kabul edilmez (Berlin, 1958; Wokler, 2001). Bu durum, Rousseau'nun siyasal düşüncelerinin eleştiriye açık yönlerinden biri olmuştur.

Sieyès de Rousseau gibi modern siyasal düşünce tarihine egemenlik ve irade kavramları çerçevesinde yön veren düşünürdür. Her iki düşünür de siyasal meşruiyetin halkın iradesinden kaynaklandığını savunmakla birlikte, bu iradenin nasıl oluştuğu ve icra edilmesi gerektiği konusunda

temelden farklılaşmaktadırlar. Fakat Rousseau'nun bahsettiği genel irade de Sieyes'in bahsettiği milli irade de pratikte çoğunluğun iradesi temsil etmektedir. Diğer taraftan iki düşünürün kavramsallaştırmaları da iradenin sınırlarını, kimi zaman mutlak ve sınırsız bir iktidarın kimi zaman ise çoğunluğun diktatörlüğünün belirleyeceğine engel oluşturmamaktadır.

Rousseau'nun genel irade kavramı ile Sieyès'in milli irade anlayışı, halkın kolektif bir varlık olarak siyasal sürece dâhil edilmesi ve bu iradenin ulusal egemenlik biçiminde tanımlanması açısından önem taşımaktadır. Monarşik yönetimden modern devlete geçişle doğrudan ilişkili olan bu kavramlar, modern devlet anlayışının temellerini oluşturan süreçlerde belirleyici bir rol oynamıştır. Rousseau, halkın doğrudan egemenliğe dayalı bir sistem önerirken, Sieyès temsili yönetimi benimsemiştir (Ağaoğulları, 2015). Rousseau, halkın doğrudan yasama sürecine katılımını ve iradesini doğrudan ifade etmesini savunurken; Sieyès, büyük toplumların doğrudan demokrasiyle yönetilemeyeceği görüşündedir. Bu bağlamda, halkın egemenliğini ancak seçtikleri temsilciler aracılığıyla kullanması gerektiğini öne sürmüştür (Touchard, 2015).

Rousseau'nun fikirleri 1789 Fransız Devrimi sırasında bir mücadele aracı olarak kullanılmış ve bazı durumlarda radikal eylemleri meşrulaştıran bir zemin oluşturmuştur (Tannenbaum, 2017). Rousseau'nun genel irade kavramı, Sieyes'in de milli irade olarak tanımladığı halkın kolektif arzusu, ulusun birleşik bir varlık olarak şekillenmesi, bu arzunun ulusal egemenlik şeklinde somutlaşması ve monarşik devletten ulus devlete dönüşmesiyle yakından bağlantılıdır. Zira ulus devletler, belirli bir coğrafyada yaşayan insanların, kendi özlerinden türeyen ve kendilerini yansıttığına inandıkları bir egemen otoriteye bağlılıklarının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bu yapılar, ilk olarak İngiliz Restorasyon döneminde ortaya çıkmış, daha sonra Amerikan ve Fransız devrimleriyle birlikte köklü bir şekilde yerleşmiştir. Böylece ulus devletler, ulus kavramını oluştururken, monarşilere karşı özerk ve toplu bir kimliği ve bu kimliğin kendi üzerinde hâkimiyet kurma hakkını savunmuştur (Berlin, 1958). Bu bağlamda, ulusun iradesi fikri, bazı düşünürler tarafından aristokratik imtiyazların haklılığını desteklemek için kullanılırken; bazı durumlarda ise monarşik söylemlerin, kralı yalnızca devletle değil ulusla da birleştirerek merkezi otoriteyi güçlendirme çabası olarak işlev görmüştür (Ağaoğulları, 2015).

Sieyes milli iradenin zarar görmemesi adına alınacak önlemlere yönelik önerilerinde genel iradenin korunmasına yönelik Rousseau'cu fikirler önermiştir. Örneğin Sieyes de Rousseau gibi her türlü farklı birleşmelerin ve gruplaşmaların özel istekleri gündeme getireceğini iddia ederek birleşmelere karşı durmuştur. Sieyès'e (2005) göre bu durum, millî iradenin veya genel iradenin yok olmasına sebep olacaktır. Nitekim Fransız Devrimi'nden sonra burjuva devrimcileri, genel iradenin sendikalar, dernekler ve partiler gibi kısmi çıkar grupları aracılığıyla oluşturulamayacağı düşüncesiyle, bu tür örgütlenmeleri yasaklamışlardır. Diğer bir ifadeyle bu tür örgütlenmelere; özel iradeleri ön plana çıkararak, iradelerin açıklanmasına engel olarak ya da iradeleri yönlendirilmeye açık hale getirerek genel iradenin işleyişinin önünde engel teşkil edeceği düşüncesiyle karşı durulmuştur (Atakan, 2007). Bu yaklaşımın, ulusu sistem içinde bir tehdit unsuru olmaktan çıkararak monarkın gücü içerisinde konumlandırmak amacı taşıdığı düşünülebilir. Fakat burjuvazinin ortaya çıkışıyla birlikte, ulus ve burjuva artık siyasal bir güç olarak monarkın yerine geçmeye aday hale gelmiştir. Burjuvazinin yükselişi, monarkın yerine geçmeye aday olan halk egemenliğine karşılık ulusal egemenlik ve bölünmez bir cumhuriyet kavramlarının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Böylece daha önce monarşik söylemlere dayanak oluşturan ulus, demokratik söylemlerin de temel referans noktası haline gelmiştir (Ağaoğulları, 2015).

Bu iki yaklaşım, günümüz demokrasilerinde hem anayasal sistemlerin hem de yurttaş katılımı modellerinin farklı biçimlerde inşa edilmesine yol açmıştır. Rousseau’nun genel irade (doğrudan demokrasi) vurgusu; referandumlar, halk inisiyatifleri ve yerel katılım mekanizmaları gibi doğrudan demokrasi araçlarında kendini gösterirken; Sieyès’in temsile dayalı anlayışı, liberal demokrasilerdeki temsili kurumların– parlamento, siyasi partiler, anayasal teminatlar– temelini oluşturmaktadır. Modern demokrasiler bu iki düşünür arasında bir denge kurma çabasıyla, temsili sistem içinde halk iradesine doğrudan ifade alanları açmaya çalışmaktadır (Held, 2006). Bu bağlamda, modern demokrasilerin işleyişinin vazgeçilmez unsuru olarak görülen seçimler, genel irade ve milli irade kavramının farklı biçimlerdeki tezahürü olarak ifade edilebilir. Zira seçim sonuçları da bireylerin özel iradelerinin toplamıdır; fakat tamamı olarak kabul edilmemektedir. Halkı oluşturan tüm yurttaşların oy kullanıp kullanmama iradeleri özgür iradelerini yansıtır; fakat kısıtlılar, çocuklar, ceza hükmü nedeniyle oy kullanamayanlar bu iradenin dışındadır. Dolayısıyla seçim sonuçları doğrudan halkın tümünün iradesi değildir. Oy kullanmış yurttaşlar içerisindeki çoğunluğun siyasal tercihlerinin görünümü olarak ifade edilebilir. Bununla beraber, Rousseau’nun anlayışında özgürlük, yalnızca bireyin kendi koyduğu yasaya itaat etmesiyle mümkündür. Sieyès ise temsiliyet olmadan toplumlarda siyasal karar almanın mümkün olamayacağını savunmaktadır. Ancak modern demokrasilerde birey hem özne (egemen) hem nesne (yönetilen) olmak zorundadır. Bu durum özgürlük ile temsil arasında daimi bir gerilim yaratmaktadır (Ferry ve Renaut, 2001: 107).

Demokrasi sözcüğünün etimolojik yapısına dayandırılarak basit anlamıyla “demos” ve “kratos” üzerinden ifade edilmesi, halkın egemen olması ve iktidarın halkın elinde bulunması duruma uygun düşen siyasal rejim modelinin diğer bir meşru ifadesi olarak ortaya konulmaktadır. Yönetimin demokratik olabilmesi siyasal alanın süjesinin *halk* olmasına dayanmak için yeterli görülmüştür. Buna karşılık, milli iradenin demokrasi için önemli bir unsur olduğu ve meşru bir dayanak oluşturduğu kabul edilebilse de ulus devletlerin demokratik devlet olarak tanımlanabilmesi için bu unsurun tek başına yeterli olamayacağı açıktır (Ağaoğulları, 2015). Hukuk devleti ilkelerinin de siyasal sistem tarafından benimsenmiş olması gerekmektedir. Öte yandan, modern demokrasilerde egemenlik, yalnızca hukuk devleti ilkesiyle de sınırlı değildir; kuvvetler ayrılığı çerçevesinde yasama, yürütme ve yargı organlarının birbirine üstünlük kurmaksızın iktidarı paylaşmasıyla şekillenmektedir (Gözler, 2023; Kelsen, 2020). Dolayısıyla egemenliğin tesisi ve işlemesi birden çok dinamikle şekillenmektedir. Bu durum, günümüzdeki egemenlik ve irade kavramlarının belirsizleşmesine, siyasal alan tarafından söylemsel düzeyde işlevselleştirilmesine de olanak tanımaktadır. Diğer bir ifadeyle demokrasinin gelişime açık olduğu sistemlerde çoğunluğun iradesinin her zaman ortak yarara karşılık geldiği argümanı benimsenmektedir.

Bununla birlikte Rousseau’nun genel irade anlayışının, kolektif olanı mutlaklaştırma potansiyelini de taşıdığı ifade edilebilir. Halkın iradesini ahlaki olarak mutlaklaştırarak, liberal düşüncenin temelini oluşturan bireysel haklar doktriniyle de uyumsuzluk içindedir (Bobbio, 1984). Genel irade, toplumun tek bir ortak iradeyle hareket edebileceği varsayımına dayanmaktadır. Fakat modern toplumlar sınıfsal, kültürel ve düşünsel olarak farklılaşmış karmaşık yapılardır. Bu nedenle genel irade kavramı, otoriter bir homojenlik talebine dönüşebilir. Bu şekilde genel irade adına konuşan siyasal iktidar, çoğu kez kendi iradesini mutlaklaştırarak muhalefeti bastırma eğilimine girebilir. Benzer şekilde Sieyès’in milli irade kavramı da modern temsili demokrasinin temelidir. Fakat çağdaş toplumlarda temsil mekanizmalarının halkın gerçek tercihlerini ne kadar yansıttığı giderek daha fazla tartışmalı hale gelmiştir (Aron, 2011: 134-142).

Genel irade yaklaşımı, birlik ve bütünlük fikrine dayanmaktadır. Fakat modern toplumlar çok kültürlü, çok kimliklidirler. Liberal demokrasiler ise bireysel haklara öncelik vermekte ve genel iradeyi sınırlandırmaya çalışmaktadır. Bu nedenle Rousseau'nun genel iradesi, halkın çoğunluk iradesini ahlaki ve siyasal olarak mutlaklaştırdığı için, liberal bireysel haklarla doğrudan çelişebilir (Ferry ve Renaut, 2001: 93). Benzer şekilde, Sieyès'in milli irade kavramsallaştırmasının, modern devletin karmaşıklığı içinde bir zorunluluk olduğunu kabul edilebilir. Fakat bu temsiliyet biçimi, halk egemenliğinin gerçek anlamda hayata geçirilmesini engellemektedir. Çünkü modern demokrasilerde milli irade, halkın iradesini yansıtmaz; onu temsil ettiğini iddia eden seçilmiş azınlıkların iradesine indirgenmektedir (Bobbio, 2011: 58).

Bu bağlamda Rousseau ve Sieyès'in irade kavramsallaştırmalarının çağdaş demokrasilerde de önemli çelişkiler barındırdığı anlaşılmaktadır. Çağdaş demokrasilerde 'egemen halk' fikri çoğu zaman soyut bir meşruiyet kaynağına indirgenmiş, pratikte yönetici sınıfın rızasını üretmek için araçsallaştırılmıştır (Bobbio, 2011: 93). Bu sebeple çağdaş demokrasilerde genel veya milli irade adına karar alma süreçlerinin çoğu zaman temsili kurumlar ve partiler aracılığıyla bürokratikleşme eğilimi gösterdiği ifade edilebilir. Bu da halk egemenliğinin sembolikleşmesine yol açmaktadır. Diğer taraftan liberal demokrasilerin katılımcılığı sınırlandırdığı bir gerçektir; ancak bu sınırların çoğulculuğu korumak için gerekli olduğunu savunulmaktadır. Bu nedenle Rousseaucu anlamda bir doğrudan demokrasi talebi, çağdaş toplum yapısıyla uyumsuz gözükmektedir. Çünkü çağdaş demokrasiler, temsili kurumlar aracılığıyla işleyen ve hukuki temele dayanan sınırlandırılmış rejimlerdir. Halkın iradesi bu çerçevede bir unsurdur; ama tek belirleyici değildir (Aron, 2011: 146).

Modern demokratik sistemlerde halk egemenliğinin temel dayanaklarını oluşturan irade kuramları, Rousseau'nun genel irade ve Sieyès'in milli irade kuramları arasında süregelen bir denge arayışı içindedir. Siyasal iradenin kaynağına ve biçimine dair tarihsel yaklaşımlar, çağdaş demokrasilerde hem meşruiyet hem de işleyiş bakımından belirleyici olmaya devam etmektedir. Bu bağlamda, doğrudan katılıma dayalı birlikçi yaklaşımlar ile temsili kurumsallaşmayı esas alan çoğulcu modeller arasında yapısal bir gerilimin söz konusu olduğu ifade edilebilir. Bu durumun nedenleri arasında günümüzde demokratik rejimlerin yalnızca halkın iradesine indirgenemeyecek karmaşık bir yapı arz etmesi ve hukukun üstünlüğü, temel hakların korunması ve kurumlar arası denge ilkeleri gibi temel ilkelerin bu iradenin sınırlarını ve uygulama biçimlerini belirlemesi sayılabilir. Ayrıca siyasal meşruiyetin sürdürülebilirliği, iradenin hem temsil hem katılım yoluyla şekillenmesini mümkün kılan çoğulcu bir zemine dayanma ihtiyacı neticesinde ancak mümkün olabilir. Bu çerçevede, çağdaş demokrasilerde egemenlik anlayışı, tekil bir özneye atfedilen mutlak güçten ziyade kurumsal özerklikler ve normatif ilkeler temelinde inşa edilen kolektif bir düzen fikrine yönelmektedir.

GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Modern demokratik sistemlerin egemenlik tesisi, meşruiyetin sağlanması ve işleyiş dinamikleri, halkın veya ulusun iradesinin nasıl tespit edileceği ve siyasal karar alma süreçlerine ne şekilde yansıtılacağı sorusu etrafında şekillenmektedir. Bu temel sorunsala yanıt arayışında Jean-Jacques Rousseau ve Emmanuel Joseph Sieyès tarafından geliştirilen irade kavramsallaştırmaları, iki farklı ve belirli anlamda karşıt paradigmalar geliştirmişlerdir. Rousseau'nun doğrudan demokrasi anlayışına uygun düşen genel irade kavramsallaştırması ile Sieyès'in temsili demokrasiyi meşrulaştıran milli irade kavramsallaştırması, iradenin tanımı, sahibi, tecelli biçimi ve amaçları gibi pek çok noktada ayrılmaktadır.

Jean-Jacques Rousseau'nun *genel irade* ve Emmanuel Joseph Sieyès'in *milli irade* kavramlarını çeşitli temel ölçütler ekseninde ele alarak bu iki egemenlik anlayışı arasındaki temel farklılıkları ve benzerlikleri aşağıdaki gibi ifade edilebilir:

Tanım açısından değerlendirildiğinde, Rousseau'nun genel iradesi, toplumun ortak iyiliğini ve müşterek menfaatini hedefleyen kolektif bir irade olarak kavramsallaştırılırken; Sieyès'in milli iradesi, ulusun bir bütün olarak iradesini ifade eden ve bu iradenin temsil yoluyla işlerlik kazandığı bir egemenlik anlayışına tekabül etmektedir.

Bu iki kavramın dayandığı *düşünsel zeminler* de farklıdır. Genel irade, temelini Rousseau'nun *Toplum Sözleşmesi* adlı eserinde ortaya koyduğu teoriden alırken; milli irade, modern ulus devlet anlayışı ve bu anlayışla birlikte gelişen temsili demokratik sistemlerle daha yakından ilişkilidir.

Egemenliğin sahipliği noktasında da önemli bir ayrım göze çarpmaktadır. Rousseau'ya göre egemenlik, halkın ortak iradesidir ve bu irade bölünemez, devredilemez niteliktedir. Buna karşın Sieyès, egemenliğin soyut bir bütün olarak millete ait olduğunu ve bu egemenliğin, millet adına hareket eden, seçimle belirlenmiş temsilciler aracılığıyla kullanılabileceğini savunur.

Bu farklılık, doğal olarak *demokrasi anlayışlarını* da etkilemektedir. Rousseau, egemenliğin doğrudan halk tarafından kullanıldığı bir doğrudan demokrasi modelini idealize ederken; Sieyès, halkın iradesinin temsilciler aracılığıyla ifade edildiği temsili demokrasi modelini esas alır.

Halkın katılımı da bu doğrultuda farklılaşır. Genel irade anlayışında halk, yasama gibi temel karar alma süreçlerine aracısız bir şekilde katılır. Milli irade anlayışında ise halk, yönetime katılma hakkını, kendi iradesini yansıtacağına inandığı temsilcileri seçerek dolaylı yoldan kullanır.

Her iki irade anlayışının *amacı* da farklı önceliklere sahiptir. Rousseau'nun genel iradesi, toplumun ortak iyiliğini ve bireylerin ahlaki bir varlık olarak gerçek özgürlüğünü sağlamayı hedefler. Sieyès'in milli iradesi ise daha çok milletin iradesinin temsil yoluyla siyasal alana yansıtılmasını ve halkın bu yolla yönetime katılımının güvence altına alınmasını amaçlar.

Bireysel hak ve özgürlükler konusunda da farklı yaklaşımlar söz konusudur. Genel irade anlayışında, bireylerin özel iradeleri toplumun ortak iyiliği adına genel iradeye tabi kılınabilir ve bu durum, belirli koşullarda bireysel özgürlüklerin sınırlandırılmasını beraberinde getirebilir. Milli irade anlayışında ise, genellikle modern anayasal sistemlerde olduğu gibi, bireysel hak ve özgürlüklerin anayasa ve yasalarla güvence altına alınması ve keyfi müdahalelere karşı korunması ilkesi ön plandadır.

Son olarak, bu teorik ayrımların *pratikteki sonuçları* da farklı demokratik mekanizmalarda kendini gösterir. Rousseau'nun genel irade ideali, halk oylamaları (referandumlar) ve bazı yerel doğrudan demokrasi uygulamalarında kısmi bir yankı bulurken; Sieyès'in milli irade anlayışı, günümüzdeki seçim sistemlerinin, parlamenter demokrasilerin ve ulusal meclislerin temel mantığını oluşturmaktadır.

Sonuç olarak çalışma, Rousseau'nun doğrudan katılıma dayalı, bölünemez ve devredilemez halk egemenliği anlayışı ile Sieyès'in ulusun soyut birliğini temel alan ve temsil mekanizmasıyla işleyen milli egemenlik tezi arasındaki temel felsefi ayrımlar ve pratik yansımalar incelenmiştir. İki düşünürün iradeye yükledikleri anlamlar, demokrasi anlayışları, halkın katılımına bakış açıları ve bireysel hak ve özgürlükleri konumlandırma biçimleri karşılaştırılmıştır. Bu bağlamda, günümüzde halk egemenliğinin genellikle temsili sistemler üzerinden işlediği ve çoğunluk iradesinin milli irade

adı altında meşruiyet kazanmasının, demokratik sistemlerde denge ve denetim mekanizmalarının önemini artırdığı ifade edilmelidir. Öte yandan egemenliğe ilişkin Rousseau'nun genel irade idealinin vurguladığı ortak iyi ve bireysel özgürlüklerin korunması kaygısı ile milli iradenin temsil vasıtaları aracılığıyla salt çoğunlukçuluğa indirgenme riski, hâlihazırdaki tartışmaların gündeminde kalmaya devam etmektedir. Bu durum da temsili demokrasilerde azınlık haklarının güvence altına alınması, farklı görüşlerin temsil edilmesi ve iktidarın keyfililiğinin önlenmesi gibi alanlarda etkin denge-denetim mekanizmalarının, yargı bağımsızlığının ve çoğulcu katılım kanallarının hayati rolünü bir kez daha teyit etmektedir.

Modern demokrasilerde genel irade, genel anlamda halkın egemenliği ve kamu yararı doğrultusunda yasaların ve politikaların oluşturulmasında temel rehber olarak görülmektedir. Egemenliğin halkta olduğunu belirten, ancak halkın iradesini yalnızca seçimler aracılığıyla temsil eden milli irade kavramı da halkın, devletin kurucu gücü olarak egemenliğini temsil ettiğini savunur ve genellikle halkın doğrudan veya dolaylı temsilciler aracılığıyla iradesinin yansıması olarak yorumlanır. Milli irade kavramı da halkın iradesinin her türlü iç ve dış etkenden bağımsız olduğunu vurgulayan bir ilke olarak kabul edilmektedir. Bu anlamda milli irade, halkın kendi kaderini belirleme hakkını sahiplenmesi anlamına gelir ve bu iradenin en güçlü temsili, meclisler aracılığıyla gerçekleşmektedir. Bu iki kavram genellikle temsili demokrasi çerçevesinde birleştirilmiştir. Zira halk iradesinin yalnızca seçimlerle belirlenmesi, doğrudan halk egemenliğinden uzaklaşmayı, egemenliğin halka ait olduğunu fakat temsilciler aracılığıyla işlediğini ifade etmektedir. Dolayısıyla modern demokrasilerde genel irade ve milli irade genellikle halkın egemenliğini temsil etse de doğrudan halk iradesi yerine temsili yollarla ifade bulmuştur. Günümüz temsili demokrasileri dikkate alındığında da tarihsel olarak Rousseau'nun genel irade anlayışından Sieyès'in milli irade anlayışına geçişin yaşandığı bir sürecin varlığından söz edilebilmektedir.

KAYNAKÇA

- Ağaoğulları, M. A. (2015). *Siyasal düşünceler tarihi: Antik çağdan Fransız Devrimi'ne*. İletişim Yayınları.
- Aron, R. (2011). *Demokrasi ve totalitarizm* (Çev. V. Hatay). Kadim Yayınları.
- Arslanel, M. N. ve Eryücel, E. (2011). Modern devlet anlayışının felsefi temelleri. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15(2), 1–20.
- Atakan, A. (2007) Milli irade kavramı üzerine bir inceleme. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 13(3-4), 39-82.
- Baczko, B. (1988). The social contract of the French: Sieyès and Rousseau. *The Journal of Modern History*, 60, 98-125.
- Beriş, H. E. (2006). *Siyasal düşünce tarihinde ulus ve egemenlik kavramları*. Orion Yayınları.
- Beriş, H. E. (2008). Egemenlik kavramının tarihsel gelişimi ve geleceği üzerine bir değerlendirme. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 63(1), 55–80.
- Berlin, I. (1958). *Two concepts of liberty*. Oxford University Press.
- Bobbio, Norberto (1984). The Future of Democracy. *Telos: Critical Theory of the Contemporary* 3(5), 3-16.
- Bertram, C. (2004). *Rousseau and the social contract*. Routledge.

- Cammack, D. (2025). Rousseauian sovereignty: The willingness of all. *Journal of Sortition*, 1(1), 182–203.
- Caporioni, G. (2015). Rousseau's general will. *Poliarchia*, 2(5), 59–92.
- Carruthers, S. (2008). The concept of the general will in the writings of Rousseau, Sièyes, and Robespierre. *Articles*. 9. <https://arrow.tudublin.ie/aaschlawart/9>
- Çelik, Y. (2018). Geçmişten günümüze egemenlik kavramı ve değişen egemenlik anlayışı. *Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 22(3–4), 394–416.
- Ferry, L. ve Renaut, A. (2001). *Modernliğin siyasi felsefesi* (Çev. N. Satılmış). İletişim Yayınları.
- Gözler, K. (2023). *Anayasa hukukuna giriş*, Ekin Yayınevi.
- Held, D. (2006). *Models of democracy*. Stanford University Press.
- Kaya, M. A. (2022). Egemenlik kavramı ve siyasi düşünürler. *Necmettin Erbakan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 5(1), 213–235.
- Kelsen, H. (2007). *Saf hukuk teorisi*, (Çev. R. Türmen), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Ochoa Espejo, P. (2015). Popular sovereignty. Gibbons, M. T. (Ed.) içinde *The Encyclopedia of Political Thought* (ss. 2887–2888). Wiley.
- Pérez-Crespo, C. (2024). Sieyès's idea of constituent power: A moderate and illiberal idea of sovereignty in the French revolution. *History of European Ideas*, 50(6), 1029–1051.
- Rawls, J. (1999). *A theory of justice*. Harvard University Press.
- Rousseau, J. J. (2004). *Toplum sözleşmesi*. (Çev. B. Kaynak), Betik Yayınları.
- Rousseau, J. J. (2006). *İnsanlar arasındaki eşitsizliğin kaynağı*. (Çev. R. N. İleri). Say Yayıncılık.
- Rubinelli, L. (2016). How to think beyond sovereignty: On Sieyes and constituent power. *European Journal of Political Theory*, 18(1), 47.
- Rubinelli, L. (2020). Sieyès and the French Revolution. *Constituent Power: A History* içinde (33–74). Cambridge University Press.
- Schrepfer, M. (2024). Rousseau's case for democracy. *The Southern Journal of Philosophy*.
- Sieyès, E. J. (2005). *Üçüncü sınıfta nedir?* (Çev. İ. Birkan). İmge Kitabevi.
- Tannenbaum, D. G. (2017). *Siyasi düşünce tarihi*. Ankara: BB101 Yayınları.
- Tarhan, G. (2009). Rousseau ve Sièyes'de egemenlik kuramı. *ETHOS: Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar*, 2(4), 1–23.
- Touchard, J. (2015). *La Révolution Française et la pensée politique moderne*. Presses Universitaires de France.
- Williams, D. L. (2014). *Rousseau's Platonic enlightenment*. University Park: Pennsylvania State University Press.
- Wokler, R. (2001). *Rousseau: A very short introduction*. Oxford University Press.
- Xhaferi, A. (2022). Democracy and democratic freedom from a philosophical perspective. *Jus & Justicia*, 16(1), 114.

Yargıtay Kararları Işığında İşçinin Yıllık Ücretli İzin Hakkı

Worker's Annual Paid Leave Right considering the Court of Appeals Decisions

Ahmet TERZİOĞLU *

Makale Geliş Tarihi / Received : 07.04.2025
Makale Kabul Tarihi / Accepted : 26.06.2025

ÖZET

Çalışma hakkının Anayasa tarafından teminat altına alınan bir hak olmasının yanında dinlenme hakkı da Anayasa tarafından teminat altına alınan bir haktır. Dinlenme hakkı tanınmayan bir insanın sağlıklı ve verimli bir şekilde çalışması ve hayatını devam ettirmesi düşünülemez. Bu bağlamda yıllık ücretli izin hakkı hem Anayasa hem de diğer yasalar tarafından güvence altına alınmış aynı zamanda yargı kararları ile de desteklenmiş bir haktır. İşçinin bu haktan vazgeçmesi mümkün olmayıp işverenin de bu haktan işçiyi yararlandırması onun için bir zorunluluktur. Bu nedenle işçinin ruh ve beden sağlığı, sosyal yaşamı ve aile ilişkileri açısından yıllık izin hakkının büyük önemi bulunmaktadır.

Türkiye’de bir iş sözleşmesi çerçevesinde çalışan işçilerin yıllık ücretli izin haklarına ilişkin yasal mevzuat ve yüksek yargı kararlarının işçiye sağladığı haklar ve işverenin yükümlülüklerinin neler olduğu konusu bu çalışmada incelenmeye çalışılmıştır. Yine bu çalışmada yıllık iznin kullanılmamış ve sözleşmenin sona ermiş olması halinde işçinin dava yoluyla bunu talep etmesine ilişkin konu ele alınmıştır. İşverenin yıllık iznin kullandırıldığına ilişkin iddialarını ispat etmesi gereken araçların neler olduğu, yıllık iznin kullanılmadığı durumlarda bunun ücret olarak talep edilebileceği hususları ele alınmıştır. Tüm bu konulara değinilirken Yargıtayın farklı dairelerinin vermiş olduğu kararlar örnek olarak gösterilmiş, bu kararların yıllık ücretli izne ilişkin konuları daha açık bir şekilde ortaya koyduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kavramlar: *İş Kanunu, Dinlenme Hakkı, Yıllık Ücretli İzin, İşçi, İşveren.*

ABSTRACT

In addition to the right to work being a right guaranteed by the Constitution, the right to rest is also a right guaranteed by the Constitution. It is unthinkable for a person who is not granted the right to rest to work healthily and productively and continue their life. In this context, the right to annual paid leave is a right that is guaranteed by both the Constitution and other laws and is also supported by court decisions. It is not possible for the worker to waive this right, and it is an obligation for the employer to make the worker benefit from this right. Therefore, the right to annual leave is of great importance in terms of the worker's mental and physical health, social life and family relations.

In this study, the rights provided to the employee and the obligations of the employer regarding the annual paid leave rights of employees working within the framework of an employment contract in Turkey by the legal legislation and high court decisions were examined. Again, in this study, the issue of the employee requesting this through a lawsuit in case the annual leave has not been used, and the contract has ended was addressed. The tools that the employer must use to prove his claims regarding the use of annual leave and the issues that can be requested as a fee in cases where the annual leave has not been used were addressed. While addressing all these issues, the decisions made by different chambers of the Supreme Court of Appeals were given as examples and it was determined that these decisions more clearly revealed the issues regarding annual paid leave.

Keywords: *Labor Law, Right to Rest, Annual Paid Leave, Worker, Employer.*

* Dr. Öğr. Üyesi Harran İİBF Kamu Yönetimi, Hukuk Bilimleri A.B.D., aterzioglu@harran.edu.tr , **ORCID:** 0000-0002-1916-0421

GİRİŞ

Dinlenme hakkı, Anayasal bir haktır. Yıllık izin hakkı da dinlenme hakkı çerçevesinde dayanağı Anayasa olan bir haktır. Bir işçinin hiç dinlenmeden sürekli olarak çalışması normal bir durum olarak kabul edilemez. Yıllık izne ilişkin bu hak, 4857 sayılı İş Kanunu, Basın İş Kanunu, Deniz İş Kanunu ve Borçlar Kanunu hükümleriyle güvence altına alınmıştır. Ayrıca daha kapsamlı bir düzenleme olan Yıllık Ücretli İzin Yönetmeliği hükümleri bu konuyu ayrıntılı bir şekilde ele almıştır. Bu çalışmada, yıllık izin hakkına kimlerin ne kadar süre ile sahip olacağı, çalışma sürelerinin ve sözleşme tiplerinin bu hakkın kazanılmasında etkisi ele alınmaktadır. Ayrıca yıllık iznin ne şekilde uygulanacağı, işçinin yıllık izinden vazgeçmesinin mümkün olmadığı, işverenin bu hakkı işçiye kullandırmaması halinde ortaya çıkacak sorunlara değinilmiştir.

Dinlenme hakkı çerçevesinde temel dayanağını Anayasanın 50.maddesinde (RG. 09.11.1982, 17863)bulan yıllık ücretli izin, işçinin ücret kaybına uğramadan belirli dönemlerde çalışmaması ve işverenin de bu yüke katlanmak durumunda olmasıdır (Tunçomağ ve Centel, 2022: 193). Nasıl ki Anayasanın 49.maddesine göre çalışmak bir Anayasal hak ise , 50.maddesi gereği olarak da “dinlenmek çalışanların hakkıdır” ve bu kapsamda ücretli tatil ile yıllık izin hakları kanunla düzenlenecektir. Anayasanın bu hükmü karşısında yıllık ücretli izin kavramının 4857 sayılı İş Kanunu’nun 53.maddesinde (RG. 10.06.2003, 25134) düzenlenmiş olduğunu görmekteyiz. Ayrıca 5953 sayılı Basın İş Kanunu’nun (RG. 09.11.1952, 8140) 21.maddesi ve 854 sayılı Deniz İş Kanunu’nun 40.maddesinde de bu hak, koruma altına alınmıştır. Bunun yanında İş Kanunları kapsamı dışında çalışanların; aralarında farklılıklar bulunsa da 6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu (RG. 09.11.1952, 8140) 422.maddesi vd. çerçevesinde bu haktan faydalanma imkanı söz konusudur (Akyiğit, 2020: 421).

Herhangi bir çalışmada bulunmaksızın dinlenme sürelerinde işçinin ücrete hak kazanması, yasal düzenlemelerin sosyal karakterini ve bu hakkın sosyal bir hak olduğunu (Narmanlıoğlu, 2014, 702) ortaya koymaktadır. Yasalarla teminat altına alınan bu hakkın amacı, belirli bir süre işyerinde çalışmış olup da zihnen ve bedenen yorulmuş olan işçinin ücret kaybı olmaksızın dinlenebilmesini sağlamaktır (Değermumcu, İzmirlioğlu, 2020, 97). Yargıtay 22.Hukuk Dairesi vermiş olduğu bir kararda, yıllık izin hakkının vazgeçilmesi mümkün olmayan Anayasadan temelini alan ve ücrete dönüşmesi mümkün olmayan bir dinlenme hakkı olduğunu ifade etmiştir(Y.22.HD., E.2015/29900, K.2018/7815, T.27.03.2018, <https://karararama.yargitay.gov.tr/>).

Yıllık izin hakkı, anayasa ve kanunların yanında İş Kanunu’nun 60.maddesine istinaden oluşturulup yürürlüğe giren yıllık ücretli izin yönetmeliğinde (RG. 03.03.2004, 25391) daha geniş bir düzenlemeye tabi tutulmuştur. Buna göre, yıllık ücretli izni hak etme, izin kullanma dönemleri, yıllık ücretli iznin uygulanması ve toplu izin gibi hususlar anılan yönetmelikte daha ayrıntılı olarak ifade edilmiş bulunmaktadır. Yıllık izin hakkı, dayanağını anayasadan alan bir hak olup, işçi istese bile 4857 sayılı İş Kanunu 53/2 gereği olarak bu haktan vazgeçmesi mümkün değildir. Buna göre Yıllık ücretli izin; kanunlarda yer alan şartların yerine gelmesi halinde işçilere herhangi bir çalışmaları ve ücretlerinde bir kesinti olmadan tanınan vazgeçilmez, devredilmez, şahsa bağlı bir serbest zaman olarak tanımlanabilecektir (Mollamahmutoğlu vd., 2019: 377).

Bu çalışmamızda daha çok, işçilerin büyük bir çoğunluğunun tabi olduğu İş Kanunu'ndaki yıllık ücretli izinle ilgili hükümler doğrultusunda konu değerlendirilecektir. Doktrindeki görüşlere ek olarak

Yüksek Yargı kararları eşliğinde inceleme yapılacaktır. Bu nedenle çalışmada geçen İş Kanunu ifadesi 4857 sayılı İş Kanunu, Yönetmelik ifadesinden ise Yıllık Ücretli İzin Yönetmeliği kastedilmektedir.

1. YILLIK ÜCRETLİ İZNE HAK KAZANMA KOŞULLARI

Yıllık ücretli izne hak kazanmanın koşulları işçilerin tabi olduğu Kanunlar açısından farklılık gösterebilmektedir. Özellikle çalışma süreleri önem arz etmekte olup bu hakkı kazanmanın temelinde işyerinde belirli bir bekleme süresinin geçirilmiş olması önem arz etmektedir. Aşağıda yıllık izin hakkını elde etmenin şartları çalışma süreleri, yapılan işin ve sözleşmenin niteliği, işverenlerin sabit veya değişme ihtimalleri göz önüne alınarak ifade edilmeye çalışılacaktır.

1.1. Bir Yıl Çalışmış Olmak

4857 sayılı İş Kanunu'nun 53/1.maddesi gereğince, bir işçinin yıllık ücretli izni hak edebilmesi için fiilen işe başladığı tarih esas alınarak deneme süresi de dahil olacak şekilde asgari 1 yıl çalışmış olması gerekir. Borçlar Kanunu 422.madde hükmü de aynı doğrultuda en az bir yıl çalışmış olma şartını aramaktadır. Basın İş Kanunu çerçevesinde (madde 21) çalışan gazetecilerin de bu hakka sahip olması yine bir yıl çalışmış olma şartına bağlıdır. Oysaki Deniz İş Kanunu madde 40 hükmüne göre, bu Kanun çerçevesinde çalışan gemi adamlarının yıllık izne hak kazanabilmesi için altı ay kıdemlerinin olması yeterli olmaktadır. Yıllık ücretli izne esas olacak bu sürenin hesabında işçinin iş yerinde işe girdiği gün göz önüne alınmaktadır (Tunçomağ ve Centel, 2022: 194).

İş Kanunu 53/1.maddesine göre, işçinin çalışma süresinin başlangıcında deneme süresinin kararlaştırılmış olması halinde yıllık izne esas sürenin hesabında deneme süresi de dahil olacaktır. Deneme süresi İş Kanunu 15.madde gereği olarak bireysel iş sözleşmelerinde en çok iki ay, toplu iş sözleşmelerinde ise en çok dört ay olabilmektedir. İş Kanunu'nun 54/1.madde hükmüne göre ise, işçinin yıllık izne hak kazanması için gereken bir yıllık sürenin hesabında aynı işverene ait farklı işyerlerinde çalışan işçilerin buralarda çalıştığı sürelerin birleştirilerek göz önüne alınması gerekir. ayrıca kanun maddesinin devam hükmüne göre işçilerin kanun kapsamına girmeyen ve daha önceden çalıştıkları sürelerin de hesaba katılması gerekir. İş Kanunu'nun 54/3.madde gereğince, ücretli izin hakkını elde etmek için gereken bir yıllık bekleme süresi Kanun uyarınca, yıllık izin, bir önceki izin hakkının başladığı günden itibaren gelecek hizmet yılına kadar hesaplanmaktadır.

1.2. Aynı İşverene Ait İşyerinde Sürekli Bir İşte Çalışma

Kamu kurumları dışındaki bir işverenin yanında geçirilen sürenin aynı işverene ait işyerlerinden birinde veya birkaçında olması mümkündür. Fiili çalışma süresinin bütünün mutlaka işverenin tek bir işyerinde geçmesi şart değildir. Yıllık izne esas sürenin hesabında aynı işverenin farklı işyerlerinde çalışmış olduğu süreler birleştirilerek hesaplama yapılır. Hatta İş Kanunu 54.maddesi gereği olarak bu süre hesaplanırken işçinin aynı işverene ait işyerlerinden bazılarının İş Kanunu kapsamında olmamasının bir önemi de bulunmamaktadır.

İş Kanunu'nun 54/5.maddesi hükmü uyarınca işçi, aynı bakanlık bünyesindeki farklı tüzel kişilere ait farklı iş yerlerinde çalışması halinde bile özel sektör kuruluşlarından farklı olarak tek bir işveren ve tek bir iş yerinde çalışmış olarak kabul edileceklerdir. Bu durumun özel sektör işyerlerinde de yıllık izin hakkının korunarak şirketler arası geçiş sağlanması suretiyle yapılmasının mümkün olduğu öne sürülmektedir. Ayrıca yıllık izne hak kazanmak için asgari bir yıllık çalışma yasal bir

zorunluluk teşkil etmekte ve bir yılın altında yapılan çalışmalarda orantılı bir şekilde yıllık izne hak kazanmak söz konusu olmamaktadır (Ekmekçi ve Yiğit, 2020, 450).

İşçinin yıllık izne hak kazandığı süreler hesaplanırken, bu sürelerin aynı işveren yanında aralıklı ya da kesintisiz olmasının bir önemi bulunmamaktadır. Sürelerin hesabında toplam süre göz önüne alınacaktır. İşçinin belirli bir süre çalıştıktan sonra iş yerinden herhangi bir nedenle ayrılması ve daha sonra eski işyerinde tekrar işe girmesi halinde yıllık izin hesaplanırken önceki kıdeminin de göz önüne alınması gerekmektedir (Özkaraca, 2018, 99). Aralıklı yapılan çalışmaların birleştirilmeleri söz konusu olduğunda, önceki sürelerin göz önüne alınabilmesi için işçinin daha önceki sözleşmelerinin ne şekilde sona erdiğinin bir önemi bulunmamaktadır. Hatta işçinin emekli olup daha sonra yine aynı işyerine dönmesi halinde bile önceki kıdeminin göz önüne alınması gerekir (Kayırgan, 2021: 580).

Yargıtayın bu konudaki bir kararında, işçinin aynı işverene ait farklı iş yerlerinde geçen sürelerin birleştirilmesi gerektiği şeklinde hüküm verdiği dikkate alındığında aynı doğrultuda görüşe sahip olduğu görülmektedir (Y.22.HD., E.2016/10722, K.2019/10057, T.08.05.2019, <https://karararama.yargitay.gov.tr/>). Yine bu doğrultuda Yargıtay, başka bir kararında yıllık iznin bir dinlenme hakkı olduğunu ve aralıklı çalışmalar halinde önceki çalışma sürelerinin yıllık izin bakımından kayba uğramayacağını hüküm altına almış bulunmaktadır (Y.7.HD., E.2014/7053, K.2014/12062, T.02.06.2014, <https://karararama.yargitay.gov.tr/>). İş Kanunu'nun 54/2.maddesi hükmüne göre, işçinin kanunda sayılan sebeplerin dışında işe devam etmemesi halinde gelmediği günler, yıllık iznin hak edilmesi için gerekli olan bir yıllık süreye eklenerek izne hak ettiği tarih belirlenecektir (Çelik vd., 2020:808).

Alt işveren işçilerinin kesinti olmaksızın iş yerlerinde çalışmaya devam etmeleri ve alt işverenlerin değiştiği durumlarda yıllık izin sürelerinin nasıl hesaplanması gerektiği yönetmelikte belirlenmiştir. Buna göre Yönetmeliğin 6.maddesinin son fıkrası uyarınca, işçinin iş yerinde çalışmaya devam etmesi halinde, işverenin değişmiş olması izin süreleri açısından bir önemi olmamaktadır. Aynı şekilde iş yerinin devri halinde de İş Kanunu 6/2.maddesi göz önüne alındığında, işçinin devreden işveren yanında çalıştığı süreler, yıllık ücretli izin hesaplamasında dikkate alınması gerekir.(Süzek, 2022: 870).

1.3.Sözleşmenin Niteliğinin Yıllık Ücretli İzin Açısından İncelenmesi

İşçinin sözleşmesinde süre olup olmamasının ya da tam gün esasına göre veya kısmi süreli iş sözleşmesiyle çalışmasının yıllık ücretli izin hakkına bir etkisi bulunmamaktadır (Süzek, 2022: 871). Yönetmeliğin 13.maddesine göre, kısmi süreli veya çağrı üzerine çalışma sözleşmesi çerçevesinde çalışanlar, yıllık izin hakları bakımından farklı bir uygulamaya tabi tutulmayacak ve tam süreli çalışan işçiler gibi yararlanacaklardır. İş Kanunu 5/2.maddesine göre işveren, objektif ve önemli bir neden olmadıkça sözleşmesinin tam veya kısmi süreli, belirli ya da belirsiz süreli olması nedeniyle işçilere farklı muamelede bulunamayacaktır. Aksi takdirde aynı Kanunun 5/6.maddesi gereğince; işçinin en fazla dört ay ücreti miktarındaki bir tazminat ve bu davranış nedeniyle yoksun kaldığı hakları karşılamak zorunda kalacaktır. Yönetmeliğin 13/2 gereğince, kısmi süreli iş sözleşmesiyle çalışan işçiler, yıllık ücretli izin haklarını kısmi süreli olarak çalıştıkları işgünlerinde kullanacaklardır. İşverenin, işçinin gelmediği haftanın diğer günlerinde yıllık izin kullanmalarını isteme hakkı bulunmamaktadır. Kısmi süreli iş sözleşmesiyle çalışan işçinin yıllık izin hakkı hesaplanırken, işçinin fiilen çalıştığı sürenin yanı sıra, iş akdinin devam ettiği toplam süre göz önünde bulundurulmalıdır. (Süzek, 2022: 871).

İşçinin yıllık ücretli izin hakkından yararlanması için sözleşme tipi önemli değildir. Ancak işçi tarafından yapılan işin sürekli bir iş olması şarttır. Tanımlayıcı bir düzenleme olan İş Kanunu'nun 10.maddesine göre, yapılan işin nitelikleri göz önüne alınarak işin otuz iş günü olup olmaması dikkate alınır. Eğer iş, niteliğinden ötürü en çok otuz iş günü sürecekse bu iş süresiz bir iş olmakta, otuz iş gününü aşan bir iş olması halinde ise sürekli bir iş olarak kabul edilmektedir. Buna göre, bir işin sürekli iş olarak kabul edilebilmesi için niteliği bakımından otuz iş gününden çok sürmesi gerekir. İş sözleşmesinde kararlaştırılan işin niteliğinin sürekli iş olup olmadığı tarafların iradeleri ile değil, objektif kriterler çerçevesinde belirlenmelidir. Yani önemli olan işin kaç günde yapıldığı olmayıp kaç güne ihtiyaç duyduğudur. Bu yüzden her işin niteliğine göre, kaç işçiyle kaç günde yapılacağının o iş özelinde değerlendirilmesi gerekir (Demircioğlu ve Centel, 2021: 71). İş Kanunu 10/2.maddesinde sürekli olmayan işlerde uygulanmayacak maddeler incelendiğinde, yıllık ücretli izne ilişkin düzenlemenin de süresiz işlerde uygulanmayacağının hüküm altına alındığı görülmektedir. Bu yüzden yıllık ücretli izne ilişkin hükümlerin uygulanabilmesi için işçinin sürekli bir işte çalışıyor olması gerekir.

1.4.Mevsim ve Kampanya İşlerinde Çalışanlar

İş Kanunu 53/3.madde hükmüne göre nitelikleri göz önüne alındığında bir yıldan kısa süren mevsim ve kampanya işlerinde çalışanlar, yıllık ücretli izin hakkından yararlanamayacaklardır. Türk hukuk mevzuatında mevsimlik işle ilgili olarak yeterli bir düzenlemeye yer verilmemiş olup mevsimlik işin tanımı da yapılmamıştır. Mevsimlik iş kavramından yılın belirli zamanlarında sınırlı bir süre için yapılan işin anlaşılması gerekir. Buradaki mevsim kavramından işin yılın belirli bir kısmında yapılması anlatılmak istenmektedir (Okur, 2008, 5).Mevsimlik işlerin yapıldığı işyerlerinde yılın belirli dönemlerinde faaliyet çok fazla artmakta ya da işyerinde belirli dönemlerde çalışma söz konusu olmaktadır (Bodur, 2015, 133). Ülkemizde günlük hayatta mevsimlik iş ifadesinden tarımsal işler ve turizm sektörüne ait işler anlaşılmaktadır (Bektaş, 2006, 69). Kampanya işinden ise, işyerindeki faaliyetin bir yıl içinde ancak birkaç ay devam ettiği işin anlaşılması gerekir (Eyrenci vd., 224: 345).

Yargıtay da bir kararında mevsimlik iş için, yılın belirli dönemlerinde yoğunluk kazanan işler, işyerlerinde mevsimlik faaliyetler olarak kabul edilebilir. Bu dönemler, işin gereksinimlerine göre uzun ya da kısa olabilir şeklindeki ifadesiyle aynı yönde bir tanım getirmiş bulunmaktadır (Y.7.HD., E.2013/24368, K.2014/621, T.20.01.2014, <https://karararama.yargitay.gov.tr/>). Yargıtay 7.Hukuk Dairesinin bir kararında Mevsimlik işler bakımından İş Kanunu hükümlerinin uygulanmayacağı, işçinin bu kanun hükümlerine dayanarak yıllık izin ve ücret talebinde bulunamayacağı, ancak hukuki düzenlemenin nispi emredici olduğu için işçi lehine sözleşmelerle bu hakkın tanınabileceği hüküm altına alınmıştır. (Y.7.HD., E.2015/895, K.2015/3351, T.05.03.2015, <https://karararama.yargitay.gov.tr/>). Yüksek mahkemenin bu kararından da anlaşılacağı üzere mevsimlik işlerde çalışan işçilerin İş Kanunu hükümlerine dayanarak yıllık izin talep etme hakları bulunmamaktadır. Ancak bununla birlikte yıllık izne ilişkin yasal düzenlemenin nispi emredici olduğu yani tarafların iradesiyle işçi lehine değiştirilebileceği, bireysel ve toplu iş sözleşmeleriyle mevsimlik işçilere yıllık ücretli izin hakkı tanınabileceği ifade edilmektedir.

İş Kanunu 53.maddede mevsimlik işlerde çalışanların yıllık ücretli izin hakkından yararlanamayacağı hüküm altına alınmış olmakla birlikte yılın ne kadar süresindeki çalışmanın mevsimlik iş sayılacağı belirtilmemiştir. Bu konuda bir Yargıtay kararında, (Y.22.HD., E.2017/26521,

K.2020/235, T.14.01.2020, <https://karararama.yargitay.gov.tr/>) mevsimlik çalışmanın 11 ayın üzerinde gerçekleştiği durumlarda bu çalışmanın artık mevsimlik iş ilişkisi çerçevesinden çıktığını ve 11 aya kadar olan mevsimlik çalışmalarda yıllık ücretli izin hakkının olmadığını kabul etmiş bulunmaktadır. Yargıtay aynı kararda devamla yapılan işin mevsimlik iş kabul edilebilmesi için gerçekten mevsime bağlı olarak yapılması gerektiğini, bir çalışmanın sırf bir yıldan az olmasının onu mevsimlik iş yapmayacağını, iş yerindeki bazı işlerde yılın belirli dönemlerinde aralıklı olarak çalıştırmanın mevsimlik iş olarak kabul edilmeyeceğini de ifade etmiş bulunmaktadır.

Önemle belirtmek gerekir ki mevsim ve kampanya işlerinin yapıldığı iş yerlerinde geçici bir süre için çalışanların yıllık izin hakları bulunmamakta olup, bu tür iş yerlerinde sürekli bir işte çalışan işçilerin ise yıllık izin hakları mevcuttur. Yıllık İzin Yönetmeliğinin 12.maddesine göre, mevsim ve kampanya işlerinde sürekli olarak çalışan işçilerin yıllık ücretli izin haklarından yararlanabilmeleri gerekir. Ayrıca mevsim ve kampanya işinde çalışan bir işçinin daha sonra devamlı bir işe geçirilmesi halinde önceki çalışmalarının yıllık ücretli izne esas sürelerinin hesabında dikkate alınması gerekir (Bodur, 2015, 141). Bununla birlikte Yargıtay bu görüşün aksine karar vermekte olup, mevsim ve kampanya işlerinde geçen önceki süreyi yıllık ücretli izne esas sürenin hesabında dikkate almamaktadır. Yargıtayın bu yöndeki bir kararında, mevsimlik işçi olarak bir işyerinde işe başlayan bir işçinin akabinde devamlı nitelik arz eden bir işte çalışmaya alınması halinde önceki kıdeminin yıllık ücretli izin açısından dikkate alınmayacağı yönünde karar vermiştir” (Y.7.HD., E.2015/6396, K.2016/8813, T.20.04.2016, <https://karararama.yargitay.gov.tr/>).

1.5. Çalışılmış Sayılan Süreler

İş Kanunu 55.madde hükmünden anlaşıldığı üzere yıllık ücretli izin hakkı elde etmek için bir yıllık fiili çalışma süresi hesaplanırken, bazı süreler çalışılmamış olsa da çalışılmış gibi kabul edilerek hesaplama yapılmalıdır. Çalışılmış gibi kabul edilen süreler, İş Kanunu 55.maddede gösterilmiştir. Bu madde hükmünde belirtilmiş olan süreler işçi çalışmasa bile çalışılmış olarak kabul edilecektir. Kanun koyucu çalışma sürelerinin belirlenmesi safhasında işçinin çalışmadığı hastalık, izin, işyerindeki işin zorunlu durması hallerindeki çalışmadan geçen sürelerin çalışılmış gibi sayılması ve yıllık ücretli izne esas alınmasını kabul etmiştir.

İşçinin grev ve lokavtta geçirmiş olduğu süre ile fesih bay süresinin yıllık ücretli izin süresi hesabında çalışılmış gibi kabul edilmesinin imkanı bulunmamaktadır. Hatta tarafların bu konuda toplu iş sözleşmesi ile düzenleme yapmalarının da bir önemi bulunmamaktadır. Ayrıca işçinin yıllık izne hak kazanabilmesi için, sebepsiz şekilde yaptığı devamsızlık sürelerinin de bir yıllık bekleme süresine eklenmesi gereklidir (Çelik vd., 2020: 808).

2. YILLIK ÜCRETİ İZİN SÜRELERİ

İzin sürelerinin asgari miktarları İş Kanunu 53.maddesinde açıkça belirtilmiş bulunmaktadır. Buna göre, işçinin kıdemine göre hak edeceği yıllık izin miktarları kademeli artışla belirlenmiştir. Kanun hükmüne göre, hizmet süresi bir ile beş yıl arası olan işçilerin hak ettiği süre en az 14 gün, beş yılın üstünde olup on beş yıldan az süre kıdemli olan işçiler için en az 20 gün, on beş yıl dahil olmak üzere daha üzeri çalışma süresi olan işçiler için yıllık ücretli izin süreleri en az 26 gün olacaktır. Kanun koyucu, 18 ve daha küçük yaştakiler ile 50 ve daha büyük yaştaki işçileri koruyucu amaçla onlara verilecek yıllık izin sürelerinin 20 günden az olamayacağını belirlemiştir. Yine buna benzer şekilde 2014 yılında yapılan 6552 sayılı Torba Kanunun yapmış olduğu bir değişiklik sonucu olarak

yer altı işlerinde çalışanların yıllık ücretli izin sürelerine dörder gün eklenerek uygulanacaktır (RG.11.09.2014, 29116). Bu durumda yer altı işçilerinin yıllık ücretli izin süreleri, kıdem sürelerine göre, 18, 24 ve 30 gün olarak uygulanacaktır.

İş Kanunu'nun 53/son fıkrasına göre, alt limit olarak belirlenmiş olan bu sürelerin nispi emredici kural gereği olarak bireysel ya da toplu iş sözleşmeleri ile işçinin çıkarlarına uygun şekilde olarak arttırılmaları mümkündür. Ancak azaltılması işçi kabul etse bile mümkün değildir (Akyiğit, 2011: 90). Bu hükmün aksine olarak, Borçlar Kanunu'nun 423.maddesi uyarınca işçi, çalıştığı bir hizmet yılı süresinde kusurlu olarak bir aydan daha fazla bir süre işini aksatması halinde işçinin çalışmadığı her ay için izninden bir günlük indirimde gitme imkanına sahiptir. Ancak burada aralıklı veya kesintisiz bir şekilde yapılmış olan çalışmama nedeniyle yapılacak indirim, işverene bir zorunluluk değil, bir seçenek sunulmuş olup, işveren indirim yapmak mecburiyetinde değildir (Karademir, 2022: 1097).

İş Kanunu'nun 56/4 ve 5.maddesine göre, işçinin fiili çalışma süresi içinde henüz yıllık izne hak kazanmadığı dönemde kullandığı işveren tarafından yıllık izin dışında verilmiş olan izin, dinlenme ve hastalık izinlerinin yıllık izinden düşürülmesi mümkün değildir. Ayrıca, yıllık izne denk gelen tatil ve bayram günlerinin de ayrıca yıllık izne eklenmesi gerekmektedir. Bunun yanında iş sözleşmesinin ihbarlı feshinde kullanılan fesih bildirim süreleri ile bu süreler içinde kullanılan iş arama izinleri sürelerinin yıllık izinle çakışmaması gerekir. İşçi yıllık izin kullanırken işverenin fesih bildiriminde bulunması halinde yıllık izin sona erene kadar bildirim süreleri işlemeyecektir. Fesih bildirim süreleri ancak yıllık izin ve varsa yol izninin sona ermesiyle işlemeye başlayacaktır. Ayrıca işçinin hak edip de kullanmadığı yıllık izninin fesih bildirim süreleri içinde kullanılması da mümkün olmayacaktır (Narmanlıoğlu, 2014: 718).

Cumartesi günlerinin yıllık izin hesabında ne şekilde değerlendirileceği hususu düşünüldüğünde, bu günün işgünü olduğu, hafta tatili olmadığı, ancak hafta tatili olarak kararlaştırılmasının mümkün olabileceğini söyleyebiliriz. Cumartesi gününün sözleşmelerle hafta tatili olarak belirlenmiş olması halinde bu günü yıllık izin sürelerine eklemek gerekecektir. Yargıtay 9.Hukuk Dairesi 2021 yılındaki bir kararında, cumartesi günlerinin yıllık izin süresine eklenmeyeceği, bu günün işgünü olduğunu, ancak cumartesinin hafta tatili olarak bireysel ya da toplu iş sözleşmeleriyle kararlaştırılabileceği ve ancak bu durumda hafta sonlarının yıllık izin süresinden sayılmayacağı yönünde hüküm vermiştir. (Y.9.HD., E.2021/897, K.2021/5272, T.02.03.2021, <https://karararama.yargitay.gov.tr/>).

3. İZNİN UYGULANMASI

Yıllık ücretli izin hakkının işçi tarafından ne zaman kullanılacağı, İş Kanunu 54/4.maddede düzenlenmiştir. Buna göre işçi bu hakkını elde ettikten bir sonraki hizmet yılı içinde kullanacaktır. Ancak işçi bu hakkı elde ettiğinde kendiliğinden izne gitme yolunu seçemez. İşçinin hangi tarihlerde izne çıkacağını belirleme yetkisi işveren veya işveren vekiline aittir (Narmanlıoğlu, 2014: 715). Yönetmeliğin 7.maddesine göre, işçinin yıllık izne hak kazandığı ve izne çıkmak istediği durumlarda bunu işveren veya işveren vekiline en az bir ay önceden bildirmelidir. İşçinin yol izni istemesi halinde ayrıca bunu da talebine eklemesi gerekir. İşverenin yönetim hakkı çerçevesinde izin zamanını belirleme yetkisine sahiptir. Aynı yönetmeliğin 8.maddesine göre işveren ya da izin kurulu, işçinin izne ayrılacağı tarihleri, yönetim hakkı çerçevesinde iş yerindeki çalışma düzenini göz önüne alarak belirlemek hakkına sahiptir. Birçok işçinin aynı anda izne çıkmayı talep etmesi halinde işçinin

kıdemleri ve en son ne zaman izne ayrıldığı yani izne ihtiyaç halleri dikkate alınarak değerlendirme yapılacaktır. Yargıtay 9.Hukuk Dairesinin bu konudaki bir kararında, (Y.9.HD., E.2014/27000, K.2016/2328, T.28.01.2016, <https://karararama.yargitay.gov.tr>) yıllık izinlerin kullanım zamanını belirlemek, işverenin yönetim hakkı çerçevesinde kendisinde olmasına rağmen bu hakkın kötüye kullanılacak şekildeki bir serbestliğe sahip olmadığını da söylemek gerekir.

İşçinin bu izninden bir karşılık olsun ya da olmasın vazgeçmesi mümkün değildir. Bu hak, kişilik haklarından olup bu hakkını bir bedel karşılığında da olsa işverene satması mümkün değildir (Günay, 2005: 1597). İşçinin yıllık ücretli iznini kullanması için bunu talep etmesine de gerek bulunmamaktadır. Yıllık izin hak edilmesi durumunda işverenin uygun bir zamanda bunu kullandırması gerekir. İş yeri ya da işçiden kaynaklanan bir nedenle yıllık iznin kullanılmaması halinde, bu iznin kullanımı gelecek yıla bırakılabilecektir. Ayrıca işçinin talep ettiği halde yıllık iznini kullanamamış olması halinde de bu hakkı ortadan kalkmayacak ve sonraki zaman diliminde birikmiş yıllık iznini kullanabilecektir (Tunçomağ ve Centel, 2022: 198).

Yıllık izin hakkının, iş sözleşmesi devam ederken işçiye sadece ücret olarak ödenmesi mümkün değildir. Yıllık izin hakkı, anayasal bir dinlenme hakkı olduğu için asıl olan bu sürenin dinlenme süresi olarak verilmesidir. Kullanılmayan yıllık izin sürelerinin, işçi tarafından ücret olarak ödenmesi talebi ise ancak iş sözleşmesinin sona ermesi halinde mümkün olabilecektir (Kurtar, Subaşı, 2023: 717). Yargıtay 7.Hukuk Dairesi bir kararında, Anayasal bir dinlenme hakkı olan yıllık izinden vazgeçmenin mümkün olmadığı, bu hakkın iş sözleşmesinin devamı sırasında ücrete dönüşmeyeceği ve iş sözleşmesi devam ederken kullanmadığı yıllık izinlere ilişkin ücret isteyemeyeceği hüküm altına alınmıştır (Y.7.HD., E.2014/14250, K.2014/23139, T.23.12.2014, <https://karararama.yargitay.gov.tr>).

İş Kanunu 56.madde gereği kural olarak, yıllık izin, işverenin tek taraflı kararıyla bölünemez. Yıllık izin sürelerinin işveren tarafından kesintisiz bir şekilde verilmesi zorunludur. Ancak tarafların anlaşmaları halinde bölümler halinde kullandırılması mümkün olabilir. Bununla birlikte bölümlerden birinin en az on gün olması gerekir. İşçinin, yıllık iznini iş yerinin bulunduğu yerden başka bir yerde geçirmek istemesi ve bunu belgelemesi halinde, işverenin dört güne kadar ücretsiz yol izni sağlama yükümlülüğü vardır (İş K. m.56/6). Kanun hükmünde toplam dört gün denildiğine göre, bu süre yıllık iznin tamamı için verilecek süre olarak anlaşılmalıdır. Aksi takdirde her izin kullanımında dört günlük süre verilmesi, işveren için iş yeri verimi açısından zorluk teşkil oluşturacaktır. İşçinin yıllık izin süresinin bitimi halinde eğer haklı bir nedeni bulunmuyorsa iş yerine geri dönüp çalışması gerekir. Haklı bir nedeni olmadığı halde ya da tekrar bir izin söz konusu olmadan iş yerine dönmezse, işverenin devamsızlığı sebep göstererek sözleşmeyi haklı nedenle tazminatsız feshetme imkanı söz konusu olacaktır (Akyiğit, 2008: 1813).

4. YILLIK İZİN ÜCRETİ

İş Kanunu madde 57’de açıkça belirtildiği üzere yıllık izne ayrılacak olan işçi, çalışmadan geçireceği izin günlerine ilişkin ücretini peşin olarak almak hakkına sahiptir. Bir işçinin işinin karşılığı olarak hak ettiği ücretini çalışmanın sonunda elde etme hakkına sahipken yıllık ücretli izin söz konusu olduğunda izne ayrılmadan önce bu ücretini peşin olarak alma hakkına sahip olmaktadır. Yılın çalışma ile geçmiş sürelerinin yorgunluğunu dinlenerek ya da tatil ile geçirecek olan işçinin ücretini peşin alarak bu imkana sahip olması amaçlanmıştır. Aynı Kanunun devamında yıllık izin ücretinin hesabında İş Kanunu 50.madde hükümlerinin uygulanacağı belirtilmiştir. Kanunun bu

hükmüne göre, fazla çalışma ücretleri, primler, işyerinin sürekli işçisi olarak normal çalışma saatleri dışında yapılan hazırlık, tamamlama ve temizlik işleri için alınan ücretler ve sosyal yardımlar, yıllık ücretli izin hesaplamasında dikkate alınmaz. Bu durumda işçiye ödenecek yıllık izin ücreti çıplak ücret olacaktır (Tunçomağ ve Centel, 2022: 198).

Yargıtay bir kararında izin ücretinin, işçinin son çıplak ücreti üzerinden hesaplanması gerektiği yönünde karar vermiştir (Y.22.HD., E.2017/18132, K.2018/25705, T.28.11.2018, <https://karararama.yargitay.gov.tr/>). Yargıtayın bu kararında dikkat çeken husus, yıllık izin ücretinin çıplak ücret üzerinden ödenmesinin yanında, izin ücretinin ödenmesine ilişkin olarak taraflarca farklı bir düzenleme yapılabilmesi ya da işyeri uygulaması nedeniyle çıplak ücretin dışında bir hesaplama yapmanın mümkün olduğudur.

İşçi, yıllık izin ücretini iş sözleşmesi devam ederken hak ettiği dönemde alabileceği gibi, iş sözleşmesinin sona ermesinin ardından da bu ücreti talep edebilir. İşçinin hak ettiği halde kullanmadığı yıllık izinlerinin zamanaşımına uğraması da söz konusu değildir. İş Kanunu'nun 59/1.maddesi hükmü gereği olarak sözleşme devam ederken zamanaşımı işlemeyecek, sözleşmenin sona ermesiyle bu süre başlayacaktır. İş Kanunu 32.maddesi gereği olarak ücret alacaklarında 5 yıl olan zamanaşımı süresi bu hakkın doğduğu tarihten itibaren başladığı halde, yıllık izne ilişkin olan ücret alacağı sözleşmenin feshi tarihinden itibaren başlamakla işçiyi daha koruyucu bir hale bürütmüş olmaktadır. Ayrıca Kanunun ifadesindeki “kendisine veya hak sahiplerine ödenir” ifadesinden işçinin ölümü halinde bu hakkın mirasçılara geçtiği kabul edilmelidir. Bu nedenle işçinin sözleşmesinin sona ermesinin ölüm yada başka bir nedenle olması da kullandırılmayan yıllık ücretli izne ilişkin ücretin talep edilebilmesi için önemli değildir. Hatta işçinin sözleşmesi işveren tarafından İş Kanunu'nun 25/2. maddesinde belirtilen kıdem tazminatı hakkının yok olmasına neden olan “Ahlak ve iyi niyet kurallarına uymayan haller ve benzerleri” durumlarından biriyle sona ermiş olsa bile kullandırılmayan yıllık izne ilişkin ücret talep edilebilecektir. Yargıtayın bu konudaki bir kararında, iş sözleşmesinin son bulunduğu durumlarda, işçinin kullanmadığı yıllık izin sürelerine ilişkin ücretlerinin son ücret üzerinden ödenmesi gerektiği ve izin hakkının ücrete dönüşebilmesi için iş sözleşmesinin feshedilmiş olmasının şart olduğu yönünde hüküm vermiştir (Y.22.HD., E.2017/23951, K.2019/17504, T.26.09.2019, <https://karararama.yargitay.gov.tr/>). Ayrıca karardan da anlaşıldığı üzere birkaç yıl kullandırılmayan yıllık izin ücretleri hesaplanırken son ücret üzerinden hesaplama yapılarak işçinin kaybının olmaması sağlanmaktadır. Ancak bu durumda da her yıl için hak edilen süre ayrı ayrı göz önüne alınması gereklidir (Narmanlıoğlu, 2014: 720). Yönetmeliğin 21/3.madde hükmü gereği olarak, yüzde usulüne göre ücret hesaplamalarının yapıldığı iş yerlerinde yüzdelerin dışında olarak işveren tarafından ödenmelidir.

İş sözleşmesi devam eden işçinin yıllık izne ilişkin ücretini almış olup bu iznini kullanmamış olması halinde, kullanmadığı izne ilişkin ücretini sözleşmesi sona erdikten sonra talep etmesi mümkündür. Yargıtayın bu konuda verdiği bir kararda (Y.9.HD., E.2015/5956, K.2016/21422, T.01.12.2016, <https://karararama.yargitay.gov.tr/>) Anayasal bir hak olan dinlenme hakkına ilişkin izin ücreti işçiye ödenmiş olsa bile bu iznin kullandırılmaması, işveren açısından bir sorun oluşturmaktadır. Sözleşmenin feshiyle başlayan zamanaşımı süresi göz önüne alınarak işçinin kullanmadığı bu izin sürelerine ilişkin ücret alacağı işverene karşı sürülebilecektir. Ancak yıllık izin ücretini talep edebilmenin de bir zamanaşımı süresi bulunmaktadır. Bu süre İş Kanunu ek 3.maddeye göre, beş yıldır. Zamanaşımına ilişkin bu düzenleme sadece 4857 sayılı İş Kanunu'na tabi olan işçileri

değil, diğer İş Kanunu ve Borçlar Kanunu'na tabi işçilerin de yıllık izin alacaklarına uygulanacaktır (Çelik vd., 2020: 819).

4.1.Yıllık ücretli izne ilişkin ispat yükü

İş Kanunu madde 56/6gereğince işveren, işçilerin kullandıkları izinleri bir belge ile kayıt altına almak zorundadır. Aynı maddenin devam eden fıkrasında alt işverenin de buna ilişkin bir kayıt tutmak ve bu kaydın bir örneğini asıl işverene vermekle yükümlü olduğu ifade edilmektedir. Kanun hükmünden anlaşılabacağı üzere işverenin yıllık iznin kullandırıldığına ilişkin iddiasını kanıtlaması ancak bir kayıt defteri veya buna eşdeğer belgelerle mümkündür. Bu durumda işverenin tanık dinletmek yoluyla ispat etmesi mümkün olmayacaktır (Özdemir, 2006: 194). Yargıtay 7. Hukuk Dairesi bir kararında, ispat yükünün işverende olduğu ve bu ispatın ancak işçinin imzaladığı izin defteri veya buna eşdeğer olan başka bir belge ile olabileceğini, tanık beyanlarıyla ispatın mümkün olmadığı yönünde karar vermiştir (Y.7.HD., E.2016/11193, K.2016/8635, T.19.04.2016, <https://karararama.yargitay.gov.tr/>). Kararda görüldüğü üzere yıllık iznin ispatı için tanık beyanı kabul edilmemiş olup ancak belge ile ispatın mümkün olduğu hüküm altına alınmıştır. Ancak Yargıtayın birçok kararında görüldüğü üzere işverenin iznin kullanıldığına ilişkin olarak işçiye yemin teklif etmesi kabul edilmektedir (Y.HGK., E.2015/1769, K.2018/1182, T.06.06.2018, <https://karararama.yargitay.gov.tr/>).

Yıllık izne ayrılma talebinde bulunan işçinin imzaladığı yıllık izin talep formlarının tek başına, yıllık iznin kullanıldığına ilişkin yeterli bir delil olarak kabul edilmesi düşünülemez. Bu formlar sadece işçinin talebini göstermekte olup iznin kullanılıp kullanılmadığını ispat etmemektedir. İzin talep formları başka delillerle desteklenmesi gereken bir delil başlangıcı olarak kabul edilmelidir (Can, 2021: 128). Ancak yıllık izin formlarının başka delillerle desteklenmesi halinde bu formların belge niteliğinde olacağı da göz ardı edilmemelidir. Yargıtay 9. Hukuk Dairesi, bu konuya dair bir kararında, ücret bordroları ile uyumlu olan yıllık izin formlarının yıllık iznin kullanılıp kullanılmadığı ve işçinin yıllık izin ücretine hak kazanması hususunda dikkate alınması gerektiğine ilişkin olarak hüküm vermiş bulunmaktadır (Y.HGK., E.2020/8005, K.2020/19619, T.22.12.2020, <https://karararama.yargitay.gov.tr/>).

4.2.Yıllık Ücretli İzinde Çalışma Yasağı

Yıllık iznin amacı işçinin Anayasal dinlenme hakkını kullanmasıdır. Yıllık izin süresinde işçinin bu zaman dilimini istediği gibi kullanma hakkı bulunmaktadır. Ancak bununla birlikte işçinin bu süre içinde ücretli bir işte çalışması söz konusu olamaz. İşçinin izin süresi içinde çalışması İş Kanunu 58.madde hükmü uyarınca yasaklanmıştır. Kanuna göre yıllık izin kullanmakta olan işçi, izin esnasında başka bir işte çalışmaması gerekir. Bu durumda işçinin yasağa rağmen çalışması halinde işveren, işçinin dinlenmesi amacıyla peşin olarak vermiş olduğu izin ücretini geri isteyebilecektir, ya da henüz ödeme yapılmamışsa ödemekten kaçınabilir. Yargıtayın bu konuda verdiği bir kararında, işçinin izin süresi içinde rakip bir firmada çalışması halinde, işverenin izin ücretini geri alabileceğini, bu hareketin haklı fesih nedeni yerine sözleşmenin feshi için geçerli neden oluşturduğunu ifade etmiştir. Duruma göre izin döneminde çalışma eylemi, işveren açısından fesih nedeni olarak kabul edilebilecektir (Y.9.HD., E.2009/46353, K.2011/91, T.24.01.2011, <https://karararama.yargitay.gov.tr/>). Ancak işçinin işverenle izin döneminde haksız bir rekabete girmesi halinde bu durumda haklı fesih nedeni olarak düşünülebilir (Akyiğit, 2020: 434).

SONUÇ

Yıllık ücretli izin, Anayasaya dayalı ve işçinin feragat edemeyeceği bir dinlenme hakkıdır. Yıllık izin hakkının, işverenin yönetim hakkı çerçevesinde kullandırılması halinde bunun işveren tarafından işçiyi mağdur edecek bir şekilde kullanılmaması gerekmektedir. İşverenin bu hakkını kullanırken işçinin taleplerini uygunluk ölçüsü içerisinde dürüstlüğe uygun olarak değerlendirmek yükümlülüğü bulunmaktadır. İşçinin yıllık izin hakkını talep etmemesi halinde bile işverenin işçiye uygun bir zamanda bunu kullandırması gerekmektedir. Yıllık izin, işçinin dinlenip işyerine daha verimli ve sağlıklı bir şekilde dönmesi amacıyla verilen bir hak olduğu için bu zaman dilimi içerisinde de başka bir işte çalışmaması gerekir. Aksi takdirde işverenin vermiş olduğu izin ücretini geri alma hakkı mevcuttur. Hatta duruma göre sözleşmenin feshine de yol açabilecektir.

En az bir yıl çalışması olan bir işçinin 14 gün yıllık ücretli izin hakkı olmakta ve kıdemi arttıkça izin süresi çoğalmaktadır. Ayrıca yeraltı maden işçilerinin yıllık izin süreleri ise dörder gün arttırmak suretiyle uygulanmaktadır. İşveren yıllık izinlerin kullanılmasına ilişkin kayıt defteri tutmak zorundadır. İşveren yıllık izin kullanıldığını, kayıt defteri veya buna benzer belgelerle ispat edebilecektir. İşçinin yıllık ücretli izne ayrılmadan önce izin ücretini peşin alma hakkı bulunmaktadır. İşverenin işçiye yıllık izin kullandırmaması halinde sözleşmenin sona ermesinden itibaren başlayacak olan beş yıllık zamanaşımı süresi içinde yıllık izne ilişkin ücret işçi tarafından talep edilebilecektir. İşçinin çalıştığı işyerindeki işverenlerin değişmesi halinde ister asıl işveren, isterse alt işveren işçisi olsunlar, önceki işveren yanında çalışmış oldukları süreler, yıllık izne esas sürenin hesabında dikkate alınacaktır.

Yüksek Mahkeme kararları ile işçinin yıllık iznini kullanmasına ilişkin zaman dilimini, bu haktan vazgeçilemeyeceği, işverenin bu hakkı istismar edemeyeceği, işçinin bu hakkını kullanmamış olması halinde karşı karşıya kalacağı sorumluluk durumunu açıkça ortaya koymaktadır. Bu çalışmada Anayasa, Borçlar Kanunu ve İş Kanunlarında işçilerin yıllık ücretli izin haklarına ilişkin olarak getirilen hükümler ele alınmaya çalışılmış, uygulamada da bu hakların Yüksek Yargı kararları ile nasıl desteklendiği incelenmiştir. İşveren karşısında daha güçsüz bir durumda olan özellikle sendikal güvencesi bulunmayan işçilerin Kanunlardan doğan haklarını kullanabilmeleri ve suistimale uğramamaları için Yüksek Yargının verdiği kararların büyük önemi bulunmaktadır. Bu yüzden Yargıtayın bu konuya ilişkin kararlarının literatür tarafından izlenerek mevzuatın Yargı tarafından nasıl yorumlandığı dikkatle takip edilmelidir. Bu çalışmada da Yıllık ücretli izne ilişkin mevzuat ve Yüksek Yargı kararlarının uyumu ve mevzuatın uygulanmasına katkısı ifade edilmeye çalışılmıştır.

KAYNAKÇA

- Akyiğit, E. (2008). *İçtihatlı ve Açıklamalı 4857 sayılı İş Kanunu Şerhi* 3.Baskı, Seçkin Yayınevi, Ankara.
- Akyiğit, E. (2011). “Yıllık Ücretli İzin Kurumunda Yeni Bir Durum: Yıllık İznin İşverence Kısaltımı (İndirimi)”, *Çalışma ve Toplum*, Sayı 3, s.73-92.
- Akyiğit, E. (2020). *Bireysel İş Hukuku Ders Kitabı*, Seçkin Yayınevi, Ankara.
- Bodur, Yücel, M. (2015). “Mevsimlik İş Sözleşmesi ile Çalışanların Yıllık Ücretli İzin Hakları”, *İş ve Hayat*, 1(1), s.131-146.
- Can, M. (2021). *İşçi Alacaklarında İspat*, Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Çelik, N., Caniklioğlu N., Canbolat, T. (2020). *İş Hukuku*, Yenilenmiş 33.Baskı, Beta Yayıncılık, İstanbul.

- Değermumcu, S., İzmirlioğlu, A. (2020). “4857 Sayılı İş Kanunu Bakımından Yıllık Ücretli İzin Uygulaması ve Avans İzin” *Sicil İş Hukuku Dergisi*, Aralık 2006, Sayı 44, s.96-117.
- Demircioğlu, M., Centel, T. (2021). *İş Hukuku*, Gözden Geçirilmiş 21.Baskı, Beta Yayıncılık, İstanbul.
- Ekmekçi, Ö., Yiğit, E. (2020). *Bireysel İş Hukuku Dersleri*, On İki Levha Yayıncılık, 2.Baskı, İstanbul.
- Eyrenci, Ö., Taşkent, S., Ulucan, D., Baskan, E. (2024). *İş Hukuku*, 11.Baskı, Beta Yayıncılık, İstanbul.
- Günay, C. İ. (2005). *İş Kanunu Şerhi*, Cilt 2, Yetkin Yayınları, Ankara.
- Kar, B. (2006). “Mevsimlik İş”, *Sicil İş Hukuku Dergisi*, Sayı 4,s.69-86.
- Karademir, A. (2022). “İsviçre ve Alman Hukukuyla Karşılaştırmalı Olarak Yıllık Ücretli İzin Hakkına Genel Bir Bakış ve Avans İzin Uygulaması” *Akdeniz Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 12, Sayı 2, s.1091-1117.
- Kayırgan, H. (2021). “Yargı Kararları Işığında Yıllık Ücretli İzin Hakkı”, *Necmettin Erbakan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 4, Sayı 2, s.577-596.
- Kurtar, Ö., Subaşı, İ. (2023). “İş İlişkisi Devam Ederken Serbest Zaman Kullanılmaksızın Yıllık İzin Ücreti Adı Altında Ödenen Ödemelerin Değerlendirilmesi”, *Yönetim Bilimleri Dergisi*, Cilt 21, Sayı Cumhuriyetin 100. Yılı Özel Sayısı, s.710 - 725
- Mollamahmutoğlu, H., Astarlı, M., Baysal, U. (2019). *İş Hukuku Ders Kitabı*, Cilt 1, Bireysel İş Hukuku, Gözden Geçirilmiş 3.Baskı, Lykeion Yayınları, Ankara.
- Narmanlıoğlu, Ü. (2014). *İş Hukuku Ferdi İş İlişkileri I*, Genişletilmiş ve Gözden Geçirilmiş 5.Baskı, Beta Yayıncılık, İstanbul.
- Okur, Z. (2008). “Mevsimlik İşlerde Yıllık Ücretli İzin”, *Kamu-İş- İş Hukuku ve İktisat Dergisi*, Cilt 10, Sayı 2, s.1-17.
- Özdemir, E. (2006). *İş Sözleşmesinden Doğan Uyuşmazlıklarda İspat Yükü ve Araçları*, Beta Yayıncılık, İstanbul.
- Özkaraca, E. (2018). “Aynı İşveren Yanındaki Aralıklı Çalışmalarda Yıllık Ücretli İzin Hakkı”, *Sicil İş Hukuku Dergisi*, Sayı 39, s.90-104.
- Tunçomağ, K., Centel, T. (2022), *İş Hukukunun Esasları*, 10.Baskı, Beta Yayıncılık, İstanbul.
- Yücel Bodur, M. (2015). “Mevsimlik İş Sözleşmesi ile Çalışanların Yıllık Ücretli İzin Hakları” *İş ve Hayat*, Cilt 1, Sayı 1, s.131-146.

Kanunlar

Borçlar Kanunu (2011). 01.03.2025tarhinde,

<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=6098&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5> adresinden erişildi

Basın Mesleğinde Çalışanlarla Çalıştıranlar Arasındaki Münasebetlerin Tanzimi Hakkında Kanun, (Basın İş Kanunu), (1952). 01.03.2025 tarihinde,<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=5953&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=3> adresinden erişildi

Deniz İş Kanunu (1967). 01.03.2025 tarihinde,<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=854&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5> adresinden erişildi.

İş Kanunu (2003). 01.03.2025 tarihinde,
<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=4857&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>
adresinden erişildi

Yönetmelik

Yıllık Ücretli İzin Yönetmeliği (2004). 01.03.2025 tarihinde
<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=5451&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5>
adresinden erişildi

Yargıtay Daire Kararları

<https://karararama.yargitay.gov.tr>

Müşterilerin Kafe Tercihlerini Etkileyen Faktörler: Kırıkkale İli Yahşıhan İlçesi Yenişehir Mahallesi Örneği¹

Determinants of Café Choice Among Customers: A Case Study of Yenişehir Neighborhood, Yahşıhan District, Kırıkkale Province

Refik YASLIKAYA* Damla YOZGAT**

Makale Geliş Tarihi / Received : 31.01.2025
Makale Kabul Tarihi / Accepted : 26.06.2025

ÖZET

Bu çalışma, Kırıkkale Üniversitesi kampüs sınırına bitişik Yahşıhan ilçesi Yenişehir Mahallesi'ndeki kafe sektörünü inceleyerek, müşteri tercihlerini etkileyen faktörleri belirlemeyi amaçlamaktadır. Müşterilerin kafe tercihi iki boyutta ele alınmıştır. İlk boyutta kafelere gitmek ya da gitmemek bir tercih olarak kabul edilmiş ve bu tercih kafeye gitme sıklığı üzerinden ölçülmüştür. Bireysel faktörlerin ön plana çıkarıldığı bu boyutta yaş, cinsiyet, ikamet edilen yer, eğitim görülen fakülte, kişisel gelir gibi değişkenlerin kafeye gitme sıklığı üzerindeki etkileri analiz edilmiştir. İkinci boyutta kafe tercihi, çok sayıda kafe arasında bir ya da birkaçının neden tercih edildiği sorusunun cevabı olarak düşünülmüş ve çevresel (mekan kaynaklı) faktörlerin, kafe tercihi hangi oranda etkilediği tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu boyutta hizmet kalitesi, kafenin fiziksel ortamı, ürün kalitesi ve fiyat gibi özelliklerinin müşteri tercihleri üzerindeki rolü değerlendirilmiştir. Çalışma kapsamında, Yenişehir mahallesindeki farklı kafelerde, katılımcıların tamamını üniversite öğrencilerinin oluşturduğu, yüz yüze anket yoluyla, rastgele seçilmiş 400 kişilik bir örneklemden elde edilen veriler kullanılmıştır. Elde edilen sonuçlar, anketin yapıldığı bölge özelinde yerel hizmet sektörünün dinamiklerini anlamak ve kafe işletmeciliği için stratejik öneriler geliştirmek adına önemli bilgiler sunmaktadır.

Anahtar Kavramlar: Yerel Ekonomi, Hizmet Sektörü, Kafe Sektörü, Müşteri Memnuniyeti.

ABSTRACT

This study examines the café sector in Yenişehir Neighborhood, Yahşıhan District, adjacent to Kırıkkale University's campus, with the aim of identifying factors influencing customer preferences. Customer preferences for cafés are analyzed through two distinct dimensions. The first dimension conceptualizes café patronage as a binary choice (to visit or not to visit) and measures this preference through the frequency of visits. Within this framework, the effects of individual factors—such as age, gender, place of residence, faculty of study, and personal income—on visitation frequency are evaluated. The second dimension explores café selection as a decision among multiple establishments, focusing on the extent to which environmental (venue-related) factors influence this choice. Here, the roles of service quality, physical ambiance, product quality, and pricing in shaping customer preferences are systematically assessed. The research employs data collected via face-to-face surveys administered to a randomly selected sample of 400 participants, exclusively comprising university students, across various cafés in Yenişehir Neighborhood. The findings provide critical insights into the dynamics of the local service sector within the studied region and offer strategic recommendations for café management.

Keywords: Local Economy, Service Industry, Cafe Industry, Customer Satisfaction

¹ Makalenin özeti TR71 Bölgesinin Sosyo-Ekonomisi Sempozyumu'nda bildiri olarak sunulmuş ve özet kitabında özet bildiri olarak yayınlanmıştır. Makalenin saha araştırması için Kırıkkale Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu'ndan izin alınmıştır. (Toplantı tarihi: 18.04.2024 Belge Tarihi: 22.05.2024, Belge No: 252566).

* Doç. Dr. Kırıkkale Üniversitesi İİBF Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü Öğretim Üyesi, refik@kku.edu.tr, ORCID: 0000-0002-4419-2388

** Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü Yüksek Lisans Öğrencisi, damlayzgt03@mail.com.tr, ORCID: 0009-0002-2372-5402

GİRİŞ

Bugün gelişmiş ülke olarak adlandırılan ülkelerin büyüme ve kalkınma modelleri, tarımdan sanayiye, oradan da hizmet sektörüne ilerleyen bir yol izlemiştir. 1700’lü yılların ortalarından itibaren Avrupa ve Amerika kentleri sanayiye bağlı olarak hızlı bir büyüme sürecine girmişler; büyüyen sanayi zaman içinde bu ülkelerde hizmet sektörünün de büyümesini beraberinde getirmiştir. Sanayi devrimini yakalayamayan ve bugün çoğunlukla gelişmekte olan ülkeler olarak adlandırılan ülkelerde ise süreç, tarımdan hizmet sektörüne doğrudan geçiş biçiminde gerçekleşmiştir.

İkinci Dünya Savaşı sonrası gelişen sosyal devlet olgusu ile zaman içinde vatandaşların taleplerindeki artış ve çeşitlenme de hizmet sektörünü büyüten önemli bir faktör olarak ortaya çıkmıştır. Özellikle son 15 yıl, bu anlamda önemli bir kırılmayı temsil etmektedir. 2010 yılından bu yana hizmet ticareti mal ticaretinden daha hızlı bir şekilde büyümektedir. Örneğin, Dünya Bankası’na göre, 2021 yılı için imalat sektörleri küresel gayri safi hasılaya %17 katkı sağlarken, hizmet sektörünün katkısı %65,7 olmuştur (World Bank, 2025). Hizmet sektörünün yarattığı yüksek katma değer ihracat rakamları üzerinden de izlenebilmektedir. Dünya Ticaret Örgütü verilerine göre, “2013-2023 yılları arasında dünya hizmet ihracatı bileşik büyüme oranı %4,9 iken, dünya mal ihracatı bileşik büyüme oranı %2,3’tür” (T.C. Ticaret Bakanlığı, 2024).

Son yıllarda tüm dünyada hizmet sektörü içinde en hızlı büyümeye sahip sektörlerin başında ise kahve işletmeleri gelmektedir. Öyle ki pek çok kahve markası ulusal sınırları aşarak çok sayıda ülkede şubeler açmaktadır. Uluslararası markaların piyasada yarattığı motivasyon yerel firmaları da harekete geçirmiş ve yine pek çok ülkede pek çok yerel kahve markası ortaya çıkmıştır. Tüm bu gelişmeler aynı zamanda kahve içmeyi bir yaşam tarzına dönüştürmeye ve devasa büyüklükte bir kahve endüstrisinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Özellikle hızlı kentleşmeye paralel olarak gelişmekte olan ülkelerde bu pazar son derece hızlı büyümektedir. 2022 yılında tüketilen kahve miktarı bir önceki yıla göre %4,2 artarak 10,5 milyon tona ulaşmıştır (CRO, 2023). Küresel kafe pazarı büyüklüğü ise 2023 yılı itibariyle 298,72 milyar dolara ulaşmış durumdadır ve bu pazarın 2030 yılında 430,02 milyar dolar olması beklenmektedir (Grand View Research, 2023).

Kafeler özellikle genç nüfusun sosyalleşmek, dinlenmek, yiyecek ve içecek tüketmek, yeni deneyimler kazanmak, ders çalışmak, oyun oynamak için tercih ettikleri en önemli mekanlardır. İşletme perspektifinden bakıldığında ise bu mekanlar bir ticari işletmedir. Müşteri hacmindeki artış doğrudan karlılığı arttırmaktadır. Tüketici beklentileri ile ticari karlılık arasındaki diyalektik etkileşim, kafe tercihinin şekillendiren faktörlerin belirlenmesini akademik literatüre katkı sağlayan ve ticari optimizasyon stratejileri geliştirilmesine katkı sağlayan çift yönlü bir araştırma alanı haline getirmektedir.

Bu çalışmanın konusunu, Kırıkkale ili Yahşıhan ilçesi sınırları içinde bulunan Yenişehir Mahallesinde ortaya çıkan öğrenci merkezli ticari hacim ve bu ticari hacim içerisindeki en büyük pastayı oluşturan kafe sektörü oluşturmaktadır. Araştırma, kafe tercihlerini etkileyen faktörlere odaklanmıştır. Kafe tercihi iki farklı boyutta analiz edilmiştir. İlk boyutta kafeye gidip gitmemek bir tercih göstergesi olarak kabul edilmiş ve bu tercihin en net haliyle kafeye gitme sıklığı üzerinden ölçülebileceği varsayılmıştır. Bu çerçevede hem kafeye gitme sıklığı hem de

sıklığı etkileyen faktörler tespit edilmiştir. İkinci boyut ise, hizmet kalitesi, fiziksel konfor, ürün kalitesi ve fiyat gibi çevresel faktörlerin tüketici karar mekanizmalarındaki ağırlığını ortaya koymayı hedeflemiştir. Araştırma müşteri memnuniyetini etkileyen faktörleri de incelemiş olmasına rağmen bir müşteri memnuniyet ya da sadakat ölçümü araştırması değildir. Çünkü müşteri memnuniyet ya da sadakat araştırmaları genellikle tek bir işletme üzerinden yapılmaktadır. Oysa bu çalışma çok sayıda kafede gerçekleştirilmiştir.

Araştırmanın yürütüldüğü Kırıkkale ili Yahşihan İlçesi Yenişehir Mahallesi'nde, yaklaşık 17.000 kişi yaşamaktadır (Yahşihan Kaymakamlığı, 2022). Bu bağlamda, evreni temsil edebilecek örneklem büyüklüğünün belirlenmesinde literatürde kabul gören istatistiksel standartlar dikkate alınmıştır. %95 güven düzeyi ($\pm\%5$ hata payı) parametreleri çerçevesinde, sonlu popülasyon düzeltme formülü (Cochran, 1977) uygulanarak hesaplanan minimum örneklem büyüklüğü 384 katılımcı olarak belirlenmiş toplamda 400 kişilik bir örnekleme ulaşılmıştır. Katılımcılar, kafelerde bulunan müşteriler arasından basit rastgele örnekleme yöntemi ile seçilmiştir.

Anket formunun oluşturulmasında, kafe tercihinin etkileyen faktörleri ölçmeye yönelik olarak uluslararası literatürde geçerliliği ve güvenilirliği ampirik olarak sınanmış ölçme araçları temel alınmıştır. Bu doğrultuda, “temizlik”, “personel davranışı”, “fiziksel ortam” ve “servis hızı” gibi hizmet kalitesine ilişkin boyutlar, SERVQUAL ölçeği (Parasuraman, Zeithaml & Berry, 1988) çerçevesinde yapılandırılmıştır. Katılımcı deneyimini önceleyen “ambiyans”, “müzik”, “sosyalleşme” ve “çalışma alanı” gibi unsurlar ise Müşteri Deneyimi Ölçeği’nden (Customer Experience Scale) (Verhoef et al., 2009) kavramsal düzeyde esinlenerek ele alınmıştır. “Fiyat”, “ürün kalitesi” ve “marka” gibi tüketici değer algısını yansıtan değişkenler ise Algılanan Değer Ölçeği’nin (Perceived Value Scale) (Sweeney & Soutar, 2001) yapısal boyutları ile örtüşecek biçimde modellenmiştir.

Çalışma, kafe tercihlerinin hem sosyo-ekonomik hem de çevresel faktörlerle şekillendiğini ortaya koyarak, yerel hizmet sektörüne yönelik uygulanabilir stratejiler için veri sağlamaktadır. Bulgular, özellikle genç nüfusun beklentilerini karşılamaya yönelik işletme modellerinin gelecekte daha başarılı olacağını ortaya koymakta; rekabetçi pazarlarda fiyat dışı parametrelerin (*non-price determinants*) stratejik önemini vurgulamakta ve hizmet odaklı işletmeler için personel eğitimi ile çevresel faktörlerin kritik önemini istatistiksel kanıtlarla desteklemektedir. Çalışma aynı zamanda müşteri tercihlerinin çok boyutlu doğasını ortaya koyarak, kafe yönetimlerini veriye dayalı karar almaya (*data-driven decision making*) yönlendirmektedir.

1. LİTERATÜR ÖZETİ

Her ne kadar çalışmanın temel amacı kafe tercihinin etkileyen faktörler olsa da kafe tercihi, nihai tahlilde müşteri memnuniyetinin dolaylı bir göstergesi olarak kabul edilmelidir. Bu nedenle araştırmaya başlamadan önce müşteri memnuniyeti üzerine mevcut literatür ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir. Literatür incelemesi, çalışmalarda ağırlıklı olarak yemek ve konaklama hizmetlerine odaklanıldığını göstermiştir. Bununla birlikte, kafelere özgü çalışmaların da azımsanmayacak bir hacimde olduğu ve özellikle son yirmi yıl içerisinde

gelişmekte olan ülkelerdeki kafe sektörü üzerine yapılan araştırmaların hızla arttığı gözlemlenmiştir.

Yalnızca kafelere yönelik literatür üzerinden yapılan bir incelemede müşteri memnuniyetinin temelde dört değişken üzerinden şekillendiği tespit edilmiştir. Bunlar hizmet, ürün, ortam kalitesi ile fiyattır. Bu değişkenlerin ön plana çıktığı seçilmiş bazı araştırmalardan oluşan literatür özeti aşağıda tablo olarak sunulmuştur.

Tablo 1. Kafelerde Müşteri Memnuniyeti: Seçilmiş Literatür		
Değişken	Değişken İçeriği	İlgili Araştırmalar
Hizmet Kalitesi	Çalışanların müşterilere davranışları, Servis hızı	(Said & Tiong, 2023) (Mensah, Achio, & Asare, 2021)
Ürün Kalitesi	Kahvenin tazeliği, tadı ve sunum; Algılanan değer; Kahve yanında yiyecek satılan dükkanlar için aynı zamanda yiyecek kalitesi	(Hermina & Fauziah, 2021) (Mohammad Amin, Hamidon, Mahummad Fadzil, & Mohd Azmin, 2024)
Ortam Kalitesi	Fiziksel ortam, ambiyans, temizlik, masa ve sandalyelerin rahatlığı, ses sistemi ve müzikler	(Go, Crisologo, & Magbiro, 2021) (Alessandro, Syahbandi, Listiana, Barkah, & Rosnani, 2024)
Fiyat	Ürün fiyatı	(Prasetyo, Ramadhani, & Ardan, 2023) (Sutrisno & D.Tanjung, 2022)

Ulusal literatürde de müşteri memnuniyeti üzerine çok sayıda çalışma bulunmakla birlikte kafe müşterileri üzerine yapılan çalışmaların sayısı görece azdır. Bunlardan bazılarının özet bilgi olarak aşağıda yer verilmiştir.

Kafe ve restoran tercihleri ile müşteri memnuniyetini etkileyen faktörlere ilişkin ulusal literatürde yapılan çalışmalar da genellikle hizmet kalitesi, ortam kalitesi, ürün kalitesi ile fiyata odaklanmaktadır. Bu makalenin konusunu oluşturan araştırmaya benzer bir çalışma, Can ve Bütüner (2022) tarafından Düzce Üniversitesi öğrencileri üzerinde gerçekleştirilmiştir. Çalışmada, hizmet kalitesinin (siparişlerin doğru ve eksiksiz getirilmesi, çalışanların davranışları ve hizmet hızı), ortam kalitesinin (temizlik, sıcaklık, oturma alanlarının konforu) ve ürün kalitesinin (lezzet ve tazelik) kafe tercihinde belirleyici faktörler olduğu tespit edilmiştir. Öte yandan, fiyatın önemli bir unsur olduğu, ancak arkadaş tavsiyesi ve hizmet kalitesi kadar etkili bir belirleyici olmadığı belirtilmiştir.

Benzer şekilde, Güven ve Şenkal Sezer (2019)'ın Bursa Uludağ Üniversitesi çevresindeki kafelerde gerçekleştirdiği araştırma, ortam kalitesine ilişkin değişkenlerin (yaz ve kış ortam sıcaklığı, ses ve görsellik) müşteri memnuniyetini etkileyen önemli faktörler arasında yer aldığını ortaya koymuştur.

Çanakkale kent merkezinde yer alan iki adet Starbucks kahve dükkanından ürün satın alan Z kuşağı bireylerle yapılan bir başka araştırmada, müşteri memnuniyeti ve sadakati (kafeye gitme sıklığı) üzerinde etkili olan faktörler incelenmiştir. Araştırmanın bulguları, memnuniyetin ana belirleyicisi olarak hizmet kalitesine vurgu yaparken, alt başlıklarda ürün kalitesi, personelin davranışları, atmosfer, ambiyans, temizlik gibi faktörleri ön plana çıkarmaktadır (Çavuşgil Köse & Erden Ayhün, 2021).

Türkiye genelinde faaliyet gösteren ulusal bir kahve zincirinin müşterilerini kapsayan bir başka çalışmada, Kocagöz ve Eyitmiş (2020), çalışanların müşterilere karşı tutum ve davranışlarının yanı sıra mekanın fiziksel özelliklerini hizmet kalitesi kapsamında değerlendirerek müşteri memnuniyeti üzerinde pozitif etkiler yarattığını saptamışlardır.

Kement'in (2019), Ankara'daki üçüncü nesil kahve sunan kafe ve restoranlarda yaptığı araştırmada ise hizmet ve ortam kalitesinin müşteri memnuniyeti üzerinde etkili olduğu, ancak fiyatın anlamlı bir etkisinin bulunmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Batman'da bir zincir kahve dükkanında Duman (2020) tarafından yapılan çalışmada, yiyecek ve içecek kalitesi, hizmet kalitesi ve ambiyansın müşteri memnuniyeti üzerinde anlamlı ve pozitif etkiler yarattığı ortaya konulmuştur.

Son olarak, Karabulut'un (2023) küresel ve ulusal kahve markaları arasındaki müşteri tercihlerini inceleyen çalışması, ürünün kalite algısının tercih üzerinde belirleyici bir faktör olduğunu vurgulamıştır.

2. YENİŞEHİR MAHALLESİNİN ÖRNEKLEM OLARAK SEÇİLMESİNİN NEDENİ

Türkiye, Osmanlı'dan devraldığı miras içindeki sınırlı sanayi altyapısı yanında, Cumhuriyetin ilk yıllarındaki sermaye eksikliğine bağlı olarak kurabildiği kısıtlı sanayisiyle 20. yüzyılın büyük kısmını dışa bağlı olarak yaşamıştır. Aynı dönemde güçlü bir hizmet sektörü gelişmesinden de söz etmek pek mümkün değildir. 1980'li yıllardan itibaren ekonomideki liberalizasyon politikalarının da etkisiyle sanayi sektöründe daha yavaş hizmet sektöründe ise daha hızlı bir büyüme süreci başlamıştır. Önceleri turizm ile başlayan sektördeki büyüme, bugün gıda, sağlık, perakende satış gibi alanlarda devam etmektedir. Bu gelişme son yıllarda daha da hız kazanmıştır. Örneğin Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı verilerine göre (SBB, 2024) 2023 yılı dördüncü çeyreğinde GSYH'deki büyüme toplamda %4 olarak gerçekleşmiştir. Sanayi sektöründeki büyüme %1,9, tarım sektöründeki büyüme %0,5 olarak gerçekleşirken, hizmet sektörü (inşaat dahil) %3,6'lık bir orana ulaşmıştır.

Kırıkkale bu tarihsel arka plan içinde ilginç bir yere sahiptir. İç Anadolu bölgesi içinde en erken sanayileşen şehir Kırıkkale olmuştur. Kırıkkale'de ilk sanayi tesisi oldukça erken tarihlerde 1935 yılında kurulan Makine Kimya Endüstrisi Kurumu'na ait Silah fabrikasıdır. Bu fabrikayı yine Türk savunma sanayiine üretim yapan başka fabrikaların kurulması izlemiştir. 1986 yılında kurulan Tüpraş Kırıkkale Orta Anadolu Rafinerisi yine şehrin bir başka önemli sanayi kuruluşudur. Cumhuriyetin ilk yıllarında küçük bir köyden bugün 200 bini aşan nüfusuyla bir şehre dönüşmenin hikayesinin arkasında da esas olarak sanayideki bu gelişme yatmaktadır. Kırıkkale ekonomisinin en büyük üretim ve ciro yapan tesisleri de yine bu sanayi kuruluşlarıdır.

1992 yılında şehirde Kırıkkale Üniversitesi kurulmuştur. Şehir içinde kendisine tahsis edilmiş küçük binalar yanında sınırlı bir kampüse sahip üniversite, zaman içinde büyümüş ve ülkenin en fazla öğrenciye sahip üniversitelerinden biri haline dönüşmüştür. Bugün 12 fakülte, 1 yüksek okul, 7 meslek yüksek okulunda öğrenim gören 35 bine yakın öğrenci sayısına sahiptir. Üniversitenin büyümesine paralel olarak hizmet sektöründe de bir canlılık başlamış ve bugün üniversite kampüs sınırına bitişik Yahşihan ilçesi Yenışehir mahallesinde büyük bir ticari hacim ortaya çıkmıştır. Bölge, öğrenci yurtları ve apartlar yanında, yine ağırlıklı olarak öğrenciye hizmet sunan kafe, restoran, market ve kitap kırtasiye gibi pek çok iş kolunu ağırlayan bir yapıya dönüşmüştür. Bunlar içinde en fazla işyerine sahip iş kolu ise kafe işletmeleridir.

3. ARAŞTIRMANIN BULGULARI

Araştırma kafe tercihi üzerinedir. Kafe tercihi iki boyutta analiz edilmeye çalışılmıştır. İlk boyut kafeye gidip gitmeme tercihidir. Bunun en önemli göstergesi olarak kafeye gitme sıklığı bir parametre olarak kabul edilmiş ve sıklık derecesi ölçülmeye çalışılmıştır. Bu boyuttaki inceleme katılımcıdan kaynaklanan faktörlerin (yaş, cinsiyet, gelir, okuduğu fakülte, kafelere yakınlık uzaklık gibi) kafe tercihi üzerindeki etkisini anlamaya yöneliktir. Örneğin gelir azaldıkça kafeye gitme sıklığının azalması bir tercih göstergesi olarak okunmuştur. Kafe tercihinin ikinci belirleyicisi kafeden kaynaklanan faktörlerin araştırılmasıdır. Bu boyutta kafeye gitme sıklığı ne olursa olsun bir kafenin tercih edilmesinin nedenleri tespit edilmeye çalışılmıştır.

3.1. Kafeye Gitme Sıklığı

Katılımcıların kafeye gitme sıklığı haftalık bazda ölçülmüştür. Örneklemenin %38,25'ini oluşturan 153 kişi haftada en az 3-4 gün kafeye gitmektedir. Bu grubun orta ve yüksek sıklıkta kafeye gittiğini söyleyebilmek mümkündür. 136 kişi (%34) haftada 1-2 gün kafeye gitmektedir. Bu kişilerin düzenli ancak daha az sıklıkta kafelere gittiği görülmektedir. 61 kişi (%15,25) her gün kafeye gitmektedir. Bu grubun kafe kültürünü gündelik rutin haline getirdiği söylenebilir. 50 kişi (%12,5) ise kafeye gitmekte ama aylık bir ya da iki ziyareti geçmemektedir. Alınan cevaplar aşağıda Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2. Kafeye Gitme Sıklığı		
	Sayı (N)	Yüzde
Haftada 1-2 gün	136	34,00
Haftada 3-4 gün	153	38,25
Haftanın her günü	61	15,25
Nadiren (ayda 1-2 kez)	50	12,50
Toplam	400	100,00

Kafeye gitme sıklığı ile farklı parametreler arasındaki ilişki de sorgulanmıştır. Bu ilişkiler içinde aylık gelir, kafe harcamalarına ayrılan tutar, ikamet edilen yer, öğrenim görülen fakülte ile anlamlı ilişkiler olduğu (Chi-Square testi ,05 den küçük), buna karşın cinsiyet ile

kafeye gitme sıklığı arasında anlamlı bir ilişki bulunmadığı görülmüştür. Benzer şekilde yaş ile kafeye gitme sıklığı arasında da anlamlı bir ilişki yoktur. Sözü edilen başlıklar altındaki analizler ve değerlendirmeler aşağıya çıkarılmıştır.

3.2. Kafeye Gitme Sıklığı ile Yaş Arasındaki İlişki

Kafeye gitme sıklığı ile yaş arasındaki ilişkiye genel olarak bakıldığında anlamlı bir ilişki beklenir. Özellikle orta ve ileri yaş gruplarındaki bireyler, genellikle evli ve çocuk sahibi olduklarından, diğer yaş gruplarına kıyasla kafeleri daha seyrek ziyaret etme eğilimindedir. Bunun başlıca nedenleri arasında çocukların kafe ortamını sıkıcı bulması ve çocuklarla yapılan kafe ziyaretlerinin ekonomik açıdan daha maliyetli olması sayılabilir. Orta ve üst yaş gruplarındaki bireylerin kafe ziyaretlerinin genellikle gündüz saatlerinde iş toplantıları veya sosyal etkinliklerle sınırlı olduğu kafe müşterilerinin büyük bir çoğunluğunu genç bireylerin oluşturduğu söylenebilir.

Bu çalışmada, üniversite yakınında konumlanan ve öğrenci nüfusunun yoğun olduğu bir mahalledeki kafeler örneklem olarak seçilmiştir. Bu bağlamda, örneklem grubunun ağırlıklı olarak genç nüfustan oluşacağı öngörülmüş ve örneklem, bu demografik yapıyı yansıtacak şekilde rastgele (randomize) olarak belirlenmiştir. Elde edilen verilere göre, örneklemdeki bireylerin büyük bir kısmı 18-22 yaş grubunda yer almaktadır. Bu durum, üniversiteye giriş yaşının genellikle 18, mezuniyet yaşının ise 22 civarında olmasıyla açıklanabilir. Ayrıca, örneklemde 23-26 yaş grubunun da önemli bir paya sahip olduğu görülmüştür. Bu grup, üniversiteye geç başlayanlar, uzun süreli fakültelerde eğitim görenler, eğitim süresini uzatanlar veya yüksek lisans ve doktora düzeyinde öğrenim gören bireylerden oluşmaktadır. Örneklemen yaş gruplarına göre dağılımı, aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 3. Örneklemen Yaş Gruplarına Göre Dağılımı		
	Sayı (N)	Yüzde
18-22	230	57,50
23-26	151	37,75
27-30	15	3,75
31_yaş_üzeri	4	1,00
Toplam	400	100,00

Kafeye gitme sıklığı ile yaş arasındaki ilişkiye yönelik Chi-Square testi (,434) anlamlı bir ilişki göstermemektedir. Ayrıca 27-30 ve 31 yaş üstü grupta toplam 19 kişi yer aldığı için bu gruplara ilişkin sağlıklı bir analiz yapmaya imkan yoktur. Ancak 18-22 ve 23-26 yaş grubunda 381 katılımcı yer almaktadır. Bu iki grubun karşılaştırmalı analizi kafeye gitme sıklığı ile yaş arasında istatistiksel anlamlılık sınırına yakın bir dağılım olduğunu göstermektedir.

Anlamlılık sınırına yakın dağılımla kastedilen yaş arttıkça kafeye gitme sıklığının azalmasıdır. 18-22 yaş grubunda haftanın her günü giderim diyenler %16,5’lik bir oranı oluştururken 23-26 yaş grubunda oran 12,6’ya düşmektedir. 18-22 yaş grubunda haftada 3-4 gün giderim diyenlerin oranı %40’ken 23-26 yaş grubunda oran 35,1’e düşmektedir. Bu iki

kategorideki azalma doğal olarak haftada 1-2 gün gidenler grubunda 23-26 yaş grubu lehine artışa neden olmaktadır. 18-22 yaş grubunda haftada 1-2 gün kafeye giderim diyenlerin oranı %31,3’ken 23-26 yaş grubunda %39,7’e çıkmaktadır.

Tablo 4. Yaş Gruplarına Göre Kafeye Gitme Sıklığı

Yaş		Haftada 1-2 gün	Haftada 3-4 gün	Haftanın her günü	Nadiren Ayda 1-2 kez	Toplam
18-22	Sayı (N)	72	92	38	28	230
	Yüzde	31,30	40,00	16,52	12,18	100,00
23-26	Sayı (N)	60	53	19	19	151
	Yüzde	39,74	35,10	12,58	12,58	100,00
27-30	Sayı (N)	3	5	4	3	15
	Yüzde	20,00	33,33	26,67	20,00	100,00
31_yas_üzeri	Sayı (N)	1	3	0	0	4
	Yüzde	25,00	75,00	0,00	0,00	100,00
Toplam	Sayı (N)	136	153	61	50	400

3.3. Kafeye Gitme Sıklığı ile Cinsiyet Arasındaki İlişki

Örneklemin kadın erkek oranı dengeli bir şekilde oluşturulmuştur. Erkekler örneklemin %52’sini, kadınlar %48’ini oluşturmaktadır.

Tablo 5. Örneklemin Cinsiyete Göre Dağılımı

	Sayı (N)	Yüzde
Erkek	208	52,00
Kadın	192	48,00
Toplam	400	100,00

Kafeye gitme sıklığı ile cinsiyet arasındaki ilişki incelendiğinde, cinsiyetin kafeye gitme sıklığı üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisinin olmadığı görülmektedir. Bu sonucun temel nedenlerinden biri, araştırmanın üniversite öğrencilerinden oluşan bir müşteri kitlesi üzerine odaklanmış olmasıdır. Üniversite öğrencilerinin alternatif sosyal ve eğlence aktivitelerine erişim imkanlarının sınırlı olması, hem erkek hem de kadın bireylerin kafeye gitme davranışlarını benzer şekilde etkilemektedir. Ayrıca, sosyalleşme beklentisi, ders çalışma amacıyla kafeye gitme gibi işlevsel nedenler ve kahve içme kültürü gibi faktörlerin cinsiyet bazında farklılık göstermediği gözlemlenmiştir.

Araştırmanın farklı sosyal mekanlar üzerine genişletilmesi durumunda, cinsiyet temelli farklılıkların ortaya çıkabileceği öngörülmektedir. Örneğin, araştırmanın play station veya okey gibi oyun salonları üzerine yapılması durumunda erkeklerin bu mekanlara gitme sıklığının daha

yüksek olabileceği; tatlı satan işletmeler üzerine yapılması durumunda ise kadınların bu tür mekanlara daha sık gitme eğiliminde olabileceği düşünülmektedir.

3.4. Kafeye Gitme Sıklığı ile İkamet Edilen Yer Arasındaki İlişki

Kafeye gitme sıklığı ile ikamet edilen yer arasındaki ilişki üzerine bir analizin konusunun mesafe olması beklenir. Başka bir deyişle kafeye gitme tercihinin kafeye ulaşım mesafesi veya süresi ile alakalı olması gerektiği düşünülür. Ancak bu çalışmada ikamet edilen yerin analizdeki değeri mesafe ile ilgili değildir. Çünkü araştırmanın yapıldığı mahalle içindeki ikamet yerleri ile kafeler arasındaki en uzak mesafe 500 metreyi geçmeyen bir uzaklıktadır. İkamet yerinin kafeye gitme sıklığı üzerindeki etkisi başka faktörlerin taşıyıcısı olmaları dolayımıyla.

Araştırmanın örneklemini, Kırıkkale Üniversitesi öğrencilerinden oluşmaktadır ve bu öğrenciler genellikle Yahşihan ilçesi Yenişehir Mahallesi'nde kamuya veya özel sektöre ait yurtlar ya da "apart" olarak adlandırılan kiralık dairelerde ikamet etmektedir. Örneklem dağılımına bakıldığında, katılımcıların yaklaşık %80'inin bu iki konaklama biçiminde kaldığı görülmektedir. Geriye kalan yaklaşık %20'lik kısım ise yine Yenişehir Mahallesi'nde apart olarak tanımlanmayan standart evlerde, Kırıkkale merkezde ya da Kırıkkale dışında ikamet etmektedir.

Tablo 6. Örneklemin İkamet Edilen Yere Göre Dağılımı

	Sayı (N)	Yüzde
Yenişehir Yurt	219	54,75
Yenişehir Apart	102	25,50
Yenişehir Ev	35	8,75
Kırıkkale Merkez	27	6,75
Kırıkkale Dışı	17	4,25
Toplam	400	100,00

Kafeye gitme sıklığı ile ikamet edilen yer arasındaki ilişki incelendiğinde, bu iki değişken arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir. Yenişehir'de yurttan kalan öğrenciler ile apart veya evde kalan öğrenciler karşılaştırıldığında, kafeye gitme sıklıklarının farklılaştığı gözlemlenmiştir. Örneğin, "haftanın her günü kafeye giderim" diyenlerin oranı apartta kalan öğrencilerde %21,6 iken, bu oran yurttan kalan öğrencilerde %11,4'e düşmektedir. Bu durumun, yurttan kalan öğrencilerin hafta sonlarını genellikle ailelerinin yanında geçirmelerinden kaynaklandığı düşünülmektedir.

Buna karşılık, "haftada 1-2 gün kafeye giderim" diyenlerin oranı apartta kalan öğrencilerde %27,5 iken, yurttan kalan öğrencilerde bu oran %37'ye yükselmektedir. Bu farklılığın, apartta kalan öğrencilerin kafede sunulan hizmetleri (örneğin, rahat çalışma ortamı veya yiyecek-içecek temini) kendi yaşam alanlarında daha kolay bir şekilde üretebilmelerinden kaynaklandığı tahmin edilmektedir. Yurttan kalan öğrencilerin ise, yurt ortamında benzer bir hizmeti üretmelerinin görece daha zor veya zahmetli olması nedeniyle kafeye gitme

sıklıklarının arttığı söylenebilir. Bu bulgular, ikamet edilen yerin bireylerin kafeye gitme davranışları üzerinde belirgin bir etkisi olduğunu ortaya koymaktadır.

Tablo 7. İkamet Edilen Yere Göre Kafeye Gitme Sıklığı

İkamet Edilen Yer		Haftada 1-2 gün	Haftada 3-4 gün	Haftanın her günü	Nadiren Ayda 1-2 kez	Toplam
Yenişehir Apart	Sayı (N)	28	43	22	9	102
	Yüzde	27,45%	42,16%	21,57%	8,82%	100,00
Yenişehir Yurt	Sayı (N)	81	88	25	25	219
	Yüzde	36,98%	40,18%	11,42%	11,42%	100,00
Yenişehir Ev	Sayı (N)	8	15	9	3	35
	Yüzde	22,86%	42,86%	25,71%	8,57%	100,00
Kırıkkale Merkez	Sayı (N)	13	5	2	7	27
	Yüzde	48,14%	18,52%	7,41%	25,93%	100,00
Kırıkkale Dışı	Sayı (N)	6	2	3	6	17
	Yüzde	35,29%	11,76%	17,66%	35,29%	100,00
Toplam		136	153	61	50	400

3.5. Kafeye Gitme Sıklığı ile Öğrenim Görülen Fakülte Arasındaki İlişki

Fakültelerin akademik yapısı, öğrenci profili ve sosyal ihtiyaçların, kafe ziyaret sıklığını etkileyeceği varsayılmıştır. Bu bağlamda bazı fakülte öğrencilerinin ders ve staj yükü nedeniyle kafeye daha az gideceği, buna karşın bazı fakülte öğrencilerinin kafeleri grup projeleri ve uzun çalışma saatleri nedeniyle özellikle tercih edeceği düşünülmüştür. Tablo 8. örneklemin fakültere göre dağılımını göstermektedir.

Tablo 8. Örneklemin Fakülterele Göre Dağılımı

Fakülte	Sayı (N)	Yüzde
Dış Hekimliği	64	16,00
Fen-Edebiyat	62	15,50
Mühendislik Doğa Bilimleri	60	15,00
Hukuk	47	11,75
Meslek Yüksek Okulu	46	11,50
İİBF	39	9,75
Eğitim Bilimleri	32	8,00
Spor Bilimleri	24	6,00
Güzel Sanatlar	10	2,50
Veterinerlik	6	1,50
İslami İlimler	5	1,25
Sağlık Bilimleri	3	0,75
Tıp	2	0,50
Toplam	400	100

Kafeye gitme sıklığı ile öğrenim görülen fakülte arasındaki ilişki incelendiğinde² bazı fakültelerde okuyan öğrencilerin diğerlerine oranla daha az kafelere gittiği dikkat çekmektedir. Örneğin haftanın 3-4 günü kafeye giderim diyenlerin oranı Hukuk Fakültesi öğrencilerinde %51,1; Mühendislik ve Doğa Bilimleri Fakültesi öğrencilerinde %46,7; Fen Edebiyat Fakültesi öğrencilerinde %45,2; Spor Bilimleri Fakültesi öğrencilerinde %45,8 iken Diş Hekimliği Fakültesi öğrencilerinde %26,6'dır. Benzer durum İİBF öğrencileri için de geçerli gibi durmaktaysa da İİBF öğrencilerindeki haftanın her günü kafeye giderim diyenlerin oranı (%23,08) ile birlikte düşünüldüğünde bu fakülte öğrencilerinin de kafeye daha sık gidenler grubunda yer aldığı söylenebilir. Bu durum bazı fakültedeki derslerin ağırlığının diğerlerine oranla daha fazla olmasından kaynaklı gibi görülse de varsayım subjektif bir değerlendirme olmanın ötesine geçememekte, nitel başka araştırmalara ihtiyaç göstermektedir.

Tablo 9. Fakülte Bazında Kafeye Gitme Sıklığı

Fakülte		Haftada 1-2 gün	Haftada 3-4 gün	Haftanın her günü	Nadiren Ayda 1-2 kez	Toplam
Diş Hekimliği	Sayı (N)	36	17	6	5	64
	Yüzde	56,25	26,56	9,38	7,81	100,00
Hukuk	Sayı (N)	15	24	4	4	47
	Yüzde	31,91	51,07	8,51	8,51	100,00
Mühendislik Doğa Bilimleri	Sayı (N)	22	28	8	2	60
	Yüzde	36,67	46,67	13,33	3,33	100,00
Fen-Edebiyat	Sayı (N)	16	28	11	7	62
	Yüzde	25,81	45,16	17,74	11,29	100,00
İİBF	Sayı (N)	13	10	9	7	39
	Yüzde	33,33	25,64	23,08	17,95	100,00
Eğitim Bilimleri	Sayı (N)	10	6	1	15	32
	Yüzde	31,25	18,75	3,13	46,87	100,00
Spor Bilimleri	Sayı (N)	6	11	6	1	24
	Yüzde	25,00	45,80	25,00	4,20	100,00
Meslek Yüksek Okulu	Sayı (N)	14	18	10	4	46
	Yüzde	30,43	39,13	21,74	8,70	100,00
Toplam	Sayı (N)	132	142	55	45	374

3.6. Kafeye Gitme Sıklığı Aylık Gelir İlişkisi

Anket formunda aylık gelir ve kafe için bir ayda harcanan tutar açık uçlu soru olarak sorulmuş; analiz aşamasında iki veri de gruplandırılmıştır. Örneklemin Aylık Geliri 1.200 TL ile 40.000 TL arasında, aylık kafe harcaması ise 100 TL ile 15.000 TL arasında değişmektedir. Aylık gelir ortalaması 7.519 TL, aylık kafe harcaması ortalaması ise 1.587 TL'dir. Kafeye gitme sıklığı ile aylık gelir ve aylık kafe harcaması arasında korelasyon kurabilmek için her iki değişken için de medyan belirlenmiştir. Aylık gelir için medyan 6.000 TL, aylık kafe harcaması

² Analiz 374 katılımcı üzerinden yapılmıştır. Güzel Sanatlar Fakültesi, İslami İlimler Fakültesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Veterinerlik Fakültesi ve Tıp Fakültesi örneklemede yeterli sayıda temsil edilmediği için (toplamı 26 kişi) analize dahil edilmemiştir.

içinse 1.000 TL’dir. Medyanın altında ve üstünde aralık içeren iki grup oluşturulmuştur. Örneklemin gelir ve aylık kafe harcamalarına ilişkin istatistiki göstergeler aşağıda Tablo 10, 11 ve 12’de gösterilmiştir.

Tablo 10. Örneklemin Aylık Gelir ve Kafe Harcaması Özeti

	Aylık Gelir (TL)	Aylık Kafe Harcaması (TL)
Ortalama	7.519	1.587
Medyan	6.000	1.000
En az	1.200	100
En çok	40.000	15.000

Tablo 11. Örneklemin Aylık Gelir Gruplandırması

Aylık Gelir Aralığı (TL)	Sayı (N)	Yüzde
1.200-4.000	105	26,25
4.001-6.000	112	28,00
6.001-10.000	117	29,25
10.001-40.000	66	16,50
Toplam	400	100,00

Tablo 12. Örneklemin Aylık Kafe Harcamaları Bazında Gruplandırması

Aylık Kafe Harcaması (TL)	Sayı (N)	Yüzde
100-500	86	21,50
501-1.000	137	34,25
1.001-2.000	102	25,50
2.001-15.000	75	18,75
Toplam	400	100,0

Kafeye gitme sıklığını etkileyen en önemli parametre aylık gelir olacağı için iki değişken arasındaki çapraz tablolara da bakılmıştır. Analiz aylık gelir ile kafeye gitme sıklığı arasında doğrusal bir ilişki olduğunu göstermektedir. Başka bir deyişle gelir arttıkça kafeye gitme sıklığı da artmaktadır. Artış Tablo 13’ten izlenebilir.

Tablo 13. Aylık Gelir ile Kafeye Gitme Sıklığı Arasındaki İlişki

Aylık Gelir (TL)		Haftada 1-2 gün	Haftada 3-4 gün	Haftanın her günü	Nadiren Ayda 1-2 kez	Toplam
1.200-4.000	Sayı (N)	45	33	6	21	105
	Yüzde	42,86	31,43	5,71	20,00	100,00
4.001-6.000	Sayı (N)	46	40	12	14	112
	Yüzde	41,07	35,71	10,71	12,50	100,00
6.001-10.000	Sayı (N)	31	57	21	8	117
	Yüzde	26,50	48,72	17,95	6,84	100,00
10.001-40.000	Sayı (N)	14	23	22	7	66
	Yüzde	21,21	34,85	33,33	10,61	100,00
Toplam	Sayı (N)	136	153	61	50	400

Aylık geliri 1.200-4.000 TL bandında olan 105 katılımcıdan %42,9'u (45 kişi) haftada 1-2 kez kafeye gitmektedir. Haftada 3-4 kez gidenlerin oranı bu grup içinde %31,4'tür (33 kişi). Haftanın her günü kafeye gittiğini söyleyen bu gelir grubunda yalnızca 6 kişi (%5,71) vardır. Nadiren (ayda 1-2 kez) gidenler ise grubun %20'sini (21 kişi) oluşturmaktadır.

Aylık geliri 4.001-6.000 TL bandında olan ikinci grupta yer alan 112 kişide haftanın her günü gidenler 12 kişiye (%12,5), 3-4 gün gidenler 40 kişiye (%35,71) çıkmaktadır.

Aylık geliri 6.001-10.000 TL bandında olan üçüncü grupta yer alan 117 kişide haftanın her günü gidenler 21 kişiye (%17,95), haftadan 3-4 gün gidenler 57 kişiye (%48,72) çıkmakta buna karşın haftanın 1-2 günü gidenler ile nadiren ayda 1-2 kez gidenlerin sayısı azalmaktadır.

Aylık geliri 10.001-40.000 TL bandında olan dördüncü grupta yer alan 66 kişide haftanın her günü gidenler 22 (%33,33), haftadan 3-4 gün gidenler 23 kişidir (%34,85). Haftanın 1-2 günü gidenler ile nadiren ayda 1-2 kez gidenlerin toplamı ise 21 kişidir. Başka bir deyişle bu grubun yaklaşık 2/3'ü haftanın 3 ila 7 günü arasında kafeye gitmektedir.

3.7. Kafeye Gitme Sıklığı Kafe Harcamaları İlişkisi

Kafeye gitme sıklığı arttıkça kafe harcamaları da doğal olarak artmaktadır. Bu sonuç özel bir analizi gerektirmese de çalışmada aylık kafe harcamaları ile kafeye gitme sıklıkları arasındaki ilişkiler gösterilmek istenmiştir.

Aylık kafe harcaması 100-500 TL bandında olan 86 kişiden 84 tanesi ya nadiren ayda 1-2 kez ya da en fazla haftada 1-2 kez kafeye gitmektedir.

Kafe harcaması 501-1000 TL bandına çıktığında nadiren ayda 1-2 kez diyenlerin sayısı azalırken haftada 1-2 gün ya da haftada 3-4 gün diyenlerin sayısı (129 kişi) artmaktadır.

Kafe harcaması 1.001-2.000 TL bandında olanlarda haftanın 3-4 günü, kafe harcaması 2.000 TL'nin üzerinde olanlarda ise haftanın her günü kafeye gitme eğilimi görülmektedir.

Tablo 14. Kafeye Gitme Sıklığı ile Kafe Harcamaları Arasındaki İlişki

Aylık Kafe Harcama (TL)		Haftada 1-2 gün	Haftada 3-4 gün	Haftanın her günü	Nadiren Ayda 1-2 kez	Toplam
100-500	Sayı (N)	40	1	1	44	86
	Yüzde	46,51	1,16	1,16	51,17	100,00
501-1.000	Sayı (N)	80	49	2	6	137
	Yüzde	58,39	35,77	1,46	4,38	100,00
1.001-2.000	Sayı (N)	12	70	20	0	102
	Yüzde	11,76	68,63	19,61	0,00	100,00
2.001-15.000	Sayı (N)	4	33	38	0	75
	Yüzde	5,33	44,00	50,67	0,00	100,00
Toplam	Sayı (N)	136	153	61	50	400

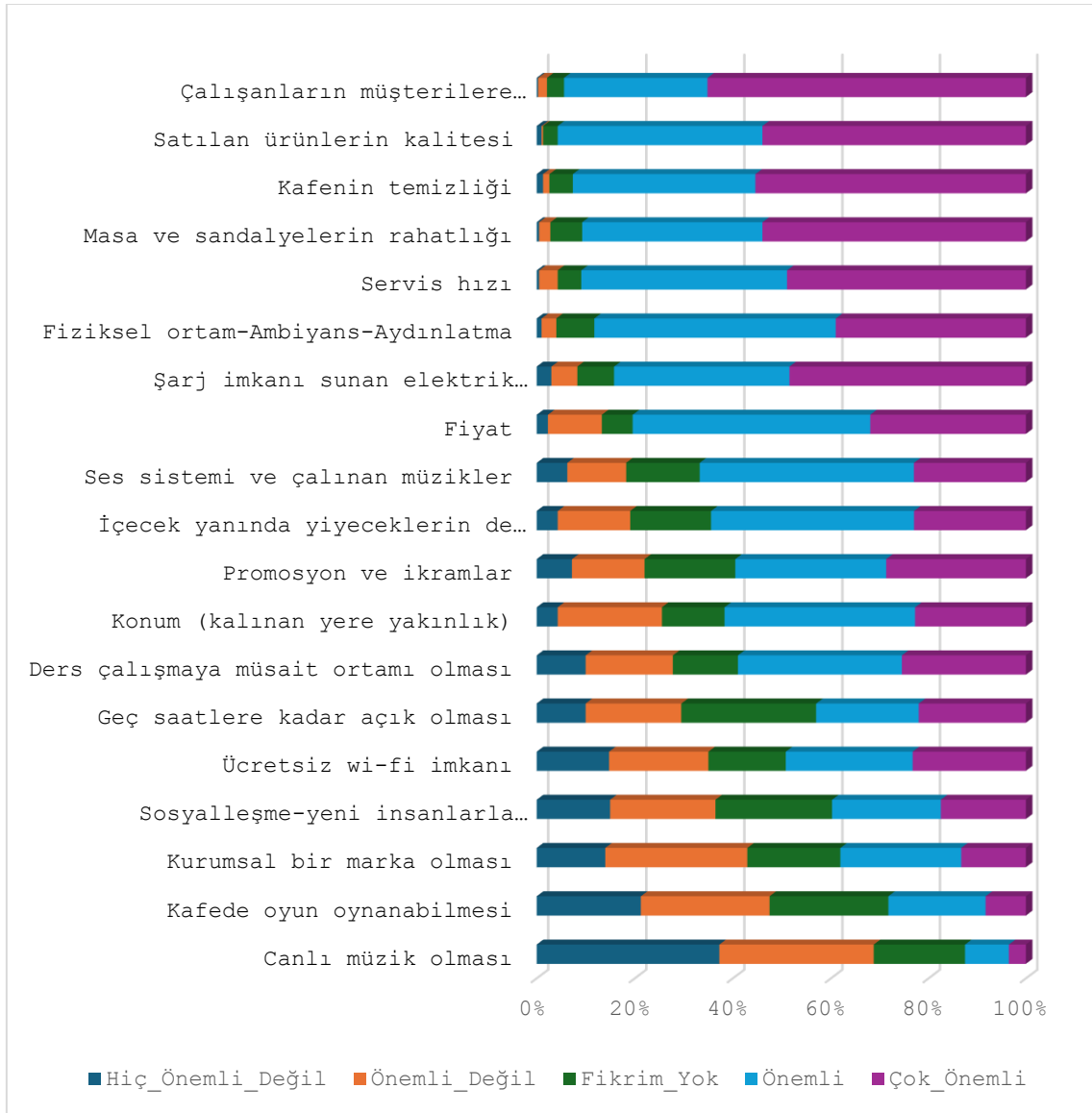
3.8. Kafe Tercihini Etkileyen Faktörler

Nicel araştırma kapsamında ikinci olarak kafe tercihi, çok sayıda kafe arasında bir ya da birkaçının neden tercih edildiği sorusunun cevabı olarak düşünülmüş ve çevresel (mekan kaynaklı) faktörlerin, kafe tercihini hangi oranda etkilediği tespit edilmeye çalışılmıştır. Başka bir ifadeyle tüketicilerin çoklu kafe seçenekleri arasından belirli işletmeleri tercih etme davranışının altında yatan faktörlerin sistematik analizi hedeflenmiştir. Bu bağlamda literatürde en sık karşılaşılan hizmet kalitesi, ürün kalitesi, ortam kalitesi ve fiyat gibi değişkenlerin müşteri tercihleri üzerindeki rolü incelenmiştir. Bu değişkenler doğrudan ölçüme sokulmamış, her bir bağımsız değişken, alt boyutlar aracılığıyla çok boyutlu olarak modellenmiştir. Örneğin, ortam kalitesi, kafenin temizliği, masa ve sandalyelerin rahatlığı, fiziksel ortam-ambiyans ve aydınlatma, şarj imkanı sunan elektrik prizlerinin varlığı, ses sistemi ve çalınan müzikler gibi çok sayıda alt değişkene bölünmüş ve bunların her biri ayrı ayrı analiz edilmiştir.

Veri toplama aracı olarak, 5'li Likert tipi ölçek kullanılarak 19 maddeden oluşan bir anket geliştirilmiştir. Ölçek, 1: *Hiç  nemli Değil* ile 5: * ok önemli* arasında kodlanan aralıklı bir yapıda tasarlanmıştır. Toplanan veriler üzerinde, hem betimleyici istatistikler (ortalama skor gibi) hem de yüzdelik frekans dağılımları hesaplanmıştır. Değişkenlerin önem düzeyine göre, ortalama skor baz alınarak en yüksekte en düşüğe doğru bir sıralama oluşturulmuştur. Ayrıca, her bir maddenin katılımcılar tarafından işaretlenen yanıtlarının yüzdesel dağılımları, tercih heterojenitesini görselleştirmek amacıyla tablolaştırılmıştır. Sonuçlar Tablo 15'te gösterilmiş, grafik 1'de ise görselleştirilmiştir.

Tablo 15. Kafe Tercihini Etkileyen Faktörler

Sıra	Değişken	Skor	Hiç Önemli Değil	Önemli Değil	Fikrim Yok	Önemli	Çok Önemli	Toplam
1	Çalışanların müşterilere davranışları	4,58	0,25	1,75	3,50	29,25	65,25	100
2	Satılan ürünlerin kalitesi	4,47	1,00	0,25	3,00	41,75	54,00	100
3	Kafenin temizliği	4,45	1,25	1,25	4,75	37,25	55,50	100
4	Masa ve sandalyelerin rahatlığı	4,42	0,50	2,25	6,50	36,75	54,00	100
5	Servis hızı	4,35	0,50	3,75	4,75	42,00	49,00	100
6	Fiziksel ortam-Ambiyans-Aydınlatma	4,22	1,00	3,00	7,75	49,25	39,00	100
7	Şarj imkanı sunan elektrik prizlerinin varlığı	4,22	3,00	5,25	7,50	35,75	48,50	100
8	Fiyat	3,97	2,25	11,00	6,25	48,50	32,00	100
9	Ses sistemi ve çalınan müzikler	3,65	6,25	12,00	15,00	43,75	23,00	100
10	İçecek yanında yiyeceklerin de bulunması	3,64	4,25	14,75	16,50	41,50	23,00	100
11	Promosyon ve ikramlar	3,59	7,25	14,75	18,50	30,75	28,75	100
12	Konum (kalınan yere yakınlık)	3,55	4,25	21,25	12,75	39,00	22,75	100
13	Ders çalışmaya müsait ortamı olması	3,47	10,00	17,75	13,25	33,50	25,50	100
14	Geç saatlere kadar açık olması	3,26	10,00	19,50	27,50	21,00	22,00	100
15	Ücretsiz wi-fi imkanı	3,23	14,75	20,25	15,75	26,00	23,25	100
16	Sosyalleşme-yeni insanlarla tanışma imkanı	3,06	15,00	21,50	23,75	22,25	17,50	100
17	Kurumsal bir marka olması	2,94	14,00	29,00	19,00	24,75	13,25	100
18	Kafede oyun oynanabilmesi	2,68	21,25	26,25	24,25	20,00	8,25	100
19	Canlı müzik olması	2,10	37,25	31,50	18,75	9,00	3,50	100

Grafik 1. Kafe Tercihini Etkileyen Faktörler

Veri toplama sürecinde, heterojen bir örneklem yapısına sahip çok sayıda kafe işletmesinde anket uygulanmış olmasına rağmen, fiyat değişkeninin tercih davranışı üzerinde anlamlı bir belirleyicilik düzeyine ulaşmadığı gözlemlenmiştir. Bu durum, incelenen kafeler arasında fiyatlar düzeyinde benzerlik bulunmasıyla ve fiyat homojenliğinin ($p > 0.05$) istatistiksel olarak baskın bir varyans kaynağı olmamasıyla açıklanabilir. Regresyon analizi sonuçları da, elektrik prizi erişilebilirliği gibi fiziksel çevre unsurlarına fiyattan daha yüksek önem atfedildiğini ortaya koymuştur. Kafe tercihini etkileyen faktörlerin ortalama skorlar üzerinden yapılan sıralaması, literatürdeki benzer çalışmalarla tutarlılık göstermektedir. Hizmet kalitesinin en önemli belirleyicisi olarak çalışanların müşterilere yönelik tutum ve davranışları en yüksek skora sahip olup, bunu sırasıyla satılan ürünlerin kalitesi ve mekânsal atmosferin niteliği takip etmektedir.

3.9. Kafede Ortam Tercihi

Yukarıda müşteri memnuniyeti üzerinde etkili olan kafe ortamına ilişkin faktörlerin belirlenmesi amacıyla, katılımcıların ses sistemi ve çalınan müzikler, fiziksel ortam-ambiyans-aydınlatma, ders çalışmaya uygunluk ve canlı müzik gibi değişkenlere yönelik önem algıları Likert ölçeği temelinde değerlendirilmiştir. Anket soru formunda katılımcıları genel ortam tercihlerini belirlemek üzere ayrı bir soruya daha yer verilmiştir. Elde edilen veriler, katılımcıların %53,25'inin (yarıdan fazla) sessiz ve sakin bir kafe ortamını tercih ettiğini ortaya koyarken, yalnızca %12'lik bir kesim gürültülü ortamlara yönelik eğilim göstermiştir. Katılımcıların %34,75'i ise ortamın sakinlik veya kalabalık/gürültü düzeyi konusunda kayıtsız kaldığını ("fark etmez") ifade etmiştir.

Tablo 16. Kafede Ortam Tercihi

	Sayı (N)	Yüzde
Kalabalık Gürültülü Tercih Ederim	48	12,00
Sakin Sessiz Olmasını Tercih Ederim	213	53,25
Fark etmez	139	34,75
Total	400	100

Araştırmada ayrıca, ortam tercihlerinin yaş, cinsiyet, fakülte, ikamet yeri, aylık gelir ve aylık kafe harcamaları gibi demografik ve sosyoekonomik değişkenlerle ilişkisi incelenmiştir. Özellikle fakülte bazında anlamlı bir farklılık olabileceği öngörülmüş olsa da, Chi-Square testleri kapsamında yapılan analizler, söz konusu değişkenlerin hiçbirinin ortam tercihi ile istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki göstermediğini kanıtlamıştır ($p > 0,05$). Bu sonuç, tercihlerin incelenen demografik parametrelerden bağımsız olarak şekillendiğine işaret etmektedir.

3.10. Kafelerde En Sık Tercih Edilen Ürünler

Yapılan saha araştırması kapsamında, kafe müşterilerinin tüketim alışkanlıklarına ilişkin veriler de toplanmış ve en sık tercih edilen ürünler analiz edilmiştir. Bulgular, soğuk kahvenin (%48,75) tüm katılımcılar arasında açık ara birincil tercih olduğunu göstermektedir. Bunu sırasıyla %34 oranında sıcak kahve ve %13,5 oranında çay tüketimi izlemektedir. Ankette ayrıca açık uçlu bir "diğer" seçeneği sunulmuş ve katılımcıların %3,75'i bu kategoride limonata, smoothie gibi alternatif içecekleri belirtmiştir.

Soğuk kahve tüketimindeki baskınlığın temelinde iki faktör öne çıkmaktadır: mevsimsel etkiler ve tüketim süresinin uzatılmasına yönelik pratik avantajlar. Veri toplama döneminin mevsimsel geçişe (ilkbahar) denk gelmesi, sıcak içecek tercihlerinden soğuk alternatiflere kayışı kısmen açıklamaktadır. Bununla birlikte, soğuk kahvenin zamana yayılarak tüketilebilmesi, müşterilerin tek bir içecek kafede geçirdikleri süreyi optimize etmelerine olanak tanımaktadır. Buna karşılık, sıcak içeceklerin hızlı soğuma eğilimi, tüketicilerin ek bir ürün satın alma gereksinimi hissetmelerine yol açabilmekte; bu durum, bazı katılımcıların ifadelerine göre, personelin sözlü veya davranışsal yönlendirmeleriyle dolaylı olarak

pekiştirilmektedir. İlginç bir bulgu ise, soğuk kahve tüketiminin yalnızca yaz aylarıyla sınırlı kalmadığı, katılımcıların bir kısmının bu tercihi yıl boyunca sürdürdüğüdür. Bu eğilim, ürünün mevsimden bağımsız olarak sağladığı *zaman esnekliği* ile ilişkilendirilebilir.

Tablo 17. Kafelerde En Sık Tercih Edilen Ürünler

Ürün	Sayı (N)	Yüzde
Soğuk Kahve	195	48,75
Sıcak Kahve	136	34,00
Çay	54	13,50
Diğer	15	3,75
Total	400	100

SONUÇ

Bu çalışma, Kırıkkale Üniversitesi kampüsüne bitişik Yenişehir Mahallesi'ndeki kafe tercihlerini etkileyen bireysel ve çevresel faktörleri sistematik bir şekilde analiz etmeyi amaçlamıştır. Araştırma, 400 üniversite öğrencisinden oluşan rastgele bir örneklem üzerinden yürütülmüş olup, nicel veriler yüz yüze anketlerle toplanmıştır. Elde edilen bulgular, hem demografik değişkenlerin hem de mekânsal unsurların kafe tercihleri üzerindeki etkisini ortaya koyarken, bölgeye özgü dinamikleri anlamaya yönelik değerli sonuçlar sunmaktadır.

Kafe ziyaret sıklığı ile demografik parametreler arasındaki ilişkiler incelendiğinde, aylık gelir en belirleyici değişken olarak öne çıkmıştır. Gelir düzeyi arttıkça kafe ziyaret sıklığının anlamlı ölçüde arttığı gözlemlenmiştir. Buna karşılık, yaş ve cinsiyet gibi değişkenlerin istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi bulunmamıştır. İkamet yeri ise önemli bir faktör olarak belirlenmiş; apartta kalan öğrencilerin yurttaki kalanlara göre daha sık kafe ziyaret ettiği görülmüştür. Bu durum, yaşam alanlarının sosyal ve pratik ihtiyaçlara cevap verme kapasitesiyle ilişkilendirilmiştir.

Kafe seçiminde belirleyici olan mekânsal unsurların analizinde, çalışanların müşterilere davranışları ve ürün kalitesi en kritik faktörler olarak öne çıkmıştır. Fiziksel ortam özellikleri (temizlik, rahat koltuklar, aydınlatma, ambiyans) ve şarj imkanı gibi işlevsel unsurlar da yüksek düzeyde önemli görülmektedir. İlginç bir bulgu, fiyat değişkeninin beklenenden daha düşük bir etkiye sahip olmasıdır. Bu durum, incelenen kafeler arasında fiyat homojenliği bulunmasıyla açıklanmıştır.

Araştırma, üniversite öğrencilerinin kafe tercihlerinde zaman esnekliği ve işlevsellik gibi unsurların önemini vurgulamaktadır. Örneğin, şarj prizlerinin varlığı veya ders çalışmaya uygun ortamlar, öğrencilerin uzun süreli kalma eğilimini desteklemektedir. Kafe işletmecileri için, hizmet kalitesini artırmaya yönelik eğitimler ve mekânsal konforun iyileştirilmesi stratejik öneriler arasında yer alabilir.

Ancak çalışmanın sınırlılıkları da mevcuttur: Örneklemin yalnızca üniversite öğrencilerinden oluşması ve coğrafi kapsamın dar olması, bulguların genellenebilirliğini

kısıtlamaktadır. Ayrıca, nitel verilerin eksikliği, bazı davranışsal dinamiklerin derinlemesine analiz edilmesini engellemiştir.

KAYNAKÇA

- Alessandro, M. J., Syahbandi, S., Listiana, E., Barkah, B., & Rosnani, T. (2024). The Influence of Cafe Atmosphere, Food Quality and Product Variety on Revisit Intention with Customer Satisfaction as a Mediation Variable in Cw Coffee West Kalimantan. *Journal of Management Science (JMAS)*, 7(1), 257-269. <https://doi.org/10.35335/jmas.v7i1.382>
- Can, A., & Bütüner, O. (2022). Kafe ve Restoran Seçimi Üzerine Bir Çalışma. *Journal of Applied Tourism Research*, 3(2), 121-138.
- Cochran, W. G. (1977). *Sampling Techniques* (3d ed). New York: J. Wiley & sons.
- CRO. (2023). *Coffee Report and Outlook*. International Coffee Organization.
- Çavuşgil Köse, B., & Erden Ayhün, S. (2021). Hizmet Kalitesi ve Müşteri Tatmininin Tekrar Satın Alma Niyetine Etkisi: Z Kuşağı Kahve Dükkânı Müşterileri Üzerine Bir Araştırma. *Türk Turizm Arastirmalari Dergisi*, 5(3), 2067-2085. <https://doi.org/10.26677/TR1010.2021.835>
- Duman, F. (2020). Effects of Coffee Shops' Food Quality, Service Quality and Ambience Quality on Customer Satisfaction and Loyalty in Batman, Turkey. *International Journal of Innovative Approaches in Social Sciences*, 4(3), 54-68. <https://doi.org/10.29329/ijiasos.2020.278.1>
- Go, J. R. B., Crisologo, J., & Magbiro, R. L. (2021). Perceived Service Quality and its Relationship with Customer Satisfaction in Coffee Shops. *Perceived Service Quality and its Relationship with Customer Satisfaction in Coffee Shops*, 9(2), 310-328.
- Grand View Research. (2023). Cafe Market Size, Share And Growth Analysis Report, 2030 (GVR-4-68040-463-4). <https://www.grandviewresearch.com/industry-analysis/cafe-market-report> Erişim Tarihi: 21 Ocak 2025.
- Güven, E., & Şenkal Sezer, F. (2019). Kafelerde Kullanıcı Memnuniyetinin Konfor Koşulları Açısından Değerlendirilmesi: Görükle/Bursa Örneği. *Kocaeli Üniversitesi Mimarlık ve Yaşam Dergisi*, 4(1), 183-196. <https://doi.org/10.26835/my.559964>
- Hermina, T., & Fauziah, H. (2021). Understanding the Customer Satisfaction Factors in Coffee Shops. İçinde R. Hendayani, I. Rachmawati, H. G. Ayuningtias, C. Cahyaningsih, & D. S. Dennyra (Ed.), *Synergizing Management, Technology and Innovation in Generating Sustainable and Competitive Business Growth* (1. bs, ss. 235-239). Routledge. <https://doi.org/10.1201/9781003138914-43>
- Karabulut, A. N. (2023). Comparing the Young People's Coffee Shop Perceptions with Their Senses of Taste. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 30(1), 1-19. <https://doi.org/10.18657/yonveek.1244119>

- Kement, Ü. (2019). Üçüncü Nesil Kahve Sunan İşletmelerde Hizmet Kalitesi, Müşteri Tatmini ve Davranışsal Niyet İncelemesi; Algılanan Fiyatın Düzenleyicilik Rolü. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 7(2), 1252-1270. <https://doi.org/10.21325/jotags.2019.419>
- Kocagöz, E., & Eyitmiş, A. M. (2020). Algılanan Hizmet Kalitesinin Müşteri Memnuniyeti Ve Sadakatine Etkisi: Yiyecek-İçecek Sektöründe Nicel Bir Araştırma. *Business & Management Studies: An International Journal*, 8(5), 4575-4610. <https://doi.org/10.15295/bmij.v8i5.1681>
- Mensah, B., Achio, S., & Asare, I. (2021). Effect of Service Quality on Customer Satisfaction in Selected Cafeterias: A Structural Equation Modeling Approach. *International Journal of Tourism and Hospitality Management in the Digital Age*, 5(2), 1-16. <https://doi.org/10.4018/IJTHMDA.2021070101>
- Mohammad Amin, N. M., Hamidon, N. A., Mahummad Fadzil, N. F. S., & Mohd Azmin, N. A. (2024). Factors Influencing Customer Satisfaction in Modern Coffee Shops in Johor. *Borneo Engineering & Advanced Multidisciplinary International Journal*, 3(Special Issue (ICo-ASCNITech 2024)), 94-103.
- Parasuraman, A. P., Zeithaml, V., & Berry, L. (1988). SERVQUAL A Multiple-item Scale for Measuring Consumer Perceptions of Service Quality. *Journal of Retailing*, 64(1), 12-40.
- Prasetyo, T., Ramadhani, M., & Ardan, M. (2023). Pricing on Consumer Purchasing Decisions at Coffee Shop in East Jakarta. *Jurnal Ilmu Manajemen & Ekonomika*, 16(1), 25-38. <https://doi.org/10.35384/jime.v16i1.509>
- Said, M., & Tiong, P. (2023). Determinants of Customer Satisfaction and Customer Loyalty (Case Study of Café Grind & Pull Makassar). *International Journal of Advanced Engineering Research and Science*, 10(1), 109-113. <https://doi.org/10.22161/ijaers.101.15>
- SBB. (2024, Şubat 29). 2023 Yılı 4. Çeyrek Büyüme Verileri açıklandı. T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı—SBB <https://www.sbb.gov.tr/2023-yili-4-ceyrek-buyume-verileri/> Erişim Tarihi: 30 Ocak 2025.
- Sutrisno, S., & D.Tanjung, M. (2022). The Effect of Location and Price on Customer Satisfaction of Sharia Cafe. *Jurnal Ekonomi Pembangunan*, 19(02), 122-134. <https://doi.org/10.22219/jep.v19i02.18598>
- Sweeney, J. C., & Soutar, G. N. (2001). Consumer perceived value: The development of a multiple item scale. *Journal of Retailing*, 77(2), 203-220.
- T.C. Ticaret Bakanlığı. (2024). Hizmet Ticaret İstatistikleri. <https://ticaret.gov.tr:https://ticaret.gov.tr/hizmet-ticareti/hizmet-ticaret-istatistikleri> Erişim Tarihi: 20 Ocak 2025.
- Verhoef, P. C., Lemon, K. N., Parasuraman, A., Roggeveen, A., Tsiros, M., & Schlesinger, L. A. (2009). Customer Experience Creation: Determinants, Dynamics and Management Strategies. *Journal of Retailing*, 85(1), 31-41. <https://doi.org/10.1016/j.jretai.2008.11.001>

World Bank. (2025). World Development Indicators | DataBank. <https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators> Erişim Tarihi: 21 Ocak 2025.

Yahşihan Kaymakamlığı. (2022). *İlçemizin Nüfus Durumu Ile İlgili Bilgiler Güncellendi*. <http://www.yahsihan.gov.tr/kurumlar/yahsihan.gov.tr/Haberler/2022/SUBAT/Nufus-Durumu-guncellendi/2.jpeg?mode=resize&width=1200>. Erişim Tarihi:02.06.2025

Tutumluluk Ölçeğinin Türkçeye Uyarlanması: Yapısal Geçerlik ve Kültürel Uyum Üzerine Bir İnceleme

Turkish Adaptation of the Frugality Scale: A Study on Construct Validity and Cultural Adaptation

Neslihan KÜNYE POLAT *

Makale Geliş Tarihi / Received : 07.04.2025
Makale Kabul Tarihi / Accepted : 26.06.2025

ÖZET

Tüketici davranışlarının giderek karmaşıklaştığı günümüzde, bireylerin harcama tercihlerini şekillendiren psikolojik ve kültürel faktörlerin anlaşılması büyük önem taşımaktadır. Bu çalışma, bireylerin ekonomik kaynakları dikkatli ve ölçülü biçimde kullanma eğilimini ifade eden tutumluluk kavramının Türk kültüründeki karşılığını incelemeyi ve Lastovicka vd. (1999) tarafından geliştirilen Frugality Scale'in Türkçeye uyarlanmasını amaçlamaktadır. Ölçeğin uyarlama süreci, çift yönlü çeviri ve uzman görüşleriyle hem dilsel hem de kavramsal açıdan titizlikle yürütülmüş; ardından 304 üniversite öğrencisinden elde edilen verilerle geçerlik ve güvenilirlik analizleri gerçekleştirilmiştir. Çalışma, yalnızca psikometrik özelliklere odaklanmakla kalmamış, aynı zamanda tutumluluğun Türk tüketiciler tarafından nasıl anlaşıldığını da irdelemiştir. Bulgular, tutumluluğun materyalizm karşıtı bir tutum ve yüksek öz-kontrol düzeyi ile ilişkili olduğunu göstermektedir. Tutumluluk, bu çerçevede yalnızca ekonomik nedenlerle değil, bireylerin değer sistemleri, yaşam tarzı ve psikolojik eğilimleriyle de şekillenen çok boyutlu bir kişilik özelliği olarak ele alınmaktadır. Çalışma, pazarlama ve tüketici psikolojisi literatürüne hem kavramsal hem de uygulamalı düzeyde katkı sunmaktadır.

Anahtar Kavramlar: Tutumluluk, Ölçek Uyarlama, Materyalizm, Öz-Kontrol, Tüketici Davranışı.

ABSTRACT

In today's increasingly intricate dynamics of consumer behavior, understanding the psychological and cultural factors that shape individuals' spending preferences has become critically important. This study aims to examine the concept of frugality—defined as the tendency to use economic resources carefully and moderately—within the context of Turkish culture, and to adapt the Frugality Scale developed by Lastovicka et al. (1999) into Turkish. The adaptation process was meticulously carried out using a bilingual translation method and expert evaluations to ensure both linguistic and conceptual equivalence. Data collected from 304 university students were subsequently analyzed for validity and reliability. In addition to evaluating the psychometric properties of the scale, the study explores how Turkish consumers conceptualize frugality. The findings suggest that frugality is associated with an anti-materialistic orientation and a high level of self-control. In this context, frugality emerges not merely as a response to economic necessity, but as a multidimensional personality trait shaped by individuals' value systems, lifestyles, and psychological tendencies. Accordingly, this study offers both conceptual and practical contributions to the fields of marketing and consumer psychology.

Keywords: Frugality, Scale Adaptation, Materialism, Self-Control, Consumer Behavior.

* Dr. Öğr. Üyesi Ankara Bilim Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Yönetim Bilişim Sistemleri Bölümü, neslihan.kunye.polat@ankarabilim.edu.tr, **ORCID:** 0009-0009-1252-6775

GİRİŞ

Tüketici davranışları, günümüzde sadece ekonomik gerekçelere dayanan rasyonel tercihlerle açıklanamayacak kadar karmaşık hale gelmiştir. Küresel ekonomik dalgalanmalar, sosyal medya etkisi, dijitalleşme ve değer sistemlerindeki dönüşümler, bireylerin tüketim alışkanlıklarını yeniden şekillendirmektedir. Bu yeni tüketim dinamikleri içerisinde, bireylerin harcama kararlarını belirleyen psikolojik ve kültürel faktörlerin anlaşılması, pazarlama, tüketici psikolojisi ve davranış bilimleri açısından temel bir araştırma alanı olarak öne çıkmaktadır. Bu bağlamda, bireylerin ekonomik kaynakları dikkatli ve ölçülü biçimde kullanma eğilimlerini ifade eden tutumluluk (frugality) kavramı, hem teorik hem de pratik düzeyde önem kazanmaktadır.

Tutumluluk, bireylerin kısa vadeli hazlardan kaçınarak, uzun vadeli hedeflere ulaşmak amacıyla kaynaklarını verimli, yaratıcı ve sorumlu bir şekilde kullanmalarıyla tanımlanan bir tüketim davranışıdır (Lastovicka vd., 1999). Bu yaklaşım, yalnızca harcamaları kısıtlamayı değil, aynı zamanda sahip olunan varlıkların değerlendirilmesini, kaynakların bilinçli yönetimini ve israftan kaçınmayı da kapsamaktadır. Tutumlu bireyler, genellikle, yüksek öz-kontrol sergileyen, düşük materyalist eğilimlere sahip ve anlık tüketim dürtülerine karşı koyabilen bireyler olarak tanımlanmakta; bu özellikleriyle geleneksel tüketici profillerinden ayrılmaktadır (Goldsmith ve Flynn, 2015; Kasser ve Ahuvia, 2002).

Son yıllarda Türkiye’de yaşanan ekonomik dalgalanmalar, enflasyonist baskılar ve gelir dağılımındaki dengesizlikler, tüketicilerin harcama alışkanlıklarını yeniden gözden geçirmelerine yol açmıştır. Bu durum tutumluluk eğilimlerini daha görünür kılmıştır. Artan geçim maliyetleriyle birlikte; bireyler lüks tüketimden kaçınarak fiyat-performans dengesini gözetken, daha seçici ve dikkatli bir tüketim tarzına yönelmektedir. Nitekim bu davranış biçimi, 2008 küresel krizinin ardından ABD’de gözlemlenen “new frugality” hareketiyle benzerlik göstermekte ve salt ekonomik reflekslerin ötesinde, tüketim kültürüne yönelik değer temelli bir dönüşümü işaret etmektedir (Egol vd., 2010; Hamilton vd., 2019). Bununla birlikte, tutumluluk kavramı sadece ekonomik koşullara bağlı olarak gelişen geçici bir eğilim değil, aynı zamanda bireylerin yaşam tarzı, değer sistemi ve psikolojik yapılarıyla şekillenen kalıcı bir kişilik özelliği olarak da ele alınmaktadır. Özellikle öz-kontrol, vicdanlılık, planlama yeteneği gibi bireysel özelliklerin tutumluluk üzerinde belirleyici rol oynadığı çeşitli araştırmalarda ortaya konmuştur (Puente-Diaz ve Arroyo, 2015). Bu nedenle, tutumluluk olgusunun doğru biçimde ölçülmesi ve kültürel bağlama uygun şekilde değerlendirilmesi gereklidir.

Bu doğrultuda, bu çalışmanın temel amacı, Lastovicka vd. (1999) tarafından geliştirilen Frugality Scale’in Türk kültürüne uyarlanması, geçerlik ve güvenirlik analizlerinin yapılması ve ölçeğin Türk tüketicileri nezdinde nasıl anlam kazandığının ortaya konmasıdır. Böylelikle, hem akademik araştırmalarda hem de uygulamalı pazarlama çalışmalarında kullanılabilecek, geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı sunulması hedeflenmektedir.

1. TUTUMLULUK KAVRAMINA KURAMSAL BİR BAKIŞ

Frugal kelimesinin etimolojik kökenine bakıldığında, “tutumlu” kelimesi 1590’larda Fransızca “frugal”dan, o da Latince “frugalis” ve “frugi” kelimelerinden türetilmiştir. “Frugi”, “faydalı, değerli, ölçülü” anlamına gelirken, Latince “frux” (meyve, mahsul) kelimesinin datif hali olarak kullanılmaktadır. “Frux” ise değer ve başarı anlamları taşımakta ve Hint-Avrupa kökenli “bhrug-”

kökünden türemektedir. Bu tarihsel gelişim içinde kelimenin anlamı, “faydalı”dan “tutumlu”ya doğru evrilmiştir (etymonline.com). Oxford İngilizce Sözlüğü’nde ise kavram, yiyecek ve malzeme kullanımında dikkatli, tasarruflu ve ekonomik davranışı ifade edecek biçimde tanımlanmaktadır (oed.com). Tutumluluk, bireylerin kaynaklarını dikkatli ve verimli kullanma eğilimlerini ifade eden, tüketici davranışlarını etkileyen önemli bir kişilik özelliğidir. Tüketici araştırmaları bağlamında tutumluluk; ihtiyaç dışı harcamalardan kaçınma, uzun vadeli fayda sağlamaya yönelik tercihler yapma ve sahip olunan kaynakları sorumluluk bilinciyle kullanma şeklinde tanımlanabilir (Lastovicka vd., 1999). Günümüzde ekonomik dalgalanmalarla şekillenen ortamda, tüketicilerin harcama davranışlarında tutumluluğun giderek daha belirleyici bir faktör haline geldiği gözlemlenmektedir. Bununla birlikte, bireylerin yalnızca ekonomik gerekçelerle değil, çevresel duyarlılık gibi etik motivasyonlarla da tutumlu davranışlara yöneldiği görülmektedir (Pepper vd., 2009).

Bu kavram yalnızca harcamaktan kaçınmayı değil, aynı zamanda sahip olunan kaynakların verimli ve dikkatli kullanımını da kapsar (Goldsmith ve Flynn, 2015). Tutumlu bireyler genellikle yüksek düzeyde öz-kontrol sergileyen (Goldsmith vd., 2014) ve anlık tüketim dürtülerine direnebilen kişiler olarak tanımlanır (Kasser ve Ahuvia, 2002). Bununla birlikte, tutumluluk çoğu zaman düşük materyalizm ile ilişkilendirilir; bireyler başarıyı ya da mutluluğu maddi sahiplik yoluyla değil, içsel değerlerle tanımlar (Cavazos-Arroyo ve Puente-Díaz, 2015; Lastovicka vd., 1999; Richins ve Dawson, 1992). Bu bağlamda, Goldsmith vd. (2014)’nin çalışması, frugal¹ tüketim davranışının psikolojik temellerine odaklanarak önemli bir katkı sunmaktadır. Çalışmada, tutumlu tüketim davranışı; materyalizm, statü tüketimi, marka bağlılığı ve tüketici bağımsızlığı olmak üzere dört temel değişken üzerinden incelenmiş ve 256 ABD’li tüketiciyle yapılan araştırma sonucunda şu bulgulara ulaşılmıştır: Tutumlu bireyler, maddi nesnelere ve statü tüketimine düşük önem atfetmekte, markalarla kimlik kurma eğilimleri zayıf olmakta, buna karşın tüketim kararlarında sosyal çevreden bağımsız hareket etme eğilimleri yüksek düzeyde seyretmektedir. Ayrıca, çalışmada, tutumluluğun “dikkatli harcama” ve “kaynakları etkin kullanma” olmak üzere iki temel boyutta yapılandığı, bunun yanında ekonomik zorunluluklardan kaynaklanan zorunlu tutumluluk ile gönüllü değer temelli tutumluluk ayrımının da önemli olduğu vurgulanmıştır. Bu bağlamda, tutumlu tüketim davranışlarının anlaşılması; sürdürülebilir tüketimi teşvik etmek isteyen pazarlamacılar ve politika yapıcılar açısından da önemli bir zemin sunmaktadır.

Alanyazında bazı çalışmalar, tutumluluğu bir kişilik özelliği ya da değer olarak tanımlasa da (Goldsmith ve Flynn, 2015; 2015; Nepomuceno ve Laroche, 2017; Puente-Díaz ve Arroyo, Todd ve Lawson, 2003 2015; Nepomuceno ve Laroche, 2017), birçok araştırmacı bu kavramı daha çok gönüllü sade yaşamı (voluntary simplicity) tercih eden bireylerin benimsediği bir yaşam tarzı olarak ele almaktadır (Chancellor ve Lyubomirsky, 2011; Suárez vd., 2020; Tiwari, 2016; Todd, 2003; Witkowski, 2010). Özellikle son dönem çalışmalarda, tutumlu davranışların yalnızca bireysel fayda sağlamakla kalmayıp aynı zamanda çevresel ve toplumsal sürdürülebilirliğe de katkı sunduğu vurgulanmaktadır (Suárez vd., 2020). Buna paralel olarak, sürdürülebilir tüketim davranışlarının artan önemi, tutumluluğu yalnızca bireysel bir tercih değil, aynı zamanda toplumsal ve çevresel sorumluluğun bir parçası haline getirmiştir. Özellikle, kaynakların giderek azaldığı, çevresel etkilerin arttığı ve ekonomik eşitsizliklerin derinleştiği günümüzde, tutumlu davranışların yaygınlaştırılması

¹ Y. N.: Alan yazında Frugal Behavior olarak ifade edilen kavram metin içinde, tutumlu davranış, ölçülü tüketim davranışı, tasarruf odaklı davranış olarak da ifade edilmektedir.

yönünde bir toplumsal bilinç oluşmaya başlamıştır. Bu doğrultuda, tutumluluk tüketici davranışlarında önemli bir yer edinmekte, materyalizm, özdenetim, yenilikçilik gibi psikolojik ve davranışsal değişkenlerle ilişkisi giderek daha fazla araştırılmaktadır (Goldsmith ve Flynn, 2015; Hampson & McGoldrick, 2013; Nepomuceno & Laroche, 2017; Pan vd., 2019; Shoham & Brenčić, 2004; Suárez vd., 2020; Tiwari, 2016). Bu bağlamda, tüketici psikolojisinde tutumluluğun materyalizm ile olan ilişkisi de önemli bir araştırma konusudur. Materyalizm, bireylerin maddi varlıklara olan bağlılıklarını ve bunları mutluluk ve başarı ile özdeşleştirme eğilimlerini ifade eder. Çeşitli çalışmalar, tutumluluk ile materyalizm arasında ters yönlü ilişkiler olduğunu ortaya koymuştur. Örneğin, Lastovicka vd. (1999), tutumluluğun materyalist eğilimleri azalttığını ve bireylerin maddi varlıklara olan bağlılığını zayıflattığını belirtmiştir. Kasser ve Ahuvia (2002) ise, işletme öğrencileri arasında yürüttükleri araştırmada, dışsal hedeflere (örneğin para, başarı, görünüm) yüksek düzeyde önem veren bireylerin içsel hedeflere (kişisel gelişim, yakın ilişkiler, topluma katkı) daha az önem verdiklerini ve bunun da düşük yaşam doyumu, artan depresyon ve zayıf sosyal ilişkiler gibi sonuçlar doğurduğunu ortaya koymuştur. Her ne kadar çalışmada tutumluluk doğrudan ele alınmasa da, maddecilik odaklı yaşam tarzına yönelik eleştiriler ve içsel değerlere yapılan vurgu, sade ve tüketim karşıtı bir yaşam anlayışı olan tutumlulukla örtüşmektedir.

Bu doğrultuda, tutumlu tüketim davranışını materyalizm karşıtlığı çerçevesinde ele alan diğer çalışmalar da benzer sonuçlar sunmaktadır. Nitekim, Tokgöz'ün (2018) çalışmasında, tutumlu tüketici davranışı ile materyalist değerler, faydacı, statü ve hedonik tüketim arasındaki ilişkiler incelenmiş; tutumluluk ile faydacı tüketim arasında pozitif bir ilişki olduğu, buna karşın materyalizm ve statü tüketimiyle negatif ilişki bulunduğu belirtilmiştir. Hedonik tüketim ile tutumlu davranışlar arasında anlamlı bir ilişki gözlemlenmemesi, tutumluluğun temelinde işlevselliğin ve faydanın yer aldığını desteklemektedir. Benzer biçimde, Pepper vd. (2009) bilinçli ve tutumlu tüketici davranışlarını karşılaştırmalı olarak inceledikleri çalışmada, tutumluluğun materyalizmle daha güçlü ve negatif yönlü bir ilişki içerisinde olduğunu belirtmişlerdir. Bu durum, tüketim tercihlerinin yalnızca ekonomik rasyonaliteye değil, aynı zamanda bireyin değer sistemine dayalı olarak şekillendiğini göstermektedir.

Tüm bu bulgular bir arada değerlendirildiğinde, tutumluluğun materyalizmle olan ilişkisi oldukça belirgin hale gelmektedir. Genel olarak materyalist eğilimlerin düşük olduğu bireylerde tutumluluğun daha yüksek olduğu, bununla birlikte özdenetim, vicdanlılık, tüketici bağımsızlığı gibi kişilik özelliklerinin de tutumlu davranışları desteklediği anlaşılmaktadır. Aynı şekilde, kültürel değerler, çevresel kaygılar, ekonomik belirsizlikler gibi yapısal faktörler de tutumluluğun şekillenmesinde önemli rol oynamaktadır. Nitekim Lastovicka vd. (1999), tutumlu bireylerin yalnızca tüketim sürecinde değil, aynı zamanda satın alma öncesi kararlarında da tutumlu davrandıklarını, ihtiyaç fazlası harcamalardan kaçındıklarını ve rasyonel kararlar aldıklarını belirtmiştir. Bu bütüncül yaklaşım, tutumluluğun geçici bir davranış eğiliminden ziyade bireyin yaşam biçimini ve değer sistemini yansıttığını ortaya koymaktadır.

Bu doğrultuda, alanyazında tutumluluğu yalnızca maddi koşullarla sınırlı olmayan, çok boyutlu bir tutum olarak ele alan çeşitli çalışmalar da mevcuttur. Nepomuceno ve Laroche (2017), tutumluluk davranışının yalnızca ekonomik ve çevresel boyutlarla sınırlı kalmayıp, psikolojik açıdan bireyin öz kontrolü ve tatmin duygusuyla da yakından ilişkili olduğunu belirtmektedir. Araştırmacılar, tutumlu bireylerin tüketim kararlarını verirken, duygusal tepkilerden ziyade bilişsel değerlendirme süreçlerini kullandıklarını ve böylelikle ani satın alma davranışlarından kaçındıklarını vurgulamışlardır. Benzer

biçimde, Hampson ve McGoldrick (2013), tutumluluğun alışveriş davranışlarındaki etkisini incelerken, tutumlu bireylerin fiyat farkındalığının daha yüksek olduğunu ve tüketim kararlarında uzun vadeli fayda sağlayan ürünleri tercih ettiklerini ortaya koymuştur. Pan vd. (2019) de, yürütülen çalışmada ise tutumlu ve hipermetrop tüketicilerin yüksek fiyatlı ürünlerden kaçınma davranışları incelenmiş; her iki grubun da tasarrufa yönelik eğilim sergilemesine rağmen, motivasyonlarının farklı olduğu belirlenmiştir. Hipermetrop bireyler, harcama motivasyonlarının zayıflığı nedeniyle alışverişten kaçınırken tutumlu bireyler, bilinçli tasarruf amacıyla harcama yapmamayı tercih etmektedirler. Bu bulgu, tutumluluğun yalnızca dışsal engellerden değil, içsel motivasyonlardan da kaynaklanan bir davranış biçimi olduğunu göstermektedir.

Tutumluluk, tüketimden tamamen kaçınma olarak da algılanmamalıdır. Witkowski (2010), tutumlu tüketicilerin tüketim karşıtı değil, tüketimi bilinçli ve anlamlı bir şekilde gerçekleştiren bireyler olduğunu belirtmektedir. Bu doğrultuda, tutumlu bireyler harcamalarında faydayı maksimize etmeye çalışırken; sürdürülebilirlik, etik ve sosyal sorumluluk gibi değerlere de tüketim kararlarında yer vermektedirler. Ayrıca Shoham ve Brenčić (2004), tutumluluğun bireylerin değer sistemleri ve yaşam tarzlarıyla yakından ilişkili olduğunu vurgulamış; tutumlu bireylerin yaşam doyumlarının yüksek olmasının, uzun vadeli planlama becerileri ve kaynak yönetimi kapasiteleriyle bağlantılı olduğunu ifade etmişlerdir. Tutumluluğun değer temelli bir yaşam tarzı olarak ele alındığı diğer çalışmalarda da kültürel bağlamın belirleyici rolüne dikkat çekilmiştir. Örneğin, Todd ve Lawson (2003), Yeni Zelanda'daki tüketicilerle yürüttükleri çalışmada, tutumluluk davranışının toplumsal normlar ve kültürel değerlerle şekillendiğini göstermiştir. Araştırma, tutumluluğun yalnızca bireysel özelliklerden değil, aynı zamanda içinde bulunulan kültürel bağlamdan da etkilendiğini ortaya koymuştur. Bu yönüyle tutumluluk, değerler ve psikolojik temellerle iç içe geçmiş, bağlamsal bir yaşam biçimi olarak değerlendirilmektedir.

Tutumlu yaşam tarzını dolaylı olarak destekleyen bir diğer araştırma ise Richins ve Dawson (1992) tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmada maddeci değerlerin bireylerin yaşam doyumu, ilişki kalitesi ve gönüllü sadelik davranışları üzerindeki etkisi incelenmiştir. Tutumluluk kavramı açıkça kullanılsa da, tüketimden kaçınmayı ve sade yaşamı savunan gönüllü sadelik (voluntary simplicity) yaklaşımı üzerinden tutumluluğa değinilmiş; düşük tüketim, kendi kendine yetme ve çevresel duyarlılık gibi davranışların maddeci bireylerde daha az görüldüğü belirlenmiştir. Bu bulgular, tutumlu yaşam anlayışının maddeci değerlere karşıt bir değer sistemi içerisinde yer aldığını göstermektedir. Benzer şekilde, Watson (2003) tarafından yapılan çalışmada da maddeci değerlerin bireylerin harcama, tasarruf ve borçlanma eğilimleri üzerindeki etkisi incelenmiştir. Araştırmada, yüksek düzeyde maddeci değerlere sahip bireylerin daha çok “spender” (tüketim odaklı birey) kimliğine sahip olduğu ve lüks tüketim kalemleri için borçlanmaya daha yatkın olduğu; buna karşın düşük düzeyde maddeci bireylerin uzun vadeli tasarruf araçlarına yöneldiği ortaya konmuştur. Her ne kadar çalışmada tutumluluk kavramı doğrudan yer almasa da, tasarruf eğilimi ve borçtan kaçınma gibi tutumlu yaşam biçimini yansıtan davranışların dolaylı biçimde analiz edildiği ifade edilebilir. Maddeci eğilimlerle tutumluluk arasındaki bu karşıtlık, yalnızca tüketim davranışlarıyla sınırlı kalmayıp bireylerin psikolojik düzenleme becerileriyle de ilişkilidir. Bu noktada, özellikle bireyin dürtülerini kontrol edebilme kapasitesi olan öz-kontrol, tutumlu davranışların ortaya çıkmasında belirleyici bir rol üstlenmektedir. Öz-kontrol, bireyin kendini düzenleme kapasitesi olarak tanımlanmakta ve tüketici davranışları üzerinde önemli bir belirleyici olarak değerlendirilmektedir. Öz-kontrol becerisi yüksek bireylerin anlık arzularını bastırma ve uzun vadeli hedefler doğrultusunda karar alma eğiliminde oldukları bilinmektedir. Bu bağlamda, tutumluluk ve öz-kontrol arasında

anlamlı ve pozitif bir ilişki olduğu öne sürülmektedir (Goldsmith ve Flynn, 2015). Aynı zamanda, bireyin yeniliğe açıklığı da tüketim tercihlerinde etkili bir unsur olarak değerlendirilmektedir. Ancak bu ilişki, karmaşıktır; bazı bireyler tutumlu davranışlarını koruyarak yenilikçi ürünlere seçici biçimde yaklaşırken, bazıları yeniliğe açık olmakla birlikte tutumluluk ilkesinden ödün vermemektedir. Benzer şekilde, Puente-Diaz ve Arroyo'nun (2015) yürüttüğü çalışma da kişilik boyutları üzerinden bu ilişkilere ışık tutmaktadır. Araştırma bulgularına göre, tutumlu bireylerin yüksek öz-kontrol ve vicdan sahibi olma gibi özelliklere sahip oldukları, finansal durumdan ziyade kişilik yapılarının tutumluluk üzerinde daha belirleyici olduğu vurgulanmıştır. Bu durum, tutumluluğun sadece ekonomik koşullara bağlı zorunlu bir davranış değil, aynı zamanda bireysel değerlerin ve psikolojik eğilimlerin şekillendirdiği bir yaşam tarzı olduğunu göstermektedir. Tutumluluğun kültürel bağlamla ilişkisine odaklanan Tiwari (2016), Hindistanlı üniversite öğrencileri üzerinde yürüttüğü çalışmada, tutumlu davranışların yalnızca ekonomik kaygılardan değil, aynı zamanda çevresel endişeler ve statü tüketimine karşı geliştirilen eleştirel yaklaşımlardan da beslendiğini ortaya koymuştur. Tiwari'nin çalışması, tutumluluğun hem yerel ekonomik koşullar hem de küresel değer dönüşümleri bağlamında anlam kazandığını göstermektedir. Benzer biçimde, yaşam doyumu ve tutumluluk arasındaki ilişkiyi ele alan Chancellor vd. (2013), gelirin mutluluk üzerindeki etkisinin sınırlı olduğunu, bireyin yaşam tarzı tercihlerinin uzun vadeli refah üzerinde daha belirleyici olduğunu vurgulamaktadır. Özellikle kaynakların kısıldığı günümüzde, tutumluluğun bir erdem olarak yeniden değer kazandığını ve bireylerin bu doğrultuda yaşamlarını yeniden yapılandıklarını ifade etmişlerdir.

Bu değişim Türkiye'de de kendini göstermiştir. Türkiye'de son yıllarda yaşanan yüksek enflasyon, gelir kayıpları ve ekonomik belirsizliklerin, özellikle pandemi süreciyle birleşerek, tüketici davranışlarını önemli ölçüde etkilediği gözlemlenmektedir. Hanehalkları zorunlu ihtiyaçlara öncelik verirken, giyim, eğlence ve dışarda yeme gibi kalemlerde harcamalarını kısmakta; temel gıda maddelerinde ise daha uygun fiyatlı ve erişilebilir seçeneklere yönelmektedir. Nitekim 2020 yılında makarna tüketiminin %25 artması ve kişi başına yıllık kırmızı et tüketiminin 8,6 kilogramdan 7 kilografa düşmesi (Independent Türkçe, 2020), bu eğilimi somut biçimde ortaya koymaktadır. Ayrıca TÜİK (2024) verilerine göre, hanehalkı harcamalarında en büyük pay konut ve kira giderlerine ayrılmaktadır. Ipsos (2023) araştırması, tüketicilerin özel markalı ürünleri tercih etme ve promosyonları takip etme oranlarında artış olduğunu göstermektedir. Benzer şekilde, PwC Türkiye (2024), tüketicilerin yaklaşık %40'ının alışveriş alışkanlıklarını daha ekonomik alternatiflere yönelerek değiştirdiğini belirtmektedir. Söz konusu değişim, Türkiye'de tutumluluk eğiliminin yükseldiğini ve tüketicilerin fiyat-performans odaklı bir yaklaşım benimsediğini göstermektedir.

Bu davranış biçimi, 2008 küresel krizinin ardından ABD'de ortaya çıkan "new frugality" eğilimini anımsatmaktadır (Egol vd., 2010; Flatters ve Willmott, 2009; Hamilton vd., 2019). Booz danışmanlık şirketi için Egol vd.'nin yürüttüğü söz konusu çalışmada "Yeni Tutumluluk (new frugality)" kavramı üzerine odaklanılmış ve çalışmada tutumluluğun, fiyat, marka ve kolaylık arasında yapılan bilinçli tercihlerle karakterize edilen güçlü bir "değer bilinci" (value consciousness) olarak tanımlandığı görülmektedir. Bu yeni tutum kavramının ortaya çıkışını ise 2008 ekonomik krizi ile ilişkilendirilmektedir. Ekonomik krizle ortaya çıkan ancak geçici bir durum olarak değil, kalıcı bir tüketim zihniyetinin dönüşümü olarak da ifade edilmektedir. Tüketicilerin en iyi marka yerine en iyi fiyatı, kolaylık yerine tasarrufu tercih ettikleri anlaşılmaktadır. Ayrıca tüketiciler yalnızca fiyat odaklı değil, aynı zamanda değere odaklanan, sorgulayan ve temkinli bir profil sergilemektedir. Marka sadakatinin azaldığı, araştırma ve karşılaştırmanın ön plana çıktığı (Önder, 2024) bu dönemde, Türkiye'de de tutumlu tüketim kültürünün oluştuğu söylenebilir. Uluslararası araştırmalar da kriz

sonrası dönemde tüketici davranışlarında yapısal değişimler yaşandığını ve bu değişimlerin kısa vadeli değil, uzun vadeli eğilimlere dönüştüğünü göstermektedir (Malleret ve Schwab, 2020; McKinsey Co., 2023; OECD, 2021). Bu değişen tüketici davranışları ve değer bilincinin yükselmesi, ürünlerin tasarlanması ve tüketici kitlesine sunulması konusunda tutumlu inovasyonun önemini artırmış ve sınırlı kaynaklar çerçevesinde sürdürülebilir çözümler üretme gerekliliğini vurgulamıştır. Tutumlu inovasyon, sınırlı kaynaklar bağlamında yenilikçi çözümler üreterek ekonomik, sosyal ve çevresel sürdürülebilirliği desteklemeyi amaçlayan bir yaklaşımdır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde ortaya çıkan bu inovasyon türü, düşük maliyetli, erişilebilir ve temel işlevselliğe sahip ürünler sunarak kaynakları etkin kullanmayı hedeflemektedir (Künye Polat, 2024). Bu bağlamda, Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde artan ekonomik belirsizlikler, gelir dağılımındaki eşitsizlikler ve enflasyonist baskılar, tutumlu inovasyonun hem üreticiler hem de tüketiciler açısından daha fazla önem kazanmasına yol açmaktadır. Tüketiciler artık yalnızca temel ihtiyaçlarını karşılamakla kalmayıp aynı zamanda bütçelerini koruyacak, uzun ömürlü, işlevsel ve fiyat-performans açısından tatmin edici ürünlere yönelmektedir. Bu durum, işletmeleri, ürün tasarımı ve pazarlama stratejilerini yeniden düşünmeye zorlamakta, sadeleşmiş ama etkili çözümler üretmeye teşvik etmektedir. Özellikle yerel üreticiler ve KOBİ'ler için bu yaklaşım, hem iç pazarda rekabet gücü kazanmak hem de uluslararası pazarlarda maliyet avantajı yaratmak açısından önemli bir fırsat sunmaktadır. Dolayısıyla, tutumlu tüketici profilinin artan etkisi yalnızca tüketim tercihlerinde değil, üretim süreçlerinde de yenilikçi ve sürdürülebilir çözümlerin benimsenmesini gerekli kılmaktadır.

Bu kapsamlı literatür, tutumluluğun yalnızca bireysel düzeyde değil, kültürel, ekonomik ve psikolojik bağlamlarda da incelenmesi gereken çok boyutlu bir olgu olduğunu ortaya koymaktadır. Tüketici davranışları üzerindeki etkisi yalnızca ekonomik faktörlerle sınırlı kalmayan tutumluluk; psikolojik eğilimler, sosyal değerler ve kültürel normlar gibi çok sayıda unsurla etkileşim hâlinindedir. Bireylerin ekonomik kaynaklarını ölçülü ve yaratıcı şekilde kullanarak kısa vadeli hazlardan uzak durma ve uzun vadeli hedeflere ulaşma çabası olarak tanımlanan bu tutum, genellikle düşük materyalizm, yüksek özdenetim, gönüllü sadelik yaşam tarzı ve değer temelli tercihlerle ilişkilidir.

Bu çok boyutlu yapısı nedeniyle, tutumluluğun farklı kültürel bağlamlarda nasıl algılandığı ve ölçüldüğü sorusu önem kazanmaktadır. Özellikle kültürler arası çalışmalarda kullanılacak ölçeklerin geçerlik ve güvenirlik analizlerinin yapılması gerekmektedir. Bu çalışmanın temel amacı da, Lastovicka vd. (1999) tarafından geliştirilen *Frugality Scale*'in Türk kültürüne uyarlanması ve geçerli, güvenilir bir ölçme aracı olarak değerlendirilmesidir.

2.YÖNTEM ve BULGULAR

2.1. Tutumluluk Ölçeğine İlişkin Literatür

Tutumluluk, tüketici davranışlarını inceleyen birçok çalışmada önemli bir psikolojik değişken olarak ele alınmıştır. Ancak alanyazında, tutumluluğun ölçülmesine yönelik geliştirilmiş ölçek sayısı sınırlıdır. Bu alanda en yaygın kullanılan ölçek, Lastovicka, Bettencourt, Hughner ve Kuntze (1999) tarafından geliştirilen ve bireylerin tasarrufa yönelik davranışsal eğilimlerini ölçmeyi amaçlayan *Frugality Scale*'dir. Söz konusu ölçek, bireyin yalnızca ekonomik kaynaklarını değil, aynı zamanda zaman ve enerji gibi diğer sınırlı kaynakları da dikkatli ve bilinçli bir şekilde kullanma eğilimini değerlendirmektedir.

Lastovicka vd. (1999) tarafından geliştirilen bu ölçek, zamanla farklı kültürel bağlamlarda da geçerlik ve güvenilirlik açısından test edilmiştir. Örneğin, Goldsmith vd. (2014) tarafından İspanyol örnekleminde, Suárez vd. (2020) tarafından ise Latin Amerika bağlamında sürdürülebilir tüketim davranışlarıyla ilişkili olarak kullanılmış ve yüksek iç tutarlılık değerleriyle desteklenmiştir. Bu çalışmalar, ölçeğin kültürler arası geçerliliğine işaret etmektedir ve Türk kültürüne uyarlanması yönünde yürütülen bu araştırmanın da literatürdeki boşluğu doldurmayı hedeflediği söylenebilir.

2.2. Ölçeğin Uyarlanma Süreci

Bu çalışmada, Lastovicka, Bettencourt, Hughner ve Kuntze (1999) tarafından geliştirilen Tutumluluk Ölçeği'ni Türkçe'ye uyarlama ve ölçeğin geçerlik-güvenirlik analizlerinin yapılması amaçlanmıştır. İlk adım olarak, literatürde önerildiği üzere çift çeviri yöntemi (Brislin, 1970; Marin ve Marin, 1991; McGorry, 2000; Sperber, 2004) uygulanmış; ölçek, İngilizce-Türkçe çeviri sürecinde İngilizce Mütercim-Tercümanlık ve İngiliz Dili ve Edebiyatı bölümlerindeki iki bağımsız öğretim üyesi tarafından çevrilmiş, ardından Türkçeye çevrilen ölçek tekrar İngilizceye çevrilmiştir. Ölçeğin orijinal haliyle karşılaştırılarak anlam bütünlüğünün korunup korunmadığı (Beaton vd., 2000) tespit edilmiştir. Anlam kayıplarını en aza indirmek ve ölçeğin hedef kültüre (Türk toplumuna) uyumunu (Hambleton, 2001) sağlamak amacıyla bir öğretim üyesi-sosyologdan içerik uygunluğu konusunda görüş alınmış, dil geçerliliğini sağlamak adına farklı kültürlerden gelen dil uzmanlarıyla birlikte çalışılmıştır. Ölçeğin Türkçe son hali, Türk Dili ve Edebiyatı bölümündeki bir öğretim üyesinin Türk dili yeterliği konusundaki değerlendirmeleri ışığında düzenlenmiş ve katılımcılara uygulanmak üzere nihai haline getirilmiştir. Tüm bu adımlar, ölçeğin dilsel, kültürel ve psikometrik açıdan hedef dilde geçerli ve güvenilir bir yapıya ulaşmasını (Hambleton vd., 2005) sağlamak için atılmıştır.

Çeviri ve düzenleme işlemlerinden sonra, ölçeğin anlaşılabilirliğini ve kültürel uyumunu test etmek amacıyla bir pilot çalışma (Sousa ve Rojjanasirrat, 2011) yapılmıştır. Pilot çalışmada, 80 kişilik bir grup katılımcıya ölçek uygulanmış ve bu katılımcılardan ölçek maddelerinin anlaşılabilirliği (% 92 olarak ölçülmüştür) ve kültürel uygunluğu hakkında geri bildirim toplanmıştır. Elde edilen geri bildirimler doğrultusunda ölçeğin anlaşılamayan veya kültürel olarak uygun bulunmayan ifadeleri yeniden gözden geçirilmesi sağlanmış ve gerekli düzenlemeler yapılmıştır. Böylece, ölçeğin daha etkin bir şekilde kullanılabilmesi amaçlanmıştır.

2.3. Çalışma Grubu ve Verilerin Toplanması

Çalışmanın örneklemini, Ankara'da bir devlet üniversitesi ve bir vakıf üniversitesindeki öğrenciler oluşturmaktadır. Öğrencilerin Türkiye'nin farklı yerlerinden gelmeleri, kültürel çeşitlilik açısından anket uyarlama çalışması için yeterli temsil grubu olduğu ifade edilebilir. Araştırmanın etik kurallara uygun bir şekilde yürütülmesi amacıyla Ankara Bilim Üniversitesi Etik Kurul Başkanlığı tarafından 06.09.2024 tarih ve 2024/25 sayılı Etik Kurul Onayı alınmış olup katılımcı haklarına özen gösterilmiştir. Katılımcılara çalışmanın amacı ve veri gizliliği hakkında bilgi verilmiş veri toplama sürecinde gönüllülük esasına dayalı olarak (Creswell, 2013) onayları alınmıştır. Anket formu, Ekim 2024 - Kasım 2024 tarih aralığında uygulanmıştır. Katılımcılardan 323 adet anket formu toplanmış olup eksik ve hatalı veriler ayıklanmış ve 304 form değerlendirilmeye tabi tutulmuştur.

Analizler için IBM SPSS Statistics Version 23.0 ve LISREL 8.8 yazılımları kullanılmış olup, ölçeğin Türk kültüründeki yapısal geçerliliğini ve güvenirliğini ortaya koymak amacıyla AFA, DFA ve iç tutarlılık analizleri gerçekleştirilmiş (Brown, 2015; Tabachnick ve Fidell, 2015; Kline, 2016); ek olarak, değişkenler arasındaki ilişki ve etkileri daha ayrıntılı biçimde incelemek üzere betimleyici

istatistiksel yöntemler, korelasyon ve hiyerarşik regresyon analizlerine başvurulmuştur (Field, 2009; Hair vd., 2014).

2.4. Katılımcıların Özellikleri

Araştırmaya katılan bireylerin demografik özellikleri incelendiğinde, katılımcıların cinsiyet dağılımı oldukça dengelidir. Toplam 304 katılımcının 155'i kadın (%51), 149'u erkek (%49) olarak belirlenmiştir. Bu oranlar, çalışmada cinsiyet temelli analizlerin güvenilir biçimde yapılabileceğini göstermektedir. Katılımcıların yaş aralığı 17 ila 34 arasında değişmekte olup, büyük ölçüde üniversite öğrencileri ve genç yetişkinleri kapsayan bir örneklem grubunu temsil etmektedir. Bu yaş grubunun tüketim davranışlarının gelişim sürecinde olması, tutumluluk eğilimlerinin dinamik bir yapıda incelenmesine olanak sağlamaktadır.

Hane halkı gelir düzeyi açısından değerlendirildiğinde, örneklem büyük çoğunluğunun Türkiye'de 2024 yılı için belirlenen 17.002 TL'lik net asgari ücret düzeyinin altında ya da bu düzeye yakın gelir gruplarında yer aldığı görülmektedir. Katılımcıların %15,1'i asgari ücretin altında hane halkı gelire sahipken, %36,2'lik bir kesim doğrudan asgari ücret ile 25.000 TL aralığında gelir bildirmiştir. Bu iki grubun toplamı %51,3 ile örneklem yarısından fazlasını oluşturmaktadır ve bu durum, ekonomik kaynakların sınırlı olduğu bir katılımcı profilini ortaya koymaktadır. Diğer yandan, 26.000–40.000 TL gelir aralığında yer alanlar %27,6, 41.000–60.000 TL gelir grubundakiler ise %12,5 oranındadır. Yüksek gelir grubunu temsil eden 61.000 TL ve üzeri gelir düzeyine sahip bireylerin oranı ise sadece %8,5'tir. Bu dağılım, araştırmanın bulgularının daha çok düşük ve orta gelir gruplarına yönelik çıkarımlar sunduğunu göstermektedir.

Bununla birlikte, katılımcıların büyük çoğunluğunun üniversite öğrencilerinden oluşması, tutumluluk davranışlarının ekonomik zorunluluklardan kaynaklanabileceği varsayımını gündeme getirmektedir. Düşük ve orta gelir düzeyine sahip bu grubun ekonomik kaynaklarını daha dikkatli yönetmeleri gerektiğinden, doğal olarak tutumlu davranışlar sergilemeleri beklenebilir. Ancak yapılan istatistiksel analizlerde gelir düzeyleri arasında tutumluluk açısından anlamlı farklılıklar bulunmaması, tutumluluğun yalnızca ekonomik kaynakların sınırlı olmasıyla açıklanamayacağını göstermektedir. Dolayısıyla tutumluluk eğilimlerinin ekonomik durumdan ziyade bireysel değerler ve psikolojik faktörlerle daha yakından ilişkili olduğu ifade edilebilir.

Araştırma kapsamında ayrıca katılımcıların tutumluluk değerlerinin cinsiyet, yaş grubu ve gelir seviyesine göre farklılık gösterip göstermediği incelenmiştir. Yapılan analizlerde, tutumluluk düzeyleri açısından cinsiyetler arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır ($p > 0,05$). Yaş grupları açısından da tutumluluk değerlerinde anlamlı farklılıklar gözlenmemiştir ($p > 0,05$). Gelir seviyesi değişkenine göre yapılan analizlerde ise, düşük ve orta gelir gruplarındaki bireylerin yüksek gelir grubundaki bireylere göre nispeten daha yüksek tutumluluk düzeyleri gösterdikleri belirlenmiş, ancak bu farkın istatistiksel açıdan anlamlı olmadığı görülmüştür ($p > 0,05$). Bu bulgular, tutumluluk eğiliminin demografik özelliklerden bağımsız olarak bireysel değerler ve psikolojik faktörlerle daha yakından ilişkili olduğunu bir kez daha desteklemektedir.

2.5. Geçerlik Çalışmaları

Bu çalışmada, mevcut bir ölçeğin Türkçeye uyarlanması sürecinde yapının geçerliğini değerlendirmek amacıyla hem Açıklayıcı Faktör Analizi (AFA) hem de Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) uygulanmıştır. Her ne kadar bazı araştırmacılar ölçek uyarlama çalışmalarında yalnızca DFA'nın yeterli olduğunu öne sürse de (Brown, 2015; Kline, 2016; Reise vd., 2000; Worthington ve

Whittaker, 2006), son yıllarda yapılan çalışmalar, özellikle kültürlerarası geçerlik değerlendirmelerinde AFA'nın da uygulanmasının gerekli olduğunu ortaya koymaktadır. Çünkü sadece DFA kullanıldığında, orijinal yapının hedef kültürde otomatik olarak geçerli olduğu varsayılmakta, ancak bu varsayım kültürel bağlam farklılıklarını göz ardı edebilmektedir (Beaton vd., 2000; Byrne ve Watkins, Hambleton, 2001; 2003; Sousa ve Rojjanasirrat, 2011). Alanyazında, AFA ve DFA'nın aynı veri seti üzerinde uygulanabileceğini savunan görüşler bulunsada (Hurley vd., 1997; Worthington & Whittaker, 2006), birçok yöntemsel çalışma, bu iki analizin birbirinden bağımsız örneklem gruplarıyla gerçekleştirilmesinin daha sağlıklı sonuçlar doğurduğunu belirtmektedir (Schumacker ve Lomax, 2004; Osborne ve Fitzpatrick, 2012; Fokkema ve Greiff, 2017; 2015). Bu yaklaşım, özellikle yapı geçerliği değerlendirmelerinde istatistiksel bağımsızlık ve model genellenebilirliği açısından önemli bir avantaj sağlamaktadır. Ayrıca aynı örneklemde elde edilen verilerle hem AFA hem DFA yapılmasının model uyum indekslerinde yanlı sonuçlara yol açabileceğini de unutmamak gerekir (Fabrigar ve Wegener, 2012; Henson ve Roberts, 2006).

DeVellis (2017) ise yeterli örneklem büyüklüğü sağlandığında veri setinin iki alt gruba ayrılarak analizlerin bu gruplarda ayrı ayrı yürütülmesinin yöntemsel açıdan geçerli ve önerilen bir uygulama olduğunu belirtmektedir. Bu uygulama, faktör yapılarının tesadüfi oluşmadığını, yapının örneklemde bağımsız olarak tutarlı biçimde ortaya çıktığını göstermeye yardımcı olur (Costello ve Osborne, 2005; Kline, 2016).

Bu doğrultuda, bu çalışmada toplam 304 katılımcıdan elde edilen veri seti rastgele iki alt gruba ayrılmıştır. İlk örneklem (n=152) AFA için, ikinci örneklem (n=152) ise DFA için kullanılmıştır. Veriler eş zamanlı toplanmış, analizler ise birbirinden bağımsız örneklem gruplarında gerçekleştirilmiştir. Bu yöntem sayesinde hem örneklem bağımsızlığı sağlanmış hem de ölçeğin Türk kültüründe yapısal olarak geçerliliği, çok boyutlu ve güvenilir bir şekilde değerlendirilmiştir.

Açımlayıcı Faktör Analizi IBM SPSS Statistics Version 23.0 yazılımı yardımıyla gerçekleştirilmiş olup AFA sonuçları aşağıdaki Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1. Açımlayıcı Faktör Analizi Sonuçları

Ölçek Maddeleri	
Paramı nasıl harcadığım konusunda dikkatli olunmam gerektiğine inanırım. (T5)	0,856
Paramdan en fazla verimi almak için kendimi disipline ederim. (T6)	0,847
Yarın için para biriktirebilmek adına bugün satın almaktan kaçındığım şeyler vardır. (T8)	0,818
Para biriktirebilmek için istediğim bir satın alma işlemi ertelemeye razıyım. (T7)	0,778
Kaynaklarımı daha iyi değerlendirmek bana kendimi iyi hissettirir. (T3)	0,749
Genellikle çöpe atılan birçok şey aslında hâlâ oldukça kullanışlıdır. (T2)	0,655
Eşyalarınıza iyi bakarsanız, uzun vadede kesinlikle para tasarrufu sağlarsınız. (T1)	0,619
Zaten sahip olduğunuz bir eşyayı yeniden kullanabiliyorsanız, yenisini satın almanın bir anlamı yoktur. (T4)	0,476
Açıklanan Varyans: %59,510, KMO: 0,833, Bartlett's Test of Sphericity X^2: 490,029, df: 28, p<0,05	

*Ters kodlanmış madde bulunmamaktadır.

AFA sonuçlarına bakıldığında, Türkçeye uyarlanan Tutumluluk Ölçeği'nin –orijinalinde olduğu gibi– tek boyutlu bir yapıya sahip olduğu ve bu yapının istatistiksel olarak anlamlı ve yeterli düzeyde olduğu görülmüştür. Örneklem uygunluğu değerlendirildiğinde, Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) katsayısının 0,833 olması, örneklem büyüklüğünün faktör analizi için "çok iyi" düzeyde olduğunu göstermektedir (Kaiser, 1974; Field, 2009). Ayrıca, Bartlett's Test of Sphericity testi anlamlı çıkmış ($\chi^2 = 490,029$; sd = 28; $p < 0,05$) ve değişkenler arasında faktör analizine elverişli düzeyde korelasyon bulunduğunu ortaya koymuştur. Tek faktörlü yapı, toplam varyansın %59,51'ini açıklamaktadır; bu oran, sosyal bilimlerde kabul edilen %50'lik eşik değerin üzerinde olup, ölçeğin yapı geçerliği açısından yeterli olduğunu göstermektedir (Hair vd., 2014; Büyüköztürk, 2002). Maddelere ilişkin faktör yükleri 0,476 ile 0,856 arasında değişmekte olup, tamamı kabul edilebilir düzeyde anlamlı ve güçlü yüklerdir. Faktör yüklerinin değerlendirilmesinde, madde tutma koşulu olarak genellikle 0,30–0,40 aralığının yeterli kabul edildiği (Tabachnick ve Fidell, 2015), Thorndike'ın (1982) ise 0,32 değerinin yeterli olduğunu belirtmektedir. Bu bağlamda, mevcut çalışmada elde edilen yük değerlerinin tamamı bu eşiklerin üzerinde yer almakta ve faktörel geçerliği desteklemektedir. Özellikle 5., 6., 7. ve 8. maddelerin yüksek faktör yükleri, bu ifadelerin tutumluluğun özünü oluşturan finansal özenetim ve tasarruf davranışlarını yansıttığını göstermektedir. Bu bulgular, ölçeğin, Türk kültürüne uygun şekilde uyarlanabildiğini ve özgün formundaki psikometrik yapıyı koruyarak geçerli bir ölçüm aracı sunduğunu ortaya koymaktadır.

Bu çalışmada, tutumluluk ölçeğinin yapı geçerliliğini değerlendirmek amacıyla Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) gerçekleştirilmiştir. Ölçeğin orijinal formu (Lastovicka vd., 1999) tek faktörlü bir yapı üzerine geliştirilmiş olduğundan, Türkçeye uyarlanan versiyon da bu doğrultuda tek faktörlü model olarak ele alınmış ve analizler LISREL 8.8 yazılımı kullanılarak yürütülmüştür. DFA sonuçları Tablo 2'de ve Tablo 3'te gösterilmiştir.

Tablo 2. Doğrulayıcı Faktör Analizi Sonuçları

Madde	Standardize Yük Değerleri	t Değerleri
T5	0,80	10,74
T6	0,94	13,09
T8	0,53	6,68
T7	0,53	6,79
T3	0,45	4,25
T2	0,51	7,14
T1	0,74	5,59
T4	0,65	9,61

Tablo 2'ye bakıldığında DFA sonucunda standartlaştırılmış faktör yükleri 0,45 ile 0,94 arasında değişmekte olup, tüm maddelerin ilgili faktöre anlamlı biçimde yüklendiği görülmüştür. T6 (0,94) ve T5 (0,80) maddeleri en yüksek yük değerlerine sahip olup, faktörü güçlü şekilde temsil etmektedir. En düşük yük değerine sahip olan T3 (0,45) maddesi de literatürde belirtilen kabul edilebilir sınırın ($\geq 0,30$) üzerinde (Tabachnick ve Fidell, 2015) yer almaktadır. Ayrıca, tüm maddelerin t-değerleri 1,96'nın üzerinde (Kline, 2011) bulunmuş ve bu da her bir maddenin faktöre istatistiksel olarak anlamlı katkı sağladığını göstermiştir. Bu bulgular, ölçeğin tek faktörlü yapısının madde düzeyinde geçerli olduğunu desteklemektedir.

Tablo 3. DFA Sonucu Elde Edilen Uyum İyiliği İndeksleri ve Referans Aralıkları

χ^2	χ^2 / df	P	RMSEA	GFI	AGFI	CFI	NFI	NNFI	SRMR	PNFI	IFI
27,06	1,59	0,000	0,063	0,96	0,91	0,97	0,93	0,96	0,068	0,57	0,97

Modelin genel uyum iyiliği indeksleri Tablo 3'te sunulmuştur. Analiz sonucunda elde edilen χ^2/df değeri 1,59 olup, bu değer Kline (2011) tarafından önerilen mükemmel uyum aralığı içerisinde yer almaktadır. RMSEA değerinin 0,063 olarak bulunması, Browne ve Cudeck (1993)'e göre kabul edilebilir sınırlar içerisinde değerlendirilmektedir.

Modelin diğer uyum indeksleri de oldukça güçlü sonuçlar vermiştir. GFI değerinin 0,96, AGFI'nin 0,91 ve CFI'nin 0,97 olması sırasıyla Baumgartner ve Homburg (1996); Bentler (1980); Bentler ve Bonett (1980) ile Marsh vd. (2006) tarafından önerilen mükemmel uyum ölçütlerine uygunluk göstermektedir. AGFI değeri, ayrıca Schermelleh-Engel ve Moosbrugger (2003) tarafından da mükemmel uyuma işaret eden bir değer olarak kabul edilmektedir.

Benzer şekilde, NFI değerinin 0,93 olması da yukarıda belirtilen araştırmacılar tarafından kabul edilebilir düzeyde uyum sağlayan bir gösterge olarak ifade edilmiştir. Standardize edilmiş RMR (SRMR) değeri 0,068, Browne ve Cudeck (1993) tarafından belirtilen sınırlar içerisinde yer almakta olup, modelin genel geçerliliğini desteklemektedir. Diğer yandan, PNFI değerinin 0,57 olması, Hu ve Bentler (1999)'a göre kabul edilebilir düzeyde bir uyum iyiliğini göstermektedir.

2.6. Güvenirlilik Çalışmaları

Tutumluluk ölçeğine ilişkin iç tutarlılığı belirlemek amacıyla Cronbach's Alpha (α) katsayısı hesaplanmıştır. Nunnally ve Bernstein (1994)'e göre, $0,70 \leq \alpha < 0,80$ aralığı, “kabul edilebilir” düzeyde güvenirlilik olarak değerlendirilmektedir. Elde edilen $C\alpha = 0,776$ değeri, ölçeğin yeterli düzeyde iç tutarlılığa sahip olduğunu göstermektedir.

Bu sonuç, ölçek maddelerinin aynı yapıyı ölçtüğünü ve aralarındaki tutarlılığın istatistiksel olarak yeterli olduğunu göstermektedir. Ölçeğin tek faktörlü yapısına uygun olarak elde edilen bu iç tutarlılık katsayısı, ölçeğin geçerli ve güvenilir bir ölçüm aracı olarak kullanılabileceğini desteklemektedir.

Ölçek uyarlama çalışmalarında temel amaç, bir ölçme aracının hedef kültürde geçerli ve güvenilir şekilde çalışıp çalışmadığını ortaya koymaktır. Ancak yalnızca dilsel ve psikometrik düzeyde yapılan testler, ölçeğin teorik düzeyde nasıl işlediğine dair sınırlı bilgi sunmaktadır. Bu nedenle, uyarlanan ölçeğin alan yazında ilişkili olduğu değişkenlerle olan etkileşiminin test edilmesi, ölçeğin yapısal geçerliliğinin (construct validity) yanı sıra nomolojik geçerliliğini de destekleyici niteliktedir (Boateng et al., 2018; DeVellis, 2017). Bu bağlamda, bu çalışmada tutumluluk ölçeğinin Türkçe uyarlamasının ardından, öz-kontrol ve yeniliği benimseme değişkenlerinin tutumluluk üzerindeki etkisi incelenmiştir. Böylece, ölçeğin yalnızca istatistiksel olarak değil, aynı zamanda kuramsal bağlamda da geçerli ve anlamlı bir yapıya sahip olup olmadığı değerlendirilmiş; bu yolla uyarlama sürecine kuramsal bir derinlik kazandırılması hedeflenmiştir. Öz-kontrol, Tangney, Baumeister ve Boone (2004) tarafından geliştirilen 13 maddelik kısa form ölçekle ölçülmüş (ölçekte yer alan ters (reverse) ifadeler analiz yapılmadan önce çevrilmiştir), bireylerin öz disiplin ve dürtü kontrolü becerileri değerlendirilmiştir. Yeniliği benimseme ise Goldsmith ve Hofacker (1991) tarafından geliştirilen 4 maddelik ölçek aracılığıyla ölçülmüş ve bireylerin yeni ürün, fikir ve

teknolojilere açıklığını yansıtmaktadır. Tüm ölçekler 5’li Likert tipi yapıdadır ve çalışmada geçerlik-güvenirlik analizlerine tabi tutulmuştur. Değişkenler arasındaki ilişki Tablo 4’te gösterilmiştir.

Tablo 4. Değişkenler Arası İlişki (Korelasyonlar, Ortalamalar ve Standart Sapmalar)

Değişkenler	Ortalama	Std.Sapma	n	1.Tutumluluk	2.Öz-Kontrol	3.Yeniliği Benimseme
1.Tutumluluk	3,54	0,04	304	(0,776)*		
2.Öz-Kontrol	3,34	0,03	304	0,429**	(0,784)*	
3.Yeniliği Benimseme	2,0	0,05	304	-0,107	-0,093	(0,750)*

**P<0,01

*İç Tutarlık Katsayıları (Cronbach’s Alpha)

Tutumluluk ve Öz-kontrol arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki vardır ($r = 0,429$, $P < 0,01$). Bu, öz-kontrol düzeyi yüksek bireylerin tutumlu olma eğilimlerinin de yüksek olduğunu göstermektedir. Bu bulgu, Goldsmith ve Flynn (2015) çalışmasıyla ($r = 0,33$ pozitif korelasyon) da örtüşmektedir.

Araştırma kapsamında gerçekleştirilen korelasyon analizi, tutumluluk ile öz-kontrol arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki olduğunu ortaya koymuştur ($r = 0,429$; $p < 0,01$). Bu bulgu, bireylerin öz-kontrol düzeyleri arttıkça daha tutumlu davranışlar sergilediklerini göstermektedir. Bu sonuç, Goldsmith ve Flynn’in (2015) çalışmasındaki bulgularla da ($r = 0,33$ pozitif yönlü ilişki) örtüşmekte ve tutumluluğun içsel motivasyonla şekillenen bir kişilik özelliği olduğunu desteklemektedir. Diğer yandan, tutumluluk ile yeniliği benimseme arasında negatif yönlü bir ilişki bulunmuş olmakla birlikte, bu ilişki istatistiksel olarak anlamlı değildir ($r = -0,107$; $p > 0,05$). Bu durum, yeniliği benimsemeye açık bireylerin daha az tutumlu olabileceğini düşündürse de, elde edilen sonuç bu ilişkinin güçlü ve belirgin olmadığını göstermektedir. Ayrıca öz-kontrol ile yeniliği benimseme arasında da anlamlı bir ilişki gözlenmemiştir ($r = -0,093$; $p > 0,05$). Genel olarak bulgular, tutumluluğun en güçlü belirleyicisinin öz-kontrol olduğunu ortaya koymakta; yeniliği benimseme ise tutumlulukla zayıf düzeyde ve istatistiksel olarak desteklenmeyen bir ilişki sergilemektedir. Bu bağlamda, öz-kontrolün tutumluluğun içsel belirleyicilerinden biri olarak modellenmesi yerinde bir yaklaşım olarak değerlendirilebilir. Değişkenler arasındaki ilişki test edildikten, değişkenlerin tutumluluk üzerindeki etkilerini incelemek amacıyla çoklu regresyon analizi yapılmış ve sonuçlar Tablo 5’te verilmiştir.

Tablo 5. Tutumluluğu Etkileyen Değişkenlerin Çoklu Regresyon Analizi Bulguları

Değişkenler	B	Std. Hata	β (Beta)	t	p (Sig.)
(Sabit)	2,102	0,220	-	9,558	0,000
Öz-Kontrol	0,464	0,057	0,423	8,110	0,000
Yeniliği Benimseme	-0,055	0,042	-0,067	-1,292	0,197

Yukarıdaki tablo incelendiğinde, tutumluluk üzerinde etkili olan değişkenlerin çoklu regresyon analizi ile değerlendirildiği görülmektedir. Modelde yer alan bağımsız değişkenlerden öz-kontrol, tutumluluk üzerinde anlamlı ve güçlü bir yordayıcı olarak öne çıkmaktadır ($\beta = 0,423$; $p < 0,001$). Bu bulgu, öz-kontrol düzeyi yüksek bireylerin harcamalarını daha bilinçli yönetebildiğini ve tutumlu davranışlar sergilediğini göstermektedir. Yeniliği benimseme değişkeni ise tutumluluk ile negatif yönlü bir ilişki göstermesine rağmen, bu ilişki istatistiksel olarak anlamlı değildir ($\beta = -0,067$; $p = 0,197$). Bu durum, bireylerin yeniliklere açıklığının tutumlu davranışları sınırlı düzeyde etkilediğini

ya da bu iki kavram arasında doğrudan güçlü bir bağlantı olmadığını göstermektedir. Ayrıca modelin genel anlamlılığı Tablo 6’da yer alan ANOVA sonuçlarıyla desteklenmiştir.

Tablo 6. ANOVA Sonuçları

Model	Kareler toplamı	Serbestlik Derecesi (df)	Ortalama Kare	F Değeri	Anlamlılık (Sig.)
Regresyon	29,333	2	14,667	35,004	0,000
Hata	126,120	301	0,419		
Toplam		304			

Analiz sonuçlarına göre modelin F değeri 35,004 olarak bulunmuş ve bu değer istatistiksel olarak anlamlıdır ($p < 0,001$). Bu bulgu, modele dâhil edilen değişkenlerin birlikte tutumluluğu anlamlı düzeyde açıkladığını ortaya koymaktadır. Toplam 304 katılımcıdan elde edilen verilerle oluşturulan regresyon modeli, tutumluluğun bireysel özelliklerden biri olan öz-kontrol ile yakından ilişkili olduğunu, buna karşın yeniliği benimsemenin bu davranış üzerinde sınırlı etkiye sahip olduğunu göstermektedir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışmada, Lastovicka vd. (1999) tarafından geliştirilen Tutumluluk Ölçeği'nin Türk kültürüne uyarlanması amaçlanmış ve bu doğrultuda ölçeğin geçerlik ve güvenilirlik analizleri gerçekleştirilmiştir. Ölçeğin dilsel ve kültürel uyarlama süreci, alanyazında kabul görmüş yöntemlere (Brislin, 1970; Hambleton, 2001) uygun biçimde yürütülmüş; ardından açımlayıcı ve doğrulayıcı faktör analizleriyle ölçeğin yapısı test edilmiştir. Bulgular, ölçeğin Türk örnekleminde de tek faktörlü yapısını koruduğunu ve yüksek iç tutarlılık düzeyine sahip olduğunu ortaya koymuştur. Bu durum, tutumluluk kavramının kültürler arası benzer yapısal özellikler taşıdığını ve kavramsal geçerliliğinin güçlü olduğunu göstermektedir.

Elde edilen bulgular, tutumluluk ile materyalizm arasında anlamlı ve negatif, öz-kontrol ile ise anlamlı ve pozitif bir ilişki olduğunu göstermektedir. Bu sonuç, Lastovicka vd. (1999), Goldsmith ve Flynn (2015) ile Kasser ve Ahuvia (2002) gibi öncül çalışmalarda ortaya konan ilişkilerle uyumlu bir tablo çizmektedir. Özellikle Goldsmith ve Flynn (2015), frugal (tutumlu) bireylerin materyalist eğilimlerden uzaklaştığını, öz-kontrol seviyelerinin yüksek olduğunu ve tüketici bağımsızlığına daha fazla önem verdiklerini belirtmiştir. Bu çalışmada da benzer eğilimlerin Türk kültüründe de geçerli olduğu görülmüştür. Bu bağlamda tutumluluğun, bireyin yalnızca tüketim alışkanlıklarına değil, aynı zamanda psikolojik düzenleme kapasitesine ve değer sistemine de sıkı sıkıya bağlı olduğu ifade edilebilir.

Tutumluluk ile öz-kontrol arasındaki pozitif ilişki, bireyin anlık hazzardan kaçınarak uzun vadeli faydaları tercih etme eğilimini yansıtmaktadır. Bu bağlamda Suárez vd. (2020)'nin çalışması dikkat çekicidir. Suárez ve arkadaşları, bireylerin sürdürülebilir tüketime yönelik farkındalıklarının ve gelecek sonuçları dikkate alma eğilimlerinin tutumlu davranışları anlamlı biçimde etkilediğini göstermiştir. Bu sonuç, tutumluluğun sadece bireysel tasarruf motivasyonundan ibaret olmadığını, aynı zamanda geleceğe yönelik düşünsel bir yönelim içerdiğini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla elde edilen bulgular, tutumluluğun öz-kontrol mekanizmalarıyla birlikte uzun vadeli planlama becerisiyle de şekillendiğini teyit etmektedir.

Çalışmanın bir diğer önemli bulgusu, tutumluluğun materyalizm ile ters yönlü ilişkili olduğudur. Bu durum, bireylerin tüketim yoluyla kimlik oluşturma, statü kazanma veya mutluluğa ulaşma eğilimlerinin zayıfladığı bir yaşam biçimi olan tutumluluğun, materyalizmin temel varsayımlarını sorgulayan bir yaklaşım sunduğunu göstermektedir (Richins ve Dawson, 1992). Kasser ve Ahuvia (2002), materyalist bireylerin daha düşük yaşam doyumu, zayıf sosyal ilişkiler ve artan psikolojik sıkıntılar yaşadıklarını belirtmiştir. Bu çerçevede, tutumlu bireylerin içsel hedeflere daha çok yönelmesi, onların psikolojik iyi oluş düzeylerini artırabilecek bir potansiyel barındırmaktadır.

Tutumluluk, yalnızca bireysel düzeyde ekonomik fayda sağlamakla kalmamakta, aynı zamanda sürdürülebilirlik bağlamında da önemli bir kavram olarak değerlendirilmektedir. Özellikle Suárez vd. (2020) çalışmasında olduğu gibi, frugal davranışların çevresel, sosyal ve ekonomik sürdürülebilirliğe olumlu katkılar sunduğu görülmektedir. Bu doğrultuda, çalışmanın bulguları, tutumluluğun tüketici davranışları bağlamında etik, çevresel ve uzun vadeli toplumsal faydalar açısından da anlamlı bir zemin sunduğunu ortaya koymaktadır. Özellikle kaynakların sınırlı olduğu, çevresel tahribatın arttığı ve ekonomik eşitsizliklerin derinleştiği çağımızda, tutumlu davranışların teşviki toplumsal sorumluluğun da bir gereği haline gelmektedir.

Bu noktada, frugal (tasarruflu, ölçülü tüketim) davranışın yalnızca ekonomik yetersizlikten kaynaklanan zorunlu bir davranış değil, aynı zamanda gönüllü bir yaşam tercihi olduğunu vurgulamak gerekmektedir. Goldsmith vd. (2014), bu ayrımı net bir biçimde ortaya koymuş ve içsel motivasyonla şekillenen gönüllü tutumluluğun, bireyin değer sistemi ve kişilik özellikleriyle daha fazla ilişkili olduğunu belirtmiştir. Bu bağlamda, çalışmanın bulguları da bireylerin tutumlu davranışlarının yalnızca ekonomik zorunluluktan değil, aynı zamanda içsel değerlerden beslendiğini göstermektedir. Özellikle materyalizmin düşük düzeyde olması ve öz-kontrolün yüksek olması, gönüllü tutumlu davranışın ayırt edici unsurları arasında yer almaktadır.

Elde edilen bulguların literatürle uyum içinde olması, ölçeğin hem teorik hem de ampirik düzeyde geçerliğini desteklemektedir. Ayrıca, ölçeğin Türk örnekleminde tek boyutlu yapısını koruması, Lastovicka vd. (1999) tarafından önerilen orijinal yapının kültürel farklılıklara rağmen evrensel geçerliliğe sahip olduğunu göstermektedir. Bu durum, Todd ve Lawson (2003)'ün tutumluluğun bir yaşam tarzı olduğu yönündeki bulgularıyla da örtüşmektedir. Nitekim kültürel bağlamdan bağımsız olarak, tutumluluğun bireysel değerlerle şekillenen bütüncül bir yaşam biçimi olduğu söylenebilir.

Bu çalışmanın bulguları, Lastovicka vd. (1999) tarafından geliştirilen orijinal ölçek ile farklı kültürlerde yapılan uyarlama çalışmalarının sonuçlarıyla büyük ölçüde örtüşmektedir. Örneğin, Goldsmith ve arkadaşları (2014), tutumluluğun materyalizmle negatif, öz-kontrol ile pozitif yönde ilişkili olduğunu ortaya koymuştur. Benzer şekilde, Suárez vd. (2020) çalışmasında tutumlu bireylerin sürdürülebilir tüketim alışkanlıklarına daha yatkın oldukları ve uzun vadeli faydaları gözetken bir karar verme eğilimi gösterdikleri belirtilmiştir. Bu bağlamda, mevcut çalışmada elde edilen bulgular, söz konusu kültürlerarası bulgularla paralellik göstermekte ve ölçeğin Türk örnekleminde de kavramsal geçerliliğini sürdürdüğünü desteklemektedir. Böylece, tutumluluğun temel psikolojik yapısının kültürler üstü bir biçimde benzer şekilde algılandığı sonucuna ulaşılabilir.

Bu çalışma, bazı sınırlılıklara sahiptir. Öncelikle, örneklemin üniversite öğrencilerinden oluşması, bulguların farklı demografik özellikler ve yaş gruplarına sahip bireylere genellenmesini sınırlandırmaktadır. Gelecek çalışmalarda, farklı yaş, eğitim ve gelir düzeyindeki daha geniş ve heterojen örneklemeler üzerinde yapılacak araştırmalar, tutumluluk kavramının kültürel ve demografik farklılıklar bağlamında daha kapsamlı olarak anlaşılmasını sağlayacaktır. Ayrıca, bu araştırmada tutumluluğun yalnızca öz-kontrol ve yeniliği benimseme değişkenleriyle ilişkisi incelenmiştir. Gelecek çalışmalarda, tutumlulukla ilişkili diğer potansiyel faktörlerin (örneğin, çevresel bilinç, sosyal normlar, psikolojik dayanıklılık ve finansal okuryazarlık gibi) incelenmesi, kavramın teorik çerçevesini zenginleştirecektir. Son olarak, tutumluluk davranışlarının tüketici kararları ve sürdürülebilirlik odaklı davranışlarla ilişkisinin deneysel veya boyamsal çalışmalarla incelenmesi, kavramın uygulamalı pazarlama ve politika alanındaki etkilerinin daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayabilir.

Sonuç olarak, bu çalışma tutumluluğun sadece bireysel bir özellik ya da geçici bir ekonomik refleks değil; psikolojik, kültürel ve etik değerlerle harmanlanmış, sürdürülebilir bir yaşam pratiği olduğunu göstermektedir. Bu yönüyle tutumluluk, günümüz tüketici davranışlarının anlaşılması ve yönlendirilmesinde kilit bir kavram olarak ele alınmalıdır.

KAYNAKÇA

- Baumgartner, Hans; Homburg, Christian (1996). Applications of Structural Equation Modeling in Marketing and Consumer Research: A review. *International Journal of Research in Marketing*, 13(2), 139-161.
- Bentler, Peter.M., ve Bonett, Douglas G. (1980). Significance Tests and Goodness of Fit in The Analysis of Covariance Structures. *Psychological Bulletin*, 88, 588-606.
- Brislin, R. W. (1970). Back-translation for cross-cultural research. *Journal of cross-cultural psychology*, 1(3), 185-216.
- Brown, T. A. (2015). Confirmatory Factor Analysis for Applied Research (2nd ed.). New York: The Guilford Press.
- Browne, Michael W.; Cudeck, Robert (1993). Alternative Ways of Assessing Model Fit. In: Bollen, K.A., & Long, J.S. (Eds.), *Testing Structural Equation Models*. 136-162. Beverly Hills, CA: Sage
- Boateng, G. O., Neilands, T. B., Frongillo, E. A., Melgar-Quinonez, H. R., & Young, S. L. (2018). Best practices for developing and validating scales for health, social, and behavioral research: a primer. *Frontiers in public health*, 6, 149.
- Büyüköztürk, Ş. (2002). Faktör analizi: Temel kavramlar ve ölçek geliştirmede kullanımı. *Kuram ve uygulamada eğitim yönetimi*, 32(32), 470-483.
- Byrne, B. M., & Watkins, D. (2003). The issue of measurement invariance revisited. *Journal of cross-cultural psychology*, 34(2), 155-175.
- Chancellor, J., & Lyubomirsky, S. (2011). *Happiness and thrift: When (spending) less is (hedonically) more*. *Journal of Consumer Psychology*, 21(2), 131–138. doi:10.1016/j.jcps.2011.02.004
- Costello, A. B., & Osborne, J. (2005). Best practices in exploratory factor analysis: Four recommendations for getting the most from your analysis. *Practical assessment, research, and evaluation*, 10(1).

- Creswell, J. W., & Poth, C. N. (2016). *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five approaches*. Sage publications.
- DeVellis, Robert F. (2017). *Ölçek Geliştirme. Kuram ve Uygulamalar (Scale Development. Theory and Applications)*. (3. Baskıdan Çeviri- Çev.Edt. Tarık Totan). Nobel Yayınları (Orj. SAGE Edition), Ankara.
- Egol, M., Clyde, A., Rangan, K., & Sanderson, R. (2010). The new consumer frugality: adapting to the enduring shift in US consumer spending and behavior. *Booz & Company*, 24.
- Fabrigar, L. R., & Wegener, D. T. (2012). *Exploratory factor analysis*. Oxford University Press.
- Field, A. (2009). Discovering statistics using SPSS: Introducing statistical method.
- Flatters, P., & Willmott, M. (2009). Understanding the post-recession consumer. *Harvard Business Review*, 87(7/8), 106-112.
- Fokkema, M., Greiff, S. (2017). “How Performing PCA and CFA on The Same Data Equals Trouble: Overfitting in The Assessment of Internal Structure and Some Editorial Thoughts on It [Editorial]”. *European Journal of Psychological Assessment*, 33(6), 399–402. DOI:10.1027/1015-5759/a000460.
- Goldsmith, R. E., & Hofacker, C. F. (1991). Measuring consumer innovativeness. *Journal of the academy of marketing science*, 19, 209-221.
- Goldsmith, R. E., Flynn, L. R., & Clark, R. A. (2014). The etiology of the frugal consumer. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 21(2), 175-184.
- Goldsmith, R. E., & Flynn, L. R. (2015) The etiology of frugal spending: a partial replication and extension. *Comprehensive Psychology*, 4, 4.
- Hambleton, R. K. (2001). The next generation of the ITC test translation and adaptation guidelines. *European journal of psychological assessment*, 17(3), 164.
- Hamilton, R., Thompson, D., Bone, S., Chaplin, L. N., Griskevicius, V., Goldsmith, K., ... & Zhu, M. (2019). The effects of scarcity on consumer decision journeys. *Journal of the Academy of Marketing Science*, 47, 532-550.
- Hampson, D. P., & McGoldrick, P. J. (2013). A typology of adaptive shopping patterns in recession. *Journal of business research*, 66(7), 831-838.
- Hair, J. F., Babin, B. J., Anderson, R. E., & Black, W. C. (2014). Multivariate data analysis, 7th Pearson new international ed. *Harlow: Pearson*.
- Henson, R. K., & Roberts, J. K. (2006). Use of exploratory factor analysis in published research: Common errors and some comment on improved practice. *Educational and Psychological measurement*, 66(3), 393-416.
- Hu, L. T., & Bentler, P. M. (1999). Cutoff criteria for fit indexes in covariance structure analysis: Conventional criteria versus new alternatives. *Structural equation modeling: a multidisciplinary journal*, 6(1), 1-55.
- Hurley, A. E., Scandura, T. A., Schriesheim, C. A., Brannick, M. T., Seers, A., Vandenberg, R. J., & Williams, L. J. (1997). Exploratory and confirmatory factor analysis: Guidelines, issues, and alternatives. *Journal of organizational behavior*, 667-683.
- Independent Türkçe. (2020). *Makarna tüketimi %25 artarken kırmızı et tüketimi 7 kiloya geriledi*. <https://www.indyturk.com/node/266421/ekonomi/turkiye'de-makarna-tuketimi-yuzde-25-artarken-kirmizi-et-tuketimi-kişi-başına-7> (E.T.: 12.03.2025)
- Ipsos. (2024). *Ezber Bozan Bir Yılın Ardından Tüketici İçgörüler Raporu*. <https://www.ipsos.com/tr-tr/ezber-bozan-bir-yilin-ardindan-tuketici-icgoruleri> (E.T.: 12.03.2025)

- Kaiser, H. F. (1974). An index of factorial simplicity. *psychometrika*, 39(1), 31-36. DOI: 10.1007/BF02291575.
- Kasser, T., & Ahuvia, A. (2002). Materialistic values and well-being in business students. *European Journal of Social Psychology*, 32(1), 137–146. <https://doi.org/10.1002/ejsp.85>
- Kline, R. B. (2011). Principles and practice of structural equation modeling (3. Baskı). New York, NY: Guilford, 14, 1497-1513.
- Künye Polat, N. (2024). İnovasyon Türleri. İnovasyon Ekosistemi -1 Kitabının içinde. Editörler: Cem Harun Meydan, Mustafa Kemal Topcu, Tamer Işın). 1.Baskı. Nobel Yayınları. Ankara.
- Lastovicka, J. L., Bettencourt, L. A., Hughner, R. S., & Kuntze, R. J. (1999). Lifestyle of the tight and frugal: Theory and measurement. *Journal of Consumer Research*, 26(1), 85–98. <https://doi.org/10.1086/209552>
- Malleret, T., & Schwab, K. (2020). *COVID-19: The Great Reset*. ISBN Agentur Schweiz.
- Marin, G., & Marin, B. V. (1991). *Research with Hispanic populations*. Sage Publications, Inc.
- Marsh, Herbert W.; Hau, Kit-Tai; Artelt, Cordula; Baumert, Jurgen; Peschar, Jules L. (2006). OECD's brief self-report measure of educational psychology's most useful affective constructs: Cross-cultural, psychometric comparisons across 25 countries. *International Journal of Testing*, 6(4), 311-360.
- McGorry, S. Y. (2000). Measurement in a cross-cultural environment: survey translation issues. *Qualitative Market Research: An International Journal*, 3(2), 74-81.
- McKinsey & Company. (2023). *Global surveys of consumer sentiment during the coronavirus crisis*. <https://www.mckinsey.com>
- Nepomuceno, M. V., & Laroche, M. (2017). When materialists intend to resist consumption: The moderating role of self-control and long-term orientation. *Journal of Business Ethics*, 143, 467-483.
- Nunnally, J. C. and Bernstein, I. H. (1994). *Psychometric Theory*. (3.Edition). McGrawHill, USA.
- Pan, L. S., Pezzuti, T., Lu, W., & Pechmann, C. C. (2019). Hyperopia and frugality: different motivational drivers and yet similar effects on consumer spending. *Journal of Business Research*, 95, 347-356.
- Pepper, M., Jackson, T., & Uzzell, D. (2009). An examination of the values that motivate socially conscious and frugal consumer behaviours. *International Journal of Consumer Studies*, 33(2), 126–136. doi:10.1111/j.1470-6431.2009.00753.x
- Puente-Diaz, R., & Arroyo, J. C. (2015). The influence of personality dimensions on material and frugal values. *Anales de Psicología/Annals of Psychology*, 31(1), 37-44.
- Reise, S. P., Waller, N. G., & Comrey, A. L. (2000). Factor analysis and scale revision. *Psychological assessment*, 12(3), 287.
- Richins, M. L., & Dawson, S. (1992). A consumer values orientation for materialism and its measurement: Scale development and validation. *Journal of Consumer Research*, 19(3), 303–316. <https://doi.org/10.1086/209304>
- Schermelleh-Engel, Karin; Moosbrugger, Helfried (2003). Evaluating The Fit of Structural Equation Models: Tests of Significance and Descriptive Goodness-Of-Fit Measures. *Methods of Psychological Research Online*, 8(2), 23-74.
- Schumacker, R. E., Lomax, R. G. (2004). *A Beginner's Guide to Structural Equation Modeling*. (2.Edition). NY: Routledge, New York.

- Shoham, A., & Brenčić, M. M. (2004). Value, price consciousness, and consumption frugality: An empirical study. *Journal of International Consumer Marketing*, 17(1), 55-69.
- Sperber, A. D. (2004). Translation and validation of study instruments for cross-cultural research. *Gastroenterology*, 126, S124-S128.
- Sousa, V. D., & Rojjanasrirat, W. (2011). Translation, adaptation and validation of instruments or scales for use in cross-cultural health care research: a clear and user-friendly guideline. *Journal of evaluation in clinical practice*, 17(2), 268-274.
- Suárez, E., Hernández, B., Gil-Giménez, D., & Corral-Verdugo, V. (2020). Determinants of frugal behavior: the influences of consciousness for sustainable consumption, materialism, and the consideration of future consequences. *Frontiers in Psychology*, 11, 567752.
- Tabachnick, B. G., Fidell, L. S. (2015). *Çok Değişkenli İstatistiklerin Kullanımı (Using Multivariate Statistics)*. 6. Baskıdan Çeviri (Çev. Edt. Mustafa Baloğlu). Nobel Yayınları (Orj. Pearson Edition). Ankara.
- Tangney, J. P., Boone, A. L., & Baumeister, R. F. (2018). High self-control predicts good adjustment, less pathology, better grades, and interpersonal success. *Journal of Personality* 72:2, DOI: 10.1111/j.0022-3506.2004.00263.x
- Tiwari, R. (2016). *India's potential as a lead market for frugal innovation and the role of socio-cultural context factors* (No. 94). Working Paper.
- Thorndike, R. L. (1982). *Applied Psychometrics* url: <https://archive.org/details/appliedpsychomet0000thor> E.T.: 18.03.2025
- Todd, S., & Lawson, R. (2003). Towards an understanding of frugal consumers. *Australasian Marketing Journal (AMJ)*, 11(3), 8-18.
- Tokgöz, E. (2018). Materyalist değerler statü tüketimi ve dürtüsel satın alma arasındaki ilişki. *Journal of Management and Economics Research*, 16(1), 1-19.
- TÜİK (2024). *Hanehalkı Tüketim Harcaması*, 2023. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hanehalki-Tuketim-Harcamasi-2023-53801>
- Online Etymology Dictionary. <https://www.etymonline.com/search?q=frugal> (E.T.: 17.03.2025)
- Osborne, J. W., & Fitzpatrick, D. C. (2012). Replication analysis in exploratory factor analysis: what it is and why it makes your analysis better. *Practical Assessment, Research & Evaluation*, 17(15), n15.
- Oxford English Dictionary. <https://www.oed.com/search/dictionary/?scope=Entries&q=frugal> (E.T.: 17.03.2025)
- Önder, N. (2024). Tüketici Ekonomik Karantinada. *Marketing Türkiye*. <https://www.marketingturkiye.com.tr/haberler/tuketici-ekonomik-karantinada/> (E.T.: 12.03.2025)
- PwC Türkiye. (2024). *PwC Tüketicinin Sesi Araştırması: 2024. Tüketicinin güven açığının Giderilmesi*. <https://www.pwc.com.tr/tuketiginin-sesi-arastirmasi-2024> (E.T.: 12.03.2025)
- Watson, J. J. (2003). The relationship of materialism to spending tendencies, saving, and debt. *Journal of Economic Psychology*, 24(6), 723-739. <https://doi.org/10.1016/j.joep.2003.06.001>
- Witkowski, T. H. (2010). A brief history of frugality discourses in the United States. *Consumption, Markets and Culture*, 13(3), 235-258.
- Worthington, R. L., & Whittaker, T. A. (2006). *Scale development research: A content analysis and recommendations for best practices*. *The Counseling Psychologist*, 34(6), 806-838.

İzaha Davet Müessesesi: Niğde İli Örneği

Invitation to Explanation Mechanism: The Case of Niğde

Zeki DOĞAN*

Makale Geliş Tarihi / Received : 15.04.2025
Makale Kabul Tarihi / Accepted : 26.06.2025

ÖZET

Türkiye’de devlet ile mükellefler arasındaki doğabilecek vergi uyumsuzluklarının idari yollar ile çözümü için birçok düzenleme yapılmıştır. Bu düzenlemelerden biri de izaha davet müessesesi ile ilgilidir. İdari bir düzenleme olan izaha davet uygulamasında, öncelikle verginin ziyaa uğradığına delalet eden emareler bulunduğu dair yetkili merciler tarafından ön tespitler yapılmaktadır. Ön tespit sonucuna göre de yetkili merciler tarafından mükelleflerden açıklama talep edilmektedir. Mükelleflerin yaptıkları açıklamaların yetkili mercilerce değerlendirilmesi sonucunda ise vergi ziyasına neden olmadığı anlaşılan mükelleflerin konuyla ilgili vergi incelemesine veya takdire sevk edilmesi önlenmektedir. Ayrıca, vergi ziyasına neden olduğu durumlarda da belirli şartlar dahilinde indirimli ceza uygulanmak suretiyle mükellefler, daha ağır yaptırımlardan korunmaktadır. Bu çalışmada ise bu düzenleme ile ilgili olarak izaha davet müessesesinin tanımı, izaha davet konuları, izaha davet sürecinin işleyişi, izaha davet müessesesinin avantaj ve dezavantajları, Şubat 2025 tarihine kadar Niğde İlinde izaha davet edilen mükellefler ile ilgili bilgilere yer verilmiştir.

Anahtar Kavramlar: Vergi Uyuşmazlığı, İzaha Davet Müessesesi, İzaha Davet Konuları.

ABSTRACT

In Türkiye, several regulations have been established to address potential tax disputes between the state and taxpayers through administrative channels. One such regulation pertains to the invitation to explanation mechanism. As an administrative measure, this mechanism involves an initial preliminary assessment by competent authorities to identify indications of tax loss. Based on the outcome of this preliminary assessment, the authorities request explanations from taxpayers. Following the evaluation of these explanations by the competent authorities, taxpayers found not to have caused a tax loss are spared from being subjected to a tax audit or referral to the assessment commission regarding the matter. Moreover, in cases where a tax loss has occurred, taxpayers are protected from more severe penalties through the application of reduced fines under specific conditions. This study provides information on the definition of the invitation to explanation mechanism, the topics subject to this mechanism, the operational process of the invitation to explanation, its advantages and disadvantages, and data concerning taxpayers invited to explanation in Niğde up to February 2025.

Keywords: Tax Dispute, Invitation to Explanation Mechanism, Topics Subject to Invitation to Explanation.

* Prof. Dr. Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, zekidogan7@hotmail.com, ORCID:0000-0003-3328-7565

GİRİŞ

Bir devletin, kamu hizmetlerini en etkin şekilde yürütebilmesi için yeterli kaynağa ihtiyaç bulunmaktadır. Bu kaynaklar içinde en önemlisi ise vergilerdir. Bilindiği üzere vergi, devletin kamu hizmetlerini finanse edebilmek için, hukuki yetkisine dayanarak gerçek ve tüzel kişilerden zorunlu olarak topladığı, bir mali yüküm olarak tanımlanabilmektedir. Devlet tarafından toplanan bu vergiler, sadece kamu hizmetlerinin finansmanında değil aynı zamanda, ekonomik dengenin sağlanması, sosyal adaletin korunması, kamu borçlarının azaltılması, yatırımların teşvik edilmesi, büyümenin ve kalkınmanın sağlanması gibi çeşitli amaçlara da hizmet etmektedir. Fakat vergi ödemek zorunda olan vergi mükellefleri çeşitli nedenlerden dolayı zaman zaman ödeyecekleri vergiyi azaltmak veya hiç ödememek gibi, girişimlerde bulunabilmektedirler. Bu girişimler nedeniyle de mükellefler ile vergi dairesi arasında uyuşmazlıklar doğmaktadır. Bu uyuşmazlıklar da yargı veya idari yollarla çözüme kavuşturulabilmektedir. Ülkemizde ise mükellefler ile vergi dairesi arasında oluşan bu uyuşmazlıkları ortadan kaldırmak veya uyuşmazlıkların yargıya intikal etmesini engellemek için bazı düzenlemeler yapılmıştır. Bu düzenlemelerden biri de izaha davet müessesesidir.

Bu çalışmada ise öncelikle izaha davet müessesesi ile ilgili genel bilgiler verilmiş, sonra da Niğde Defterdarlığı'ndan temin edilen bilgilerden yararlanarak, 1-Niğde İlinde bulunan mükelleflerin, Gelir İdaresi Başkanlığı'na oluşturulan izaha davet konularının hangisi veya hangilerinden izaha çağrıldıkları, 2-İzaha davet edilen konular içinde kaç mükellefin izahının reddedildiği veya kabul edildiği, 3- Mükelleflerin kaç TL matrah farkından dolayı izaha çağrıldıkları, 4-İzaha davet konular ile ilgili ayrı ayrı olmak üzere izahı kabul edilmeyen (ret edilen) matrah farklarının toplam matrah farkları içindeki oranları, hakkında bilgilere yer verilmiştir.

1.İZAHA DAVET MÜESSESESİ

Vergi mükellefiyetine ilişkin yükümlülük ve ödevlerin tam olarak yerine getirilmesi amacıyla ve vergi kanunlarının verdiği yetkiler çerçevesinde vergi idaresi, kamu idare ve müesseselerinden, mükellefler veya mükelleflerle muamelede bulunan diğer gerçek ve tüzel kişilerden çeşitli bilgiler toplamakta, yine bu amaç doğrultusunda mükellefler nezdinde inceleme ve denetimler yapmaktadır. Yapılan bu inceleme ve denetimler neticesinde vergi ziyai tespit edilmesi halinde, mükellefler cezalı tarhiyata muhatap olabilmektedir. Ancak, ödenmesi gereken vergilerin doğruluğunu sağlamaya yönelik vergi incelemesi başta olmak üzere idarece gerçekleştirilen işlemler, süreci uzatabilmekte, bu da vergiye uyum maliyetlerini artıran bir faktör olarak ortaya çıkmaktadır (519 Sıra Nolu Vergi Usul Kanunu Genel Tebliği). Tüm bu nedenlerden dolayı da **“izaha davet”** başlığı altında vergi sistemimizde yeni bir müessese ihdas edilmiştir. Vergi sistemine getirilen bu müessesesinin amacı da *“yetkili mercilerin ıttılasına girmeyen olayların ve vergi ziyayına sebebiyet veren fiillerin yetkili mercilerce harici doneler ile tespit ettiği hallerde vergi incelemesine ve takdir komisyonuna sevk edilmeden önce mükelleflerin görüşünü aldığı bir düzenleme ve bu kapsamda izaha davet müessesesinin idare ile mükellefler arasındaki uyuşmazlığın azaltılması ve dava süreçleriyle uğraşmadan netice alınması, tahsilatı gereken vergilerin bir an önce devlet hazine girmesine, gönüllü vergi uyumunu artırılması, mükelleflerin karşılaşacağı vergi ziyai cezasının şartların sağlanması halinde indirimli uygulanmasına ve vergi incelemelerinin daha etkin ve verimli alanlara*

yönetilmesine ve olayların gerçek mahiyetinin tespitinde mükelleflerin gönüllü uyumu sağlanması”(Demez, 29.01.2024) şeklinde açıklanmaktadır.

İzaha davet müessesesi Türkiye’de ilk olarak 2016 yılında 6728 sayılı “Yatırım Ortamının İyileştirilmesi Amacıyla Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun” ile yürürlüğe girmiş ve 213 sayılı Vergi Usul Kanunu’nun 370. maddesinde detaylı bir şekilde açıklanmıştır. İzaha davet müessesesinin uygulamasına yönelik kapsam, şart ve değerlendirmelerin tümünü kapsayan ilk tebliğ olan 482 Sıra Nolu VUK Genel Tebliği ise 25 Temmuz 2017 tarihinde yayımlanmıştır. Fakat daha sonra 05.12.2019 tarih ve 7194 sayılı Kanunun 25.maddesi ile 01.01.2020 tarihinde geçerli olmak üzere VUK’un 370. maddesi tekrar düzenlenmiştir. Kanunun uygulanmasına yönelik 519 Sıra Nolu VUK Genel Tebliği ise 30.07.2020 tarihli Resmî Gazete’de yayımlanmış ve daha önce yayımlanan 482 Nolu VUK Genel Tebliği yürürlükten kaldırılmıştır (Şanver ve Demirtaş, 2022:20).

İzaha davet müessesesi 519 Sıra Nolu VUK Genel Tebliği’nde, “verginin ziyaa uğradığına delalet eden emareler bulunduğu dair yetkili merciler tarafından yapılmış ön tespitlerle ilgili olarak aynı merciler tarafından mükelleflerden açıklama talep edilmesi” şeklinde tanımlanmıştır. Ayrıca Tebliğde izaha davet müessesesi ile izaha davet edilen mükelleflerle ilgili yapılan değerlendirmeler sonucunda vergi ziyana sebebiyet vermediği anlaşılan mükelleflerin, konuyla ilgili vergi incelemesine veya takdir komisyonuna sevk edilmesinin önlendiği veya vergi ziyana sebebiyet verildiği durumlarda mükellefleri belirli şartlar dahilinde indirimli ceza uygulanmak suretiyle daha ağır müeyyidelerden korunduğu belirtilmiştir.

Tebliğde yer alan tanımlama incelendiğinde, mükelleflerin izaha davet edilebilmeleri için yetkili merciler tarafından kendileri ile ilgili mutlaka surette bir **ön tespit** yapılmış olması gerekmektedir. Ön tespit ise “vergi kanunlarının verdiği yetki kapsamında vergi incelemesi yapmaya ve/veya mükellefler veya mükelleflerle muamelede bulunan diğer gerçek ve tüzel kişilerden bilgi toplamaya yetkili kılınanlar tarafından doğrudan veya dolaylı olarak elde edilen bilgi, bulgu veya verilerin *Ön Tespit ve İzah Değerlendirme Komisyonuna intikal ettirilmesi neticesinde, mezkûr komisyon tarafından verginin ziyaa uğramış olabileceği yönünde yapılan tespit*” şekilde tanımlanmıştır. Ön Tespit ve İzah Değerlendirme Komisyonu/Komisyonları da Gelir İdaresi Başkanlığı veya Vergi Denetim Kurulu Başkanlığı bünyesinde kurulmaktadır.

Mükellefler nezdinde yapılacak olan ön tespit şartları ise;

- Öncelikle, verginin ziyaa uğradığına delalet eden emareler bulunması,
- Ön tespit ilgili olduğu konuya ilişkin olarak; tespit tarihine kadar mükellef nezdinde bir vergi incelemesine başlanılmamış olması,
- Ön tespit ilgili olduğu konuya ilişkin olarak; mükellefin takdir komisyonuna sevk edilmemiş olması,
- Yetkili merciler tarafından yapılmış ön tespitle ilgili konu hakkında, tespit tarihine kadar ihbarda bulunulmamış olması, şeklinde sıralanmıştır.

Bu nedenle, haklarında ön tespit konusuyla ilgili ihbar bulunan mükelleflere, izaha davet yazısı ya da sahte veya muhteviyatı itibarıyla yanıltıcı belge (SMİYB) kullanılmasına ilişkin ön tespit

yazısı (SMİYB ön tespit yazısı) tebliğ edilmeyecek, ön tespit konusu ile ilgisi bulunmayan ihbarlar ise izaha davete veya SMİYB ön tespit yazısının tebliğ edilmesine engel teşkil etmeyecektir.

2.İZAHA DAVET KONULARI

İzaha davetin kapsamını veya konusunu belirleme yetkisi Vergi Usul Kanunu'nun 370.maddesinin dördüncü fıkrası ile Hazine ve Maliye Bakanlığına verilmiştir. Bu nedenle hangi konularla ilgili olarak izaha davet müessesesinin uygulanacağı İlgili Bakanlıkça belirlenmiş ve 482 Sıra Nolu Vergi Usul Kanunu Genel Tebliği'nde 16 madde olarak sıralanmıştır. Fakat 519 Sıra Nolu VUK Genel Tebliği'nde "25.07.2017 tarihli ve 30134 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan Vergi Usul Kanunu Genel Tebliği (Sıra No: 482) yürürlükten kaldırılmıştır." ifadesi bulunmaktadır. 519 Sıra Nolu VUK Genel Tebliği'nde de izaha davet kapsamına alınan konular 482 Sıra Nolu Vergi Usul Kanunu Genel Tebliği'nde olduğu gibi sıralanmamıştır. Bununla birlikte Gelir İdaresi Başkanlığı'nın izaha davet ile ilgili bilgilerin girildiği modülü incelendiğinde ise toplam 22 adet izaha davet konusunun olduğu (kod olarak ise 23 bulunmakta) ve 482 Sıra Nolu Vergi Usul Kanunu Genel Tebliği'nde sıralanan konulardan "Sahte veya Muhteviyatı İtibarıyla Yanıltıcı Belge Kullanılması Durumunda Mükelleflerin İzaha Davet Edilmesi" konusu hariç tamamının burada yer aldığı, ayrıca 7 adet yeni izaha davet konusunun sisteme girildiği görülecektir.

Gelir İdaresi Başkanlığı tarafından belirlenen ve sistemde gözüken izaha davet konuları ise şunlardır;

1. Ba-Bs Bildirim formlarında yer alan bilgilerin analizi sonucunda mükelleflerin izaha davet edilmesi,
2. Kredi kartı satış bilgileri ile katma değer vergisi (KDV) beyannamelerinin karşılaştırılması sonucunda mükelleflerin izaha davet edilmesi,
3. Yıllık beyannameler ile muhtasar ve prim hizmet beyannamelerinin karşılaştırılması sonucunda mükelleflerin izaha davet edilmesi,
4. Çeşitli kurum ve kuruluşlardan elde edilen bilgiler ile asgari ücret tariflerinin karşılaştırılması sonucunda mükelleflerin izaha davet edilmesi,
5. Yıllık gelir ve kurumlar vergisi beyannameleri üzerinde yapılan indirimleri, kanuni oranları aşana mükelleflerin izaha davet edilmesi,
6. Dağıttığı kar üzerinden tevkifat yapmadığı tespit edilenlerin izaha davet edilmesi,
7. Geçmiş yıl zararlarının mahsubu yönünden mükelleflerin izaha davet edilmesi,
8. İştirak kazançlarını ilgili hesapta göstermeyen mükelleflerin izaha davet edilmesi,
9. Kurumlar Vergisi Kanunun 5/1-e maddesindeki istisna ile ilgili olarak mükelleflerin izaha davet edilmesi
10. Örtülü sermaye yönünden mükelleflerin izaha davet edilmesi,
11. Ortaklardan alacaklar için hesaplanması gereken faizler yönünden mükelleflerin izaha davet edilmesi,
12. Ortaklık hakları veya hisselerinin elden çıkardıkları halde beyanda bulunmayan limited şirket ortaklarının izaha davet edilmesi,
13. Gayrimenkul alım/satım bedelinin eksik beyan edilmiş olabileceğine dair haklarında tespit bulunanların izaha davet edilmesi,

14. Gayrimenkullere ilişkin değer artışı kazançları yönünden mükelleflerin izaha davet edilmesi
15. Gayrimenkul sermaye iratlarını beyan etmeyen veya eksik/hatalı beyan eden mükelleflerin izaha davet edilmesi,
16. *Bu madde yer almamakta (482 Sayılı VUK Genel Tebliği'nde "Sahte veya Muhteviyatı İtibarıyla Yanıltıcı Belge Kullanılması Durumunda Mükelleflerin İzaha Davet Edilmesi" şeklinde yer almaktaydı),*
17. VUK hükümlerine göre hatalı reeskont işlemleri nedeniyle mükelleflerin izaha davet edilmesi,
18. Değersiz hale gelen alacaklarda KDV düzeltilmesi nedeniyle mükelleflerin izaha davet edilmesi,
19. Yurtdışından para transferi suretiyle elde edilen gelirlerin beyan edilmemesi nedeniyle mükelleflerin izaha davet edilmesi,
20. Yıllık gelir veya kurumlar vergisi beyannamelerinde vergi matrahının beyan edilmemesi/eksik beyan edilmesi nedeniyle mükelleflerin izaha davet edilmesi,
21. KDV beyannamelerinde vergi matrahının beyan edilmemesi/eksik beyan edilmesi nedeniyle mükelleflerin izaha davet edilmesi,
22. Damga vergisi yükümlülüklerini eksik/hatalı beyan edilmesi nedeniyle mükelleflerin izaha davet edilmesi,
23. Muhtasar ve prim hizmet beyannameleri nedeniyle mükelleflerin izaha davet edilmesi.

3. İZAHA DAVET SÜRECİNİN İŞLEYİŞİ

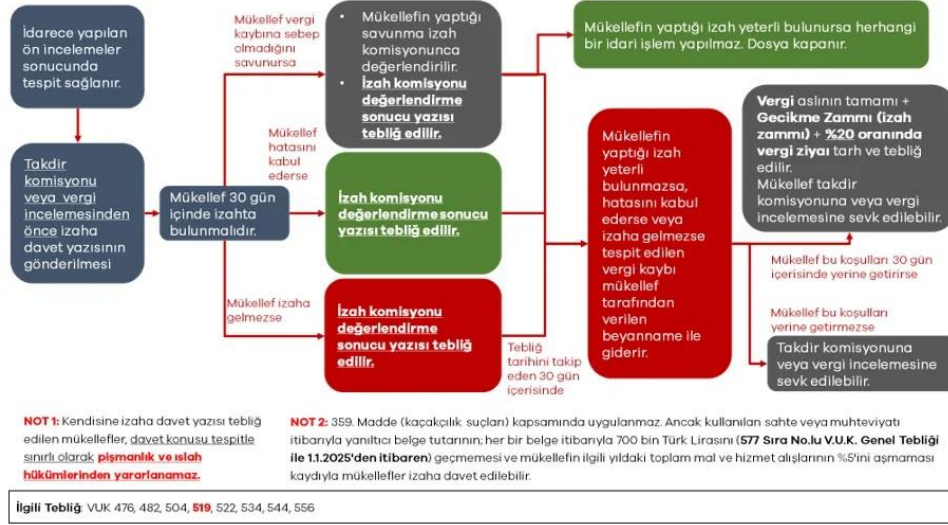
213 sayılı Vergi Usul Kanunu'nun (VUK) 370. maddesi ve 519 Sıra Nolu VUK Genel Tebliği'ne göre izaha davet sürecinin işleyişi aşağıdaki şekilde yapılmaktadır;

1. Vergi incelemesine başlanılmadan veya takdir komisyonuna sevk edilmeden önce verginin ziyaa uğradığına delalet eden emareler bulunduğu dair yetkili merciler tarafından yapılmış ön tespitler hakkında tespit tarihine kadar ihbarda bulunulmamış olması kaydıyla mükellefler izaha davet edilmektedirler. Kendisine izaha davet yazısı tebliğ edilen mükellefler, davet konusu tespitle sınırlı olarak, bu VUK'nun 371.maddesinde yer alan pişmanlık hükümlerinden yararlanamamaktadırlar. Kendisine izaha davet yazısı tebliğ edilenlerin, izaha davet yazısının tebliğ tarihinden itibaren 30 gün içinde izahta bulunulması durumunda, yapılan izah ilgili komisyonca 45 gün içinde değerlendirilmekte ve değerlendirme sonucunu içeren yazı mükellefe tebliğ edilmektedir.
2. Mükelleflerce yapılan izah sonucu vergi ziyana sebebiyet verilmediğinin idarece anlaşılması hâlinde mükellefler söz konusu tespitle ilgili olarak vergi incelemesine tabi tutulmaz veya takdir komisyonuna da sevk edilmemektedir.
3. Haklarında yapılan ön tespite ilişkin olarak, mükelleflerce yapılan izahın, izaha davet yazısında yer verilen ziyaa uğramış olabilecek vergi tutarını doğrular nitelikte olduğunun veya söz konusu ön tespite ilişkin yapılan izahın yeterli bulunmayarak beyanname verilmesini gerektiren bir durumun bulunduğu komisyonca değerlendirilmesi halinde, değerlendirme sonucunu içeren yazının tebliğ edildiği tarihten itibaren 30 gün içerisinde hiç

verilmemiş olan vergi beyannamelerinin verilmesi, eksik veya yanlış yapılan vergi beyanının tamamlanması veya düzeltilmesi, ödeme süresi geçmiş bulunan vergilerin, ödemenin geciktiği her ay ve kesri için, 6183 sayılı Kanunun 51.maddesinde belirtilen nispette uygulanacak gecikme zammı oranındaki izah zammıyla ödenmesi şartlarıyla vergi ziyai cezası, ziyaa uğratılan vergi üzerinden % 20 oranında kesilmektedir. Yapılan izahın, ziyaa uğramış olabilecek vergi tutarını doğrular nitelikte olması veya yeterli bulunmaması ve mükellef tarafından beyanname verilmemiş olması halinde vergi incelemesine veya takdir komisyonuna sevk işlemleri yapılmaktadır

4. Mükellef tarafından beyanname verilmiş olmakla birlikte beyan edilen verginin, değerlendirme sonucunu içeren yazıda yer verilen ziyaa uğramış olabilecek vergi tutarından az olması durumunda da vergi incelemesine veya takdir komisyonuna sevk işlemleri yapılmaktadır. Şu kadar ki, komisyonun değerlendirme sonucunu içeren yazısının tebliğ edildiği tarihten itibaren 30 gün içinde verilen beyanname ile tahakkuk eden verginin aynı süre içerisinde, ödemenin geciktiği her ay ve kesri için, 6183 sayılı Kanunun 51.maddesinde belirtilen nispette uygulanacak gecikme zammı oranındaki izah zammıyla ödenmesi halinde vergi ziyai cezası, ziyaa uğratılan vergi üzerinden %20 oranında kesilmektedir.
5. Haklarında yapılan ön tespite ilişkin olarak kendilerine izaha davet yazısı tebliğ edilen mükelleflerin, bu yazının tebliğ tarihinden itibaren 30 gün içerisinde yetkili komisyona izahta bulunmamaları durumunda, komisyon tarafından izaha davet yazısında yer verilen ziyaa uğramış olabilecek vergi tutarının beyan edilmesi gerektiğine karar verilmektedir. Komisyonun değerlendirme sonucunu içeren yazısının tebliğ edildiği tarihten itibaren 30 gün içerisinde hiç verilmemiş olan vergi beyannamelerinin verilmesi, eksik veya yanlış yapılan vergi beyanının tamamlanması veya düzeltilmesi, ödeme süresi geçmiş bulunan vergilerin, ödemenin geciktiği her ay ve kesri için, 6183 sayılı Kanunun 51.maddesinde belirtilen nispette uygulanacak gecikme zammı oranındaki izah zammıyla ödenmesi şartlarıyla vergi ziyai cezası, ziyaa uğratılan vergi üzerinden % 20 oranında kesilmektedir.
6. Yetkili mercilerce yapılan ön tespitlerin, verginin VUK'nun 359.maddesinde yer alan fiillerle (kaçakçılık) ziyaa uğratılmış olabileceğine ilişkin olması hâlinde ise bu kapsamdaki mükellefler izaha davet edilmemektedir. Bununla birlikte, sahte veya muhteviyatı itibarıyla yanıltıcı belge kullanma fiilinin işlenmiş olabileceğine dair yapılan ön tespitlerde, kullanılan sahte veya muhteviyatı itibarıyla yanıltıcı belge tutarı, bir takvim yılında 700 bin (01.01.2025 tarihinden itibaren) Türk lirasını geçmeyen veya bu tutarı geçse bile ilgili yıldaki toplam mal ve hizmet alışlarının %5'ini aşmayan mükelleflere ön tespite ilişkin yazı tebliğ edilebilmektedir. Mükelleflerce, haklarında yapılan tespite ilişkin yazının tebliğ edildiği tarihten itibaren otuz gün içerisinde; hiç verilmemiş olan vergi beyannamelerinin verilmesi, eksik veya yanlış yapılan vergi beyanının tamamlanması veya düzeltilmesi ve ödeme süresi geçmiş bulunan vergilerin, ödemenin geciktiği her ay ve kesri için, 6183 sayılı Kanunun 51.maddesinde belirtilen nispette uygulanacak gecikme zammı oranında bir zamlı aynı sürede ödenmesi şartıyla vergi ziyai cezası, ziyaa uğratılan vergi üzerinden % 20 oranında kesilmektedir. Bu durum vergi incelemesi yapılmasına ve gerekirse tarhiyatın ikmaline engel teşkil etmemektedir.

Şekil 1: İzaha Davet Sürecinin İşleyişi

Kaynak: Kavak, 24.02.2025

4. İZAHA DAVET MÜESSESESİNİN AVANTAJLARI VE DEZAVANTAJLARI

Devlet ile mükellefler arasındaki vergi uyuşmazlıklarında idari bir çözüm yolu olarak vergi sistemimize getirilen izaha davet müessesesinin birçok avantajı bulunmaktadır. Bu avantajlar aşağıda özetlenmiştir (Buyrukoğlu ve Toparlak, 2018:62-63; Demez, 29.01.2024; Türkay, 02.12.2022);

1. Devlet ve mükellefler arasında çıkan uyuşmazlıklar idari veya yargısal çözüm yolları ile çözüm bulmaktadır. Devlet ve mükellefler arasında çıkan ihtilaflı durumlar idari çözüm yollarına başvurulmadığı takdirde yargıya intikal etmektedir. Bu da yargıya yük olmakta ve çözümlenmesi uzun süre almaktadır. İdari çözüm yollarından izaha davet müessesesinin devlet ve mükellefler arasında çıkan ihtilaflı işleri yargıya intikal etmeden çözümlenmesi, yargının yükünü azaltmakta ve yargıya yük olmadan çözümlenmesini sağlamaktadır.
2. İzaha davet müessesesi ile mükellef haklarına saygı duyulmaktadır. Mükellef hakları, vergi idaresi tarafından yapılan ve idari bir işlem olan vergilendirme işleminde devlet ile mükellef arasında hukuki ilişkide vergi mükelleflerine tanınan haklardır. İzaha davet uygulamasında da devletin vergi ziyasına sebebiyet vermiş mükelleflere bir hak tanıyarak açıklama yapmasına izin vermesi olayı gerçekleşmektedir. Yani devlet direk olarak vergi ziyası cezası kesmemekte ve mükellefe kendisini izah etme hakkı tanımaktadır.
3. Vergi ahlakı, vergilendirme ile ilgili yükümlülüklerin olması gereken uygun bir şekilde yerine getirilmesidir. Gönüllü uyum ise vergi ile ilgili görevlerini kendi iradesiyle isteyerek yerine getirilmesidir. İzaha davet uygulamasının amaçlarından biri olan vergiye gönüllü uyumun artırılmasıdır. Mükellef hakkında olumsuz bir işlem yapılmadan önce idare tarafından mükelleflerin dinlenmesi, mükelleflere açıklama imkânı verilmesi mükelleflerin vergisel ödevlerini yeri getirmede daha istekli kılacaktır. Dolayısıyla izaha davet müessesesinin mükellefle iş birliği ve gönüllü uyumun artırılması, mükelleflerde vergi ahlakının güçlenmesine ve gönüllü uyumu artıracaktır.

4. İzaha davet müessesesi, yapılan değerlendirmeler sonucunda vergi ziyasına sebebiyet vermediği anlaşılan mükelleflerin, konuyla ilgili vergi incelemesine veya takdire sevk edilmesini önlemekte, vergi ziyasına sebebiyet verildiği durumlarda ise belirli şartlar dâhilinde indirimli ceza uygulanmak suretiyle mükellefleri daha ağır müeyyidelerden koruyabilmektedir. Bu nedenle, izaha davet kapsamına alınan konular çerçevesinde izaha davet müessesesi, başta vergi müfettişlerinin olmak üzere, vergi idaresinin ve yargı organlarının iş yükünü ve zaman kaybını azaltabilecek, vergilendirme sürecinde de etkinlik sağlayabilecektir.
5. İzaha davet müessesesi ile mükelleflere vergi ziyayı cezasını indirimli (%20 oranında) ödeme imkânı getirilmiş ve mükelleflere tarhiyat sonrası uygulanan ceza konusunda uzlaşma imkânı da tanınmıştır.
6. Vergi incelemesine giren mükellefler, inceleme sonucunda adlarına tarh edilecek vergi ve cezalarının tutarlarını bilememektedir. Bu durum mükellefleri inceleme bitene kadar strese sokmakta ve psikolojik olarak rahatsız etmekte olup, bunun yanında iş hayatlarını istediği gibi planlamakta zor duruma koyabilmekte ve mükelleflerin vergi incelemesi bitene kadar belirsizliklerle karşı karşıya gelmesine neden olabilmektedir. İdari çözüm yollarından izaha davet müessesesi ise mükelleflerde oluşan bu psikolojik ve belirsizlik durumu ortadan kaldırmaktadır.
7. İzaha davet müessesesi, idarenin bilgisi dahilinde olması nedeniyle pişmanlık yolunun kapandığı durumlar için getirilen mükellef lehine bir düzenlemedir.

İzaha davet müessesesinin birçok avantajı olduğu gibi dezavantajları da bulunmaktadır. Bunlar ise aşağıdaki şekilde özetlenebilir (Demez, 29.01.2024; Buyrukoğlu ve Toparlak, 2018:63-65);

1. İzaha davet müessesesi ile vergi ziyasına sebebiyet veren mükelleflere şartların sağlanması halinde birtakım kolaylıklar sağlanmaktadır. Vergi ziyasına sebebiyet veren mükelleflerin bu kapsamda faydalanmasında vergi ziyayı cezasının %20 oranında kesilmesi ve 213 sayılı VUK'nun uzlaşma ve cezadan indirim uygulanmasından da faydalanması ile hiç ceza ödememektedir. Buradaki amaç 519 Sıra Nolu VUK Genel Tebliği'nde belirtildiği üzere vergide gönüllü uyumu artırmaktır. Ancak vergisini düzenli ve zamanında ödeyen mükellefler için bu durum olumsuz etki bırakabilmektedir. Bu da vergisini düzenli ödeyen mükelleflerin gönüllü uyumunu azaltacak, idareye olan güveni sarsılacak ve yeterli bilgiye sahip olunduktan sonra bu şekilde vergiden kaçınabilecektir.
2. İzaha davet müessesesi özellikle vergi afları ve uzlaşma gibi vergi uyuşmazlıklarındaki idari çözüm yöntemlerine getirilen eleştirilerde olduğu gibi vergisini düzenli ödeyen mükellefler için gönüllü uyumu azaltabilecek, idareye olan güven sarsılabilecek ve konu hakkında yeterli bilgiyi edindikten sonra bu şekilde vergiden kaçınılabilecektir. Bu şekilde devlet her ne kadar gönüllü uyumu arttırmak amacıyla vergi bilinci tam olmayan mükellefleri geri kazanmaya çalışırken, zamanla vergisini tam ödeyen mükellefleri de vergiden kaçınmaya teşvik etmiş olabilecektir.

3. Sahte veya muhteviyatı itibarıyla yanıltıcı belge kullanma fiilinin işlenmiş olabileceğine dair yapılan ön tespitlerde, kullanılan sahte veya muhteviyatı itibarıyla yanıltıcı belge tutarı, bir takvim yılında 700 bin (01.01.2025 tarihinden itibaren) Türk lirasını geçmeyen veya bu tutarı geçse bile ilgili yıldaki toplam mal ve hizmet alışlarının %5'ini aşmayan mükellefler izaha davet uygulamasından faydalanabilir. Bu durum, zamanla mükellefler tarafından öğrenmesiyle beraber her sene belirlenen tutar kadar sahte belge kullanmaya teşvik edebilecektir.
4. Verginin ziyaa uğratıldığına dair emarelerin olması halinde izaha davet edileceği belirtilmiştir. Bu kapsamda genel ve özel usulsüzlük cezaları bu kapsamda yer almamaktadır. 213 sayılı VUK'nunda diğer idari çözüm yollarında usulsüzlük cezaları yer almakta iken izaha davet müessesesinde yer almamaktadır. Bu durum ise vergi ziyai cezasına sebebiyet verenlerin izaha davet uygulamasından yararlanmasına, usulsüzlük yönünde ceza kesilen mükelleflerin ise bu uygulamadan yararlanmamasına neden olacaktır. Bu da mükellefler arasında ayrımcılığa sebebiyet verebilecektir.

5.TÜRKİYE'DE İZAHA DAVET MÜESSESESİ İLGİLİ DENETİM SONUÇLARI

Türkiye'de 2024 yılında denetim türleri itibariyle 110.666 mükellef denetime tutulmuş, denetime tutulan bu mükelleflerin 31.358'inin ise izaha davet yolluya denetime tabi tutulan mükelleflerden oluşmuştur. 2024 yılında 16.495 mükellef hakkında izaha davet süreci işletilmeye başlanmış, bunlardan 7.569 mükellef hakkındaki işlemler tamamlanmıştır. İşlemleri tamamlanan mükelleflerin vergiye gönüllü uyum göstermeleri sonucunda artırdıkları matrah tutarı 16.988.586.482TL, tahakkuk eden vergi tutarı 2.254.427.987TL, ödenen vergi tutarı 1.342.799.430TL ve ödenen izah zammı tutarı ise 288.248.968 TL olarak hesaplanmıştır (VDKB, 2024: 64-74).

Bununla birlikte, izahı kabul edilen mükellef sayısı 2.819, vergiye gönüllü uyum gösteren mükellef sayısı 3.613, incelemeye sevk edilen mükellef sayısı da 1.137 olarak tespit edilmiştir. Ayrıca, 213 sayılı Vergi Usul Kanununun 370.maddesinin b fıkrasında düzenlenen sahte veya muhteviyatı itibarıyla yanıltıcı belge kullanma fiili kapsamındaki izaha davet süreci Vergi Denetim Kurulu Başkanlığı ile Gelir İdaresi Başkanlığı tarafından ortak yürütülmüş ve bu kapsamda 43.874 mükellef işlemlerinin yürütülmesi amacıyla Başkanlık tarafından elektronik ortamda Gelir İdaresi Başkanlığı'nın sistemine transfer edilmiştir (VDKB, 2024;64-74).

6.İZAHA DAVET MÜESSESESİ HAKKINDA NİĞDE İLİ İLE İLGİLİ BİLGİLER

Niğde İli, ülkemizin İç Anadolu Bölgesinin Güney doğusunda bulunmakta olup, rakımı 1.229 m ve nüfusu da 346.667'dir. Aksaray, Nevşehir, Mersin, Adana, Kayseri ve Konya illerine komşu olan Niğde, güneyde Bolkar dağları ile İçel İlinden, güneydoğu ve doğudan Aladağlar'ın oluşturduğu doğal sınırlar ile de Adana İlinden ayrılmaktadır. Çamardı ve Ulukışla İlçeleri Akdeniz bölgesinde kalmaktadır. Termal kaynakları, ören yerleri, doğal güzellikleri, dağ ve kış turizmi olanakları ve zengin ve tarihi doku, bu güzel kenti turizm merkezi yapabilecek önemli unsurlardır. Halkın esas geçim kaynağı tarım ve hayvancılıktır. Niğde Merkez Organize Sanayi, Bor Deri Organize Sanayi ve Birko Koyunlu A.Ş. halı fabrikası ve diğer sanayi kolları Niğde halkı için önemli istihdam alanlarıdır. Elma ağacı sayısında Niğde İli ülke sıralamasında ilk sırada yer almaktadır. Ülke

genelinde patates üretiminin %25’lik bölümü Niğde İlinde üretilmektedir. Geleneksel el sanatları bakımından Niğde önemli bir ildir. Niğde İlinde üretilen halılar dünyanın birçok ülkesinde müşteri bulunmaktadır. Başkent Ankara’ya yakınlığı, Kapadokya bölgesinde olması, tarihi değerleri ve doğal güzellikleri bu güzel Anadolu kentini ayrıcalıklı kılmaktadır. Ecemiş Suyu, Ulu Irmak önemli akarsulardır. Niğde İlinin Merkez ilçe, Altınhisar, Bor, Çamardı, Çiftlik ve Ulukışla olmak üzere 6 ilçesi mevcuttur. Bor ilçesindeki organize deri sanayi, Çamardı ilçesindeki dağ evi ve Ulukışla ilçesindeki termal kaplıca turizmi Niğde İlinin ekonomik ve sosyal gelişimine önemli katkılar sağlamaktadır(<https://nigde.tarimorman.gov.tr/Menu/10/Nigdeyi-Taniyalim>).

Tablo 1. Niğde’de Faal Mükellef Sayıları (Şubat 2025)

Mükellef Türleri	Dönem	Faal Mükellef Sayısı	%
Gelir Vergisi	Şubat 2025	10.470	0.20
Gelir Stopaj Vergisi	Şubat 2025	16.894	0.32
Gayrimenkul Sermaye İradı	Şubat 2025	5.184	0.09
Basit Usulde Vergilendirilen Gelir Vergisi	Şubat 2025	5.413	0.10
Kurumlar Vergisi	Şubat 2025	2.328	0.05
Katma Değer Vergisi	Şubat 2025	12.619	0.24
Toplam		52.908	100

Kaynak: https://gib.gov.tr/sites/default/files/fileadmin/user_upload/VI/20251.htm

Tablo 1’de de görüldüğü üzere, Niğde İlinde Şubat 2025 tarihi itibarıyla toplam faal mükellef sayısı 52.908’dir. Toplam mükellef sayısı içinde en fazla paya, gelir stopaj vergisi ödeyen mükellefler sahip iken en az paya ise kurumlar vergisi ödeyen mükellefler sahiptir.

İzaha davet müessesesi hakkında Niğde İli ile ilgili elde edilen bilgiler ise Şubat 2025 tarihinde kadar olan dönemi kapsamaktadır. Niğde ile ilgili bu bilgiler, Niğde Defterdarlığı¹’ndan temin edilmiştir. Bu çalışmada, Niğde İlinde Şubat 2025 tarihinde kadar izaha davet edilen mükellefler, 5 gruba ayrılarak incelenmiştir. Bunlar;

1. KDV ile POS satış hasılatı uyumsuzluğu nedeniyle izaha davet edilen mükellefler,
2. Gayrimenkul alım ve satımının eksik beyan edilmesi nedeniyle izaha davet edilen mükellefler,
3. Gayrimenkul sermaye iradını beyan etmeyen veya eksik beyan etmeleri nedeniyle izaha davet edilen mükellefler,
4. Kurumlar vergisini ve gelir vergisini eksik beyanda bulunması nedeniyle izaha davet edilen mükellefler,
5. KDV beyannamelerinde matrahın beyan edilmemesi veya eksik beyan edilmesi nedeniyle izaha davet edilen mükellefler, şeklindedir.

Niğde İlinde izaha davet edilen mükellefleri değerlendiren toplam 3 komisyon bulunmaktadır. Bu komisyonlar;

1. Defterdarlık komisyonu,

¹ Konu ile ilgili bilgilerin teminini sağlayan Niğde İli Defterdarı Sayın İhsan MİNTAŞ’a ve Gelir Uzmanı Sayın Cuma ERŞANGUR’a çok teşekkür ediyoruz.

2. Niğde vergi dairesi komisyonu,
3. Bor vergi dairesi komisyonu, şeklinde oluşturulmuştur.

Yukarıda belirtilen gruplandırmaya göre ve izahata davet müessesesi ile ilgili Niğde İli hakkındaki veriler, öncelikle tablolar yardımıyla sunulmuş ve bu tablolarda yer alan bilgiler özetlenmeye çalışılmıştır.

Tablo 2. KDV ile POS Satış Hasılatı Uyumsuzluğu Nedeniyle İzaha Davet Edilen Mükellefler (2.madde konusu kapsamında)

DURUM	DÖNEM	MATRAH FARKI-TL	AÇIKLAMA
Beyanname Verilmedi Kararıyla İş Kapatıldı	01/2021-12/2021	4.792.113,54	2021 Yılında POS Satışları Olmasına Rağmen KDV Mükellefiyetinin Bulunmamasından Dolayı KDV Açısından Vergi Zıyına Yol Açıldığına Dair Emareler Bulunmaktadır.
Beyanname Verilmedi Kararıyla İş Kapatıldı	01/2021-12/2021	556.884,81	2021 Yılında POS Satışları Olmasına Rağmen KDV Mükellefiyetinin Bulunmamasından Dolayı KDV Açısından Vergi Zıyına Yol Açıldığına Dair Emareler Bulunmaktadır.
Beyanname Verilmedi Kararıyla İş Kapatıldı	01/2021-12/2021	203.152,87	KDV Beyannameleri ile POS satışlarının kontrolü sonucunda POS satışlarının tamamını KDV beyanlarına dahil etmeyerek KDV açısından vergi kaybına yol açıldığına dair emareler bulunmaktadır.
Beyanname Verilmedi Kararıyla İş Kapatıldı	01/2021-12/2021	119.531,5	KDV Beyannameleri ile POS satışlarının kontrolü sonucunda POS satışlarının tamamını KDV beyanlarına dahil etmeyerek KDV açısından vergi kaybına yol açıldığına dair emareler bulunmaktadır.
Beyanname Verilmedi Kararıyla İş Kapatıldı	01/2021-12/2021	146.536,59	KDV Beyannameleri ile POS satışlarının kontrolü sonucunda POS satışlarının tamamını KDV beyanlarına dahil etmeyerek KDV açısından vergi kaybına yol açıldığına dair emareler bulunmaktadır.
Beyanname Verilmedi Kararıyla İş Kapatıldı	01/2021-12/2021	114.674,3	KDV Beyannameleri ile POS satışlarının kontrolü sonucunda POS satışlarının tamamını KDV beyanlarına dahil etmeyerek KDV açısından vergi kaybına yol açıldığına dair emareler bulunmaktadır.
Beyanname Verilmedi Kararıyla İş Kapatıldı	01/2021-12/2021	336.961,19	KDV Beyannameleri ile POS satışlarının kontrolü sonucunda POS satışlarının tamamını KDV beyanlarına dahil etmeyerek KDV açısından vergi kaybına yol açıldığına dair emareler bulunmaktadır.
Mükellef İzahı Yeterli Bulunarak İş Kapatıldı	01/2021-12/2021	222.423,47	KDV Beyannameleri ile POS satışlarının kontrolü sonucunda POS satışlarının tamamını KDV beyanlarına dahil etmeyerek KDV açısından vergi kaybına yol açıldığına dair emareler bulunmaktadır.
Mükellef İzahı Yeterli Bulunarak İş Kapatıldı	01/2021-12/2021	155.090,76	KDV Beyannameleri ile POS satışlarının kontrolü sonucunda POS satışlarının tamamını KDV beyanlarına dahil etmeyerek KDV açısından vergi kaybına yol açıldığına dair emareler bulunmaktadır.
TOPLAM		6.647.369,03	

Tablo 2’de görüldüğü üzere, Niğde İlinde Şubat 2025 tarihine kadar, 2021 faaliyet dönemi ile ilgili “KDV ile POS Satış Hasılatı Uyumsuzluğu Nedeniyle” izaha davet edilen mükellef sayısı 9 olup, toplam matrah farkı ise 6.647.369,03 TL’dir. Bu mükelleflerden sadece ikisinin izahı kabul görmüş ve toplam 377.514,23 TL tutarındaki matrah farkı için de mükelleflerin yaptığı açıklamalar yeterli bulunmuştur. Bu miktar, toplam matrah farkının ise%5,6’sına denk gelmektedir. Bununla birlikte, diğer mükellefler ise beyannamelerini vermemişler ve bu nedenlerden dolayı da takdir komisyonlarına sevk edilmişlerdir.

Tablo 3. Gayrimenkul Alım ve Satımının Eksik Beyan Edilmesi Nedeniyle İzaha Davet Edilen Mükellefler (13.madde konusu kapsamında)

DURUM	DÖNEM	MATRAH FARKI-TL	AÇIKLAMA
Mükellef İzahı Yeterli Bulunarak İş Kapatıldı	01/2019-12/2019	223.800	2019 yılı içerisinde alınan gayrimenkule ilişkin olarak tapu harcı matrahının eksik beyan edildiğinden dolayı

Mükellef İzahı Yeterli Bulunarak İş Kapatıldı	01/2019-12/2019	223.800	2019 yılı içerisinde alınan gayrimenkule ilişkin olarak tapu harcı matrahının eksik beyan edildiğinden dolayı
Harç Tespitine İlişkin Olarak Tam Tahakkuk Alındı Kararıyla İş Kapatıldı	01/2019-12/2019	470.000	2019 yılı içerisinde alınan gayrimenkule ilişkin olarak tapu harcı matrahının eksik beyan edildiğinden dolayı
Harç Tespitine İlişkin Olarak Tam Tahakkuk Alındı Kararıyla İş Kapatıldı	01/2019-12/2019	100.000	2019 yılı içerisinde alınan gayrimenkule ilişkin olarak tapu harcı matrahının eksik beyan edildiğinden dolayı
Harç Tespitine İlişkin Olarak Tahakkuk Alınmadı Kararıyla İş Kapatıldı	01/2019-12/2019	470.000	2019 yılı içerisinde satılan gayrimenkule ilişkin olarak tapu harcı matrahının eksik beyan edildiğinden dolayı
Harç Tespitine İlişkin Olarak Tam Tahakkuk Alındı Kararıyla İş Kapatıldı	01/2020-12/2020	113.000	2020 yılı içerisinde alınan gayrimenkule ilişkin olarak tapu harcı matrahının eksik beyan edildiğinden dolayı
Harç Tespitine İlişkin Olarak Tam Tahakkuk Alındı Kararıyla İş Kapatıldı	01/2020-12/2020	157.500	2020 yılı içerisinde alınan gayrimenkule ilişkin olarak tapu harcı matrahının eksik beyan edildiğinden dolayı
Harç Tespiti İçin Daha Önce Cezalı Tarhiyat/Ek Tahakkuk Yapıldığı Gerekçesiyle İş Kapatıldı	01/2020-12/2020	157.500	2020 yılı içerisinde satılan gayrimenkule ilişkin olarak tapu harcı matrahının eksik beyan edildiğinden dolayı
Harç Tespiti İçin Daha Önce Cezalı Tarhiyat/Ek Tahakkuk Yapıldığı Gerekçesiyle İş Kapatıldı	01/2020-12/2020	113.000	2020 yılı içerisinde satılan gayrimenkule ilişkin olarak tapu harcı matrahının eksik beyan edildiğinden dolayı
Mükellef İzahı Yeterli Bulunarak İş Kapatıldı	01/2020-12/2020	135.000	2020 yılı içerisinde satılan gayrimenkule ilişkin olarak tapu harcı matrahının eksik beyan edildiğinden dolayı
TOPLAM		2.163.600	

Tablo 3’de görüldüğü gibi, Niğde İlinde Şubat 2025 tarihine kadar, 2019 ve 2020 faaliyet dönemleri ile ilgili “Gayrimenkul Alım ve Satımının Eksik Beyan Edilmesi Nedeniyle” izaha davet edilen mükellef sayısı 10 olup, toplam matrah farkı ise 2.163.600 TL’dir. Bu mükelleflerden 9’nun izahı kabul edilmiş olup, sadece 1’nin izahı kabul edilmemiştir. İzahı kabul edilmeyen tutar ise 470.000 TL olup, toplam matrah farkının %21,7’sini oluşturmaktadır.

Tablo 4. Gayrimenkul Sermaye İradı Beyan Etmeyen veya Eksik Beyan Eden Mükelleflerin İzaha Davet Edilmesi (15.madde konusu kapsamında)

DURUM	DÖNEM	MATRAH FARKI-TL	AÇIKLAMA
Beyanname Verildi, 370/A Şartları Sağlandı Kararıyla İş Kapatıldı	01/2020-12/2020	9.600	Elde Edilen Konut Kira Gelirinin Beyan Edilmemesi
Beyanname Verilmedi Kararıyla İş Kapatıldı	01/2020-12/2020	14.100	Elde Edilen Konut Kira Gelirinin Beyan Edilmemesi
Beyanname Verilmedi Kararıyla İş Kapatıldı	01/2020-12/2020	39.600	Elde Edilen Konut Kira Gelirinin Beyan Edilmemesi
Beyanname Verilmedi Kararıyla İş Kapatıldı	01/2020-12/2020	10.000	Elde Edilen Konut Kira Gelirinin Beyan Edilmemesi
Beyanname Verildi, 370/A Şartları Sağlandı Kararıyla İş Kapatıldı	01/2020-12/2020	11.400	Elde Edilen Konut Kira Gelirinin Beyan Edilmemesi
Beyanname Verildi, 370/A Şartları Sağlandı Kararıyla İş Kapatıldı	01/2020-12/2020	10.400	Elde Edilen Konut Kira Gelirinin Beyan Edilmemesi
Beyanname Verildi, 370/A Şartları Sağlandı Kararıyla İş Kapatıldı	01/2020-12/2020	8.400	Elde Edilen Konut Kira Gelirinin Beyan Edilmemesi
Beyanname Verildi, 370/A Şartları Sağlandı Kararıyla İş Kapatıldı	01/2020-12/2020	10.800	Elde Edilen Konut Kira Gelirinin Beyan Edilmemesi
Beyanname Verildi, 370/A Şartları Sağlandı Kararıyla İş Kapatıldı	01/2020-12/2020	44.200	Elde Edilen Konut Kira Gelirinin Beyan Edilmemesi
Beyanname Verildi, 370/A Şartları Sağlandı Kararıyla İş Kapatıldı	01/2020-12/2020	9.600	Elde Edilen Konut Kira Gelirinin Beyan Edilmemesi
Beyanname Verildi, 370/A Şartları Sağlandı Kararıyla İş Kapatıldı	01/2020-12/2020	8.960	Elde Edilen Konut Kira Gelirinin Beyan Edilmemesi
Beyanname Verildi, 370/A Şartları Sağlandı Kararıyla İş Kapatıldı	01/2020-12/2020	9.300	Elde Edilen Konut Kira Gelirinin Beyan Edilmemesi
Beyanname Verildi, 370/A Şartları Sağlandı Kararıyla İş Kapatıldı	01/2020-12/2020	7.100	Elde Edilen Konut Kira Gelirinin Beyan Edilmemesi

Kanuni Süresinden Sonra Beyanname Verildi Kararıyla İş Kapatıldı	01/2020-12/2020	11.100	Elde Edilen Konut Kira Gelirinin Beyan Edilmemesi
Beyanname Verildi, 370/A Şartları Sağlandı Kararıyla İş Kapatıldı	01/2020-12/2020	9.600	Elde Edilen Konut Kira Gelirinin Beyan Edilmemesi
Beyanname Verildi, 370/A Şartları Sağlandı Kararıyla İş Kapatıldı	01/2020-12/2020	20.025	Elde Edilen Konut Kira Gelirinin Beyan Edilmemesi
Beyanname Verildi, 370/A Şartları Sağlandı Kararıyla İş Kapatıldı	01/2020-12/2020	12.600	Elde Edilen Konut Kira Gelirinin Beyan Edilmemesi
Beyanname Verilmedi Kararıyla İş Kapatıldı	01/2020-12/2020	9150	Elde Edilen Konut Kira Gelirinin Beyan Edilmemesi
Mükellef İzahı Yeterli Bulunarak İş Kapatıldı	01/2020-12/2020	7.650	Elde Edilen Konut Kira Gelirinin Beyan Edilmemesi
Beyanname Verilmedi Kararıyla İş Kapatıldı	01/2020-12/2020	10.850	Elde Edilen Konut Kira Gelirinin Beyan Edilmemesi
Beyanname Verildi, 370/A Şartları Sağlandı Kararıyla İş Kapatıldı	01/2020-12/2020	6.750	Elde Edilen Konut Kira Gelirinin Beyan Edilmemesi
Beyanname Verildi, 370/A Şartları Sağlandı Kararıyla İş Kapatıldı	01/2020-12/2020	20.200	Elde Edilen Konut Kira Gelirinin Beyan Edilmemesi
Mükellef İzahı Yeterli Bulunarak İş Kapatıldı	01/2020-12/2020	11.400	Elde Edilen Konut Kira Gelirinin Beyan Edilmemesi
Beyanname Verilmedi Kararıyla İş Kapatıldı	01/2020-12/2020	18.700	Elde Edilen Konut Kira Gelirinin Beyan Edilmemesi
Mükellef İzahı Yeterli Bulunarak İş Kapatıldı	01/2020-12/2020	9.760	Elde Edilen Konut Kira Gelirinin Beyan Edilmemesi
Mükellef İzahı Yeterli Bulunarak İş Kapatıldı	01/2020-12/2020	12.000	Elde Edilen Konut Kira Gelirinin Beyan Edilmemesi
Beyanname Verildi, 370/A Şartları Sağlanmadı Kararıyla İş Kapatıldı	01/2021-12/2021	54.900	Beyana Tabi Tevkifatlı İşyeri Kira Gelirinin Beyan Edilmemesi veya Eksik/Hatalı Beyan Edilmesi
Beyanname Verildi, 370/A Şartları Sağlanmadı Kararıyla İş Kapatıldı	01/2021-12/2021	61.070	Beyana Tabi Tevkifatlı İşyeri Kira Gelirinin Beyan Edilmemesi veya Eksik/Hatalı Beyan Edilmesi
Beyanname Verilmedi Kararıyla İş Kapatıldı	01/2021-12/2021	316.600	Beyana Tabi Tevkifatlı İşyeri Kira Gelirinin Beyan Edilmemesi veya Eksik/Hatalı Beyan Edilmesi
Beyanname Verilmedi Kararıyla İş Kapatıldı	01/2021-12/2021	63.500	Beyana Tabi Tevkifatlı İşyeri Kira Gelirinin Beyan Edilmemesi veya Eksik/Hatalı Beyan Edilmesi
Beyanname Verilmedi Kararıyla İş Kapatıldı	01/2021-12/2021	450.000	Beyana Tabi Tevkifatlı İşyeri Kira Gelirinin Beyan Edilmemesi veya Eksik/Hatalı Beyan Edilmesi
Beyanname Verilmedi Kararıyla İş Kapatıldı	01/2021-12/2021	333.000	Beyana Tabi Tevkifatlı İşyeri Kira Gelirinin Beyan Edilmemesi veya Eksik/Hatalı Beyan Edilmesi
Beyanname Verilmedi Kararıyla İş Kapatıldı	01/2021-12/2021	460.192	Beyana Tabi Tevkifatlı İşyeri Kira Gelirinin Beyan Edilmemesi veya Eksik/Hatalı Beyan Edilmesi
Beyanname Verilmedi Kararıyla İş Kapatıldı	01/2021-12/2021	185.600	Beyana Tabi Tevkifatlı İşyeri Kira Gelirinin Beyan Edilmemesi veya Eksik/Hatalı Beyan Edilmesi
Beyanname Verilmedi Kararıyla İş Kapatıldı	01/2021-12/2021	170.000	Beyana Tabi Tevkifatlı İşyeri Kira Gelirinin Beyan Edilmemesi veya Eksik/Hatalı Beyan Edilmesi
Beyanname Verilmedi Kararıyla İş Kapatıldı	01/2021-12/2021	286.510	Beyana Tabi Tevkifatlı İşyeri Kira Gelirinin Beyan Edilmemesi veya Eksik/Hatalı Beyan Edilmesi
Beyanname Verilmedi Kararıyla İş Kapatıldı	01/2021-12/2021	111.250	Beyana Tabi Tevkifatlı İşyeri Kira Gelirinin Beyan Edilmemesi veya Eksik/Hatalı Beyan Edilmesi
Beyanname Verilmedi Kararıyla İş Kapatıldı	01/2021-12/2021	404.300	Beyana Tabi Tevkifatlı İşyeri Kira Gelirinin Beyan Edilmemesi veya Eksik/Hatalı Beyan Edilmesi
Beyanname Verilmedi Kararıyla İş Kapatıldı	01/2021-12/2021	900.000	Beyana Tabi Tevkifatlı İşyeri Kira Gelirinin Beyan Edilmemesi veya Eksik/Hatalı Beyan Edilmesi
Beyanname Verilmedi Kararıyla İş Kapatıldı	01/2021-12/2021	75.000	Beyana Tabi Tevkifatlı İşyeri Kira Gelirinin Beyan Edilmemesi veya Eksik/Hatalı Beyan Edilmesi
Beyanname Verilmedi Kararıyla İş Kapatıldı	01/2021-12/2021	110.000	Beyana Tabi Tevkifatlı İşyeri Kira Gelirinin Beyan Edilmemesi veya Eksik/Hatalı Beyan Edilmesi
Beyanname Verildi, 370/A Şartları Sağlandı Kararıyla İş Kapatıldı	01/2021-12/2021	129.998	Beyana Tabi Tevkifatlı İşyeri Kira Gelirinin Beyan Edilmemesi veya Eksik/Hatalı Beyan Edilmesi
Mükellef İzahı Yeterli Bulunarak İş Kapatıldı	01/2021-12/2021	400.000	Beyana Tabi Tevkifatlı İşyeri Kira Gelirinin Beyan Edilmemesi veya Eksik/Hatalı Beyan Edilmesi
Mükellef İzahı Yeterli Bulunarak İş Kapatıldı	01/2021-12/2021	53.850	Beyana Tabi Tevkifatlı İşyeri Kira Gelirinin Beyan Edilmemesi veya Eksik/Hatalı Beyan Edilmesi

Beyanname Verildi, 370/A Şartları Sağlandı Kararıyla İş Kapatıldı	01/2021-12/2021	9.000	Elde Edilen Konut Kira Gelirinin Beyan Edilmemesi
Beyanname Verildi, 370/A Şartları Sağlandı Kararıyla İş Kapatıldı	01/2021-12/2021	9.600	Elde Edilen Konut Kira Gelirinin Beyan Edilmemesi
Beyanname Verildi, 370/A Şartları Sağlandı Kararıyla İş Kapatıldı	01/2021-12/2021	9.900	Elde Edilen Konut Kira Gelirinin Beyan Edilmemesi
Beyanname Verildi, 370/A Şartları Sağlandı Kararıyla İş Kapatıldı	01/2021-12/2021	12.000	Elde Edilen Konut Kira Gelirinin Beyan Edilmemesi
Beyanname Verildi, 370/A Şartları Sağlandı Kararıyla İş Kapatıldı	01/2021-12/2021	8.700	Elde Edilen Konut Kira Gelirinin Beyan Edilmemesi
Beyanname Verildi, 370/A Şartları Sağlandı Kararıyla İş Kapatıldı	01/2021-12/2021	7.500	Elde Edilen Konut Kira Gelirinin Beyan Edilmemesi
Beyanname Verildi, 370/A Şartları Sağlandı Kararıyla İş Kapatıldı	01/2021-12/2021	7.500	Elde Edilen Konut Kira Gelirinin Beyan Edilmemesi
Beyanname Verilmedi Kararıyla İş Kapatıldı	01/2021-12/2021	7.190	Elde Edilen Konut Kira Gelirinin Beyan Edilmemesi
Beyanname Verildi, 370/A Şartları Sağlandı Kararıyla İş Kapatıldı	01/2021-12/2021	8.400	Elde Edilen Konut Kira Gelirinin Beyan Edilmemesi
Beyanname Verilmedi Kararıyla İş Kapatıldı	01/2021-12/2021	9.000	Elde Edilen Konut Kira Gelirinin Beyan Edilmemesi
Beyanname Verilmedi Kararıyla İş Kapatıldı	01/2021-12/2021	10.800	Elde Edilen Konut Kira Gelirinin Beyan Edilmemesi
Beyanname Verilmedi Kararıyla İş Kapatıldı	01/2021-12/2021	9.600	Elde Edilen Konut Kira Gelirinin Beyan Edilmemesi
Beyanname Verilmedi Kararıyla İş Kapatıldı	01/2021-12/2021	7.200	Elde Edilen Konut Kira Gelirinin Beyan Edilmemesi
Beyanname Verilmedi Kararıyla İş Kapatıldı	01/2021-12/2021	98.003,6	GMSİ (Kira Geliri Yönünden Vergisel Yükümlülüklerin Kısmen veya Tamamen Yerine Getirilmediğine Dair Emareler Bulunmaktadır.)
Mükellef İzahı Yeterli Bulunarak İş Kapatıldı	01/2021-12/2021	57.630	GMSİ (Kira Geliri Yönünden Vergisel Yükümlülüklerin Kısmen veya Tamamen Yerine Getirilmediğine Dair Emareler Bulunmaktadır.)
Mükellef İzahı Yeterli Bulunarak İş Kapatıldı	01/2021-12/2021	50.000	GMSİ (Kira Geliri Yönünden Vergisel Yükümlülüklerin Kısmen veya Tamamen Yerine Getirilmediğine Dair Emareler Bulunmaktadır.)
Beyanname Verilmedi Kararıyla İş Kapatıldı	01/2021-12/2021	86.797	GMSİ (Kira Geliri Yönünden Vergisel Yükümlülüklerin Kısmen veya Tamamen Yerine Getirilmediğine Dair Emareler Bulunmaktadır.)
Beyanname Verilmedi Kararıyla İş Kapatıldı	01/2021-12/2021	341.784	GMSİ (Kira Geliri Yönünden Vergisel Yükümlülüklerin Kısmen veya Tamamen Yerine Getirilmediğine Dair Emareler Bulunmaktadır.)
Beyanname Verilmedi Kararıyla İş Kapatıldı	01/2021-12/2021	207.731,8	GMSİ (Kira Geliri Yönünden Vergisel Yükümlülüklerin Kısmen veya Tamamen Yerine Getirilmediğine Dair Emareler Bulunmaktadır.)
Beyanname Verilmedi Kararıyla İş Kapatıldı	01/2021-12/2021	190.340	GMSİ (Kira Geliri Yönünden Vergisel Yükümlülüklerin Kısmen veya Tamamen Yerine Getirilmediğine Dair Emareler Bulunmaktadır.)
Beyanname Verilmedi Kararıyla İş Kapatıldı	01/2021-12/2021	65.768	GMSİ (Kira Geliri Yönünden Vergisel Yükümlülüklerin Kısmen veya Tamamen Yerine Getirilmediğine Dair Emareler Bulunmaktadır.)
Beyanname Verilmedi Kararıyla İş Kapatıldı	01/2021-12/2021	368.200	GMSİ (Kira Geliri Yönünden Vergisel Yükümlülüklerin Kısmen veya Tamamen Yerine Getirilmediğine Dair Emareler Bulunmaktadır.)
Beyanname Verildi, 370/A Şartları Sağlandı Kararıyla İş Kapatıldı	01/2021-12/2021	64.002,2	GMSİ (Kira Geliri Yönünden Vergisel Yükümlülüklerin Kısmen veya Tamamen Yerine Getirilmediğine Dair Emareler Bulunmaktadır.)
Mükellef İzahı Yeterli Bulunarak İş Kapatıldı	01/2021-12/2021	111.640	GMSİ (Kira Geliri Yönünden Vergisel Yükümlülüklerin Kısmen veya Tamamen Yerine Getirilmediğine Dair Emareler Bulunmaktadır.)
İlgili Döneme İlişkin Mükellefin Matrah Artırımı Olduğu Gerekçesiyle İş Kapatıldı	01/2021-12/2021	757.332	GMSİ (Kira Geliri Yönünden Vergisel Yükümlülüklerin Kısmen veya Tamamen Yerine Getirilmediğine Dair Emareler Bulunmaktadır.)

Beyanname Verilmedi Kararıyla İş Kapatıldı	01/2021-12/2021	65.015,04	GMSİ Açısından Yükümlüklerini Kısmen/Tamamen Yerine Getirmemiş Olabileceği Değerlendirilmiştir.
Beyanname Verilmedi Kararıyla İş Kapatıldı	01/2021-12/2021	70.000	GMSİ-6 (Kira Geliri Yönünden Vergisel Yükümlülüklerin Kısmen veya Tamamen Yerine Getirilmediğine Dair Emareler Bulunmaktadır.)
Mükellef İzahı Yeterli Bulunarak İş Kapatıldı	01/2021-12/2021	75.000	GMSİ-Kira Geliri Yönünden Vergisel Yükümlülüklerin Kısmen veya Tamamen Yerine Getirilmediğine Dair Emareler Bulunmaktadır.
Beyanname Verilmedi Kararıyla İş Kapatıldı	01/2021-12/2021	60.567,8	GMSİ-Kira Geliri Yönünden Vergisel Yükümlülüklerin Kısmen veya Tamamen Yerine Getirilmediğine Dair Emareler Bulunmaktadır.
Üye-1 İzahı Yeterli Buldu	01/2022-12/2022	53.800	2022 Yılında GMSİ Geliri Elde Ettiği Tespit Edilmiş Olup, Vergisel Yükümlülüklerini Kısmen veya Tamamen Yerine Getirmediğine Dair Emareler Bulunmaktadır.
Üye-1 İzahı Kısmen Yeterli Buldu	01/2022-12/2022	340.050	2022 Yılında GMSİ Geliri Elde Ettiği Tespit Edilmiş Olup, Vergisel Yükümlülüklerini Kısmen veya Tamamen Yerine Getirmediğine Dair Emareler Bulunmaktadır.
İzah Değerlendirme Yazısı Tebliğ Edildi (süreç tamamlanmamış devam ediyor)	01/2022-12/2022	50.003,26	2022 Yılında GMSİ Geliri Elde Ettiği Tespit Edilmiş Olup, Vergisel Yükümlülüklerini Kısmen veya Tamamen Yerine Getirmediğine Dair Emareler Bulunmaktadır.
İzah Verme Süresi Tamamlandı- (süreç tamamlanmamış devam ediyor)	01/2022-12/2022	57.000	2022 Yılında GMSİ Geliri Elde Ettiği Tespit Edilmiş Olup, Vergisel Yükümlülüklerini Kısmen veya Tamamen Yerine Getirmediğine Dair Emareler Bulunmaktadır.
Mükellef İzahı Yeterli Bulunarak İş Kapatıldı	01/2022-12/2022	124.400	2022 Yılında GMSİ Geliri Elde Ettiği Tespit Edilmiş Olup, Vergisel Yükümlülüklerini Kısmen veya Tamamen Yerine Getirmediğine Dair Emareler Bulunmaktadır.
Üye-1: Beyanname Verilmedi (süreç tamamlanmamış devam ediyor)	01/2022-12/2022	63.700	2022 Yılında GMSİ Geliri Elde Ettiği Tespit Edilmiş Olup, Vergisel Yükümlülüklerini Kısmen veya Tamamen Yerine Getirmediğine Dair Emareler Bulunmaktadır.
Beyanname Verilmedi Kararıyla İş Kapatıldı	01/2022-12/2022	100.000	2022 Yılında GMSİ Geliri Elde Ettiği Tespit Edilmiş Olup, Vergisel Yükümlülüklerini Kısmen veya Tamamen Yerine Getirmediğine Dair Emareler Bulunmaktadır.
Kanuni Süresinden Sonra Beyanname Verildi Kararıyla İş Kapatıldı	01/2022-12/2022	89.013,04	2022 Yılında GMSİ Geliri Elde Ettiği Tespit Edilmiş Olup, Vergisel Yükümlülüklerini Kısmen veya Tamamen Yerine Getirmediğine Dair Emareler Bulunmaktadır.
Beyanname Verilmedi Kararıyla İş Kapatıldı	01/2022-12/2022	406.025,81	2022 Yılında GMSİ Geliri Elde Ettiği Tespit Edilmiş Olup, Vergisel Yükümlülüklerini Kısmen veya Tamamen Yerine Getirmediğine Dair Emareler Bulunmaktadır.
Beyanname Verildi, 370/A Şartları Sağlandı Kararıyla İş Kapatıldı	01/2022-12/2022	12.000	Elde Edilen Konut Kira Gelirinin Beyan Edilmemesi
Beyanname Verilmedi Kararıyla İş Kapatıldı	01/2022-12/2022	18.000	Elde Edilen Konut Kira Gelirinin Beyan Edilmemesi
Beyanname Verildi, 370/A Şartları Sağlandı Kararıyla İş Kapatıldı	01/2022-12/2022	42.735	Elde Edilen Konut Kira Gelirinin Beyan Edilmemesi
Beyanname Verildi, 370/A Şartları Sağlandı Kararıyla İş Kapatıldı	01/2022-12/2022	10.400	Elde Edilen Konut Kira Gelirinin Beyan Edilmemesi
Beyanname Verildi, 370/A Şartları Sağlandı Kararıyla İş Kapatıldı	01/2022-12/2022	9.600	Elde Edilen Konut Kira Gelirinin Beyan Edilmemesi
Beyanname Verilmedi Kararıyla İş Kapatıldı	01/2022-12/2022	16.250	Elde Edilen Konut Kira Gelirinin Beyan Edilmemesi
Beyanname Verildi, 370/A Şartları Sağlandı Kararıyla İş Kapatıldı	01/2022-12/2022	28.900	Elde Edilen Konut Kira Gelirinin Beyan Edilmemesi
Beyanname Verilmedi Kararıyla İş Kapatıldı	01/2022-12/2022	14.000	Elde Edilen Konut Kira Gelirinin Beyan Edilmemesi

Beyanname Verilmedi Kararıyla İş Kapatıldı	01/2022-12/2022	18.300	Elde Edilen Konut Kira Gelirinin Beyan Edilmemesi
Beyanname Verildi, 370/A Şartları Sağlandı Kararıyla İş Kapatıldı	01/2022-12/2022	69.000	Elde Edilen Konut Kira Gelirinin Beyan Edilmemesi
Mükellef İzahı Yeterli Bulunarak İş Kapatıldı	01/2022-12/2022	22.000	Elde Edilen Konut Kira Gelirinin Beyan Edilmemesi
Beyanname Verildi, 370/A Şartları Sağlandı Kararıyla İş Kapatıldı	01/2022-12/2022	13.600	Elde Edilen Konut Kira Gelirinin Beyan Edilmemesi
Beyanname Verildi, 370/A Şartları Sağlandı Kararıyla İş Kapatıldı	01/2022-12/2022	22.800	Elde Edilen Konut Kira Gelirinin Beyan Edilmemesi
Beyanname Verildi, 370/A Şartları Sağlandı Kararıyla İş Kapatıldı	01/2022-12/2022	49.500	Elde Edilen Konut Kira Gelirinin Beyan Edilmemesi
Beyanname Verildi, 370/A Şartları Sağlandı Kararıyla İş Kapatıldı	01/2022-12/2022	19.800	Elde Edilen Konut Kira Gelirinin Beyan Edilmemesi
İlgili Döneme İlişkin Mükellefin Matrah Artırımı Olduğu Gerekçesiyle İş Kapatıldı	01/2022-12/2022	11.100	Elde Edilen Konut Kira Gelirinin Beyan Edilmemesi
Beyanname Verildi, 370/A Şartları Sağlandı Kararıyla İş Kapatıldı	01/2022-12/2022	21.600	Elde Edilen Konut Kira Gelirinin Beyan Edilmemesi
Beyanname Verildi, 370/A Şartları Sağlandı Kararıyla İş Kapatıldı	01/2022-12/2022	28.500	Elde Edilen Konut Kira Gelirinin Beyan Edilmemesi
Beyanname Verildi, 370/A Şartları Sağlandı Kararıyla İş Kapatıldı	01/2022-12/2022	11.200	Elde Edilen Konut Kira Gelirinin Beyan Edilmemesi
Mükellef İzahı Yeterli Bulunarak İş Kapatıldı	01/2022-12/2022	15.000	Elde Edilen Konut Kira Gelirinin Beyan Edilmemesi
Mükellef İzahı Yeterli Bulunarak İş Kapatıldı	01/2022-12/2022	22.000	Elde Edilen Konut Kira Gelirinin Beyan Edilmemesi
Mükellef İzahı Yeterli Bulunarak İş Kapatıldı	01/2022-12/2022	13.200	Elde Edilen Konut Kira Gelirinin Beyan Edilmemesi
Beyanname Verildi, 370/A Şartları Sağlandı Kararıyla İş Kapatıldı	01/2022-12/2022	11.150	Elde Edilen Konut Kira Gelirinin Beyan Edilmemesi
Beyanname Verilmedi Kararıyla İş Kapatıldı	01/2022-12/2022	19.600	Elde Edilen Konut Kira Gelirinin Beyan Edilmemesi
Mükellef İzahı Yeterli Bulunarak İş Kapatıldı	01/2022-12/2022	23.600	Elde Edilen Konut Kira Gelirinin Beyan Edilmemesi
Beyanname Verilmedi Kararıyla İş Kapatıldı	01/2022-12/2022	50.000	GMSİ Geliri Elde Ettiği Tespit Edilmiş Olup, Vergisel Yükümlülüklerini Kısmen veya Tamamen Yerine Getirmedigine Dair Emareler Bulunmaktadır.
TOPLAM		10.939.580,9	

Tablo 4’de görüldüğü üzere, Niğde İlinde Şubat 2025 tarihine kadar, 2020, 2021 ve 2022 faaliyet dönemlerine ilişkin “Gayrimenkul Sermaye İradı Beyan Etmeme veya Eksik Beyan Etme” nedenlerinden dolayı izaha davet edilen toplam mükellef sayısı 140 olup, toplam matrah farkı ise 10.939.580,9 TL’dir. Toplam üç mükellef ile ilgili izaha davet süreci henüz tamamlanmamıştır. 59 mükellefin izahı ise yetkili komisyonca kabul görmemiş, ret edilmiştir. İzahı kabul edilmeyen toplam matrah farkı tutarı da 5.445.592,45 TL olup, toplam matrah farkının %49,7’sine denk gelmektedir.

Tablo 5. Kurumlar Vergisi veya Gelir Vergisinde Eksik Beyanda Bulunması Nedeniyle İzaha Davet Edilen Mükellefler (20.madde konusu kapsamında)

DURUM	DÖNEM	MATRAH FARKI-TL	AÇIKLAMA
Beyanname Verilmedi Kararıyla İş Kapatıldı	01/2021-12/2021	1.018.349,45	Veri tabanında yapılan incelemelerde 8 ve üzeri araç alım ve satımı yaptığınız tespit edilmiştir. Söz konusu araç alım satım işlemlerinizi 213 sayılı Vergi Usul Kanunu 3’üncü maddesi ve 370 inci maddesi gereğince izah etmeniz gerekmektedir.
Mükellef İzahı Yeterli Bulunarak İş Kapatıldı	01/2019-12/2019	15.873	Veri tabanında yapılan incelemelerde 8 ve üzeri araç alım ve satımı yaptığınız tespit edilmiştir. Söz konusu araç alım satım işlemlerinizi 213 sayılı Vergi Usul Kanunu 3’üncü maddesi ve 370 inci maddesi gereğince izah etmeniz gerekmektedir.

Mükellef İzahı Yeterli Bulunarak İş Kapatıldı	01/2020-12/2020	22.402	Veri tabanında yapılan incelemelerde 8 ve üzeri araç alım ve satımı yaptığınız tespit edilmiştir. Söz konusu araç alım satım işlemlerinizi 213 sayılı Vergi Usul Kanunu 3'üncü maddesi ve 370 inci maddesi gereğince izah etmeniz gerekmektedir.
Beyanname Verilmedi Kararıyla İş Kapatıldı	01/2018-12/2018	23.202	Sosyal Medya Üzerinden Gelir Elde Ettiği ve Yıllık Gelir Beyannamelerinde Vergi Matrahını Beyan Etmediği/Eksik Beyan Ettiği Yönünde Emareler Bulunmaktadır.
Beyanname Verildi, 370/A Şartları Sağlandı Kararıyla İş Kapatıldı	01/2018-12/2018	26.300	Veri tabanında yapılan incelemelerde 8 ve üzeri araç alım ve satımı yaptığınız tespit edilmiştir. Söz konusu araç alım satım işlemlerinizi 213 sayılı Vergi Usul Kanunu 3'üncü maddesi ve 370 inci maddesi gereğince izah etmeniz gerekmektedir.
Beyanname Verilmedi Kararıyla İş Kapatıldı	01/2018-12/2018	33.400	Veri tabanında yapılan incelemelerde 8 ve üzeri araç alım ve satımı yaptığınız tespit edilmiştir. Söz konusu araç alım satım işlemlerinizi 213 sayılı Vergi Usul Kanunu 3'üncü maddesi ve 370 inci maddesi gereğince izah etmeniz gerekmektedir.
Üye-1: Beyanname Verildi, 370/A Şartları Sağlandı	01/2022-12/2022	54.182,72	E-Ticaret Faaliyetleri Dolayısıyla Gelir Elde Ettiği Ancak Vergisel Yükümlülüklerini Yerine Getirmediğine veya Eksik Yerine Getirdiğine Dair Emareler Bulunmaktadır.
Üye-1: Beyanname Verildi, 370/A Şartları Sağlandı	01/2022-12/2022	55.658,65	E-Ticaret Faaliyetleri Dolayısıyla Gelir Elde Ettiği Ancak Vergisel Yükümlülüklerini Yerine Getirmediğine veya Eksik Yerine Getirdiğine Dair Emareler Bulunmaktadır.
Kanuni Süresinden Sonra Beyanname Verildi Kararıyla İş Kapatıldı	01/2021-12/2021	56.761,11	E-Ticaret Faaliyetleri Dolayısıyla Gelir Elde Ettiği Ancak Vergisel Yükümlülüklerini Yerine Getirmediğine veya Eksik Yerine Getirdiğine Dair Emareler Bulunmaktadır.
Beyanname Verildi, 370/A Şartları Sağlandı Kararıyla İş Kapatıldı	01/2019-12/2019	63.735	E-Ticaret Faaliyetleri Dolayısıyla Gelir Elde Ettiği Ancak Vergisel Yükümlülüklerini Yerine Getirmediğine veya Eksik Yerine Getirdiğine Dair Emareler Bulunmaktadır.
Beyanname Verildi, 370/A Şartları Sağlandı Kararıyla İş Kapatıldı	01/2020-12/2020	65.679,14	E-Ticaret Faaliyetleri Dolayısıyla Gelir Elde Ettiği Ancak Vergisel Yükümlülüklerini Yerine Getirmediğine veya Eksik Yerine Getirdiğine Dair Emareler Bulunmaktadır.
Beyanname Verilmedi Kararıyla İş Kapatıldı	01/2020-12/2020	70.572,73	E-Ticaret Faaliyetleri Dolayısıyla Gelir Elde Ettiği Ancak Vergisel Yükümlülüklerini Yerine Getirmediğine veya Eksik Yerine Getirdiğine Dair Emareler Bulunmaktadır.
Beyanname Verilmedi Kararıyla İş Kapatıldı	01/2022-12/2022	77.257,7	E-Ticaret Faaliyetleri Dolayısıyla Gelir Elde Ettiği Ancak Vergisel Yükümlülüklerini Yerine Getirmediğine veya Eksik Yerine Getirdiğine Dair Emareler Bulunmaktadır.
Kanuni Süresinden Sonra Beyanname Verildi Kararıyla İş Kapatıldı	01/2022-12/2022	77.746,9	Sosyal Medya Üzerinden Gelir Elde Ettiği ve Yıllık Gelir Beyannamelerinde Vergi Matrahını Beyan Etmediği/Eksik Beyan Ettiği Yönünde Emareler Bulunmaktadır.
Beyanname Verildi, 370/A Şartları Sağlandı Kararıyla İş Kapatıldı	01/2020-12/2020	80.736,84	Sosyal Medya Üzerinden Gelir Elde Ettiği ve Yıllık Gelir Beyannamelerinde Vergi Matrahını Beyan Etmediği/Eksik Beyan Ettiği Yönünde Emareler Bulunmaktadır.
Beyanname Verildi, 370/A Şartları Sağlandı Kararıyla İş Kapatıldı	01/2019-12/2019	90.209,58	Sosyal Medya Üzerinden Gelir Elde Ettiği ve Yıllık Gelir Beyannamelerinde Vergi Matrahını Beyan Etmediği/Eksik Beyan Ettiği Yönünde Emareler Bulunmaktadır.
Mükellef İzahı Yeterli Bulunarak İş Kapatıldı	01/2022-12/2022	95.120,12	Veri tabanında yapılan incelemelerde 8 ve üzeri araç alım ve satımı yaptığınız tespit edilmiştir. Söz konusu araç alım satım işlemlerinizi 213 sayılı Vergi Usul Kanunu 3'üncü maddesi ve 370 inci maddesi gereğince izah etmeniz gerekmektedir.
Beyanname Verildi, 370/A Şartları Sağlandı Kararıyla İş Kapatıldı	01/2022-12/2022	95.564,54	2021 yılında aracı hizmet sağlayıcılar üzerinden satış yaparak gelir elde edildiği tespit edilmiştir.
Mükellef İzahı Yeterli Bulunarak İş Kapatıldı	01/2022-12/2022	97.151,34	2021 yılında Aracı Hizmet Sağlayıcıları aracılığıyla satış yaparak gelir elde ettiği tespit edilmiş olup, ilgili vergi matrahının beyan edilmediğine/eksik beyan edildiğine dair emareler bulunmaktadır.

Beyanname Verildi, 370/A Şartları Sağlandı Kararıyla İş Kapatıldı	01/2021-12/2021	104.336,74	2021 yılında Aracı Hizmet Sağlayıcıları aracılığıyla satış yaparak gelir elde ettiği tespit edilmiş olup, ilgili vergi matrahının beyan edilmediğine/eksik beyan edildiğine dair emareler bulunmaktadır.
Beyanname Verildi, 370/A Şartları Sağlandı Kararıyla İş Kapatıldı	01/2022-12/2022	105.411,37	2021 yılında Aracı Hizmet Sağlayıcıları aracılığıyla satış yaparak gelir elde ettiği tespit edilmiş olup, ilgili vergi matrahının beyan edilmediğine/eksik beyan edildiğine dair emareler bulunmaktadır.
Üye-1: Beyanname Verildi, 370/A Şartları Sağlandı	01/2022-12/2022	105.889,04	2021 yılında Aracı Hizmet Sağlayıcıları aracılığıyla satış yaparak gelir elde ettiği tespit edilmiş olup, ilgili vergi matrahının beyan edilmediğine/eksik beyan edildiğine dair emareler bulunmaktadır.
Beyanname Verilmedi Kararıyla İş Kapatıldı	01/2022-12/2022	107.968,9	2021 yılında Aracı Hizmet Sağlayıcıları aracılığıyla satış yaparak gelir elde ettiği tespit edilmiş olup, ilgili vergi matrahının beyan edilmediğine/eksik beyan edildiğine dair emareler bulunmaktadır.
Beyanname Verilmedi Kararıyla İş Kapatıldı	01/2022-12/2022	110.080,76	2021 yılında Aracı Hizmet Sağlayıcıları aracılığıyla satış yaparak gelir elde ettiği tespit edilmiş olup, ilgili vergi matrahının beyan edilmediğine/eksik beyan edildiğine dair emareler bulunmaktadır.
Beyanname Verildi, 370/A Şartları Sağlandı Kararıyla İş Kapatıldı	01/2022-12/2022	110.614,95	2021 yılında Aracı Hizmet Sağlayıcıları aracılığıyla satış yaparak gelir elde ettiği tespit edilmiş olup, ilgili vergi matrahının beyan edilmediğine/eksik beyan edildiğine dair emareler bulunmaktadır.
İzah Geri Sevk Edildi	01/2022-12/2022	112.903,29	2021 yılında Aracı Hizmet Sağlayıcıları aracılığıyla satış yaparak gelir elde ettiği tespit edilmiş olup, ilgili vergi matrahının beyan edilmediğine/eksik beyan edildiğine dair emareler bulunmaktadır.
Beyanname Verilmedi Kararıyla İş Kapatıldı	01/2020-12/2020	117.974,78	2021 yılında Aracı Hizmet Sağlayıcıları aracılığıyla satış yaparak gelir elde ettiği tespit edilmiş olup, ilgili vergi matrahının beyan edilmediğine/eksik beyan edildiğine dair emareler bulunmaktadır.
Üye-1: Beyanname Verildi, 370/A Şartları Sağlandı	01/2022-12/2022	118.722,98	2021 Yılında Diyetisyenler Tarafından Sağlanan Hizmetler Kapsamında Elde Ettiği Ve Yıllık Gelir Vergisi/Kurumlar Vergisi Beyannamelerinde Vergi Matrahını Beyan Etmediği/Eksik Beyan Ettiği Yönünde Emareler Bulunmaktadır.
Beyanname Verilmedi Kararıyla İş Kapatıldı	01/2020-12/2020	124.319,16	E-Ticaret Faaliyetleri Dolayısıyla Gelir Elde Ettiği Ancak Vergisel Yükümlülüklerini Yerine Getirmediğine veya Eksik Yerine Getirdiğine Dair Emareler Bulunmaktadır.
Mükellef İzahı Yeterli Bulunarak İş Kapatıldı	01/2021-12/2021	127.008,42	KDV ve Gelir Vergisi Beyannamelerinin kontrolü sonucunda KDV beyanlarında yer alan toplam teslim ve hizmet tutarlarının tamamını gelir vergisi beyanlarında dikkate almayarak gelir vergisi açısından vergi kaybına yol açıldığına dair emareler bulunmaktadır.
Üye-1 İzahı Yeterli Bulmadı	01/2022-12/2022	130.477,57	KDV ve Gelir Vergisi Beyannamelerinin kontrolü sonucunda KDV beyanlarında yer alan toplam teslim ve hizmet tutarlarının tamamını gelir vergisi beyanlarında dikkate almayarak gelir vergisi açısından vergi kaybına yol açıldığına dair emareler bulunmaktadır.
Beyanname Verilmedi Kararıyla İş Kapatıldı	01/2020-12/2020	131.075,92	KDV ve Kurumlar Vergisi Beyannamelerinin kontrolü sonucunda KDV beyanlarında yer alan toplam teslim ve hizmet tutarlarının tamamını gelir ve kurumlar vergisi beyanlarında dikkate almayarak gelir ve kurumlar vergisi açısından vergi kaybına yol açıldığına dair emareler bulunmaktadır.
Beyanname Verilmedi Kararıyla İş Kapatıldı	01/2020-12/2020	145.256,92	KDV ve Kurumlar Vergisi Beyannamelerinin kontrolü sonucunda KDV beyanlarında yer alan toplam teslim ve hizmet tutarlarının tamamını gelir ve kurumlar vergisi beyanlarında dikkate almayarak gelir ve kurumlar vergisi açısından vergi kaybına yol açıldığına dair emareler bulunmaktadır.
Üye-1 İzahı Yeterli Bulmadı	01/2021-12/2021	151.317,16	KDV ve Kurumlar Vergisi Beyannamelerinin kontrolü sonucunda KDV beyanlarında yer alan toplam teslim ve hizmet tutarlarının tamamını gelir ve kurumlar vergisi beyanlarında dikkate almayarak gelir ve kurumlar vergisi açısından vergi kaybına yol açıldığına dair emareler bulunmaktadır.
Üye-1: Beyanname Verildi, 370/A Şartları Sağlanmadı	01/2020-12/2020	178.798,03	KDV ve Kurumlar Vergisi Beyannamelerinin kontrolü sonucunda KDV beyanlarında yer alan toplam teslim ve hizmet tutarlarının tamamını gelir ve kurumlar vergisi beyanlarında dikkate almayarak gelir ve kurumlar vergisi açısından vergi kaybına yol açıldığına dair emareler bulunmaktadır.

Mükellef İzahı Yeterli Bulunarak İş Kapatıldı	01/2020-12/2020	188.855,81	KDV ve Kurumlar Vergisi Beyannamelerinin kontrolü sonucunda KDV beyanlarında yer alan toplam teslim ve hizmet tutarlarının tamamını gelir ve kurumlar vergisi beyanlarında dikkate almayarak gelir ve kurumlar vergisi açısından vergi kaybına yol açıldığına dair emareler bulunmaktadır.
Kanuni Süresinden Sonra Beyanname Verildi Kararıyla İş Kapatıldı	01/2022-12/2022	198.865,06	KDV ve Kurumlar Vergisi Beyannamelerinin kontrolü sonucunda KDV beyanlarında yer alan toplam teslim ve hizmet tutarlarının tamamını gelir ve kurumlar vergisi beyanlarında dikkate almayarak gelir ve kurumlar vergisi açısından vergi kaybına yol açıldığına dair emareler bulunmaktadır.
İzah Verme Süresi Tamamlandı	01/2022-12/2022	201.542,47	KDV ve Kurumlar Vergisi Beyannamelerinin kontrolü sonucunda KDV beyanlarında yer alan toplam teslim ve hizmet tutarlarının tamamını gelir ve kurumlar vergisi beyanlarında dikkate almayarak gelir ve kurumlar vergisi açısından vergi kaybına yol açıldığına dair emareler bulunmaktadır.
Beyanname Verilmedi Kararıyla İş Kapatıldı	450409,3	202.134,02	KDV ve Kurumlar Vergisi Beyannamelerinin kontrolü sonucunda KDV beyanlarında yer alan toplam teslim ve hizmet tutarlarının tamamını gelir ve kurumlar vergisi beyanlarında dikkate almayarak gelir ve kurumlar vergisi açısından vergi kaybına yol açıldığına dair emareler bulunmaktadır.
Beyanname Verilmedi Kararıyla İş Kapatıldı	01/2022-12/2022	208.191,05	KDV ve Kurumlar Vergisi Beyannamelerinin kontrolü sonucunda KDV beyanlarında yer alan toplam teslim ve hizmet tutarlarının tamamını gelir ve kurumlar vergisi beyanlarında dikkate almayarak gelir ve kurumlar vergisi açısından vergi kaybına yol açıldığına dair emareler bulunmaktadır.
Üye-1 İzahı Ön Tespiti Doğrular Nitelikte Buldu	01/2022-12/2022	225.032,73	Kurumlar Vergisi Beyannamesinde yer alan Dönem Karı ile Ticari Bilanço Karının karşılaştırılması sonucu Ticari Bilanço Karının Dönem Karında yer alan tutardan daha düşük tutarda kar beyan eden mükellefler olduğu yönünde emareler tespit edilmiştir.
Beyanname Verilmedi Kararıyla İş Kapatıldı	01/2022-12/2022	225.082,5	Kurumlar Vergisi Beyannamesinde yer alan Dönem Karı ile Ticari Bilanço Karının karşılaştırılması sonucu Ticari Bilanço Karının Dönem Karında yer alan tutardan daha düşük tutarda kar beyan eden mükellefler olduğu yönünde emareler tespit edilmiştir.
Beyanname Verilmedi Kararıyla İş Kapatıldı	01/2022-12/2022	228.293,09	Sosyal Medya Üzerinden Gelir Elde Ettiği ve Yıllık Gelir Beyannamelerinde Vergi Matrahını Beyan Etmediği/Eksik Beyan Ettiği Yönünde Emareler Bulunmaktadır.
Beyanname Verildi, 370/A Şartları Sağlandı Kararıyla İş Kapatıldı	01/2022-12/2022	233.369,87	Sosyal Medya Üzerinden Gelir Elde Ettiği ve Yıllık Gelir Beyannamelerinde Vergi Matrahını Beyan Etmediği/Eksik Beyan Ettiği Yönünde Emareler Bulunmaktadır.
Beyanname Verilmedi Kararıyla İş Kapatıldı	01/2022-12/2022	234.550,38	2022 yılında Aracı Hizmet Sağlayıcıları aracılığıyla satış yaparak gelir elde ettiği tespit edilmiş olup, ilgili vergi matrahının beyan edilmediğine/eksik beyan edildiğine dair emareler bulunmaktadır.
Beyanname Verilmedi Kararıyla İş Kapatıldı	01/2022-12/2022	240.137,44	2022 yılında Aracı Hizmet Sağlayıcıları aracılığıyla satış yaparak gelir elde ettiği tespit edilmiş olup, ilgili vergi matrahının beyan edilmediğine/eksik beyan edildiğine dair emareler bulunmaktadır.
Üye-1 İzahı Ön Tespiti Doğrular Nitelikte Buldu	01/2022-12/2022	252.676,28	2022 yılında Aracı Hizmet Sağlayıcıları aracılığıyla satış yaparak gelir elde ettiği tespit edilmiş olup, ilgili vergi matrahının beyan edilmediğine/eksik beyan edildiğine dair emareler bulunmaktadır.
Üye-1: Kanuni Süresinden Sonra Beyanname Verildi	01/2022-12/2022	260.833,07	2022 yılında Aracı Hizmet Sağlayıcıları aracılığıyla satış yaparak gelir elde ettiği tespit edilmiş olup, ilgili vergi matrahının beyan edilmediğine/eksik beyan edildiğine dair emareler bulunmaktadır.
Üye-1 İzahı Ön Tespiti Doğrular Nitelikte Buldu	01/2022-12/2022	263.338,76	2022 yılında Aracı Hizmet Sağlayıcıları aracılığıyla satış yaparak gelir elde ettiği tespit edilmiş olup, ilgili vergi matrahının beyan edilmediğine/eksik beyan edildiğine dair emareler bulunmaktadır.
İzah Verme Süresi Tamamlandı	01/2022-12/2022	284.243,65	2022 yılında Aracı Hizmet Sağlayıcıları aracılığıyla satış yaparak gelir elde ettiği tespit edilmiş olup, ilgili vergi matrahının beyan edilmediğine/eksik beyan edildiğine dair emareler bulunmaktadır.
Mükellef İzahı Yeterli Bulunarak İş Kapatıldı	01/2022-12/2022	299.755,43	2022 yılında Aracı Hizmet Sağlayıcıları aracılığıyla satış yaparak gelir elde ettiği tespit edilmiş olup, ilgili vergi matrahının beyan edilmediğine/eksik beyan edildiğine dair emareler bulunmaktadır.

Üye-1 İzahı Ön Tespiti Doğrular Nitelikte Buldu	01/2022-12/2022	310.076,7	2022 yılında Aracı Hizmet Sağlayıcıları aracılığıyla satış yaparak gelir elde ettiği tespit edilmiş olup, ilgili vergi matrahının beyan edilmediğine/eksik beyan edildiğine dair emareler bulunmaktadır.
Üye-1 İzahı Ön Tespiti Doğrular Nitelikte Buldu	01/2022-12/2022	312.200,36	2022 yılında Aracı Hizmet Sağlayıcıları aracılığıyla satış yaparak gelir elde ettiği tespit edilmiş olup, ilgili vergi matrahının beyan edilmediğine/eksik beyan edildiğine dair emareler bulunmaktadır.
Üye-1 İzahı Ön Tespiti Doğrular Nitelikte Buldu	01/2022-12/2022	331.433,53	E-Ticaret Faaliyetleri Dolayısıyla Gelir Elde Ettiği Tespit Edilmiş Olup, Vergisel Yükümlülüklerini Yerine Getirmediğine veya Eksik Yerine Getirdiğine Dair Emareler Bulunmaktadır.
Beyanname Verildi, 370/A Şartları Sağlandı Kararıyla İş Kapatıldı	01/2022-12/2022	354.696,49	E-Ticaret Faaliyetleri Dolayısıyla Gelir Elde Ettiği Tespit Edilmiş Olup, Vergisel Yükümlülüklerini Yerine Getirmediğine veya Eksik Yerine Getirdiğine Dair Emareler Bulunmaktadır.
Üye-1 İzahı Ön Tespiti Doğrular Nitelikte Buldu	01/2022-12/2022	356.178,6	E-Ticaret Faaliyetleri Dolayısıyla Gelir Elde Ettiği Tespit Edilmiş Olup, Vergisel Yükümlülüklerini Yerine Getirmediğine veya Eksik Yerine Getirdiğine Dair Emareler Bulunmaktadır.
Beyanname Verilmedi Kararıyla İş Kapatıldı	01/2022-12/2022	360.450,33	E-Ticaret Faaliyetleri Dolayısıyla Gelir Elde Ettiği Tespit Edilmiş Olup, Vergisel Yükümlülüklerini Yerine Getirmediğine veya Eksik Yerine Getirdiğine Dair Emareler Bulunmaktadır.
Üye-1 İzahı Ön Tespiti Doğrular Nitelikte Buldu	01/2022-12/2022	380.352,34	E-Ticaret Faaliyetleri Dolayısıyla Gelir Elde Ettiği Tespit Edilmiş Olup, Vergisel Yükümlülüklerini Yerine Getirmediğine veya Eksik Yerine Getirdiğine Dair Emareler Bulunmaktadır.
Kanuni Süresinden Sonra Beyanname Verildi Kararıyla İş Kapatıldı	01/2022-12/2022	386.156,86	E-Ticaret Faaliyetleri Dolayısıyla Gelir Elde Ettiği Tespit Edilmiş Olup, Vergisel Yükümlülüklerini Yerine Getirmediğine veya Eksik Yerine Getirdiğine Dair Emareler Bulunmaktadır.
Üye-1 İzahı Yeterli Bulmadı	01/2022-12/2022	390.554,91	E-Ticaret Faaliyetleri Dolayısıyla Gelir Elde Ettiği Tespit Edilmiş Olup, Vergisel Yükümlülüklerini Yerine Getirmediğine veya Eksik Yerine Getirdiğine Dair Emareler Bulunmaktadır.
Üye-1 İzahı Ön Tespiti Doğrular Nitelikte Buldu	01/2022-12/2022	442.561,26	E-Ticaret Faaliyetleri Dolayısıyla Gelir Elde Ettiği Tespit Edilmiş Olup, Vergisel Yükümlülüklerini Yerine Getirmediğine veya Eksik Yerine Getirdiğine Dair Emareler Bulunmaktadır.
Beyanname Verilmedi Kararıyla İş Kapatıldı	01/2021-12/2021	500.647,98	E-Ticaret Faaliyetleri Dolayısıyla Gelir Elde Ettiği Tespit Edilmiş Olup, Vergisel Yükümlülüklerini Yerine Getirmediğine veya Eksik Yerine Getirdiğine Dair Emareler Bulunmaktadır.
İlgili Döneme İlişkin Mükellefin Matrah Artırımı Olduğu Gerekçesiyle İş Kapatıldı	01/2021-12/2021	511.053,8	E-Ticaret Faaliyetleri Dolayısıyla Gelir Elde Ettiği Tespit Edilmiş Olup, Vergisel Yükümlülüklerini Yerine Getirmediğine veya Eksik Yerine Getirdiğine Dair Emareler Bulunmaktadır.
İzah Verme Süresi Tamamlandı	01/2022-12/2022	521.842,6	E-Ticaret Faaliyetleri Dolayısıyla Gelir Elde Ettiği Tespit Edilmiş Olup, Vergisel Yükümlülüklerini Yerine Getirmediğine veya Eksik Yerine Getirdiğine Dair Emareler Bulunmaktadır.
Üye-1 İzahı Yeterli Bulmadı	01/2022-12/2022	535.016,34	E-Ticaret Faaliyetleri Dolayısıyla Gelir Elde Ettiği Tespit Edilmiş Olup, Vergisel Yükümlülüklerini Yerine Getirmediğine veya Eksik Yerine Getirdiğine Dair Emareler Bulunmaktadır.
İlgili Döneme İlişkin Mükellefin Matrah Artırımı Olduğu Gerekçesiyle İş Kapatıldı	01/2021-12/2021	552.409,9	E-Ticaret Faaliyetleri Dolayısıyla Gelir Elde Ettiği Tespit Edilmiş Olup, Vergisel Yükümlülüklerini Yerine Getirmediğine veya Eksik Yerine Getirdiğine Dair Emareler Bulunmaktadır.
Beyanname Verilmedi Kararıyla İş Kapatıldı	01/2022-12/2022	580.618,12	E-Ticaret Faaliyetleri Dolayısıyla Gelir Elde Ettiği Tespit Edilmiş Olup, Vergisel Yükümlülüklerini Yerine Getirmediğine veya Eksik Yerine Getirdiğine Dair Emareler Bulunmaktadır.
Mükellef İzahı Yeterli Bulunarak İş Kapatıldı	01/2021-12/2021	593.243,89	E-Ticaret Faaliyetleri Dolayısıyla Gelir Elde Ettiği Tespit Edilmiş Olup, Vergisel Yükümlülüklerini Yerine Getirmediğine veya Eksik Yerine Getirdiğine Dair Emareler Bulunmaktadır.
İlgili Döneme İlişkin Mükellefin Matrah Artırımı Olduğu Gerekçesiyle İş Kapatıldı	01/2021-12/2021	626.976,22	E-Ticaret Faaliyetleri Dolayısıyla Gelir Elde Ettiği Tespit Edilmiş Olup, Vergisel Yükümlülüklerini Yerine Getirmediğine veya Eksik Yerine Getirdiğine Dair Emareler Bulunmaktadır.

Beyanname Verilmedi Kararıyla İş Kapatıldı	01/2021-12/2021	639.934,21	Kurumlar Vergisi Beyannamesinde yer alan Dönem Karı ile Ticari Bilanço Karının karşılaştırılması sonucu Ticari Bilanço Karının Dönem Karında yer alan tutardan daha düşük tutarda kar beyan eden mükellefler olduğu yönünde emareler tespit edilmiştir.
Beyanname Verildi, 370/A Şartları Sağlandı Kararıyla İş Kapatıldı	01/2021-12/2021	649.592,69	Sosyal Medya Üzerinden Gelir Elde Ettiği ve Yıllık Gelir Beyannamelerinde Vergi Matrahını Beyan Etmediği/Eksik Beyan Ettiği Yönünde Emareler Bulunmaktadır.
Üye-1 İzahı Ön Tespiti Doğrular Nitelikte Buldu	01/2023-12/2023	666.164,61	Sosyal Medya Üzerinden Gelir Elde Ettiği ve Yıllık Gelir Beyannamelerinde Vergi Matrahını Beyan Etmediği/Eksik Beyan Ettiği Yönünde Emareler Bulunmaktadır.
Üye-1 İzahı Ön Tespiti Doğrular Nitelikte Buldu	01/2022-12/2022	671.256,72	Sosyal Medya Üzerinden Gelir Elde Ettiği ve Yıllık Gelir Beyannamelerinde Vergi Matrahını Beyan Etmediği/Eksik Beyan Ettiği Yönünde Emareler Bulunmaktadır.
Mükellef İzahı Yeterli Bulunarak İş Kapatıldı	01/2022-12/2022	689.864,25	Sosyal Medya Üzerinden Gelir Elde Ettiği ve Yıllık Gelir Beyannamelerinde Vergi Matrahını Beyan Etmediği/Eksik Beyan Ettiği Yönünde Emareler Bulunmaktadır.
Beyanname Verilmedi Kararıyla İş Kapatıldı	01/2022-12/2022	727.092,09	Sosyal Medya Üzerinden Gelir Elde Ettiği ve Yıllık Gelir Beyannamelerinde Vergi Matrahını Beyan Etmediği/Eksik Beyan Ettiği Yönünde Emareler Bulunmaktadır.
Beyanname Verilmedi Kararıyla İş Kapatıldı	01/2022-12/2022	798.418,56	Sosyal Medya Üzerinden Gelir Elde Ettiği ve Yıllık Gelir Beyannamelerinde Vergi Matrahını Beyan Etmediği/Eksik Beyan Ettiği Yönünde Emareler Bulunmaktadır.
İlgili Döneme İlişkin Mükellefin Matrah Artırımı Olduğu Gerekçesiyle İş Kapatıldı	01/2022-12/2022	938.794,99	Sosyal Medya Üzerinden Gelir Elde Ettiği ve Yıllık Gelir Beyannamelerinde Vergi Matrahını Beyan Etmediği/Eksik Beyan Ettiği Yönünde Emareler Bulunmaktadır.
Beyanname Verilmedi Kararıyla İş Kapatıldı	01/2021-12/2021	1.014.851,48	Sosyal Medya Üzerinden Gelir Elde Ettiği ve Yıllık Gelir Beyannamelerinde Vergi Matrahını Beyan Etmediği/Eksik Beyan Ettiği Yönünde Emareler Bulunmaktadır.
İlgili Döneme İlişkin Mükellefin Matrah Artırımı Olduğu Gerekçesiyle İş Kapatıldı	01/2022-12/2022	1.229.752,02	Sosyal Medya Üzerinden Gelir Elde Ettiği ve Yıllık Gelir Beyannamelerinde Vergi Matrahını Beyan Etmediği/Eksik Beyan Ettiği Yönünde Emareler Bulunmaktadır.
Beyanname Verilmedi Kararıyla İş Kapatıldı	01/2022-12/2022	1.257.023,21	Sosyal Medya Üzerinden Gelir Elde Ettiği ve Yıllık Gelir Beyannamelerinde Vergi Matrahını Beyan Etmediği/Eksik Beyan Ettiği Yönünde Emareler Bulunmaktadır.
Beyanname Verilmedi Kararıyla İş Kapatıldı	01/2021-12/2021	1.453.223,49	Sosyal Medya Üzerinden Gelir Elde Ettiği ve Yıllık Gelir Beyannamelerinde Vergi Matrahını Beyan Etmediği/Eksik Beyan Ettiği Yönünde Emareler Bulunmaktadır.
Mükellef Hakkında Vergi İncelemesi Bulunduğu Gerekçesiyle İş Kapatıldı	01/2022-12/2022	1.666.643,14	Sosyal Medya Üzerinden Gelir Elde Ettiği ve Yıllık Gelir Beyannamelerinde Vergi Matrahını Beyan Etmediği/Eksik Beyan Ettiği Yönünde Emareler Bulunmaktadır.
Mükellef İzahı Yeterli Bulunarak İş Kapatıldı	01/2022-12/2022	1.805.494,63	Sosyal Medya Üzerinden Gelir Elde Ettiği ve Yıllık Gelir Beyannamelerinde Vergi Matrahını Beyan Etmediği/Eksik Beyan Ettiği Yönünde Emareler Bulunmaktadır.
Beyanname Verilmedi Kararıyla İş Kapatıldı	01/2021-12/2021	69.824.882,33	Sosyal Medya Üzerinden Gelir Elde Ettiği ve Yıllık Gelir Beyannamelerinde Vergi Matrahını Beyan Etmediği/Eksik Beyan Ettiği Yönünde Emareler Bulunmaktadır.
Üye-1: Beyanname Verilmedi	01/2022-12/2022	236.844,07	Sosyal Medya Üzerinden Gelir Elde Ettiği ve Yıllık Gelir Beyannamelerinde Vergi Matrahını Beyan Etmediği/Eksik Beyan Ettiği Yönünde Emareler Bulunmaktadır.
Beyanname Verilmedi Kararıyla İş Kapatıldı	01/2021-12/2021	189.499,93	Sosyal Medya Üzerinden Gelir Elde Ettiği ve Yıllık Gelir Beyannamelerinde Vergi Matrahını Beyan Etmediği/Eksik Beyan Ettiği Yönünde Emareler Bulunmaktadır.
Beyanname Verilmedi Kararıyla İş Kapatıldı	01/2022-12/2022	342.134,43	Sosyal Medya Üzerinden Gelir Elde Ettiği ve Yıllık Gelir Beyannamelerinde Vergi Matrahını Beyan Etmediği/Eksik Beyan Ettiği Yönünde Emareler Bulunmaktadır.

Mükellef İzahı Yeterli Bulunarak İş Kapatıldı	01/2021-12/2021	1.053.928,43	Sosyal Medya Üzerinden Gelir Elde Ettiği ve Yıllık Gelir Beyannamelerinde Vergi Matrahını Beyan Etmediği/Eksik Beyan Ettiği Yönünde Emareler Bulunmaktadır.
Mükellef İzahı Yeterli Bulunarak İş Kapatıldı	01/2021-12/2021	1.192.371,62	Sosyal Medya Üzerinden Gelir Elde Ettiği ve Yıllık Gelir Beyannamelerinde Vergi Matrahını Beyan Etmediği/Eksik Beyan Ettiği Yönünde Emareler Bulunmaktadır.
İlgili Döneme İlişkin Mükellefin Matrah Artırımı Olduğu Gerekçesiyle İş Kapatıldı	01/2021-12/2021	1.587.258,32	Sosyal Medya Üzerinden Gelir Elde Ettiği ve Yıllık Gelir Beyannamelerinde Vergi Matrahını Beyan Etmediği/Eksik Beyan Ettiği Yönünde Emareler Bulunmaktadır.
Mükellef İzahı Yeterli Bulunarak İş Kapatıldı	01/2021-12/2021	1.673.357,87	Sosyal Medya Üzerinden Gelir Elde Ettiği ve Yıllık Gelir Beyannamelerinde Vergi Matrahını Beyan Etmediği/Eksik Beyan Ettiği Yönünde Emareler Bulunmaktadır.
Mükellef İzahı Yeterli Bulunarak İş Kapatıldı	01/2021-12/2021	1.674.490,32	Sosyal Medya Üzerinden Gelir Elde Ettiği ve Yıllık Gelir Beyannamelerinde Vergi Matrahını Beyan Etmediği/Eksik Beyan Ettiği Yönünde Emareler Bulunmaktadır.
Beyanname Verilmedi Kararıyla İş Kapatıldı	01/2021-12/2021	2.449.364,6	Sosyal Medya Üzerinden Gelir Elde Ettiği ve Yıllık Gelir Beyannamelerinde Vergi Matrahını Beyan Etmediği/Eksik Beyan Ettiği Yönünde Emareler Bulunmaktadır.
Mükellef İzahı Yeterli Bulunarak İş Kapatıldı	01/2021-12/2021	2.862.082,25	Sosyal Medya Üzerinden Gelir Elde Ettiği ve Yıllık Gelir Beyannamelerinde Vergi Matrahını Beyan Etmediği/Eksik Beyan Ettiği Yönünde Emareler Bulunmaktadır.
Beyanname Verilmedi Kararıyla İş Kapatıldı	01/2021-12/2021	5.504.707,44	Sosyal Medya Üzerinden Gelir Elde Ettiği ve Yıllık Gelir Beyannamelerinde Vergi Matrahını Beyan Etmediği/Eksik Beyan Ettiği Yönünde Emareler Bulunmaktadır.
Mükellef İzahı Yeterli Bulunarak İş Kapatıldı	01/2021-12/2021	16.348.435,25	Sosyal Medya Üzerinden Gelir Elde Ettiği ve Yıllık Gelir Beyannamelerinde Vergi Matrahını Beyan Etmediği/Eksik Beyan Ettiği Yönünde Emareler Bulunmaktadır.
Mükellef İzahı Yeterli Bulunarak İş Kapatıldı	01/2021-12/2021	19.799.238,06	Sosyal Medya Üzerinden Gelir Elde Ettiği ve Yıllık Gelir Beyannamelerinde Vergi Matrahını Beyan Etmediği/Eksik Beyan Ettiği Yönünde Emareler Bulunmaktadır.
İlgili Döneme İlişkin Mükellefin Matrah Artırımı Olduğu Gerekçesiyle İş Kapatıldı	01/2022-12/2022	81.848.802,8	Sosyal Medya Üzerinden Gelir Elde Ettiği ve Yıllık Gelir Beyannamelerinde Vergi Matrahını Beyan Etmediği/Eksik Beyan Ettiği Yönünde Emareler Bulunmaktadır.
İlgili Döneme İlişkin Mükellefin Matrah Artırımı Olduğu Gerekçesiyle İş Kapatıldı	01/2021-12/2021	177.507.840,9	2023 Yılında Diyetisyenler Tarafından Sağlanan Hizmetler Kapsamında Elde Ettiği ve Yıllık Gelir Vergisi/Kurumlar Vergisi Beyannamelerinde Vergi Matrahını Beyan Etmediği/Eksik Beyan Ettiği Yönünde Emareler Bulunmaktadır.
TOPLAM		414.198.775,4	

Tablo 5’de de görüldüğü üzere, Niğde İlinde Şubat 2025 tarihine kadar, 2020, 2021 ve 2022 faaliyet dönemlerine ilişkin “Kurumlar Vergisi veya Gelir Vergisinde Eksik Beyanda Bulunması” nedenlerinden dolayı izaha davet edilen mükellef sayısı 100 olup, toplam matrah farkı ise 414.198.775,4 TL’dir. Bu mükelleflerden 14’ü kurumlar vergisi mükelleflerinden, 86’sı ise gelir vergisi mükelleflerinden oluşmaktadır. 37 mükellefin izahı ise yetkili komisyonca kabul görmemiş ret edilmiştir. İzahı kabul edilmeyen toplam matrah farkı tutarı da 92.040.846,29 TL olup, toplam matrah farkının %22,2’sini oluşturmaktadır.

Tablo 6. KDV Beyannamelerinde Matrahın Beyan Edilmemesi veya Eksik Beyan Edilmesi Nedeniyle Mükelleflerin İzaha davet Edilmesi (21.madde konusu kapsamında)

DURUM	DÖNEM	MATRAH FARKI-TL	AÇIKLAMA
Beyanname Verildi, 370/A Şartları Sağlandı Kararıyla İş Kapatıldı	01/2018-12/2018	125.250	Veri tabanında yapılan incelemelerde 8 ve üzeri araç alım ve satımı yaptığınız tespit edilmiştir. Söz konusu araç alım satım işlemlerinizi 213 sayılı Vergi Usul Kanunu 3'üncü maddesi ve 370 inci maddesi gereğince izah etmeniz gerekmektedir.
Beyanname Verildi, 370/A Şartları Sağlandı Kararıyla İş Kapatıldı	01/2018-12/2018	109.924	Veri tabanında yapılan incelemelerde 8 ve üzeri araç alım ve satımı yaptığınız tespit edilmiştir. Söz konusu araç alım satım işlemlerinizi 213 sayılı Vergi Usul Kanunu 3'üncü maddesi ve 370 inci maddesi gereğince izah etmeniz gerekmektedir.
Beyanname Verilmedi Kararıyla İş Kapatıldı	01/2018-12/2018	150.500	Veri tabanında yapılan incelemelerde 8 ve üzeri araç alım ve satımı yaptığınız tespit edilmiştir. Söz konusu araç alım satım işlemlerinizi 213 sayılı Vergi Usul Kanunu 3'üncü maddesi ve 370 inci maddesi gereğince izah etmeniz gerekmektedir.
Beyanname Verilmedi Kararıyla İş Kapatıldı	01/2018-12/2018	474.167	Veri tabanında yapılan incelemelerde 8 ve üzeri araç alım ve satımı yaptığınız tespit edilmiştir. Söz konusu araç alım satım işlemlerinizi 213 sayılı Vergi Usul Kanunu 3'üncü maddesi ve 370 inci maddesi gereğince izah etmeniz gerekmektedir.
Beyanname Verildi, 370/A Şartları Sağlandı Kararıyla İş Kapatıldı	01/2019-12/2019	90.209,58	Sosyal Medya Üzerinden Gelir Elde Ettiği ve KDV Beyannamelerinde Vergi Matrahını Beyan Etmediği/Eksik Beyan Ettiği Yönünde Emareler Bulunmaktadır.
Beyanname Verildi, 370/A Şartları Sağlandı Kararıyla İş Kapatıldı	01/2019-12/2019	493.198	Veri tabanında yapılan incelemelerde 8 ve üzeri araç alım ve satımı yaptığınız tespit edilmiştir. Söz konusu araç alım satım işlemlerinizi 213 sayılı Vergi Usul Kanunu 3'üncü maddesi ve 370 inci maddesi gereğince izah etmeniz gerekmektedir.
Beyanname Verilmedi Kararıyla İş Kapatıldı	01/2019-12/2019	220.200	Veri tabanında yapılan incelemelerde 8 ve üzeri araç alım ve satımı yaptığınız tespit edilmiştir. Söz konusu araç alım satım işlemlerinizi 213 sayılı Vergi Usul Kanunu 3'üncü maddesi ve 370 inci maddesi gereğince izah etmeniz gerekmektedir.
Mükellef İzahı Yeterli Bulunarak İş Kapatıldı	01/2019-12/2019	422.252	Veri tabanında yapılan incelemelerde 8 ve üzeri araç alım ve satımı yaptığınız tespit edilmiştir. Söz konusu araç alım satım işlemlerinizi 213 sayılı Vergi Usul Kanunu 3'üncü maddesi ve 370 inci maddesi gereğince izah etmeniz gerekmektedir.
Beyanname Verildi, 370/A Şartları Sağlandı Kararıyla İş Kapatıldı	01/2020-12/2020	178.798,03	E-Ticaret Faaliyetleri Dolayısıyla Gelir Elde Ettiği Ancak Vergisel Yükümlülüklerini Yerine Getirmediğine veya Eksik Yerine Getirdiğine Dair Emareler Bulunmaktadır.
Mükellef İzahı Yeterli Bulunarak İş Kapatıldı	01/2020-12/2020	188.855,81	E-Ticaret Faaliyetleri Dolayısıyla Gelir Elde Ettiği Ancak Vergisel Yükümlülüklerini Yerine Getirmediğine veya Eksik Yerine Getirdiğine Dair Emareler Bulunmaktadır.
Beyanname Verilmedi Kararıyla İş Kapatıldı	01/2020-12/2020	234.150,82	E-Ticaret Faaliyetleri Dolayısıyla Gelir Elde Ettiği Ancak Vergisel Yükümlülüklerini Yerine Getirmediğine veya Eksik Yerine Getirdiğine Dair Emareler Bulunmaktadır.
Beyanname Verilmedi Kararıyla İş Kapatıldı	01/2020-12/2020	124.319,16	E-Ticaret Faaliyetleri Dolayısıyla Gelir Elde Ettiği Ancak Vergisel Yükümlülüklerini Yerine Getirmediğine veya Eksik Yerine Getirdiğine Dair Emareler Bulunmaktadır.
Beyanname Verilmedi Kararıyla İş Kapatıldı	01/2020-12/2020	117.974,78	E-Ticaret Faaliyetleri Dolayısıyla Gelir Elde Ettiği Ancak Vergisel Yükümlülüklerini Yerine Getirmediğine veya Eksik Yerine Getirdiğine Dair Emareler Bulunmaktadır.
Beyanname Verilmedi Kararıyla İş Kapatıldı	01/2020-12/2020	131.024,47	E-Ticaret Faaliyetleri Dolayısıyla Gelir Elde Ettiği Ancak Vergisel Yükümlülüklerini Yerine Getirmediğine veya Eksik Yerine Getirdiğine Dair Emareler Bulunmaktadır.
Beyanname Verildi, 370/A Şartları Sağlandı Kararıyla İş Kapatıldı	01/2020-12/2020	65.679,14	Sosyal Medya Üzerinden Gelir Elde Ettiği ve KDV Beyannamelerinde Vergi Matrahını Beyan Etmediği/Eksik Beyan Ettiği Yönünde Emareler Bulunmaktadır.
Beyanname Verildi, 370/A Şartları Sağlandı Kararıyla İş Kapatıldı	01/2020-12/2020	80.736,84	Sosyal Medya Üzerinden Gelir Elde Ettiği ve KDV Beyannamelerinde Vergi Matrahını Beyan Etmediği/Eksik Beyan Ettiği Yönünde Emareler Bulunmaktadır.
Beyanname Verilmedi Kararıyla İş Kapatıldı	01/2020-12/2020	70.572,73	Sosyal Medya Üzerinden Gelir Elde Ettiği ve KDV Beyannamelerinde Vergi Matrahını Beyan Etmediği/Eksik Beyan Ettiği Yönünde Emareler Bulunmaktadır.

Mükellef İzahı Yeterli Bulunarak İş Kapatıldı	01/2020-12/2020	382.902	Veri tabanında yapılan incelemelerde 8 ve üzeri araç alım ve satımı yaptığınız tespit edilmiştir. Söz konusu araç alım satım işlemlerinizi 213 sayılı Vergi Usul Kanunu 3'üncü maddesi ve 370 inci maddesi gereğince izah etmeniz gerekmektedir.
Beyanname Verilmedi Kararıyla İş Kapatıldı	01/2021-12/2021	500.647,98	2021 yılında aracı hizmet sağlayıcılar üzerinden satış yaparak gelir elde edildiği tespit edilmiştir.
Mükellef İzahı Yeterli Bulunarak İş Kapatıldı	01/2021-12/2021	593.243,89	2021 yılında Aracı Hizmet Sağlayıcıları aracılığıyla satış yaparak gelir elde ettiği tespit edilmiş olup, ilgili vergi matrahının beyan edilmediğine/eksik beyan edildiğine dair emareler bulunmaktadır.
Beyanname Verilmedi Kararıyla İş Kapatıldı	01/2021-12/2021	1.453.223,49	2021 yılında Aracı Hizmet Sağlayıcıları aracılığıyla satış yaparak gelir elde ettiği tespit edilmiş olup, ilgili vergi matrahının beyan edilmediğine/eksik beyan edildiğine dair emareler bulunmaktadır.
Beyanname Verilmedi Kararıyla İş Kapatıldı	01/2021-12/2021	639.934,21	2021 yılında Aracı Hizmet Sağlayıcıları aracılığıyla satış yaparak gelir elde ettiği tespit edilmiş olup, ilgili vergi matrahının beyan edilmediğine/eksik beyan edildiğine dair emareler bulunmaktadır.
Beyanname Verildi, 370/A Şartları Sağlandı Kararıyla İş Kapatıldı	01/2021-12/2021	649.592,69	2021 yılında Aracı Hizmet Sağlayıcıları aracılığıyla satış yaparak gelir elde ettiği tespit edilmiş olup, ilgili vergi matrahının beyan edilmediğine/eksik beyan edildiğine dair emareler bulunmaktadır.
Beyanname Verilmedi Kararıyla İş Kapatıldı	01/2021-12/2021	2.449.364,6	2021 yılında Aracı Hizmet Sağlayıcıları aracılığıyla satış yaparak gelir elde ettiği tespit edilmiş olup, ilgili vergi matrahının beyan edilmediğine/eksik beyan edildiğine dair emareler bulunmaktadır.
İlgili Döneme İlişkin Mükellefin Matrah Artırımı Olduğu Gereğinceyle İş Kapatıldı	01/2021-12/2021	511.053,8	2021 yılında Aracı Hizmet Sağlayıcıları aracılığıyla satış yaparak gelir elde ettiği tespit edilmiş olup, ilgili vergi matrahının beyan edilmediğine/eksik beyan edildiğine dair emareler bulunmaktadır.
İlgili Döneme İlişkin Mükellefin Matrah Artırımı Olduğu Gereğinceyle İş Kapatıldı	01/2021-12/2021	177.507.841	2021 yılında Aracı Hizmet Sağlayıcıları aracılığıyla satış yaparak gelir elde ettiği tespit edilmiş olup, ilgili vergi matrahının beyan edilmediğine/eksik beyan edildiğine dair emareler bulunmaktadır.
İlgili Döneme İlişkin Mükellefin Matrah Artırımı Olduğu Gereğinceyle İş Kapatıldı	01/2021-12/2021	552.409,9	2021 yılında Aracı Hizmet Sağlayıcıları aracılığıyla satış yaparak gelir elde ettiği tespit edilmiş olup, ilgili vergi matrahının beyan edilmediğine/eksik beyan edildiğine dair emareler bulunmaktadır.
İlgili Döneme İlişkin Mükellefin Matrah Artırımı Olduğu Gereğinceyle İş Kapatıldı	01/2021-12/2021	626.976,22	2021 yılında Aracı Hizmet Sağlayıcıları aracılığıyla satış yaparak gelir elde ettiği tespit edilmiş olup, ilgili vergi matrahının beyan edilmediğine/eksik beyan edildiğine dair emareler bulunmaktadır.
Üye-1 İzahı Yeterli Bulmadı	01/2021-12/2021	151.317,16	2021 Yılında Diyetisyenler Tarafından Sağlanan Hizmetler Kapsamında Elde Ettiği ve Aylık KDV Beyannamelerinde Vergi Matrahını Beyan Etmediği/Eksik Beyan Ettiği Yönünde Emareler Bulunmaktadır.
Mükellef İzahı Yeterli Bulunarak İş Kapatıldı	01/2021-12/2021	127.008,42	E-Ticaret Faaliyetleri Dolayısıyla Gelir Elde Ettiği Ancak Vergisel Yükümlülüklerini Yerine Getirmediğine veya Eksik Yerine Getirdiğine Dair Emareler Bulunmaktadır.
Beyanname Verilmedi Kararıyla İş Kapatıldı	01/2021-12/2021	164.728,12	E-Ticaret Faaliyetleri Dolayısıyla Gelir Elde Ettiği Ancak Vergisel Yükümlülüklerini Yerine Getirmediğine veya Eksik Yerine Getirdiğine Dair Emareler Bulunmaktadır.
Beyanname Verilmedi Kararıyla İş Kapatıldı	01/2021-12/2021	1.908.567,92	KDV ve Kurumlar Vergisi Beyannamelerinin kontrolü sonucunda Kurumlar Vergisi beyannamelerinde gösterdikleri net satış tutarlarının tamamını KDV beyannamelerinde dikkate almayarak KDV açısından vergi kaybına yol açıldığına dair emareler bulunmaktadır.
Beyanname Verilmedi Kararıyla İş Kapatıldı	01/2021-12/2021	4.925.847,68	KDV ve Kurumlar Vergisi Beyannamelerinin kontrolü sonucunda Kurumlar Vergisi beyannamelerinde gösterdikleri net satış tutarlarının tamamını KDV beyannamelerinde dikkate almayarak KDV açısından vergi kaybına yol açıldığına dair emareler bulunmaktadır.
Beyanname Verildi, 370/A Şartları Sağlanmadı Kararıyla İş Kapatıldı	01/2021-12/2021	4.964.251,68	KDV ve Kurumlar Vergisi Beyannamelerinin kontrolü sonucunda Kurumlar Vergisi beyannamelerinde gösterdikleri net satış tutarlarının tamamını KDV beyannamelerinde dikkate almayarak KDV açısından vergi kaybına yol açıldığına dair emareler bulunmaktadır.

Mükellef İzahı Yeterli Bulunarak İş Kapatıldı	01/2021-12/2021	177.233.765	KDV ve Kurumlar Vergisi Beyannamelerinin kontrolü sonucunda Kurumlar Vergisi beyannamelerinde gösterdikleri net satış tutarlarının tamamını KDV beyannamelerinde dikkate almayarak KDV açısından vergi kaybına yol açıldığına dair emareler bulunmaktadır.
Mükellef İzahı Yeterli Bulunarak İş Kapatıldı	01/2021-12/2021	73.004.462,1	KDV ve Kurumlar Vergisi Beyannamelerinin kontrolü sonucunda Kurumlar Vergisi beyannamelerinde gösterdikleri net satış tutarlarının tamamını KDV beyannamelerinde dikkate almayarak KDV açısından vergi kaybına yol açıldığına dair emareler bulunmaktadır.
Mükellef İzahı Yeterli Bulunarak İş Kapatıldı	01/2021-12/2021	9.353.528,85	KDV ve Kurumlar Vergisi Beyannamelerinin kontrolü sonucunda Kurumlar Vergisi beyannamelerinde gösterdikleri net satış tutarlarının tamamını KDV beyannamelerinde dikkate almayarak KDV açısından vergi kaybına yol açıldığına dair emareler bulunmaktadır.
Kanuni Süresinden Sonra Beyanname Verildi Kararıyla İş Kapatıldı	01/2021-12/2021	56.761,11	Sosyal Medya Üzerinden Gelir Elde Ettiği ve KDV Beyannamelerinde Vergi Matrahını Beyan Etmediği/Eksik Beyan Ettiği Yönünde Emareler Bulunmaktadır.
Beyanname Verildi, 370/A Şartları Sağlandı Kararıyla İş Kapatıldı	01/2021-12/2021	104.336,74	Sosyal Medya Üzerinden Gelir Elde Ettiği ve KDV Beyannamelerinde Vergi Matrahını Beyan Etmediği/Eksik Beyan Ettiği Yönünde Emareler Bulunmaktadır.
Mükellef İzahı Yeterli Bulunarak İş Kapatıldı	01/2021-12/2021	772.603	Veri tabanında yapılan incelemelerde 8 ve üzeri araç alım ve satımı yaptığınız tespit edilmiştir. Söz konusu araç alım satım işlemlerinizi 213 sayılı Vergi Usul Kanunu 3'üncü maddesi ve 370 inci maddesi gereğince izah etmeniz gerekmektedir.
Mükellef İzahı Yeterli Bulunarak İş Kapatıldı	01/2022-12/2022	689.864,25	2022 yılında Aracı Hizmet Sağlayıcıları aracılığıyla satış yaparak gelir elde ettiği tespit edilmiş olup, ilgili vergi matrahının beyan edilmediğine/eksik beyan edildiğine dair emareler bulunmaktadır.
Beyanname Verilmedi Kararıyla İş Kapatıldı	01/2022-12/2022	727.092,09	2022 yılında Aracı Hizmet Sağlayıcıları aracılığıyla satış yaparak gelir elde ettiği tespit edilmiş olup, ilgili vergi matrahının beyan edilmediğine/eksik beyan edildiğine dair emareler bulunmaktadır.
Beyanname Verilmedi Kararıyla İş Kapatıldı	01/2022-12/2022	1.257.023,21	2022 yılında Aracı Hizmet Sağlayıcıları aracılığıyla satış yaparak gelir elde ettiği tespit edilmiş olup, ilgili vergi matrahının beyan edilmediğine/eksik beyan edildiğine dair emareler bulunmaktadır.
Beyanname Verilmedi Kararıyla İş Kapatıldı	01/2022-12/2022	798.418,56	2022 yılında Aracı Hizmet Sağlayıcıları aracılığıyla satış yaparak gelir elde ettiği tespit edilmiş olup, ilgili vergi matrahının beyan edilmediğine/eksik beyan edildiğine dair emareler bulunmaktadır.
İlgili Döneme İlişkin Mükellefin Matrah Artırımı Olduğu Gereğince İş Kapatıldı	01/2022-12/2022	1.229.752,02	2022 yılında Aracı Hizmet Sağlayıcıları aracılığıyla satış yaparak gelir elde ettiği tespit edilmiş olup, ilgili vergi matrahının beyan edilmediğine/eksik beyan edildiğine dair emareler bulunmaktadır.
Mükellef Hakkında Vergi İncelemesi Bulunduğu Gereğince İş Kapatıldı	01/2022-12/2022	1.666.643,14	2022 yılında Aracı Hizmet Sağlayıcıları aracılığıyla satış yaparak gelir elde ettiği tespit edilmiş olup, ilgili vergi matrahının beyan edilmediğine/eksik beyan edildiğine dair emareler bulunmaktadır.
Mükellef İzahı Yeterli Bulunarak İş Kapatıldı	01/2022-12/2022	1.805.494,63	2022 yılında Aracı Hizmet Sağlayıcıları aracılığıyla satış yaparak gelir elde ettiği tespit edilmiş olup, ilgili vergi matrahının beyan edilmediğine/eksik beyan edildiğine dair emareler bulunmaktadır.
İlgili Döneme İlişkin Mükellefin Matrah Artırımı Olduğu Gereğince İş Kapatıldı	01/2022-12/2022	81.848.802,8	2022 yılında Aracı Hizmet Sağlayıcıları aracılığıyla satış yaparak gelir elde ettiği tespit edilmiş olup, ilgili vergi matrahının beyan edilmediğine/eksik beyan edildiğine dair emareler bulunmaktadır.
İlgili Döneme İlişkin Mükellefin Matrah Artırımı Olduğu Gereğince İş Kapatıldı	01/2022-12/2022	938.794,99	2022 yılında Aracı Hizmet Sağlayıcıları aracılığıyla satış yaparak gelir elde ettiği tespit edilmiş olup, ilgili vergi matrahının beyan edilmediğine/eksik beyan edildiğine dair emareler bulunmaktadır.
Üye-1: Beyanname Verilmedi	01/2022-12/2022	236.844,07	E-Ticaret Faaliyetleri Dolayısıyla Gelir Elde Ettiği Tespit Edilmiş Olup, Vergisel Yükümlülüklerini Yerine Getirmediğine veya Eksik Yerine Getirdiğine Dair Emareler Bulunmaktadır.
Üye-1: Beyanname Verildi, 370/A Şartları Sağlandı	01/2022-12/2022	260.833,07	E-Ticaret Faaliyetleri Dolayısıyla Gelir Elde Ettiği Tespit Edilmiş Olup, Vergisel Yükümlülüklerini Yerine Getirmediğine veya Eksik Yerine Getirdiğine Dair Emareler Bulunmaktadır.

Üye-1 İzahı Ön Tespiti Doğrular Nitelikte Buldu	01/2022-12/2022	258.754,66	E-Ticaret Faaliyetleri Dolayısıyla Gelir Elde Ettiği Tespit Edilmiş Olup, Vergisel Yükümlülüklerini Yerine Getirmediğine veya Eksik Yerine Getirdiğine Dair Emareler Bulunmaktadır.
Üye-1 İzahı Ön Tespiti Doğrular Nitelikte Buldu	01/2022-12/2022	215.764,27	E-Ticaret Faaliyetleri Dolayısıyla Gelir Elde Ettiği Tespit Edilmiş Olup, Vergisel Yükümlülüklerini Yerine Getirmediğine veya Eksik Yerine Getirdiğine Dair Emareler Bulunmaktadır.
Üye-1 İzahı Ön Tespiti Doğrular Nitelikte Buldu	01/2022-12/2022	331.433,53	E-Ticaret Faaliyetleri Dolayısıyla Gelir Elde Ettiği Tespit Edilmiş Olup, Vergisel Yükümlülüklerini Yerine Getirmediğine veya Eksik Yerine Getirdiğine Dair Emareler Bulunmaktadır.
Üye-1 İzahı Ön Tespiti Doğrular Nitelikte Buldu	01/2022-12/2022	216.676,28	E-Ticaret Faaliyetleri Dolayısıyla Gelir Elde Ettiği Tespit Edilmiş Olup, Vergisel Yükümlülüklerini Yerine Getirmediğine veya Eksik Yerine Getirdiğine Dair Emareler Bulunmaktadır.
Üye-1 İzahı Yeterli Bulmadı	01/2022-12/2022	373.225,25	E-Ticaret Faaliyetleri Dolayısıyla Gelir Elde Ettiği Tespit Edilmiş Olup, Vergisel Yükümlülüklerini Yerine Getirmediğine veya Eksik Yerine Getirdiğine Dair Emareler Bulunmaktadır.
Beyanname Verilmedi Kararıyla İş Kapatıldı	01/2022-12/2022	228.293,09	E-Ticaret Faaliyetleri Dolayısıyla Gelir Elde Ettiği Tespit Edilmiş Olup, Vergisel Yükümlülüklerini Yerine Getirmediğine veya Eksik Yerine Getirdiğine Dair Emareler Bulunmaktadır.
Üye-1 İzahı Ön Tespiti Doğrular Nitelikte Buldu	01/2022-12/2022	380.352,34	E-Ticaret Faaliyetleri Dolayısıyla Gelir Elde Ettiği Tespit Edilmiş Olup, Vergisel Yükümlülüklerini Yerine Getirmediğine veya Eksik Yerine Getirdiğine Dair Emareler Bulunmaktadır.
Üye-1 İzahı Yeterli Bulmadı	01/2022-12/2022	535.016,34	E-Ticaret Faaliyetleri Dolayısıyla Gelir Elde Ettiği Tespit Edilmiş Olup, Vergisel Yükümlülüklerini Yerine Getirmediğine veya Eksik Yerine Getirdiğine Dair Emareler Bulunmaktadır.
Üye-1 İzahı Ön Tespiti Doğrular Nitelikte Buldu	01/2022-12/2022	356.178,6	E-Ticaret Faaliyetleri Dolayısıyla Gelir Elde Ettiği Tespit Edilmiş Olup, Vergisel Yükümlülüklerini Yerine Getirmediğine veya Eksik Yerine Getirdiğine Dair Emareler Bulunmaktadır.
Üye-1 İzahı Ön Tespiti Doğrular Nitelikte Buldu	01/2022-12/2022	267.668,63	E-Ticaret Faaliyetleri Dolayısıyla Gelir Elde Ettiği Tespit Edilmiş Olup, Vergisel Yükümlülüklerini Yerine Getirmediğine veya Eksik Yerine Getirdiğine Dair Emareler Bulunmaktadır.
İzah Verme Süresi Tamamlandı	01/2022-12/2022	201.542,47	E-Ticaret Faaliyetleri Dolayısıyla Gelir Elde Ettiği Tespit Edilmiş Olup, Vergisel Yükümlülüklerini Yerine Getirmediğine veya Eksik Yerine Getirdiğine Dair Emareler Bulunmaktadır.
İzah Verme Süresi Tamamlandı	01/2022-12/2022	284.243,65	E-Ticaret Faaliyetleri Dolayısıyla Gelir Elde Ettiği Tespit Edilmiş Olup, Vergisel Yükümlülüklerini Yerine Getirmediğine veya Eksik Yerine Getirdiğine Dair Emareler Bulunmaktadır.
Üye-1 İzahı Ön Tespiti Doğrular Nitelikte Buldu	01/2022-12/2022	332.487,47	E-Ticaret Faaliyetleri Dolayısıyla Gelir Elde Ettiği Tespit Edilmiş Olup, Vergisel Yükümlülüklerini Yerine Getirmediğine veya Eksik Yerine Getirdiğine Dair Emareler Bulunmaktadır.
Üye-1: Beyanname Verildi, 370/A Şartları Sağlandı	01/2022-12/2022	55.658,65	Sosyal Medya Üzerinden Gelir Elde Ettiği ve KDV Beyannamelerinde Vergi Matrahını Beyan Etmediği/Eksik Beyan Ettiği Yönünde Emareler Bulunmaktadır.
Üye-1: Beyanname Verildi, 370/A Şartları Sağlandı	01/2022-12/2022	74.388,29	Sosyal Medya Üzerinden Gelir Elde Ettiği ve KDV Beyannamelerinde Vergi Matrahını Beyan Etmediği/Eksik Beyan Ettiği Yönünde Emareler Bulunmaktadır.
Üye-1: Beyanname Verildi, 370/A Şartları Sağlandı	01/2022-12/2022	54.182,72	Sosyal Medya Üzerinden Gelir Elde Ettiği ve KDV Beyannamelerinde Vergi Matrahını Beyan Etmediği/Eksik Beyan Ettiği Yönünde Emareler Bulunmaktadır.
İzah Verme Süresi Tamamlandı	01/2022-12/2022	448.726,49	Sosyal Medya Üzerinden Gelir Elde Ettiği ve KDV Beyannamelerinde Vergi Matrahını Beyan Etmediği/Eksik Beyan Ettiği Yönünde Emareler Bulunmaktadır.
Üye-1 İzahı Ön Tespiti Doğrular Nitelikte Buldu	01/2022-12/2022	130.477,57	Sosyal Medya Üzerinden Gelir Elde Ettiği ve KDV Beyannamelerinde Vergi Matrahını Beyan Etmediği/Eksik Beyan Ettiği Yönünde Emareler Bulunmaktadır.
Kanuni Süresinden Sonra Beyanname Verildi Kararıyla İş Kapatıldı	01/2022-12/2022	77.746,9	Sosyal Medya Üzerinden Gelir Elde Ettiği ve KDV Beyannamelerinde Vergi Matrahını Beyan Etmediği/Eksik Beyan Ettiği Yönünde Emareler Bulunmaktadır.
İzah Geri Sevk Edildi	01/2022-12/2022	112.903,29	Sosyal Medya Üzerinden Gelir Elde Ettiği ve KDV Beyannamelerinde Vergi Matrahını Beyan Etmediği/Eksik Beyan Ettiği Yönünde Emareler Bulunmaktadır.

Mükellef İzahı Yeterli Bulunarak İş Kapatıldı	01/2022-12/2022	95.120,12	Sosyal Medya Üzerinden Gelir Elde Ettiği ve KDV Beyannamelerinde Vergi Matrahını Beyan Etmediği/Eksik Beyan Ettiği Yönünde Emareler Bulunmaktadır.
Mükellef İzahı Yeterli Bulunarak İş Kapatıldı	01/2022-12/2022	299.755,43	Sosyal Medya Üzerinden Gelir Elde Ettiği ve KDV Beyannamelerinde Vergi Matrahını Beyan Etmediği/Eksik Beyan Ettiği Yönünde Emareler Bulunmaktadır.
Beyanname Verilmedi Kararıyla İş Kapatıldı	01/2022-12/2022	77.257,7	Sosyal Medya Üzerinden Gelir Elde Ettiği ve KDV Beyannamelerinde Vergi Matrahını Beyan Etmediği/Eksik Beyan Ettiği Yönünde Emareler Bulunmaktadır.
Üye-1 İzahı Yeterli Bulmadı	01/2022-12/2022	97.151,34	Sosyal Medya Üzerinden Gelir Elde Ettiği ve Yıllık Gelir Beyannamelerinde Vergi Matrahını Beyan Etmediği/Eksik Beyan Ettiği Yönünde Emareler Bulunmaktadır.
Üye-1 İzahı Ön Tespiti Doğrular Nitelikte Buldu	01/2022-12/2022	312.200,36	Sosyal Medya Üzerinden Gelir Elde Ettiği ve Yıllık Gelir Beyannamelerinde Vergi Matrahını Beyan Etmediği/Eksik Beyan Ettiği Yönünde Emareler Bulunmaktadır.
Üye-1: Beyanname Verildi, 370/A Şartları Sağlandı	01/2022-12/2022	105.889,04	Sosyal Medya Üzerinden Gelir Elde Ettiği ve Yıllık Gelir Beyannamelerinde Vergi Matrahını Beyan Etmediği/Eksik Beyan Ettiği Yönünde Emareler Bulunmaktadır.
Beyanname Verilmedi Kararıyla İş Kapatıldı	01/2022-12/2022	110.080,76	Sosyal Medya Üzerinden Gelir Elde Ettiği ve Yıllık Gelir Beyannamelerinde Vergi Matrahını Beyan Etmediği/Eksik Beyan Ettiği Yönünde Emareler Bulunmaktadır.
Kanuni Süresinden Sonra Beyanname Verildi Kararıyla İş Kapatıldı	01/2022-12/2022	105.411,37	Sosyal Medya Üzerinden Gelir Elde Ettiği ve Yıllık Gelir Beyannamelerinde Vergi Matrahını Beyan Etmediği/Eksik Beyan Ettiği Yönünde Emareler Bulunmaktadır.
Kanuni Süresinden Sonra Beyanname Verildi Kararıyla İş Kapatıldı	01/2022-12/2022	198.865,06	Sosyal Medya Üzerinden Gelir Elde Ettiği ve Yıllık Gelir Beyannamelerinde Vergi Matrahını Beyan Etmediği/Eksik Beyan Ettiği Yönünde Emareler Bulunmaktadır.
Beyanname Verildi, 370/A Şartları Sağlandı Kararıyla İş Kapatıldı	01/2022-12/2022	354.696,49	Sosyal Medya Üzerinden Gelir Elde Ettiği ve Yıllık Gelir Beyannamelerinde Vergi Matrahını Beyan Etmediği/Eksik Beyan Ettiği Yönünde Emareler Bulunmaktadır.
Beyanname Verildi, 370/A Şartları Sağlandı Kararıyla İş Kapatıldı	01/2022-12/2022	95.564,54	Sosyal Medya Üzerinden Gelir Elde Ettiği ve Yıllık Gelir Beyannamelerinde Vergi Matrahını Beyan Etmediği/Eksik Beyan Ettiği Yönünde Emareler Bulunmaktadır.
Beyanname Verilmedi Kararıyla İş Kapatıldı	01/2022-12/2022	360.450,33	Sosyal Medya Üzerinden Gelir Elde Ettiği ve Yıllık Gelir Beyannamelerinde Vergi Matrahını Beyan Etmediği/Eksik Beyan Ettiği Yönünde Emareler Bulunmaktadır.
Beyanname Verilmedi Kararıyla İş Kapatıldı	01/2022-12/2022	107.968,9	Sosyal Medya Üzerinden Gelir Elde Ettiği ve Yıllık Gelir Beyannamelerinde Vergi Matrahını Beyan Etmediği/Eksik Beyan Ettiği Yönünde Emareler Bulunmaktadır.
Beyanname Verilmedi Kararıyla İş Kapatıldı	01/2022-12/2022	225.082,5	Sosyal Medya Üzerinden Gelir Elde Ettiği ve Yıllık Gelir Beyannamelerinde Vergi Matrahını Beyan Etmediği/Eksik Beyan Ettiği Yönünde Emareler Bulunmaktadır.
Beyanname Verilmedi Kararıyla İş Kapatıldı	01/2022-12/2022	208.191,05	Sosyal Medya Üzerinden Gelir Elde Ettiği ve Yıllık Gelir Beyannamelerinde Vergi Matrahını Beyan Etmediği/Eksik Beyan Ettiği Yönünde Emareler Bulunmaktadır.
Beyanname Verilmedi Kararıyla İş Kapatıldı	01/2022-12/2022	580.618,12	Sosyal Medya Üzerinden Gelir Elde Ettiği ve Yıllık Gelir Beyannamelerinde Vergi Matrahını Beyan Etmediği/Eksik Beyan Ettiği Yönünde Emareler Bulunmaktadır.
Beyanname Verilmedi Kararıyla İş Kapatıldı	01/2022-12/2022	234.550,38	Sosyal Medya Üzerinden Gelir Elde Ettiği ve Yıllık Gelir Beyannamelerinde Vergi Matrahını Beyan Etmediği/Eksik Beyan Ettiği Yönünde Emareler Bulunmaktadır.
Beyanname Verilmedi Kararıyla İş Kapatıldı	01/2022-12/2022	240.137,44	Sosyal Medya Üzerinden Gelir Elde Ettiği ve Yıllık Gelir Beyannamelerinde Vergi Matrahını Beyan Etmediği/Eksik Beyan Ettiği Yönünde Emareler Bulunmaktadır.
Beyanname Verildi, 370/A Şartları Sağlandı Kararıyla İş Kapatıldı	01/2022-12/2022	233.369,87	Sosyal Medya Üzerinden Gelir Elde Ettiği ve Yıllık Gelir Beyannamelerinde Vergi Matrahını Beyan Etmediği/Eksik Beyan Ettiği Yönünde Emareler Bulunmaktadır.
Beyanname Verildi, 370/A Şartları Sağlandı Kararıyla İş Kapatıldı	01/2022-12/2022	110.614,95	Sosyal Medya Üzerinden Gelir Elde Ettiği ve Yıllık Gelir Beyannamelerinde Vergi Matrahını Beyan Etmediği/Eksik Beyan Ettiği Yönünde Emareler Bulunmaktadır.

Kanuni Süresinden Sonra Beyanname Verildi Kararıyla İş Kapatıldı	01/2022-12/2022	386.156,86	Sosyal Medya Üzerinden Gelir Elde Ettiği ve Yıllık Gelir Beyannamelerinde Vergi Matrahını Beyan Etmediği/Eksik Beyan Ettiği Yönünde Emareler Bulunmaktadır.
Üye-1 İzahı Ön Tespiti Doğrular Nitelikte Buldu	01/2023-12/2023	666.164,61	2023 Yılında Diyetisyenler Tarafından Sağlanan Hizmetler Kapsamında Elde Ettiği ve Aylık KDV Beyannamelerinde Vergi Matrahını Beyan Etmediği/Eksik Beyan Ettiği Yönünde Emareler Bulunmaktadır.
Sekretaryaya Sevk Edildi	01/2023-12/2023	321.919,36	Sosyal Medya Üzerinden Gelir Elde Ettiği ve KDV Beyannamelerinde Vergi Matrahını Beyan Etmediği/Eksik Beyan Ettiği Yönünde Emareler Bulunmaktadır.
Sekretaryaya Sevk Edildi	01/2023-12/2023	729.008,21	Sosyal Medya Üzerinden Gelir Elde Ettiği ve KDV Beyannamelerinde Vergi Matrahını Beyan Etmediği/Eksik Beyan Ettiği Yönünde Emareler Bulunmaktadır.
Sekretaryaya Sevk Edildi	01/2023-12/2023	516.463,26	Sosyal Medya Üzerinden Gelir Elde Ettiği ve KDV Beyannamelerinde Vergi Matrahını Beyan Etmediği/Eksik Beyan Ettiği Yönünde Emareler Bulunmaktadır.
Sekretaryaya Sevk Edildi	01/2023-12/2023	664.622,54	Sosyal Medya Üzerinden Gelir Elde Ettiği ve KDV Beyannamelerinde Vergi Matrahını Beyan Etmediği/Eksik Beyan Ettiği Yönünde Emareler Bulunmaktadır.
TOPLAM		565.744.774	

Tablo 6’de görüldüğü gibi, Niğde İlinde Şubat 2025 tarihine kadar, 2018, 2019, 2020, 2021, 2022 ve 2023 faaliyet dönemlerine ilişkin “*KDV Beyannamelerinde Matrahın Beyan Edilmemesi veya Eksik Beyan Edilmesi*” nedenlerinden dolayı izaha davet edilen toplam mükellef sayısı 98 olup, toplam matrah farkı ise 565.744.774 TL’dir. Toplam 34 mükellefin izahı ise yetkili komisyonca kabul görmemiş, ret edilmiştir. İzahı kabul edilmeyen toplam matrah farkı tutarı da 25.078.192,9 TL olup, toplam matrah farkının %4,4’ünü oluşturmaktadır. Bununla birlikte, 7 mükellefin izaha davet süreci henüz tamamlanmamış olup, devam etmektedir.

İzaha davet müessesesi hakkında Niğde İli ile ilgili bilgilerin genel özeti ise aşağıda Tablo 7’de sunulmuştur.

Tablo 7. İzaha Davet Müessesesi Hakkında Niğde İli İle İlgili Bilgilerin Özeti

	İzaha Davet Edilen Mükellef Sayısı	İzahı Kabul Edilen Mükellef Sayısı	Matrah Farkı Tutarı (TL)	İzahı Kabul Edilen Matrah Farkı Tutarı (TL)
KDV ile POS Satış Hasılatı Uyumsuzluğu Nedeniyle	9	2	6.647.369,03	377.514,23
Gayrimenkul Alım ve Satımının Eksik Beyan Edilmesi Nedeniyle	10	9	2.163.600	1.693.600
Gayrimenkul Sermaye İradının Beyan Edilmemesi veya Eksik Beyan Edilmesi Nedeniyle	140	78	10.939.580,9	5.493.988,45
Kurumlar Vergisi veya Gelir Vergisinde Eksik Beyanda Bulunması Nedeniyle	100	63	414.198.775,4	322.157.929,11
KDV Beyannamelerinde Matrahın Beyan Edilmemesi veya Eksik Beyan Edilmesi Nedeniyle	98	64	565.744.774	540.666.581,1

TOPLAM	357	216	999.694.099,33	870.389.612,89
--------	-----	-----	----------------	----------------

Tablo 7’den anlaşılacağı üzere, Niğde İlinde Şubat 2025 tarihine kadar toplamda 357 mükellef izaha davet edilmiş, bunlardan 216’sının izahı kabul edilmiştir. Bu, yaklaşık %60,5 oranında mükellefin, davete uygun açıklama yapabildiğini göstermektedir. Toplamda tespit edilen 999,694.099,33 TL matrah farkının %87’si (870,389.612,89 TL) mükellefler tarafından kabul edilmiştir. Bu durum ise Niğde İlinde izaha davet müessesinin uzlaşmacı ve caydırıcı yönünün etkili bir şekilde işlediğini ortaya koymaktadır.

SONUÇ

Bu çalışma, Türkiye’de vergi uyumsuzluklarının idari yollarla çözümü amacıyla hayata geçirilen izaha davet müessesesinin Niğde İlindeki uygulamasını incelemeyi amaçlamıştır. Şubat 2025 tarihine kadar Niğde Defterdarlığı’ndan elde edilen veriler, müessesenin beş ana konuda uygulandığını ortaya koymaktadır; KDV ile POS satış hasılatı uyumsuzluğu, gayrimenkul alım-satımının eksik beyanı, gayrimenkul sermaye iradının beyan edilmemesi veya eksik beyanı, kurumlar veya gelir vergisinde eksik beyan ve KDV beyannamelerinde matrahın beyan edilmemesi veya eksik beyanı. Toplam 357 mükellef izaha davet edilmiş, bu süreçte 999.694.099,33TL’lik matrah farkı tespit edilmiştir. İzahatların kabul edilme oranları ise konu bazında farklılık göstermektedir. Örneğin, gayrimenkul alım-satımında %90 oranında izah kabul edilmişken, KDV-POS uyumsuzluğunda bu oran %22,2 ile sınırlı kalmıştır.

Niğde İlindeki veriler, izaha davet müessesesinin vergi uyumunu artırma ve idari süreçleri hızlandırma potansiyeline sahip olduğunu göstermektedir. Özellikle, 52.908 faal mükellefin bulunduğu Niğde gibi tarım ve küçük ölçekli ticaret ağırlıklı bir ekonomide, müessesenin yargı yükünü azalttığı ve indirimli ceza ile mükellefleri daha ağır yaptırımlardan koruduğu gözlemlenmiştir. Bununla birlikte, izahatların reddedilme oranlarının yüksek olduğu konular (örneğin, KDV-POS uyumsuzluğunda %77,7) ve beyanname vermeme eğilimi, mükelleflerin belge sunma kapasitesindeki yetersizlikleri veya süreçten haberdarlık eksikliğini işaret etmektedir. Ayrıca, e-ticaret ve sosyal medya üzerinden gelir elde eden mükelleflerin KDV ve gelir vergisi beyanlarındaki uyumsuzluklar, Niğde’nin dijital ekonomiye geçiş sürecindeki vergisel zorluklarını yansıtmaktadır.

Müessesenin avantajları arasında gönüllü uyumu teşvik etmesi, idari verimliliği artırması ve mükellef haklarına saygı göstermesi öne çıkarken, dezavantajları arasında vergisini düzenli ödeyen mükelleflerde oluşan eşitsizlik algısı ve 30 günlük izah süresinin belge toplama açısından yetersiz kalması yer almaktadır. Niğde İli örneği, müessesenin genel olarak etkin olduğunu, ancak yerel ekonomik ve sosyal dinamiklere göre uyarlamalara ihtiyaç duyduğunu ortaya koymaktadır. Bu nedenle;

- Niğde’de izaha davet sürecinden haberdarlık düzeyini artırmak için vergi daireleri tarafından seminerler düzenlenmeli ve dijital platformlar üzerinden bilgilendirme kampanyaları yürütülmelidir. Özellikle e-ticaret yapan mükellefler için rehber dokümanlar hazırlanmalıdır.

- 30 günlük izah süresi, Niğde gibi kırsal bölgelerde belge toplama zorlukları nedeniyle yetersiz kalabilmektedir. Bu sürenin, mükellefin talebi üzerine 15 gün daha uzatılabilmesi yararlı olabilir.
- Niğde’deki KDV ve POS uyumsuzluklarının yüksek reddedilme oranı, bu alanda daha etkin veri analitiği ve otomatik izleme sistemlerinin gerekliliğini göstermektedir. Gelir İdaresi Başkanlığı, Niğde’deki mükellefler için POS entegrasyonunu zorunlu hale getirebilir.

Sonuç olarak, izaha davet müessesesi Niğde İlinde vergi idaresi ile mükellefler arasındaki uyuşmazlıkların çözümünde önemli bir araçtır. Ancak, uygulamanın etkinliğini artırmak için mükellef bilincinin geliştirilmesi, süreçlerin dijitalleşmesi ve yerel koşullara uygun düzenlemeler yapılması gerekmektedir. Bu öneriler ışığında, müessesenin hem Niğde’de hem de Türkiye genelinde daha kapsayıcı ve adil bir şekilde uygulanması mümkün olabilecektir.

KAYNAKÇA

- Buyrukoğlu, S. ve Toparlak, E. (2018). Avantaj ve Dezavantajlarıyla İzaha Davet Müessesesi. *Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, Cilt 5, Sayı 1, 57-68.
- Demez, D. (29.01.2024). *Tüm Yönleriyle İzaha Davet Müessesesinin Uygulanması*. Muhasebe.tr. (<https://www.muhasetr.com/yazarlarimiz/davutdemaz/001/>, Erişim Tarihi:13.04.2025).
- https://gib.gov.tr/sites/default/files/fileadmin/user_upload/VI/20251.htm, Erişim Tarihi:10.03.2025.
- <https://nigde.tarimorman.gov.tr/Menu/10/Nigdeyi-Taniyalim>, Erişim Tarihi:10.03.2025.
- Kavak, D. (24.02.2025). *Vergi Usul Kanununda İzaha Davet Sürecine Yönelik İzah Tazminatı Sistemi Uygulama Önerisi*. Alomaliye.com (<https://www.alomaliye.com/2025/02/24/vergi-usul-kanununda-izaha-davet-surecine-yonelik-izah-tazminat/>, Erişim Tarihi: 24.03.2025).
- Resmi Gazete (25 Temmuz 2017), Vergi Usul Kanunu Genel Tebliği (Sıra No: 482), Sayı:30134.
- Resmi Gazete (30 Temmuz 2020), Vergi Usul Kanunu Genel Tebliği (Sıra No: 519), Sayı:31201.
- Şanver, C. ve Demirtaş, N. (2022). İzaha Davet Komisyonu Üyelerinin İzaha Davet Müessesesine Bakışı: Ankara Örneği. *Vergi Dünyası Dergisi*, Sayı:495, Kasım, 17-30.
- Türkay, İ. (02.12.2022). *İzaha Davet Sisteminin Mükelleflere Sağladığı Avantajlar*. Nazaligundem.cm.tr (<https://nazaligundem.com/tr/yayinlar/izaha-davet-sisteminin-mukelleflere-sagladigi-avantajlar>, Erişim tarihi:14.03.2025).
- Vergi Denetim Kurulu Başkanlığı (2024), Faaliyet Raporu 2024.
- Vergi Usul Kanunu.
- Yavuz, A. ve Yahşi, F. (2025). İzaha Davet Sürecinde Vergiye Uyumlu Mükellef İndirimi Uygulaması, *Vergi Sorunları Dergisi*, Sayı:437, Şubat, 89-94.

Sürdürülebilir Çevre Etiği İçin Ulusal Bir Olanak Olarak Köy Enstitüleri ve Akpınar Köy Enstitüsü Kütüphanesi¹²

Akpınar Village Institute Library In Creating A National Opportunity For Environmental Ethics

Ahmet MUTLU * Merve Nur YAŞAR**

Makale Geliş Tarihi / Received : 14.05.2025
Makale Kabul Tarihi / Accepted : 26.06.2025

ÖZET

Doğa, çevre ve biyolojik çeşitlilik bir simülasyon değil somut biçimde kavranabilen gerçekliktir. 2000’lerden sonraki kuşakların teknolojik olanaklara bağlı olarak “*gerçeklik*” algılarının değiştiği düşünüldüğünde, sürdürülebilirliğin somut koşullarının yaratılabilmesi hususunda eğitim süreçlerinde öğrencilerin “*doğanın somut ve gerçek bir şey olduğu*”nu deneyimlemesi kaçınılmaz bir gerekliliktir. Bu noktada doğa tabanlı pek çok çağdaş eğitim-öğretim yöntemleri önerildiği ve uygulandığı bilinmektedir. Köy Enstitüleri, bilimsel yöntemlerle doğal ortamlarda “*yaparak öğrenme*” yöntemi kullanana ülkemize özgü önemli bir deneyimdir. Bu kurumsal deneyim, sürdürülebilir geleceğin somut koşullarını oluşturmak bakımından önemli potansiyeller sunmaktadır. Bu çalışmada köy enstitüsü deneyiminin sürdürülebilir gelecekle ilişkili çevre etiği potansiyeli ele alınacak ve bu bağlamda (Samsun/Lâdik) Akpınar Köy Enstitüsü kütüphanesinin olanakları irdelenecektir. Çalışmada kütüphanede çevre etiği bakımından önemli olan kitaplar tespit edildikten sonra bunlardan önemli olanlarının içerik çözümlemeleri yapılacaktır. Çalışma, nitel araştırma yöntemine dayalı olup, doküman analizi tekniğiyle gerçekleştirilecektir. Çalışma, alternatif sürdürülebilir eğitim yöntemleri geliştirilmesi hususunda ülkemizdeki özgün deneyimlerden yararlanılması bakımından önem taşımaktadır.

Anahtar Kavramlar: *Çevre etiği, eğitim, Köy Enstitüleri, Akpınar Köy Enstitüsü.*

ABSTRACT

Nature, environment and biodiversity are not a simulation but a concretely graspable reality. Considering that the perceptions of "reality" of the generations after the 2000s have changed due to technological possibilities, it is an inevitable necessity for students to experience "nature as a concrete and real thing" in the educational processes in order to create concrete conditions for sustainability. At this point, it is known that many contemporary nature-based education and training methods have been proposed and implemented. Village Institutes are an important experience unique to our country that uses scientific methods and "learning by doing" in natural environments. This institutional experience offers significant potential for creating concrete conditions for a sustainable future. In this study, the environmental ethics potential of the village institute experience in relation to a sustainable future will be discussed and in this context, the possibilities of the Akpınar Village Institute library (Samsun/Lâdik) will be examined. In the study, after the books that are important in terms of environmental ethics are identified in the library, some of them will be content analyzed. The study is based on qualitative research method and will be carried out with document analysis technique. The study is important in terms of benefiting from the unique experiences in our country in developing alternative sustainable education methods.

Keywords: *Environmental ethics, education, Village Institutes, Akpınar Village Institute.*

¹ Bu çalışma, Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK) tarafından 323K289 numaralı proje ile desteklenmiştir. Projeye verdiği destekten ötürü TÜBİTAK’a teşekkürlerimizi sunarız. (y.n.).

² Bu çalışma, 10-12 Şubat 2025 tarihleri arasında Antalya’da düzenlenen "Sürdürülebilir Gelecek İçin Çevre Eğitimi Kongresi"nde aynı adla sunulmuş olan bildirinin gözden geçirilmiş ve yeniden düzenlenmiş biçimidir.

*Prof. Dr. Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, ahmet.mutlu@omu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-8655-6779

**Dr. Öğrencisi. Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, mervenuryasar.academia@gmail.com, ORCID: 0000-0002-1174-027X

GİRİŞ

Günümüzde salt bilgi temelli eğitim süreçlerinin “etik” temelden yoksun olduğunu ve bu eksikliğin sürdürülebilirlik anlayışı geliştirmek bakımından temel bir sorun olduğu söylenebilir. Nitekim Kuçuradi’nin vurguladığı gibi “*insanların bilgisel yeteneklerini geliştiriyoruz, ama etik yeteneklerini geliştirmiyoruz.*” (Kuçuradi, 2014).

Genel anlamıyla klasik etik düzenin sınırlarının genişletilerek toprak, su, bitki ve hayvanları da içermesine “*çevre etiği*” diyebiliriz. Çevre etiğinin temsilcilerinden Leopold, canlı merkezci bir etiğin oluşmasındaki en büyük engelin “*ekonomi ve eğitim sistemlerinin insanları toprağa yaklaştırması yerine uzaklaştırması*” olduğunu vurgular (Leopold, 1949’dan akt. Akkoyunlu, 1998: 136). Leopold’un çalışması 1940’larda kentleşmeyle kırdan kente göçen ve toprakla bağı kopan Batılı toplumların durumunu tespit etmektedir. Bu tespite göre nüfusun %50’den fazlası kentli olan günümüz küresel toplumlarında durum daha da kritiktir. Özünde bu, doğadan uzak, salt ekonomik gündeme göre yaşayan insanın etik sorunudur ve bu sorun gittikçe derinleşecek gibi görünmektedir. Sürdürülebilir alternatifler üretme sürecini bir etik gündemle desteklemeden salt kamusal politikalarla yürütmeye çalışmak durumunda başarı sınırlı kalabilecektir. Geçmiş deneyimlerden hareketle, doğadan kopuk biçimde yaşayan insanın bu politik seçenekleri “soyut” düzeyde algıladığını fark etmek zorundayız. Dolayısıyla atılabilecek ilk adımlarından birisi, özellikle kent sakinlerinde doğa algısının somut yöntemlerle yeniden yaratılmasıdır. Bu bağlamda eğitim yoluyla insanları doğaya yakınlatacak etik stratejilere ihtiyaç vardır. Hâlihazırdaki eğitim sistemleri, bireylerde doğa/çevre algısını soyut biçimde oluşturmaktan öteye geçememektedir ve bu, önemli bir sorundur.

Ülkemizde 1950’lerden sonra kentleşme hızlanmıştır. 1950’lerde %25’ler düzeyinde olan kentleşme, bugün %93’lere ulaşmış durumdadır. Bu gidişatın anlamı; “*insanların doğa telakkisini hızla kaybetmekte olduğu*”dur ve bu durum, sürdürülebilir alternatifler geliştirebilmek bakımından bir risk oluşturmaktadır. Bu nedenle “*insan-doğa ilişkisi*”ni temel alan bir çevreci etiği hedeflemek zorundayız. Eğitimde çevreci etik oluşturma süreci, soyut bilgilerin yanı sıra “*uygulama*”ya dayalı olmalıdır. Bu konuda dünya ölçeğinde çeşitli yaklaşımlar bulunmakla birlikte; yöntemin yerel ve ulusal nitelikli olması, toplumsal kabul edilebilirliği artıracak gibi süreci de etkin-verimli kılabilir. Bu nedenle.

Literatürde 1940’lı yıllarda ülkemizde uygulanmış olan Köy Enstitüleri eğitim sisteminin konuları ve yöntemleriyle çevre etiğine örneklik teşkil ettiği tespit edilmiştir (Mutlu, 2010: 400-419). Gerçekten de Köy Enstitüleriyle yerel ve ulusal ölçekte bir eğitim planlaması yapılarak, eğitimde “*kendi kaynağını yaratma*” düşüncesini yaşama geçirmek amaçlanmış ve bunu “*yöresel olanaklar ve kaynaklarla yapma*” yolu tercih edilmiştir. Çevre etiği bakımından sadece bu “*kendine yeterlik*” hedefi bile günümüz tüketim toplumu karşısında çok önemsenmesi gereken bir noktadır. Ayrıca doğanın soyut bilgisi yanında ağırlıklı olarak “*doğada yapma/uygulama*” yöntemiyle bir anlamda deneysel bilgi sahibi kılma ve bir duyarlılık geliştirilmesi de çok önemlidir. Dolayısıyla Köy Enstitüleri’nin bugün kentlerde doğadan kopuk bireylere çevre etiği kazandırmak bakımından çok boyutlu olarak incelenmesi önemsenmelidir.

Bu çalışmada, çevre etiğiyle ilişkili eğitim sistemi bakımından Köy Enstitüleri irdelenecek ve bu bağlamda, 1940’larda kurulmuş 21 Köy Enstitüsünden birisi olan (Samsun) Akpınar Köy Enstitüsü kütüphanesindeki basılı eserler incelenecektir. Çalışmada öncelikle Köy Enstitüsü eğitim sisteminin çevre etiğine uygun boyutları çözümlenecek ve sonra bu eğitim sistemini desteklemek üzere oluşturulan kütüphane eserleri üzerinde durulacaktır. Kütüphane incelemesi, ilgili eserlerin insan-doğa ilişkisi ve etkileşimi bakımından analizi yapılarak gerçekleştirilecek; bugünkü eğitimi çevre etiğiyle destekleyebilmek bakımından geçmişteki yöntem, deneyim ve eserlerin sağlayacağı olanaklar tartışılacaktır. Çalışma kapsamında hâlihazırda Lâdik Fen Lisesi kütüphanesinde bulunan (eski) Akpınar Köy Enstitüsü’ne ait 9800’ü aşkın kitap incelenecek ve ilgili olanlar araştırma sorunsalı bağlamında analiz edilecektir. Çalışma, ülkemizde eğitim sürecinde çevre etiğine yönelik özgün ulusal yöntemler geliştirmek bakımından önemlidir. Ayrıca çalışma ile günümüz

sürdürülebilirlik çabaları bakımından Köy Enstitüleri'nin başka potansiyel olanakları da ortaya çıkarılabilecektir. Nitel araştırma yöntemine dayanan çalışmada literatür taraması ve doküman analizi tekniklerine başvurulacaktır.

1. ÇEVRE ETİĞİ, SÜRDÜRÜLEBİLİR EĞİTİM VE YENİ YAKLAŞIMLAR

İnsanların çoğunun doğal çevrenin kirletilip yok edilmesinin ve gezegenin doğal kaynaklarının büyük bir kısmını tüketilmesinin ahlaki olarak yanlış olduğunu düşündüğüne şüphe yoktur. Şayet söz konusu durum ve tutumlar yanlışsa, bunun nedeni neye dayandırılmaktadır? Temel gerekçe, sürdürülebilir bir çevrenin insan varlığı ve refahı için elzem olması mıdır yoksa doğal çevre ve onun canlı unsurlarının kendi başlarına belirli değerlere sahip olması ve bu değerlere her durumda saygı gösterilmesi gerekliliği midir? (Stanford Encyclopedia of Philosophy, 2021) Bu tartışmalar, doğrudan çevre etiğinin konusudur. Buna göre çevre etiği, insanların çevreyle ve onun canlı-cansız unsurlarıyla olan ahlaki ilişkisini ve onların değerini ve ahlaki statüsünü inceleyen felsefi disiplindir (Stanford Encyclopedia of Philosophy, 2021). Nitekim çevre, doğanın kendisine içkin olan “*doğal çevre*” ve insan yapımı öğelerle inşa edilmiş “*yapılı çevrenin*” birleşimi olarak kavranmaktadır (Keleş, 2013:24). Doğanın kendisinde var olan tüm unsurların değerli olduğu kabulünden hareketle çevreci ve canlı merkezci yaklaşımlar, insan ve ekosistem arasında bütüncül bir ilişki kurmakta ve ekosistemdeki tüm yaşam formlarını insana salt fayda sağlamasıyla değil kendi öz değerleriyle ele almaktadır (Keleş, 2013:173-181). Bu kavrayıştan hareketle çevre etiği insanla doğal çevre arasındaki ahlaki ilişkiyi sorgulamakta ve bu sorgulamanın sistematik bir açıklamasını sunmaktadır (DesJardins, 2013:17). Dolayısıyla çevre etiği bağlamında canlı yaşamını sürdüren ve cansız unsurlarla da ilişkili öğeler topluluğu olarak çevre, yaşamı bütüncül olarak kavrayan bir çerçeve teşkil etmektedir. Buradan hareketle çevre etiği, doğanın ve doğanın tüm bütünleyici unsurlarının bizim için anlam ve değeri ile bu anlam ve değeri dayandırdığımız gerekçeleri içerir. Çevre etiği, söz konusu anlam/değer ve gerekçeler çerçevesinde insanın doğayla olan ilişki ve etkileşimini biçimlendirir.

Yukarıdaki bağlamda, çevre etiği literatüründe doğanın “*araçsal değer*”i ile “*içsel/özel değer (araçsal olmayan değer)*”i arasındaki ayrım çok önemlidir. Araçsal değer, şeylerin başka bazı amaçları gerçekleştirmek için bir araç olarak değeridir. “İçsel/özel değer” ise şeylerin başka amaçlara ulaşmak için bir araç olarak yararlı olup olmadıklarına bakılmaksızın kendileri için amaçları olmasının değeridir. Örneğin, bir meyve türü, onlarla beslenen yarasalar için araçsal değere sahip olabildiği gibi biyo-çeşitliliği temsil eden bir meyve olması bakımından içsel/özel bir değere de sahip görülebilir (Stanford Encyclopedia of Philosophy, 2021).

Çevre etiği, felsefenin yeni bir alt disiplini olarak 1970'lerin başında geleneksel antroposentrizme (insanmerkezciliğe) meydan okuyarak ortaya çıktı. O yıllardan itibaren çevre etiğiyle ilgili çeşitli yaklaşımlar ortaya çıkmıştır.³ Bu yaklaşımlar genel olarak “insan merkezilik”, “çevre merkezilik” ve “canlı merkezilik” olarak adlandırılır. Canlı ve cansız varlıkların varoluş gerekçesini insana dayandıran “*insan merkezci yaklaşım*”, bitki ve hayvan topluluklarının insanlara sağladıkları yararlar anlamlı ve değerli olduklarını öne sürer. Kökleri çok eskiye dayanan bu düşünce, modern biçimiyle rasyonalist sanayi toplumu düşüncesinin ürünüdür (Akkoyunlu, 1998:135).

Çevre merkezilik ise -insan merkeziliğin tersine- ekosistemi oluşturan canlı-cansız tüm varlıkları temel alan bir bakışa sahiptir. Buna göre çevre etiği tartışması bakımından sadece insanı merkeze koyan bir bakış kabul edilemeyeceği gibi ekosistemin işleyişindeki diğer varlıkların önemi görmezden gelinemez. Evrendeki her bir varlık, varlık zincirinin bir halkası olup, canlılıkta farklı bir işleve sahiptir. Bu yaklaşım içinde “Doğaya Saygı Etiği (P.W. Taylor), “Derin Ekoloji Etiği (A. Naess)” önem taşır (Akkoyunlu, 1998:135).

İnsan, bitki ve hayvan ayrımı yapmaksızın tüm canlı varlıkların yaşam haklarını merkeze alan “canlı merkezilik” ise esas olarak tür ayrımı yapmaksızın doğadaki canlıya odaklanır ve bu

³ Çevre etiğiyle ilgili eski ve yeni yaklaşımlarla ilgili kapsamlı bilgi için bkz. Ertan, B. (2004), “2000’li Yıllarda Çevre Etiği Yaklaşımları ve Türkiye”, Yönetim Bilimleri Dergisi (1: 3), s. 93-108.

bağlamda insanı doğanın üstünde değil, yaşamın içinde bir tür olarak görür. Canlı merkezci yaklaşım içinde “Yaşama Saygı Etiği (A. Schweitzer)”, “Toprak/Yeryüzü Etiği (A. Leopold)”, “Genişletilmiş Etik Düzen (P. Singer)” önemlidir. Bu yaklaşım içinde toprak etiği üzerinde kısaca durmak gerekir. Toprak etiğinde birey, bağımsız parçalardan oluşan ve toprakları, suları, bitki ve hayvanları da içerecek biçimde genişleyen bir topluluğun parçasıdır. Bu çerçevede biyotik topluluğun bütünlüğü, dengesi ve güzelliğini koruyan her şey etik açıdan doğrudur ve değerlidir. Toprak etiğini ileri süren Leopold, söz konusu etiğin oluşmasındaki en büyük engelin “ekonomik ve eğitim sistemlerinin” insanları toprağa yaklaştırmak yerine uzaklaştırması olduğunu ileri sürer. İnsanlar, çevreyi salt yararlanmak için işgal etmekten vazgeçip, kendilerinin diğer canlılarla birlikte çevrenin bir üyesi olarak görmelidir (Akkoyunlu, 1998:135). Dolayısıyla Toprak Etiğinde insanları yeniden toprağa ve doğa yakınlaştıracak yol ve yöntemler geliştirilmesi gerekir ki bu da şüphesiz ekonomik ve eğitim sistemlerinde köklü değişiklikler yapmakla mümkün olabilir.

Çevre etiği hususunda yukarıdaki klasik yaklaşımların yanı sıra özellikle 2000’lerden sonra çağdaş yaklaşımlar da gelişmeye başlamıştır. Öteden beri sürdürülebilir kalkınma anlayışının (SKA) etkisiyle gelecek için öngörülen çevre etiği donanımı, geçmişteki anlayışlardan radikal biçimde farklılaşmaktadır. Yeni yaklaşıma göre doğa ve çevre dair temel bilgiler, duyarlılıklar ve bilinç oluşturmaya ve bu etik müktesebatın bireylerin kişisel ve toplumsal yaşamlarını biçimlendirmesine dayalıdır. Böylece “bilinç ve duyarlılık”la yetinen, “eylemsiz” klasik yaklaşımlarının aşılması hedeflenmektedir. Bu çerçevede bireylere “21.yüzyıl becerileri” de denilen “4C (İş birliği (Collaboration), İletişim (Communication), Eleştirel Düşünme (Critical Thinking) ve Yaratıcılık (Creativity))” donanımının kazandırılması öngörülmektedir (Sürdürülebilir Eğitim, t.y.).

Dolayısıyla çevre etiğinin yukarıdaki üç boyutu da içeren bir bağlama sahip olması önemsenmektedir. Bir diğer deyişle, gelişen çevre etiği anlayışı, bireylerin salt çevre duyarlılığı edinmesi ve bunu davranışa dönüştürmesiyle yetinilmeyip, aynı zamanda sürdürülebilir ekonomi ile toplumsal gelişmişlere katkı sağlayıcı, eleştirel düşünebilen ve yaratıcılık yetenek ve donanımlarına sahip olunmasını içermektedir. Ancak bu şekilde yaşam ağını devam ettiren ekosistem süreçlerini anlayabilen ve bunlara uygun yaşama becerisine sahip, ekolojik okuryazarlığı olan bireylerle sürdürülebilir bir insan topluluğu yaratılabilir. Böylelikle doğanın yaşamı sürdürebilme becerisine saygı göstermek ve üretim-tüketim sistemlerimizle onu desteklemek mümkün olacaktır (TEMA, 2017). Bu yaklaşımları, çevre politikaları ve etiği bakımından öncü role sahip olan AB’nin son yıllarda önceliklediği çeşitli projelerden⁴ de anlıyoruz.

SKA çerçevesinde çevre etiği yaklaşımında ekonomik nitelikli eğilimlerin yanı sıra ortaya çıkan bir diğer yeni eğilim de “toplumsal nitelikli”dir. “Ekolojik yurttaşlık” ya da “yeşil yurttaşlık” denilen bu anlayış, çevre hakkının ödev, hak ve sorumluluklarının demokratik mekanizmalar içerisinde aktif katılımcılık yoluyla gerçekleştirilmesini ifade eder (Balkaya, 2012). Çevresel hakların kullanılması ve korunması hususunda aktif vatandaş olmayı öngören bu yaklaşım, doğal olarak eğitim süreçlerinin “bireylik” donanımını desteklemesiyle mümkün olacaktır.

Netice olarak, SKA’nın ekonomik, çevresel ve sosyal hedeflerine ulaşma üzere çevre etiğinin de çok boyutlu bir içerikle tasarlandığı anlaşılmaktadır. Böyle bir çoklu hedef, bireylerin sadece çevre konusunda bilgi ve bilinç sahibi olarak kalmasıyla yetinmemekte; aynı zamanda sahip oldukları çevre bilgisi ve bilinci ile bireylerin çevresel, ekonomik ve toplumsal süreçlere aktif katkı sunan öznelere dönüşmesi beklenmektedir. Dolayısıyla eğitim-öğrenim süreçlerinde çevre etiğinin bu eğilimler çerçevesinde yeniden düşünülmesi önem taşımaktadır.

2. ÇEVRE ETİĞİ BAKIMINDAN KÖY ENSTİTÜLERİNİN POTANSİYELİ

⁴ Çevre etiği alanındaki girişimlere örnek olarak, esnek ve aktarılabılır öğrenim çıktılarıyla yetenek temelli yollar tasarlayarak mesleki eğitimde çalışan niteliğini yükseltmeyi amaçlayan GET-Green Projesi (GET-Green, t.y.) ile Avrupa Çevre Politikası ve Altıncı Çevresel Eylem Planı’nın temel ilkeleri doğrultusunda çevre etiğine uyumlu yenilikçi e-öğrenme içerikleri geliştirmeyi hedefleyen ENV-ETHICS Projesi (ENV-ETHICS, t.y.) gösterilebilir.

Köy Enstitüleri 1940 yılında ilkokullara öğretmen yetiştirilmesi amacıyla açılan okullara verilen addır. İsmet İnönü'nün cumhurbaşkanı olduğu dönemde Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel ve İsmail Hakkı Tonguç'un çabaları sayesinde köylerde yaşayan ve ilkokul mezunu vasfı taşıyan çocukların Köy Enstitüleri'nde eğitim görüp tekrar yaşadıkları köylere dönerek öğretmenlik yapması amaçlanmıştır. Enstitüler, Türkiye'nin tamamına yayılacak biçimde, tren yollarına yakın ve tarıma elverişli 21 bölgede kurulmuştur. Buralarda eğitim görenler hem örgün eğitim almış hem de modern tarım teknikleri konusunda bilgiler edinmişlerdir. Böylece tarımda verimliliğin artırılması planlanmıştır. Bununla birlikte Köy Enstitüleri'nin ülke kalkınmasına sadece tarımsal alanda değil çok yönlü katkıları olmuştur.

Figür 1. Türkiye'deki Köy Enstitüleri

Kaynak: (Anadolu Eğitim Sendikası, 2018).

Köy Enstitüleri sayesinde 1940 ve 1946 yılları arası 15 bin dönüm tarla tarıma elverişli hale getirilmiştir. 750 bin fidan dikilmiş, 1200 dönüm bağ oluşturulmuş, 150 büyük çaplı inşaat, 60 işlik, 210 öğretmen evi, 36 ambar ve depo, 48 ahır ve samanlık, 100 km yol, 16 su deposu, 12 tarım deposu, 20 uygulama okulu ve 12 elektrik santrali yapılmıştır (Kömürcü, 2025). Enstitülerin kendi kaynaklarıyla gerçekleştirildiği bu sonuçlar, dönemi itibarıyla oldukça önemli bir başarıdır.

Literatürde Köy Enstitüleri'nin eğitim-öğretim sistemi itibarıyla günümüzdeki “çevre eğitimi” arayışları için uygun bir model olabileceği ileri sürülmüştür. Buna göre çevre sorunlarını üretim-tüketim ilişkilerini öğrenerek ve inceleyerek çözümlemenin en etkili yol olduğu ve bunu yapabilmenin en iyi yöntemlerinden birisinin Köy Enstitüleri'ndeki gibi “doğa içinde olmak” ve “yaparak ve üretirken öğrenme”dir (Mutlu, 2010). Söz konusu boyutuyla Köy Enstitüleri'nin, günümüzde eğitim süreçleriyle bireylerde çevre etiği oluşturabilme tartışmaları bakımından da önemli bir kurum ortaya çıkmaktadır.

Köy Enstitüleri'ndeki eğitim-öğretimle bir taraftan bireylerde belli bir çevre etiği inşa edilirken diğer taraftan uygulamalı süreçlerle söz konusu etik pekiştirilmekte ve bu sırada çevrede olumlu değişimler gerçekleştirilmektedir. Nitekim kuruldukları alanların niteliği nasıl olursa olsun Köy Enstitüleri'nin ağaçlıklı ve yeşil hale getirilmesi kuralı bunlardan birisidir. Enstitülerin kuruluş günlerinde ilk yapılanlar, çevrenin olumsuzluklarını gidermek, bataklıkları kurutmak, buraları ağaçlarla, çiçeklerle, bahçe ve bağlarla donatmak olmuştur. Öyle ki, seçilen bataklık ve kıraç topraklar bile bir müddet sonra ağaçlık haline dönüştürülmüştür. “Bugün bile Anadolu'nun bir yerinden geçerken uzaktan görünen kimi yeşilliklerin Köy Enstitülerinin ya da o dönemden kalma bir

köy okulunun bahçesi, ormanı olduğu görülür” (Türkoğlu, 2000: 231, 233). Tüm bu boyutlarıyla söz konusu eğitim-öğretim sürecinin ve eğitim içeriğinin 2000’ler sonrası sürdürülebilir eğitim ile çevre etiği anlayışıyla şaşırtıcı biçimde benzerlikler taşıdığı dikkati çekmektedir.

Köy Enstitüleri’ndeki eğitim-öğretim sistemine yakından bakıldığında öğrencilerde çevre etiği oluşturmaya çok uygun üç temel yöntemden söz edilebilir. Bunlar; “(doğada) yaparak öğrenme”, “uygulama bahçeleri” ve “kütüphane”dir.

2.1. (Doğada) Yarak Öğrenme

Bireylerde çevre etiği oluşumu, doğanın gözlemlenmesi ve eğitimin doğayla eylemli iş birliği içinde olmasıyla (yarak öğrenmeyle) yakından ilişkilidir. Köy Enstitüleri’nin en önemli özelliği, ezberci anlayış yerine “öğrenci merkezli, yarak, yaşayarak öğrenme”dir (Esen, 2013:47-49). Böyle bir yöntem de doğal olarak sınıf dışında yani “doğa”da olmak durumundadır.

Teori ve pratik birlikteliğine dayalı Köy Enstitüleri eğitim sisteminde derslerin ve konuların seçilmesinde temel olan ilkelerden bazıları şöyledir: a) Programın yarısının kültür derslerine, yarısının tarım ve teknik dersleri ve çalışmalarına ayrılması, b) Birçok gereksiz ders, konu ve bilgi yerine gerekli olanlara yer verilmesi, c) Yaşama geçirilebilecek derslerin ve konuların seçilmesi, d) Kültür dersleri uygulamalarının iş ve üretim alanlarında yapılması; bu konuların üretim ve iş çalışmalarından koparılmaması, onlarla bütünleştirilmesi (Mutlu, 2020). Bu ilke ve yöntemler, günümüzde salt faydacı, parçacı, indirgemeci ve soyut bilgilere dayalı eğitim anlayışı karşısında daha kalıcı ve sürdürülebilir bilgiye olanak sağlayıcı bir nitelik taşımaktaydı

Tablo 1. Köy Enstitüleri Ders İçeriği

Kültür Dersleri	Ziraat Dersleri ve Çalışmalar	Teknik Dersler ve Çalışmalar
Türkçe	Tarla Ziraatı	<u>Köy Demirciliği:</u>
Tarih	<u>Bahçe Ziraatı:</u>	- Nalbantlık
Coğrafya	- Fidancılık	- Motorculuk
Yurttaşlık Bilgisi	- Meyvecilik	<u>Köy Dülgerliği:</u>
Matematik	- Bağcılık	- Marangozluk
Fizik Kimya	- Sebzeçilik Sanayi Bitkileri Ziraatı	<u>Köy Yapıcılığı:</u>
Tabiat ve Okul Sağlığı	Zootečni	- Tuğla ve Kiremitçilik
Yabancı Dil	Kümes Hayvanları Bilgisi	- Taşçılık
El Yazısı	Arıcılık ve İpek Böcekçiliği	- Kireççilik
Resim- İş	Balıkçılık ve Su Ürünleri	- Duvarcılık, Sıvacılık
Beden Eğitimi ve Ulusal Oyunlar	Ziraat Sanatları	- Betonculuk
Müzik		<u>Köy ve El Sanatları (Kızlar için)</u>
Askerlik		- Dikiş, Biçi, Nakış
Ev İdaresi ve Çocuk Bakımı		- Örgü ve Dokumacılık
<u>Öğretmenlik Bilgisi:</u>		- Ziraat Sanatları
-Toplumbilim		
- İş Eğitimi		

- Çocuk ve İş Ruh Bilimi		
- İş Eğitimi Tarihi		
- Öğretim Metodu ve Tatbikatı		
- Zirai İşletmeler Ekonomisi ve Kooperatifçiliği		

Kaynak: (MEB, 1947)'den derlenmiştir.

Köy Enstitüleri'nde tarım alanları ve konuları, çeşitli bitki, ağaç ve toprağıyla; ürünleri, araç gereç ve teknolojisiyle hem tarım ders ve çalışmaları için hem de birçok dersin eğitim ve öğretimi için ortam sağlamaktaydı. Örneğin; doğa bilgisi ve coğrafya derslerinde, çevrenin bitki kültürü ve toprak özellikleri olarak incelediği konuları öğrenciler, tarım derslerinde, iş içinde özümlemiş olduğu için hemen anlıyorlar ve tartışabiliyorlardı. Tarım ürünü kazançlarının hesaplanması, tarım alanlarının ölçülmesi, ağaç dikilecek yerlerin saptanması, matematik derslerinin gerçek konuları oluyordu (Mutlu, 2010). Enstitü mezunlarından Türkoğlu, bu hususu şöyle ifade eder (Türkoğlu, 2014: 25-26):

“Her dersin iş içinde yapılması bir ilkeydi. Örneğin bizi o gün narenciye bahçesi olacak alanda iplerle orayı burayı ölçerken, yerleri kazarken, ağaç çiviler çakarken görenler ‘yine çocukları amele gibi çalıştırıyorlar!’ demiş olabilirler. Oysa biz orada zorlu bir matematik dersi yapıyor, ‘kare’yi öğreniyorduk, hem de hiç unutmamacasına. Bu arada narenciye bahçesinin planını yapıyor, ne kadar fidan gerektiğini hesaplıyorduk...”

Köy Enstitülerinde yetişen öğrenci, bir yetişkinin yetki ve sorumluluğu ile ektiği sebzenin, diktiği ağacın iklimini, doğasını, bilimsel bilgilerini konuşup, etkinlikte bulunmaktaydı. Öğrencilere yetki, sorumluluk ve inisiyatif vererek hem gerçek yaşamın işlerinin yapılması hem de yeteneklerin gelişmesi sağlanıyordu. Örneğin; sahibi, sorumlusu, bakıcısı olmayan bir ağaç, bir hayvan, bir bahçe yoktu. Böyle bir ortamda istediği alanda sivrilip “otçu”, “balcı”, “balıkçı”, “tavukçu” diye anılan ustalar çıkıyordu (Türkoğlu, 2000: 230).

Gönen Köy Enstitüsü'nde yetişmiş olan bir mezun, öğrencilik dönemini şöyle değerlendirmektedir (akt. Kocabaş, 2019):

“Yaparak, yaşayarak yetiştirildik. Diktik, ektik, biçtik... Krizma yaptık, tavayı, katlamayı, sıcak yastığı, aşığı öğrendik. Tarımın, meyvecilik, sebzecilik, hayvancılık, arıcılık, çiçekçilik gibi tüm dallarında yeterince yetiştik. Köye önderlik yapabilecek güçteydik...”

2.2. Okul Uygulama Bahçeleri

Köy Enstitüleri'nin kurulduğu yıl olan 1940'larda “çevre sorunları” henüz kavramsallaştırılmış ve gündem olmuş bir sorun olmamasına rağmen enstitülerdeki eğitim süreci bireyleri doğa ve çevre hassasiyetine dayalı bir kimlik ve eylem sahibi kılmaya yönelik olmuştur. Enstitülerin eğitim yöntemi gerekse ders konuları gerekse öğrenme yöntemleri bakımından 1970'lerden sonra gelişmeye başlayacak olan çevre etiği yaklaşımlarına öncülük eder bir nitelik taşımaktadır. Özellikle yukarıda belirtilen Yaşam Merkezilik içinde yer alan “Toprak Etiği”ne dair Köy Enstitüleri'nde çok şey görmek mümkündür. Bunlardan belki de en önemlisi, eğitimin sadece sınıf ile sınırlanmayıp, sınıf

dışında, doğada ve arazide de gerçekleştirilmesi ve özellikle öğrencileri “toprağa yaklaştırması”dır. Bu noktada “okul uygulama bahçeleri”⁵ çok önem taşır.

Uygulama bahçesi çalışmalarına genel olarak tarımcılık, sebzecilik, meyvacılık, ipekböcekçiliği, fide ve fidancılık, çiçekçilik, bağcılık, yonca işleri, koruluk, faydalı ağaç yetiştiriciliği, tavukçuluk ve hayvan bakımı gibi konular girmektedir. Bu niteliğiyle uygulama bahçesindeki çalışmalar, amaç ve çalışma tekniği yönünden “akademik tarımcılık”tan ayrılır. Bu bahçeler, bir bakıma “fen-tabiat bilgisi derslerinin pratik çalışma laboratuvarı” olarak düşünülmüştür (Thrower, 1965: 5).

Uygulama bahçeleri, oyun alanı, çiçeklik, sebzelik, fidanlık –fidelik, meyvelik, deneme tarlası, bağ, koruluk ve arılıktan oluşmaktadır (Adıyaman, 1953’ten akt. Gölgesiz Gedikler, 2018: 304).

Thrower, okul bahçesinin bitkiler, solucanlar, böcekler, kuşlar ve yerli tarla bitkileri konusunda temel örnekler sunmada Tabiat Bilgisi dersine yardımcı olacağını, ayrıca bahçenin kurulması ile uğraşılırken arazi, harita, sıcaklık, yağış, rüzgâr gibi coğrafya ve meteoroloji ile ilgili terimlerin de kolaylıkla kavratılabileceğini belirtmektedir (Thrower, 1966: 8-9). Adıyaman’a göre ise (akt. Gölgesiz Gedikler, 2018: 305), okul bahçeleri her sınıf düzeyinde mevsimler, ürünler, mevsimlerin insan yaşamı üzerindeki etkisi, canlı ve cansız varlıkları tanıma, doğa olayları ve kurallarını anlama, insan ve doğa ilişkileri, doğaya uyum sağlama gibi konularda öğrencilere inceleme, gözlem yapma, uygulamalı öğrenme olanağı sunmaktadır (Adıyaman, 1953’ten akt. Gölgesiz Gedikler, 2018: 303-304).

Açıktır ki, Köy Enstitülerinde uygulama bahçeleri öğrencilerin teorik fen ve tabiat bilgilerini deneyimledikleri çok önemli bir uygulamadır. Böylelikle öğrencilerin çevre etiği bakımından kalıcı değerler kazandığı anlaşılmaktadır.

2.3. Kitap Okuma ve Kütüphane

Köy Enstitüleri’nde üzerinde en çok durulan ilkelerden birisi de “kitap okuma”dır. Enstitülerde okumanın benimsenmesi ve alışkanlığa dönüşebilmesi için yoğun çaba gösterilmiştir. Bu husus, Köy Enstitüleri’nin kurucusu İ.H. Tonguç’un 04.12.1944 tarihli genelgesinde açıkça görülür (Özgen, 2010: 729-730): “*Şartlar ne olursa olsun, mevsim ne olursa olsun, öğrencilere her gün serbest okuma yaptırılacak ve kitap okuma alışkanlığı mutlak surette kazandırılacaktır.*”

Kitap okumak, buradaki eğitim sürecinin hem zorunlu bir şartı hem de öğrenciler arasında bir yetkinlik göstergesiydi. Nitekim Enstitü mezunlarından Talip Apaydın bu hususu şöyle ifade eder (Apaydın, 2012: 55):

“... Bize öyle bir kanı vermişlerdi ki okuyalım, ekmek yer, su içer gibi okuyalım, farkında bile olmadan pek çok şeyler öğreneceğiz, yararlanacağız. ... Tarım derslerine, inşaat çalışmalarına bile koltuğumuzda birer kitapla giderdik. Yerli, yabancı romanlar, hikayeler, Remzi Kitabevi’nin çift kırmızı çizgili ak kaplı kitapları, sonradan klasikler... birer birer elimizden geçti. İş aralarında, teneffüslerde, Pazar tatillerinde, tarlada, bağda, ağaç diplerinde, ırmak kıyısında, durmaz okurduk. Yat saatinde çabucak yatağa girip kitabımızı açmak günlük alışkanlıklarımız arasına girmişti. ...

⁵ Eğitimde bahçe çalışmalarından yararlanma düşüncesinin felsefi temelleri Antik Döneme kadar uzanmakla birlikte 19. yüzyılın yenilikçi eğitim kurumlarıyla yaygınlık kazanmış ve bu dönemde ülkemizde de yansımaları olmuştur. Bu hususta ayrıntılı bilgi için bkz. Gölgesiz Gedikler, H. (2018), “Eğitimde Bahçe Çalışmalarının Tarihsel Gelişimi ve Türkiye Cumhuriyeti’nin Erken Dönemlerinde Okul Uygulama Bahçeleri”, Tarih Okulu Dergisi, Yıl.11, Sayı XXXVI, s.291-315.

Bazen arkadaşlar uyuyamıyoruz diye ışıkları söndürürlerdi. Bunlar çoğu kez okumayan, okumaya alışamayan arkadaşlardı. ...”

Köy Enstitüleri’nde okuma alışkanlığı sadece eğitim konularının kavranılması bakımından değil aynı zamanda öğrencilerin yetkin bireyler olabilmesi bakımından da çok önemsenmekteydi. Bu noktada dönemin Cumhurbaşkanı İsmet İnönü’nün Savaştepe Köy Enstitüsü’ne yaptığı ziyaret sırasındaki bir tespiti çok çarpıcıdır (Aktaş’tan akt. Türen, 2022: 233):

“Tuğla ocağına giderken, kümes nöbetçisi Hatice Kolukısa’yı görüyor. Çağırıp azık torbasında ne olduğunu soruyor. Peyniri, ekmeği ve köftesi olduğunu söylüyor öğrenci. Başka ne var diye diye açtırıyor torbayı. Millî Eğitim Bakanlığı’nın klasikler dizisinden yayınlanmış olan Sophokles’in Antigone kitabı çıkıyor. İnönü’nün gözleri yaşıyor, yanındaki Genelkurmay Başkanı Abdurrahman Paşa’ya dönüp, ‘Paşam, görüyorsunuz bu klasikler daha yeni çıktı. ... köylümüz, kentlimiz, erimiz, generalimiz kumanyasına ne zaman kitabı da ekleyecek duruma gelirse, o gün Türkiye gerçekten kurtulmuş demektir’ diyor. Hatice ekliyor: ‘Efendim ben değil, tüm enstitü okuyor bu kitabı’”.

Köy Enstitülerinde kalan öğrenciler, öğretmen ve idarecileriyle birlikte eğitim alacakları kompleks yapıyı el birliğiyle yapmışlardır. Bu yapılar; dershaneler, yemekhaneler, yatakhaneler, hamamlar, spor salonları ve kütüphanelerden oluşmaktadır. Bu çerçevede öğrenci ve öğretmenlerin bilgiye kolay erişiminin sağlanması için bir enstitü kütüphanesi ve her sınıfta birer kitap kurulması esas alınmıştır. Bu doğrultuda öğrencilerde kitap okuma alışkanlığının oluşturulması, bilgi ihtiyacının karşılanması amaçlarıyla kitaplıklar ve kütüphaneler kurulmuştur. Dolayısıyla birçok bileşene sahip olan Enstitülerin olmazsa olmazları arasında okul kütüphaneleri önemli bir role sahip olmuştur. Öğrencilerin sürekli yatakhanelerden, iş atölyelerine, okul bahçesinden sınıflara kadar kitapla içli dışlı bir yapıya sahip olmaları istenmiştir (Koç, 2019:171).

Enstitülerde 90-100 öğrencinin birlikte kitap okuyabileceği geniş ve uygun yerler yapılmıştır (Özgen, 2010: 732). Okuma alışkanlığı kazandırılması yalnızca öğrenciler için amaçlanmamış, öğretmenler de sürece dahil edilmiştir. Öğretmenlerin öğrencilere kitap tavsiye edebilmeleri için öncelikle kendilerinin kitapları okumaları istenmiştir. Öte yandan günlük olarak serbest okuma saati düzenlenmiş; ilgili öğretmenin kontrolünde öğrencilerin en az 45 dakika kitap okuma etkinliğine katılmaları sağlanmıştır (Eser, 2011: 282-283).

Her enstitü kütüphanesinde Hasan Ali Yücel’in çevirisini yaptırdığı 507 farklı dünya klasiği eseri bulundurmak zorunluydu. Ayrıca her öğrencinin yılda 25 klasik eseri okuması zorunlu kılınmıştır (114). Klasiklerin dışında öğrencilerin derslerine yardımcı kitapların ve genel kültürlerine olumlu katkı sağlayacak, entelektüel seviyelerine dokunacak kitapların kitaplıklarda ve kütüphanelerde yer aldığı da bilinmektedir. Kurulan her kitaplığa, Bakanlıkça 457 adet kitap eklenirken, Tebliğlerle tavsiye edilen kitap ve dergiler de eklenmiştir. Ayrıca bu kütüphanelerde şu tür yayınlar yer almaktaydı (Kepenek, 2001’den akt. Koç, 2019: 170-171):

- Öğrencilerin geldikleri illere ait gazeteleri,
- TDK İmla kılavuzu ve sözlüğü
- Fransızca-Türkçe Sözlük
- En az bir takım ders kitabı
- Öğrencilerin bilgi ve seviyelerine uygun idarece, öğretmenlerce tavsiye edilen kitaplar

- Tebliğler Dergisi ve İlk Öğretim Gazetesi,
- Köy postası, öğretmen dergisi,
- İlkokul yönetmeliği, ilkokul programı, ilköğretim kılavuzu, ilköğretim kavramı, temel kitap,
- En az birtakım İlkokullarda okunan kitaplar
- Yardımcı meslek kitapları

Böylece enstitülerde okuyan, okuduğunu yorumlayarak uygulamaya aktaran, kazanmış olduğu okuma alışkanlığı ve kitap sevgisi konusunda çevresine örnek teşkil eden bireylerin yetiştirilmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla Enstitü içindeki herkes okuma konusunda teşvik edilmiştir (Koç. 2019:171). Tekben bu hususu şöyle ifade etmektedir (Tekben, 2005’ten akt. Keseroğlu, 2010:694):

“Yapılan teşvik ve telkinlerle öğrenciler okuma işine öyle sarıldılar ki birçokları kendi paralarıyla kitaplar getirtmeye başladılar. Postaneden paket paket kitaplar taşındı. Okuma işinin verimli ve faydalı bir yoldan yürümesi için küme başları tarafından çocuklara okuduklarının özetleri çıkarttırılıyor, bunlar gözden geçirilerek üzerinde konuşmalar yapılıyordu.”

Doğal olarak böyle bir hedef, etkili sonuçları doğurmuştur. Örneğin bir yılda (1944 yılı) Arifiye Köy Enstitüsü’nde okunan kitap sayısı 5000 olarak (Balkır, 1974’ten akt. Özgen, 2010: 735); Çifteler Köy Enstitüsü’nde 7000 (Başaran, 1990’dan akt. Özgen, 2010: 735) olarak belirtilmiştir. Amerikan Kütüphane Derneği ölçütlerine göre yılda 21 kitap okuyan kişi “çok kitap okuyan” kabul edilmektedir (Yılmaz, 1994’ten akt. Keseroğlu, 2010: 693). Akçadağ Köy Enstitüsü’nde bir yıl içinde en az kitap okuyan öğrenci 23 kitap, en çok kitap okuyan öğrenci 64 kitap okumuştur (Tekben, 1947’den akt. Özgen, 2010: 735). Keza köy enstitü mezunlarıyla yapılan bir araştırmada onlara enstitü eğitimi boyunca yaklaşık kaç kitap okudukları sorulmuş; %2,8’i 20 kitap okuduğunu belirtirken %50,7’i de 80’den çok kitap okuduğunu ifade etmiştir (Özgen, 2010: 735).

Köy Enstitülerindeki okuma ilkesi ve ediminin “okumuş olmak için okumayı çok aştığı; buradaki okumanın doğayı, sanatı, toprağı; özetle bütün yaşamı kucakladığı” ve bu durumun “bireysel olduğu kadar toplumsal bir boyut da kazandığı” ifade edilmektedir (Özgen, 2010: 737). Dolayısıyla, enstitülerdeki okuma sürecinin, diğer eğitim teknikleriyle birlikte bireylerde çevre etiği oluşturmak hususunda önemli bir olanak olduğu anlaşılmaktadır.

3. AKPINAR KÖY ENSTİTÜSÜ KÜTÜPHANESİ

3.1. Akpınar Köy Enstitüsü Eğitim-Öğretim Programı

Akpınar Köy Enstitüsü (AKE), 11 Haziran 1940 tarihinde eğitim öğretime başlamıştır. Başlangıçta bir çadırla başlayan AKE, zamanla öğrencilerin binaları inşa etmesiyle bir enstitüye dönüşmüştür. Özellikle, Çifteler Köy Enstitüsü öğrencilerinin yardımıyla imece usulü ile binalar inşa edilmiştir (Turan, 2009: 140).

AKE’nin ilk yıllarında belirli bir öğretim programı yoktur ve kültür, tarım ve teknik derslerin zor şartlar altında yapılması nedeniyle derslere eksik şekilde devam edilmiştir. Ancak bir müddet sonra düzen sağlanmış, özellikle demircilik, yapıcılık, motorculuk, arıcılık, dikiş atölyeleri faaliyetlerine başlamıştır. En çok dülgerlik, demircilik, yapıcılık, biçki dikiş ön plana çıkmıştır. Enstitü’nün ilk yılında kültür derslerine ağırlık verilmiş, ikinci yıl sanat dallarına ayrılarak çalışmalara başlanmış ve üçüncü yıldan sonra da herkes kendi alanında çalışmalarına devam etmiştir.

Kültür derslerinde, 4.-5. sınıflarda Öğretmenlik Meslek Bilgisi dersleri olarak Toplumbilim, İş Eğitimi, Çocuk ve İş Ruh Bilimi, İş Eğitim Tarihi, Pedagoji, Pedagoji Tarihi ve Öğretim Metotları ve Uygulamaları dersleri işlenmiştir (Turan, 2009:161-170).

Diğer enstitülerde olduğu gibi AKE’de de kimya dersi işlenirken öğrencilerin bahçede kullanılan kireç ile ilgi kurması sağlanmıştır. Geometri dersindeki açı ve şekiller, bina, temel ve çatıları yapılırken kullanılmıştır. İş içinde eğitim, kültür dersleri ve yaşama uygulanması şeklinde görülmüştür. Yurttaşlık Bilgisi öğretiminde Cumhuriyet yönetimi ile demokrasinin ilkeleri öğrencilere aktarılmış, hak ve özgürlüklerin nasıl kullanılacağı öğretilmiştir (Akdoğan, 2016). Coğrafya ile öğrencilerin yaşadığı yerin özelliklerini, işleyeceği toprağı tanınması, doğa olaylarını kavraması amaçlanmıştır (Akdoğan,2016; Çelik, 2019’dan akt. Başoğlu ve Yılmaz, 2023:259).

AKE’deki eğitim süreçleri bağlamında burada okumuş olan Adil Çankaya enstitüdeki bir günü şöyle anlatmaktadır (akt. Turan, 2009:188):

“...Sabahleyin kültür dersleri görmek üzere bizi sınıflara dağıttılar. Saat 12’ye kadar kültür dersleri görüyorduk. Tarih, coğrafya, matematik bu gibi dersleri görmeye başladık. Öğlende yemeklerimizi yedik. Yemekten sonra bizi okulun Ziraat Bahçesi vardı Akpınar”ın önünde, oraya göturdüler. “İşte burası meyvelik olacak. Burada yapılacak ziraat tekniklerini sizlere öğreteceğiz” dediler. Ondan sonra bize okulun başka bir bölümünü gösterdiler. Burada koyunlar, inekler, atlar numunelik olarak bulunuyordu. “Burası koyun sahamız olacak” diye bize gösterdiler. Her gün sabahları öğlene kadar kültür dersleri alıyor, öğlenden sonra dallara ayrılan arkadaşlarımız kendi dallarına göre eğitiliyorlardı. Akşamları saat 19.00-20.00 arası mütalaa yapıyorduk. Mütalaadan sonra yatakhanelere gönderiliyorduk” (Çankaya 2003: 6).

AKE mezunu Sefer Ertaş tarım dersleri ile ilgili olarak şunları söylemektedir (akt. Turan, 2009: 167):

“... Tarım derslerimizde, diğerlerinde olduğu gibi teorik verilen derslerin ardından uygulaması yapıyorduk. İyi cins hayvanlarımız vardı. Onların bakımı bize aitti. Sağım usulleri, süt verimi gibi tekniklerde bize önceden derslerde verilen bilgilere göre uygulamaları yapardık. Hayvanlarımız yerli sığırlara göre üç katı süt veren hayvanlardı. Ahırlarımızda 20-25 tane ineğimiz vardı. Kümeslerimizde tavuklarımız vardı. Okulun bahçesinde lahana, pırasa, ıspanak gibi sebzeleri kendimiz yetiştiriyorduk. Bu sebzeleri okulda yiyecek olarak da tüketirdik. İşe yaramayan kısımları ise hayvanlara verirdik. Okulun bir de Samsun’da Derbent denilen yerde balıkhanesi vardı. Oraya birer ikişer ay belli gruplar halinde gidip balık tutardık. Bu balıklardan hem okula gönderilir hem de satışı yapılarak okul için belli bir gelir sağlanmış olurdu. Buğday tarımı yapıldı. Elma gibi meyveler de yetiştirilirdi. Okulun bahçesine çam ağaçları dikerek, orayı ağaçlandırdık. Hatta çevre kasabalara grupça giderek, okul yapımında da çalıştık. Bizler sınıf öğretmeni olacaktık.”

Bir başka AKE mezunu Hamdi Şahin de eğitim süreçlerini şöyle anlatmaktadır (akt.Turan, 2009: 167):

“Her öğrencinin, inşaat, marangoz, demirci gibi bir sanatı vardı. Bu sanatların çalışmaları atölyelerde yapıyorduk. Ben marangozluk sanatından mezun oldum. Bizleri, atölyelerde masa, sandalye tamiri yapardık. Ustalara yardım ederdik. Çekiç

tutar, su getirir... Ne gerekiyorsa yapardık. Binaların kapı, pencere vs. ihtiyaçları dışarıdan satın alınmazdı, hepsini bizler yapardık. Mezun olup giden öğretmenlik yapacaklara, at arabası, marangozluk aletleri vb. yani mesleği ne ise onunla ilgili araç-gereçleri de verirlerdi. AKE’de çok güzel çiftçilik yapılıyordu, o zaman 2 tane traktör vardı. Traktörleri öğrenciler kullanıyordu. Hayvancılık yapıldı. İnek, at, tavuk, arı vb. hayvanlar vardı. Tarım derslerimizde ne yapacağımızı bize Niyazi Bey öğretirdi. ‘Öğretmen olduğunuzda iki tavuk bir horozunuz muhakkak olsun, kendi yumurtanızı satın almayın, iki petek arı yapın’ derdi.”

Anlaşılabacağı üzere AKE’de tarım derslerinde uygulamaya dayalı olarak hayvancılık (inek, at, tavuk, arı), meyve-sebze yetiştiriciliği (lahana, salatalık, domates, elma), balıkçılık işleri yapılmıştır. Enstitülerde eğitimin en önemli parçalarından biri de sanatsal çalışmalardır. Bunlardan biri olan müzik dersine çok ayrı ve özel bir yer verilirdi. AKE’de müzik dersi haftada ikişer saat olmak üzere öğretim programında yer almış olmasına karşın ders dışında öğrenciler müzik çalışmalarına daha fazla zaman ayırırlardı. Her öğrenci mutlaka bir müzik aleti çalabilmek için çaba gösterirdi (Turan, 2009: 168-169).

AKE’deki derslerin uygulamaya dayalı bir “iş” biçiminde yapılması, öğrencilerin öğrenme süreçlerini soyut bilgiler üzerinden değil, bizzat yaşamın gerçeklikleriyle iç içe bir biçimde gerçekleşmesini sağlamaktadır. Bu bağlamda özellikle tarım, kimya, fizik ve matematik gibi doğayı anlamaya dönük derslerin de iş yapma süreçleriyle öğrenilmesi ve bu sırada Enstitünün bulunduğu toprak ve coğrafya koşullarının deneyimlenmesi söz konusudur. Beş yıl boyunca böyle bir eğitim sürecinden geçen öğrenciler, doğal olarak doğayı, toprağı ve canlıları tanıyan, onlarla nasıl etkileşim içinde olunacağını bilen, kısaca “*ekolojik okuryazarlığı olan*” ve bu donanım ile doğa dostu üretim faaliyetlerinde bulunabilen bireylere dönüşüyorlardı. Böyle bir donanım, halihazırda sürdürülebilir eğitim yöntem ve hedefleriyle⁶ örtüşmektedir.

3.2. AKE Kütüphanesinin Çevre Etiği Kapsamındaki Kitapları

Bütün Köy Enstitüleri’nde olduğu gibi AKE’de kitap-kütüphane, öğrenme sürecinin çok önemli bileşenleriydiler. Hatta kitap ve kütüphane o kadar önemlidir ki, enstitü öğrencileri öğrenme süreçlerini sınıftaki derslerden ziyade kütüphaneden edindikleri kitaplara borçludurlar. Bu hususu AKE’de öğrencilik yapmış olan Abdullah Gökay şöyle ifade etmektedir (Turan, 2009:169-170):

“Öncelikle ifade edeyim ki buradaki derslerin hiçbirini hiçbir zaman tam olarak hazmedemedik. ... Yalnız ne var, bize verilen azim, irade, bize verilen kültür kendimizi yetiştirmek zorunda bıraktı. Tonguç’un kitapları, başka klasik eserler, bizim kütüphanelerimizde mevcuttu. Onları okumak zorundaydık. Öğretmenlik bilgimizi okuldakinden iki misli fazla öğrenmek zorundaydık. Çocuğa ne öğreteceğini bilmiyorsan öğrenmek için kitaba müracaat etmek zorundasın. Kitaplarımızı okuduk, kendimizi geliştirdik öğretmen olduk ve başarılı olduğumuzdan eminim. Uygulamalı derslerimizde, tarlada çalıştık, çapa yaptık, orak yaptık, ekin biçtik. Bizden sonra

⁶ Sürdürülebilir eğitim çeşitli şekillerde uygulanabilir olmakla birlikte böyle bir eğitim sisteminin öne çıkan özelliklerini şöyle sıralanabilir: Disiplinler arası öğrenmeye odaklanmak, deneyimsel öğrenmeye ve problem çözmeye vurgu yapmak, sosyal adalet ve eşitlik taahhüdü, gerçek dünya uygulamalarına konsantre olmak, sürekli iyileştirmeye katkıda bulunma. Bkz. <https://www.unesco.org/gem-report/en>, (14.01.2025).

gelenler daha teknik olarak çalıştılar. Tarıma gittiğin zaman eğer yaz günüyse çapa zamanıysa çapa çapalanırdı. Toprağın özellikleri, hangi bitki ne zaman nasıl ekilir, yetiştirilir? Bizim devremizde bu hususlara pek dikkat edilmezdi. Köydeki işler nasılsa öyle yapardık. Ama biz sonraları 4-5. sınıfa geldiğimizde bu daha teknik olarak yapılmaya başladı. Ama biz pek fazla gitmedik. Tarım çalışmalarınızda kuruluş evresi olduğu için bizim zamanımızda bir tek traktör (fargo) vardı. Büyük baş hayvanlardan da at, inek vardı.”

AKE’de okumaya çok önem verildiği, öğretmen ve öğrenciler arasında kitapların devamlı el değiştirdiği ifade edilmektedir. Okulun idare binasına bitişik zengin bir kütüphanesi vardır. Daha sonra ihtiyaçları karşılamada yetersiz kalınca buraya yeni bir okuma salonu yapılmıştır. Kütüphane kapasitesi sadece bu imkanlarla sınırlı olmayıp, ayrıca her sınıfta ortalama 100-150 kitap bulunmaktaydı. Öğretmenler belirli günler buluşup kitapların kritiğini yaparlardı. (Özkan-Karabacak, 2018’den akt. Başoğlu ve Yılmaz, 2023: 269). Yaklaşık 22.000 kitabın bulunduğu bu kütüphaneyle Türkçe dersi daha iyi işlenmekte ve bu kitaplar çok iyi şekilde kullanılmaktaydı (Turan, 2009: 189).

2024 yılı Ekim ayında Ondokuz Mayıs Üniversitesi bünyesinde yürütülen proje⁷ kapsamında araştırılan ve geçmişte Akdağ Köy Enstitüsü yerleşkesi ve olanakları üzerine kurulmuş olan Lâdik Fen Lisesi kütüphanesinde Enstitü döneminden kalan eserler incelenmiştir. Bu çerçevede yaklaşık 9800’ü aşkın basılı eser bulunmuştur. Bunlar içinde “çevre etiği”yle ilişkilendirilebilecek eserler Tablo 2.’de sunulmuştur. Söz konusu tablo oluşturulurken, kütüphaneden çevre etiği ile ilişkilendirilen bütün eserler değil, sadece Köy Enstitüleri öncesi, aktif dönem ve enstitü etkisinin sürdüğü dönemler itibarıyla 1930-1956 yılları arasında basılmış eserler dikkate alınmıştır. Ayrıca, enstitülerdeki uygulamalara esas teşkil ettiği bilinen (uygulama bahçeleri gibi) 1960 ve sonrası tarihli basımlı birkaç esere de yer verilmiştir.

Tablo 2. Akpınar Köy Enstitüsü Kütüphanesindeki Çevre Etiği ile İlişkili Eserler

KİTAP ADI	YAZARI	YAYIN YERİ	YAYINEVİ	YILI
Okul Uygulama Bahçeleri	L.B. Thrower	Ankara	Ayyıldız Matbaası	1966
İnsan ve Hayat: 20. Asır Sağlık, Hastalık ve Hayat Bilgisi	Fritz Kahn	İstanbul	Türkiye Yayınevi	t.y.
Ağaç ve Orman Antolojisi	M. Ali Gökberk	Ankara	Titaş Basımevi	1939
Tarımsal Teknoloji	Rıfat Öncel	Y.Y.	İnkılap Kitabevi	1951
Yaşama Bilgisi	Selim Sırrı Tarcan	Ankara	Maarif Matbaası	1942
Keltepe Ormanlarında Bir Gün	Hikmet Birand	İstanbul	Milli Eğitim Basımevi	1948
Tabiat Ana Anlatıyor	Karl Ewald	İstanbul	Doğan Kardeş Yayınları	t.y

⁷ Ondokuz Mayıs Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi tarafından desteklenen BAP12-2024-5276 numaralı “Kültürel Miras Değerinde Olan Lâdik Akpınar Köy Enstitüsü Kütüphanesinin Sosyal Bilimler Literatürüne ve Samsun’a Kazandırılması” başlıklı bu proje, 2024-2025 yılları arasını kapsamakta ve Dr. Öğr. Üyesi Cuma Yıldırım tarafından yürütülmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. https://akpinarfenlisesi.meb.k12.tr/icerikler/omu-bolgesel-kalkinma-ve-stratejik-arastirmalar-uygulama-ve-arastirma-merkezi-ile-akpinar-fen-lisesi-arasinda-akademik-sosyal-ve-kulturel-isbirligi-protokolu_15326472.html (23.01.2025).

Kanayan Derin Yaramız Orman	Ragıp Ziya Mağden	Ankara	Akın Matbaası	1950
Sen de İpekböceği Besleyebilirsin		Bursa	Koza Tarım Satış Koop. Birliği	t.y.
Ormansızlaşma ve Bunun Sel Felaketleri Üzerine Tesirleri	Faik Tavşanoğlu, Selahattin İnal	Ankara	Akın Matbaası	1948
Güneşli Okul	Rollier	İstanbul	Y.Y.	1950
Canlı Aritmetik	Y.Y.	İstanbul	Bir Yayınevi	1950
Hayat Bilgisi Dersleri	Fuat Baymur	İstanbul	Gavsi Ozansoy Basımevi	1946
Arıcılık Tekniği	T. Rona, M. Göktuna	Y.Y.	Y.Y.	y.y.
Ev Konserveciliği	Kemal Öncel	İstanbul	Devlet Basımevi	1937
Ağaç ve Orman	Mithat Eryılmaz	Y.Y.	Receb Ulusoğlu Basımevi	1937
Köy Tecrübe Okulları I	Franz Kade	İstanbul	Milli Eğitim Basımevi	1952
Okul Kooperatiflerinde Pratik Defter Tutma Kılavuzu	Rüştü Güngör	Ankara	Ressam Cahit Matbaası	1951
Okul Bahçeleri	G. Gerda Gollwitzer Vd.	Ankara	Ayyıldız Matbaası	
Okul Uygulama Bahçeleri ve İş Eğitimi Yönünden Önemi	Süleyman Adıyaman	İstanbul	Milli Eğitim Basımevi	1953
Yarının Mektepleri	John Dewey			1931
Tabiat Bilgisinde Aktif Metodlar	Recep Sezgin	İstanbul	Maarif Basımevi	1956
Tabiat Bilgisi II	Nezihe Alsaç, Suavi Yalvaç	İstanbul	Milli Eğitim Basımevi	1953
Nedir? Niçin? Nasıl?/ İnsan Nede Yapılmıştır?	Y.Y.	İstanbul	Doğan Kardeş Yayınları	t.y.
Nedir? Niçin? Nasıl?/ Acayip Hayvanlar Nasıl Yaşar?	Y.Y.	İstanbul	Doğan Kardeş Yayınları	t.y.
Nedir? Niçin? Nasıl?/ Gökyüzü Nasıldır?	Y.Y.	İstanbul	Doğan Kardeş Yayınları	t.y.
Nedir? Niçin? Nasıl?/ Hava Nedir	Y.Y.	İstanbul	Doğan Kardeş Yayınları	t.y.
Nedir? Niçin? Nasıl?/ Su Nedir?	Y.Y.	İstanbul	Doğan Kardeş Yayınları	t.y.
Nedir? Niçin? Nasıl?/Ses Nedir?	Y.Y.	İstanbul	Doğan Kardeş Yayınları	t.y.
Nedir? Niçin? Nasıl?/Toprak Nedir?	Y.Y.	İstanbul	Doğan Kardeş Yayınları	t.y.
Nedir? Niçin? Nasıl?/ Bulut Yağmur Kar Nedir?	Y.Y.	İstanbul	Doğan Kardeş Yayınları	t.y.

Tabiat-Ana Anlatıyor	Karl Ewald	İstanbul	Doğan Kardeş Yayınları	t.y.
Atomlar ve Yıldızlar	Pierre Rousseau	İstanbul	Üniversite Kitabevi	1946
Etrafımızdaki Kainat	Sir James Jeans	İstanbul	Milli Eğitim Basınevi	1950
Esrarlı Kainat	Sir James Jeans	Ankara	Milli Eğitim Basımevi	1947
Madde ve Işık	Louis De Broglie	İstanbul	Milli Eğitim Basımevi	1953
Yeryüzü Gökyüzü	Faik Sabri Duran	İstanbul	Ahmet Said Matbaası	1947
Tarımsal Mineroloji	Şevket A. Birand	Ankara	Milli Eğitim Basımevi	1947
Toprak Jeolojisi	Şevket A. Birand	Ankara	Milli Eğitim Basımevi	1948
Jeoloji	Y.Y.	İstanbul	Devlet Matbaası	1929
Türkiye Entomolojisi	F.S.Bodenheimer	Ankara	Ziraat Vekaleti Neşriyatı	1941
Botanik Terimleri	Komisyon	İstanbul	Maarif Matbaası	1939
Zooloji Terimleri	Komisyon	İstanbul	Maarif Matbaası	1939
Arıların Hayatı	K.V.Frisch	İstanbul	Üniversite Kitabevi	1946
Meyva ve Sebzelerin Kurutulması ve Meyva Sularının Yapılması	Arif Akman	İstanbul	Milli Eğitim Bakanlığı Köy Kitaplığı	1950
Bağcılık	M. Nail Oraman	Ankara	Milli Eğitim Basımevi	1951
Zeytin	Nuri Benlioğlu	İzmir	Doğanlar Basımevi	1948
Pratik Meyvacılık	M. Nail Oraman	Ankara	Çiftçi Dergisi Yayınları	1948
Nebatat	Y.Y.	İstanbul	Devlet Matbaası Talebe El Kitapları Serisi	1929
Türkiye Bağcılığı Üzerine Araştırmalar	W. Gleisberg	Ankara	Ziraat Vekaleti Neşriyatı	1938
Şarapçılık ve Sirkecilik	Kemal Cemal Öncel	Ankara	Y.Y.	1943
Üzüm ve Bağ	Ekrem Üzümeri	Y.Y.	Y.Y.	1945
Şarap Yapım ve Kontrol Rehberi	Tacettin Kuntay	İstanbul	Tekel Enstitüler Müdürlüğü Yayını	1946
İpek Böcekçiliğinde En Kolay Masrafsız Verimli Dut Ağacı Yetiştirmek	Koza Birliği	Bursa	Koza Tarım Satış Kooperatifleri Birliği Yayınları	1942
Fidan Ambalajı Ağaçların Toprağıyla Sökülmesi ve Taşınma	İsmet Elgin	Ankara	Ziraat Vekaleti Neşriyatı	1954
Kavak Ağaçlarının Umumi Vasıfları	Zihni Derin	Ankara	Ziraat Vekaleti Neşriyatı	1943

Ökse Otunun Yem Değeri	Valentin Horn, İsfendiyyer Esad Kadaster, Sedat Kansı	Ankara	Yüksek Ziraat Enstitüsü	1938
Halk İçin Tavukçuluk	Hamdi Tunçer	İstanbul	Bozkurt Kitabevi	1951
Nebatlar Dünyası	Felix Rosen	İstanbul	Üniversite Kitabevi	1946
Toprak ve Çiftçi	Tevfik Tıgılı	İstanbul	Ahmet Sait Matbaası	1945
Ağaç ve Orman Bilgi ve Sevgisi	Mithat Eryılmaz	Y.Y.	Recep Ulusoğlu Basımevi	1937
Orta Anadolu Kurak Mıntıkası Bağcılığı	M. Nail Oraman	Ankara	Yüksek Ziraat Enstitüsü	1941
Kuru Üzümler Üzerinde Bazı Araştırmalar	Turgut B. Yazar	Ankara	Yüksek Ziraat Enstitüsü	1939
İpek Böcekçiliği: Koza, İpek, Dut	Aziz Duru	Bursa	Koza Tarım Satış Kooperatifleri Birliği Yayınları	t.y.
Pratik Çiçekçilik	Lütfi Arif Kenber	İstanbul	İnkılap Kitabevi	1939
Pratik Aşıcılık	Ali Satı Ekinci	İstanbul	İnkılap Kitabevi	1947
Türkiye'de Nebati Boyalar	Nuri Refet Korur	Ankara	Yüksek Ziraat Enstitüsü	1937
Anadolu Şartlarına Göre Su ve Toprak Münasebetlerinin Araştırılması	Kerim Ömer Çağlar	Ankara	Yüksek Ziraat Enstitüsü	1937
Pratik Gül Bahçesi	Lütfik Arif Kember	İstanbul	İnkılap Kitabevi	t.y.
Türkiye'de Kızılçam (Pinus Bruti Terebantini Üzerinde Araştırmak)	Mecit İbrahim Okay	Ankara	Yüksek Ziraat Enstitüsü	1940
Turfanda Karanfil: Çiçekçiliğin En Karlı Çiçeğini Nasıl Yetiştirmeli	Lütfi Arif Kenber	İstanbul	İnkılap Kitabevi	1946
Ankara'nın Floru	Kurt Crause	Ankara	Yüksek Ziraat Enstitüsü	1937
Türkiye'de Orman Koruması ve Orman Entomolojisi Hakkında Görüşler	Erwin Schmitschek	Ankara	Yüksek Ziraat Enstitüsü	1937
Büyük Bitkiler Kılavuzu	Şefki Akalın	Ankara	Güzel Sanatlar Matbaası	1956
Hayvan Sağlık Bilgisi (Köy Enstitüsü Talebeleri ve Öğretmenleri ve Köylü İçin)	Hasan Ali Türker	İstanbul	İnkılap Kitabevi	t.y.
Evcil Hayvanların Kısa Otopsi Tekniği ve Patolojik Anatomi Görüngüleri	Cemal Köni	İstanbul	Hüsnü Tabiat Basımevi	1946

Sümer ve Etilerde Ziraat ve Hayvancılık	Selahattin Batu	Ankara	Yüksek Ziraat Enstitüsü	1930
Yurdumuzda Bulunan Başlıca Kemirgenler	Mithat Ali Tolunay	İstanbul	MEB Köy Kitaplığı	1948
Hayvanat	Y.Y.	İstanbul	Devlet Matbaası	1929
On Küçük Kapı Yoldaşımız	Karl Von Frisch	Ankara	Milli Eğitim Basımevi	1947
Kelebek Araştırmaları	Recep Sezgin	İstanbul	Milli Eğitim Basımevi	1953
Anadolu Mandalarının Süt Verimleriyle Sütlerinin Terkibi	Rüştü İzmen, W. Spöttel	Ankara	Yüksek Ziraat Enstitüsü	1937
Türkiye Koyuncululuğu Hakkında Etüdler	Walter Spöttel, Kadri Bilgemre	Ankara	Yüksek Ziraat Enstitüsü	1937
Tiftik ve Tiftikçiliğimiz	M. Faik Üstar	İstanbul	Üniversite Kitabevi	1940
Karaman Koyunların Meehkonstantı	Halid Evliyar	Ankara	Yüksek Ziraat Enstitüsü	1939
Türk Köylüsü İçin Atçılık Üretme Bakım ve Yemleme Usulleri	Orhan Düzgüneş	Zonguldak	Ali Rıza İncealemdaroğlu Basımevi	1946
At Eşkali	Selahattin Batu	Ankara	Yüksek Ziraat Enstitüsü	1940
Kanayan Derin Yaramız Orman	Ragıp Ziya Mağden	Ankara	Akın Matbaası	1950
Alıç Ağacı ile Sohbetler	Hikmet Birand	Ankara	Ongun Kardeşler Matbaası	1968
Okul Bahçeleri	Gerda Gollwitzer	Ankara	Ayyıldız Matbaası	1959
Okul Uygulama Bahçeleri	L. B. Thrower	Ankara	Ayyıldız Matbaası	1966
Pestalozzi: Çocuklar Köyü	İsmail Hakkı Tonguç	Ankara	Doğuş Matbaası	1965

Tablo 2.'de yer alan eserler, tarımsal tekniğe yönelik gibi görünmekle birlikte aslında ülkenin ekonomik ve toplumsal yaşamıyla doğrudan ilgilidirler. Bunlar, genel olarak doğa ve doğal sistemlerle ilgili kitaplarla birlikte düşünüldüğünde AKE'deki eserlerin, diğer eğitim yöntemleriyle birlikte değerlendirdiğinde, bireylerde ülke/bölge gerçekliği ve doğasını içeren bir çevre etiği donanımını desteklediği söylenebilir.

Köy Enstitülerindeki uygulamalı eğitimlerin dikkat çeken yönlerinden birisi, bilimsel bilginin günlük tarımsal uygulamalara uyumu ve köylülerin ekonomik gelirlerini artıracak ürünlerin üretimine odaklanmış olmasıdır. Bu konudaki uygulamaları desteklemek üzere kütüphanede pek çok kitap olduğu dikkati çekmektedir. Özellikle çiçekçilik, gül ve karanfil gibi alternatif gelir getirici ürünler ile kavak üretme ve yetiştirme, şarapçılık ve sirkecilik, puroluk tütün yetiştirme, tiftikçilik, koyunculuk, manda ve ipek böceği yetiştiriciliği gibi çeşitli tarımsal ve hayvansal ürünlerin üretimi ve işlenmesi üzerine bilgiler içeren kitapların yanı sıra meyve ve sebzelerin kurutulması ve meyve sularının yapılması gibi tarım ürünlerinin katma değerini artıracak işleme tekniklerini içeren eserler de yer almaktadır. Tüm bu eserler, her şeyden önce tabiata ilgi duymayı, onu anlayabilmeyi ve bu

donanım ile ondan yarar elde etmeyi sağlamaya yöneliktir (Bkz. Pratik Gül Bahçesi, Pratik Çiçekçilik ve Turfanda Karanfil vd.).

Kütüphanedeki bazı eserler ise doğrudan doğa ve çevre duyarlılığı geliştirmeye yönelik olduğu anlaşılmaktadır. Bu tür eserler, ağaç ve orman bilgisi ve sevgisi, tabiatı tanıma, bölgesel flora bilgisi gibi tanınmış konuların yanı sıra kelebek araştırmaları, arıların hayatı gibi sıra dışı konuları da içermektedir. Köy Enstitülerindeki okuma kültürünün daha çok serbest okuma saatlerinden kaynaklandığı düşünüldüğünde, öğrencilerin teorik ve uygulamalı ders konularıyla derinleşen meraklarını bu tür çeşitlik gösteren kütüphanelerde giderdiğine şüphe yoktur. Kaldı ki kitaplardan edindikleri bilgi ve bilinç derinliğinin, eğitim sürecinde edindiklerinden çok daha fazla olduğu da tahmin edilebilir. Günün sonunda AKE kütüphanesinin, öğrencilerde köy enstitülerinin çevre etiği oluşturma potansiyeli hususunda yetkin bir örnek durumundadır.

SONUÇ

Çevre etiği, doğanın bizim için anlam ve değerini, bu anlam ve değeri dayandırdığımız gerekçeleri ve bunlar çerçevesinde doğayla kurduğumuz ilişki ve etkileşim biçimini ifade eder. Öteden beri çevre etiği, daha çok bireylerde asgari bir doğa ve çevre duyarlılığı biçiminde, sınırlı bir bağlamda algılanmıştır. Ancak SKA'nın yaygınlaşmasından sonra çevre etiğinde de yeni anlayışlar gelişmiş ve bireylerin sadece doğa duyarlılığını değil, bu duyarlılığın gerekçelerini ve daha da önemlisi bu etiğin gündelik yaşama, yapılan işe ya da eylemlere yansımaları da içeren kompleks bir biçim almıştır.

SKA'nın yapabilme yeteneğiyle donanmış bir çevre etiğini hedeflemesine bağlı olarak sürdürülebilir eğitim yöntemleri geliştirilmektedir. Bu tür eğitim yöntemleri, soyut bilgi aktarımının ötesinde doğa içinde pratikleri esas almakta; böylelikle bireylerin bir yandan bilimsel bilgiler öğrenirken bir yandan da doğayı deneyimleyerek tanıması ve ona dair merak duygularının gelişmesi hedeflenmektedir.

Doğa içinde ve yaparak öğrenmeye dayalı bu yöntemlerin, ülkemizde 1940'lerde kurulmuş özgün bir eğitim deneyimi olan Köy Enstitüleri'nin başat yöntemi olduğu bilinmektedir. Köy Enstitüleri, her ne kadar çok geçmişte uygulanmış ve bugün sona ermiş bir eğitim sistemi olsa da artık tüm dünyada kabul edilmiş olan sürdürülebilir gelişme anlayışının geçerli olduğu günümüz bakımından oldukça kıymetli, yeniden keşfedilmesi gereken bir hazine niteliği taşımaktadır. Bugün dünyada çeşitli sürdürülebilir eğitim yöntemleri geliştirilmekte, bunlar denenmekte; bunlardan iyi uygulama örnekleri olabilecek yöntemlere odaklanılmaktadır. Bir diğer deyişle, günümüzde geliştirilen sürdürülebilir eğitim yöntemlerinin bireylerde çevre etiği oluşturmak bakımından nasıl ve ne kadar başarılı olacağı henüz denenmiş ve sonucu merak edilen süreçlerdir. Oysa Köy Enstitüleri, 80-90 yıl önce ülkemizde uygulanmış olan ve bugün sürdürülebilir eğitim yöntemleri tam uyum içindeki bir eğitim deneyiminin bireylerde çevre etiği oluşturmak ve onların çevreyi ve toplumu biçimlendirmek bakımından başarılı sonuçları ortada olan bir deneyimdir. Dolayısıyla bu kurumlar, sadece Türkiye'de değil, dünya ölçeğinde daha fazla araştırılmayı hak etmektedir.

Köy Enstitüleri'nin bugün anlamlandırdığımız çevre etiği potansiyeli, buralarda verilen eğitim sisteminin üç temel niteliğine dayalıdır. Bunlar; “(doğada) yaparak öğrenme”, “uygulama bahçeleri” ve “zengin kütüphane”dir. Enstitüye gelen çocukların sınıfta öğrendikleri soyut bilimsel bilgileri doğada ve işbaşında yaparak (pratiğe aktararak) öğrenmeleri; özellikle doğa ve tarıma dair bilgilerini deneyimlemek üzere geniş ve çeşitlilik arz eden okul uygulama bahçelerini kullanmaları; teori ve

pratiğe dayalı olarak öğrendikleri bu bilgilerin uyandırdığı merak duygularını zengin kütüphanelerin olanaklarıyla serbest okuma saatlerinde gidermeleri, beş yılın sonunda doğaya, bitki ve hayvana, topluma ve insana dair bilinç ve duyarlılığı gelişmiş ve bunlar çerçevesinde eylemde bulunan bireylerin oluşmasını sağlamıştır.

Bu niteliği ve kültürel, sanatsal ve entelektüel gelişimde özgün bir kaynak oluşu nedeniyle Köy Enstitüleri eğitim sisteminin ülkemizde sürdürülebilir eğitimle hedeflenen çevre etiği donanımı kazandırma bakımından büyük bir potansiyel taşıdığı söylenebilir. Halihazırda bulundukları yeni nesil okulların kütüphanelerinin bir köşesinde eski ve unutulmuş kitaplar olarak âtil biçimde duran bu eserlerin öncelikle bir “*kültürel miras*” olarak değeri takdir edilmelidir. Akabinde, bu eserler yeniden elden geçirilmesi, gerekirse eskimiş olanları tamir edilmeli, tasniflenmeli ve modern kütüphanecilik olanaklarına göre yeniden kullanım için hazırlanmalıdır. Bu tür girişimler, bütün Köy Enstitüsü kütüphaneleri için yaygınlaştırılmalıdır. Böylece geçmişten bize yektin, donanımlı bir kültürel hazine kaldığı yeni nesillere gösterilerek, bu hususta ulusal bir hafıza oluşturulabilir ve bu hafıza, sürdürülebilir eğitim süreçlerini desteklemek üzere kullanılabilir.

Yukarıda vurgulanan önerilerin uygulanabilirliği bakımından Akpınar Köy Enstitüsü kütüphanesi “*iyi uygulama örneği*” olarak verilebilir. 2024 yılında başlamış olan ve halen süren Ondokuz Mayıs Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi tarafından desteklenen BAP12-2024-5276 numaralı “*Kültürel Miras Değerinde Olan Ladik Akpınar Köy Enstitüsü Kütüphanesinin Sosyal Bilimler Literatürüne ve Samsun'a Kazandırılması*” başlıklı bu proje kapsamında kütüphanedeki 98000’ü aşkın basılı eser tek tek elden geçirilmiş, temizlenmiş, konularına göre tasnif edilmiş ve Dewey Onlu Sınıflama Sistemine göre numaralandırılarak yeni bir Köy Enstitüsü kütüphanesi oluşturularak kullanıcıların hizmetine sunulmuştur. Nitekim bu bildirinin konusu da söz konusu basıl eserlerin işlenmesi sürecindeki eserlerin çeşitliliğine ve niteliğine bağlı olarak ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla bugün Lâdik Fen Lisesi bünyesinde düzenlenmiş olan Akpınar Köy Enstitüsü kütüphanesi hem bir kültürel miras olarak hem de sürdürülebilir eğitim ve çevre etiği çalışmalarında kullanılabilecek bir kültürel hafıza olarak araştırmacıları beklemektedir. Benzer girişimlerin diğer 20 köy enstitüsü kütüphanesi için de yapılması, söz konusu kültürel hazinelerin ayağa kaldırılması bakımından önemsenmelidir.

KAYNAKÇA

- Akkoyunlu, K. E., (1998). Çevre Etiği, *Amme İdaresi Dergisi*, 31(1), s. 125-139.
- Anadolu Eğitim Sendikası. (2018). Köy Enstitüleri Cumhuriyetin Sabah Güneşidir, 23.01.2025 tarihinde <http://www.aes.org.tr/haber-908-koy-enstituleri-cumhuriyetin-sabah-gunesidir.html> adresinden erişildi.
- Apaydın, T. (2012). *Köy Enstitüsü Yılları*, İstanbul: Literatür Yayınları.
- Balkaya, F. (2012). Çevreci Hareketlerin Ekolojik Yurttaş Oluşturmadaki Rolü, *II. Bölgesel Sorunlar ve Türkiye Sempozyumu: Bildiriler*, 16.01.2025 tarihinde <https://www.yumpu.com/tr/document/view/10484036/cevreci-hareketlerin-ekolojik-yurttas-ksu-iibf-dergisi> adresinden erişildi.
- Başoğlu, İ. ve Yılmaz, Y., (2023). Lâdik Akpınar Köy Enstitüsü Özelinde Köy Enstitülerinde Kültür Dersleri Öğretimi, *Sosyal Bilgilerde Yenilikçi Araştırmalar Dergisi*, 6(2), s.253-277.

- Çankaya, Adil., 2003. Türkiye’de Kimse Nereye Gittiğini Bilmiyor. *Barış Haftalık Düşün Gazetesi*. 15, Nisan, 6.
- DesJardins, J.R. (2013) *Environmental Ethics: An Introduction To Environmental Philosophy*. Fifth edition. Belmont, Calif: Wadsworth, 2013.
- ENV-ETHICS., ENV-ETHICS Projesi, 16.01.2025 tarihinde <https://www.erbilproje.com/env-ethics/> adresinden erişildi.
- Ertan, B., (2004). 2000’li Yıllarda Çevre Etiği Yaklaşımları ve Türkiye, *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 1(3), s.93-108.
- Eser, G. (2011). *Köy Enstitülerinde Bir Öncü: Özgün Arşivi Işığında Göl Köy Enstitüsü*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Esen, S. (2013). *Köy Enstitüleri*, Yüksek Lisans Tezi, Kilis 7 Aralık Üniversitesi, Kilis.
- GET-Green. (t.y.). GET-Green Projesi: Kariyer Gelişimi İçin “Çevre Etiği” Eğitimi, 16.01.2025 tarihinde <https://www.getgreen.eco/> adresinden erişildi.
- Gölgesiz Gedikler, H., (2018). Eğitimde Bahçe Çalışmalarının Tarihsel Gelişimi ve Türkiye Cumhuriyeti’nin Erken Dönemlerinde Okul Uygulama Bahçeleri, *Tarih Okulu Dergisi*, 36, s.291-315.
- Keleş, R. (2013). *100 Soruda Çevre, Çevre Sorunları ve Çevre Politikası*, İzmir: Yakın Kitabevi.
- Keseroğlu, H. S. (2010). Köy Enstitülerine Okuma ve Kütüphane Açısından Bakmak, *Köy Enstitüleri Sempozyumu: Bildiriler*. İstanbul: Kastamonu Üniversitesi.
- Kocabaş, K. (2019). Köy Enstitüleri ve Tarım Eğitimi, Milas Önder Gazetesi, 22.01.2025 tarihinde <https://www.milasonder.com/yazarlar/prof-dr-kemal-kocabas/koy-enstituleri-ve-tarim-egitimi/1857> adresinden erişildi.
- Koç, O., (2019). Köy Enstitülerinde Kütüphanenin Yeri, *Türk-İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 22, s.164-173.
- Kömürcü, M. C. (2024). Köy Enstitüleri Kuruluş Amacı Nedir? Köy Enstitüleri Özellikleri, *Molatik (Milliyet)*, 17.01.2025 tarihinde <https://www.milliyet.com.tr/molatik/tarih/koy-enstituleri-kurulus-amaci-nedir-koy-enstituleri-ozellikleri-77796> adresinden erişildi.
- Kuçuradi, İ. (2014). Eğitimi Yeniden Düşünmek, 02.11.2024 tarihinde <https://hacettepe.edu.tr/duyuru/rekduy/47KurulusYilDonumu220714.pdf> adresinden erişildi.
- Kültürel Miras Değerinde Olan Lâdik Akpınar Köy Enstitüsü Kütüphanesinin Sosyal Bilimler Literatürüne ve Samsun’a Kazandırılması. (2025). 23.01.2025 tarihinde https://akpinarfenlisesi.meb.k12.tr/icerikler/omu-bolgesel-kalkinma-ve-stratejik-arastirmalar-uygulama-ve-arastirma-merkezi-ile-akpinar-fen-lisesi-arasinda-akademik-sosyal-ve-kulturel-isbirligi-protokolu_15326472.html adresinden erişildi.
- MEB. (1947). *Köy Enstitüleri Eğitim Programı*, Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- Mutlu, A. (2020). *Kenti Anlamak: Kent Kültürü Sorunu ve Politikası*, Ankara: Palme Yayınevi.
- Mutlu, A. (2010). Köy Enstitüsü Eğitim Sistemi Çevre Eğitimi İçin Model Olabilir mi?, *Köy Enstitüleri Sempozyumu: Bildiriler* (s.400-419). İstanbul: Kastamonu Üniversitesi.

- Özgen, B. (2010). Köy Enstitülerinde Kitap Okuma Alışkanlığı, *Köy Enstitüleri Sempozyumu: Bildiriler*. İstanbul: Kastamonu Üniversitesi.
- Stanford Encyclopedia of Philosophy. (2021). Environmental Ethics, 15.01.2025 tarihinde <https://plato.stanford.edu/entries/ethics-environmental/> adresinden erişildi.
- Sürdürülebilir Eğitim. 25.01.2025 tarihinde <https://www.surdurulebiliregitim.org/> adresinden erişildi.
- TEMA. (2017). Dünyanın Durumu 2017: Ekolojik Okuryazarlığın Ana İlkeleri ve Sürdürülebilirlik İçin Eğitim, 15.01.2025 tarihinde <https://iklimtema.org/?/uzman/page/dunyanin-durumu-2017-ekolojik-okuryazarligin-ana-ilkeleri-ve-surdurulebilirlik-icin-egitim> adresinden erişildi.
- Thrower, L. B. (1966). *Okul Uygulama Bahçeleri* (Çev. S. Özbek). Ankara: Ayyıldız Matbaası.
- Turan, A. (2009). *Türkiye’de Öğretmen Yetiştirmede Akpınar Köy Enstitüsünün Yeri ve Önemi*, Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun.
- Türen, A. Ö. (2022). *Köy Enstitüleri Dosyası: Türk Rönesansı* (18. baskı), İstanbul: Destek Yayınları.
- Türkoğlu, P. (2000). *Tonguç ve Enstitüleri*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Türkoğlu, P. (2014). *Kısa Süren Hasat: Köy Enstitülerinde Öğrenci Olmak*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- UNESCO. (2025). Global Education Monitoring Report, 14.01.2025 tarihinde <https://www.unesco.org/gem-report/en> adresinden erişildi.

ABD'nin Küresel Teknoloji Politikası: Dijital Egemenlik ve Rekabet

US Global Technology Policy: Digital Sovereignty and Competition

Ali KİRİKTAŞ*

Makale Geliş Tarihi / Received : 07.02.2025
Makale Kabul Tarihi / Accepted : 26.06.2025

ÖZET

Bu makale, ABD'nin küresel teknoloji politikalarını dijital egemenlik ve rekabet ekseninde analiz etmeyi amaçlamaktadır. Çalışmada nitel yöntem benimsenmiş; ikincil veri kaynakları, politika belgeleri ve akademik literatür incelenmiştir. Analizler, ABD'nin 5G ve Huawei'ye yönelik stratejileri, büyük teknoloji şirketleriyle ilişkileri, siber güvenlik politikaları ve teknolojik inovasyona yaptığı yatırımlar çerçevesinde yürütülmüştür. Bulgular, ABD'nin dijital egemenlik mücadelesinde hem ulusal güvenliği sağlamaya hem de küresel teknoloji standartlarını belirlemeye çalıştığını göstermektedir. ABD'nin teknoloji politikaları, sadece ekonomik çıkarları değil, aynı zamanda stratejik üstünlük ve uluslararası normların şekillendirilmesini de hedeflemektedir. Bu durum, dijital çağda uluslararası ilişkilerin yeni güç dengeleriyle yeniden tanımlanmasına yol açmaktadır.

Anahtar Kavramlar: *Dijital Egemenlik, Teknoloji Politikaları, Siber Güvenlik, Küresel Rekabet.*

ABSTRACT

This article aims to analyse the US global technology policies in the context of digital dominance and competition. The study adopts a qualitative methodology and analyses secondary data sources, policy documents and academic literature. The analyses were conducted within the framework of the US strategies towards 5G and Huawei, its relations with major technology companies, its cybersecurity policies, and its investments in technological innovation. The findings show that the US is trying both to ensure national security and to set global technology standards in the struggle for digital sovereignty. The US technology policies aim not only at economic interests but also at strategic superiority and shaping international norms. This situation leads to the redefinition of international relations in the digital age with new power balances.

Keywords: *Digital Sovereignty, Technology Policies, Cybersecurity, Global Competition.*

* Doktora Öğrencisi, Kapadokya Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim- Öğretim ve Araştırma Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler, ali_kiriktas_44@hotmail.com, **ORCID:** 0000-0003-4209-0094.

GİRİŞ

Dijital egemenlik, ulus devletlerin siber alanda veri, altyapı ve teknoloji üzerindeki kontrol yetkisini ifade eden, günümüz jeopolitik ve ekonomik düzeninde giderek artan bir öneme sahip olan kritik bir kavramdır (Roberts, 2024: 3-6). Küreselleşmenin getirdiği karşılıklı bağımlılıklar ve dijital teknolojilerin hızla yayılmasıyla birlikte, devletler, siber uzaydaki stratejik çıkarlarını koruma ve ulusal güvenliklerini sağlama noktasında ciddi meydan okumalarla karşı karşıyadır. Bu bağlamda dijital egemenlik, yalnızca teknolojik bir mesele olmaktan çıkarak, uluslararası ilişkiler, hukuk ve siyaset bilimi disiplinlerini kesen çok boyutlu bir fenomen haline gelmiştir (Pohle ve Thiel, 2020: 2).

Dijital egemenliğin temel bileşenleri arasında veri lokalizasyonu, kritik altyapıların siber güvenliği, yerli teknoloji geliştirme ve uluslararası siber normların oluşturulmasına aktif katılım yer almaktadır. Veri lokalizasyonu, vatandaşlara ait hassas verilerin ulusal sınırlar içerisinde depolanmasını ve işlenmesini sağlayarak, yabancı yargı yetkisi ve gözetim risklerini azaltmayı hedefler (Mishra, 2019: 3). Kritik altyapıların, özellikle enerji, ulaşım ve finans gibi sektörlerdeki dijital sistemlerin siber saldırılara karşı korunması, ulusal dirençliliğin temelini oluşturur (Maurer, 2018: 12). Ayrıca, dijital egemenlik, devletlerin yabancı teknoloji bağımlılığını azaltma ve kendi ulusal siber yeteneklerini, yazılım ve donanım geliştirme kapasitelerini güçlendirme çabalarını kapsar. Bu süreç, yenilikçiliği teşvik etme ve yerel dijital ekosistemleri destekleme stratejileriyle yakından ilişkilidir (Gülbahar ve Halisoğlu, 2024: 711-718).

Dijital egemenlik kavramı, ulus devletlerin siber alandaki hakimiyet arayışında *rekabet politikalarıyla derinlemesine* bir ilişki içerisindedir. Dijital ekonominin dinamik ve yoğunlaşmaya eğilimli yapısı, geleneksel rekabet hukuku prensiplerine yeni meydan okumalar getirmektedir. Büyük dijital platformların, veri toplama ve işleme kapasiteleri sayesinde elde ettikleri pazar gücü, inovasyonu engelleyebilecek ve yeni girişleri zorlaştırabilecek niteliktedir. Bu durum, devletlerin dijital egemenliklerini koruma ve yerel dijital ekosistemlerini destekleme hedefleriyle çelişebilmektedir (Aşçıoğlu, 2020: 35).

Dijital egemenlik bağlamında rekabet politikaları, çeşitli stratejik hedeflere odaklanmaktadır. Öncelikle, veri tekellerinin ve algoritmik ayrımcılığın önlenmesi kritik önem taşır. Büyük teknoloji şirketlerinin veri üzerindeki kontrolü, hem rekabeti bozucu eylemlere zemin hazırlamakta hem de ulusal veri güvenliği riskleri yaratmaktadır (Pasquale, 2015: 3). Bu nedenle, rekabet otoriteleri, veri erişimi ve taşınabilirliği, ağ etkileri ve çok taraflı piyasaların karmaşıklığı gibi dijital piyasalara özgü sorunları ele almak için yeni yaklaşımlar geliştirmektedir. Avrupa Birliği'nin Dijital Piyasalar Yasası gibi düzenlemeler, bu yönde atılan adımlara örnek teşkil etmektedir (Çetinkaya, 2025). İkinci olarak, ulusal dijital egemenliğin pekiştirilmesi, yerel teknoloji ve inovasyonun desteklenmesi yoluyla gerçekleştirilmektedir. Rekabet politikaları, kartelleşme ve hâkim durumun kötüye kullanılması gibi rekabeti engelleyici davranışların önüne geçerek, yerel girişimlerin büyümesine ve küresel aktörlerle rekabet edebilmesine olanak sağlamalıdır (OECD, 2020: 3; Moura, 2023: 5). Bu, aynı zamanda, kritik dijital altyapıların yabancı kontrolünden çıkarılması ve yerli alternatiflerin geliştirilmesiyle de örtüşmektedir. Dijital egemenlik ve rekabet politikaları arasındaki bu iç içe

geçmiş ilişki, devletlerin dijital çağda ulusal çıkarlarını koruma ve dinamik bir dijital ekonomi yaratma çabalarında merkezi bir rol oynamaktadır (ECDPM, 2023, s. 6).

Günümüzde dijital teknolojilerin hızla gelişmesi ve yaygınlaşması, uluslararası ilişkilerde ve küresel ekonomide yeni dinamiklerin oluşmasına yol açmıştır (Meyrowitz, 1986: 12). Bu dönüşüm sürecinde, devletler arasındaki rekabetin boyutları da değişmekte; geleneksel güç unsurlarının yanı sıra dijital egemenlik ve teknolojik üstünlük kavramları ön plana çıkmaktadır. Özellikle Amerika Birleşik Devletleri (ABD), küresel teknoloji politikalarını şekillendirmede ve dijital dünyanın kurallarını belirlemede merkezi bir rol oynamaktadır (Idan, 2020). ABD'nin küresel teknoloji politikaları, dijital egemenlik mücadelesi ve rekabet stratejileri çerçevesinde incelendiğinde, bu politikaların sadece ulusal güvenlik ve ekonomik çıkarlar bağlamında değil, aynı zamanda uluslararası normların ve standartların belirlenmesinde de etkili olduğu görülmektedir (Zeng vd., 2017: 442-445). 5G teknolojisi ve Çin merkezli Huawei şirketine karşı alınan önlemler, bu mücadelenin somut örnekleri arasında yer almaktadır (Bloomberg HT, 2022; NTV, 2019). ABD, Huawei'yi ulusal güvenlik tehdidi olarak tanımlayarak hem kendi iç pazarında hem de müttefik ülkelerde şirketin etkinliğini sınırlamaya yönelik politikalar uygulamıştır (Kharpal, 2021; Esen, 2021: 100).

Büyük teknoloji şirketleri olan Google, Apple ve Microsoft gibi firmaların uluslararası arenadaki etkileri ve ABD hükümeti ile olan ilişkileri de bu bağlamda önem kazanmaktadır (Gao ve Wu, 2020). Bu şirketler, küresel dijital ekonomide lider konumda olmalarına rağmen, zaman zaman antitröst davaları ve düzenleyici incelemelerle karşı karşıya kalmaktadır (Euronews, 2023; Oksijen, 2023). ABD'nin bu şirketlere yönelik politikaları hem rekabet hukukunun uygulanması hem de dijital egemenlik stratejilerinin bir parçası olarak değerlendirilebilir (Singer ve Friedman, 2014: 203; Rid, 2020: 89).

Siber güvenlik tehditlerine karşı ABD'nin savunma yöntemleri de teknolojik rekabetin önemli bir boyutunu oluşturmaktadır. Kritik altyapıların korunması ve siber saldırılara karşı caydırıcılığın artırılması amacıyla hem ulusal hem de uluslararası düzeyde işbirlikleri geliştirilmiştir (Clarke ve Knake, 2019: 74; DW Türkçe, 2022). Bu çerçevede, ABD'nin NATO ve diğer müttefikleriyle yürüttüğü ortak çalışmalar, siber güvenlik alanında kolektif bir savunma mekanizmasının oluşturulmasına katkı sağlamaktadır.

Teknolojik inovasyonun ABD'nin küresel gücünün şekillenmesindeki rolü ise yadsınamaz bir gerçektir. Yapay zekâ, biyoteknoloji ve uzay teknolojileri gibi alanlarda yapılan Ar-Ge yatırımları ve özel sektörün dinamizmi, ABD'nin bu alanlardaki liderliğini pekiştirmektedir (Webrazzi, 2024; NTV, 2019). Özellikle SpaceX ve benzeri şirketlerin başarıları, ABD'nin uzay teknolojileri alanındaki etkinliğini artırmakta ve uluslararası rekabette avantaj sağlamaktadır.

Araştırmanın önemi, dijital teknolojilerin uluslararası ilişkilerdeki artan rolü ve devletlerin bu alandaki politikalarının küresel dengeleri nasıl etkilediği konusunda derinlemesine bir anlayış sunmasından kaynaklanmaktadır. ABD'nin teknoloji alanındaki politikaları, sadece kendi ulusal çıkarlarını korumakla kalmayıp, aynı zamanda uluslararası normların ve standartların belirlenmesinde de etkili olmaktadır. Bu nedenle, bu politikaların detaylı bir analizi, uluslararası ilişkiler ve küresel ekonomi alanlarında çalışan akademisyenler

ve politika yapıcılar için değerli içgörüler sunacaktır. Dijital egemenlik ve rekabet konuları, 21. yüzyılın uluslararası ilişkilerinde merkezi bir öneme sahiptir. ABD'nin bu alandaki politikalarının incelenmesi hem mevcut dinamikleri anlamak hem de gelecekteki gelişmeleri öngörmek açısından kritik bir gerekliliktir. Bu araştırma, bu kapsamda önemli bir katkı sunmayı hedeflemektedir.

Bu makale, ABD'nin küresel teknoloji politikalarını derinlemesine incelemeyi amaçlamaktadır. Makalede, ABD'nin dijital egemenlik mücadelesi çerçevesinde 5G teknolojisi ve Huawei'ye karşı aldığı önlemler, büyük teknoloji şirketlerinin (Google, Apple, Microsoft) uluslararası arenadaki etkileri ve ABD'nin bu şirketlerle olan ilişkisi ele alınacaktır. Siber güvenlik tehditlerine karşı ABD'nin savunma stratejileri ile teknolojik inovasyonun ABD'nin küresel gücünü nasıl şekillendirdiği incelenecek ve bu politikaların küresel rekabet ortamındaki yeri analiz edilecektir. Ayrıca makale, ABD'nin dijital teknolojilerde liderliğini koruma çabaları, teknolojik üstünlüğünü siyasi ve ekonomik güce dönüştürme stratejileri ve bu rekabetin uluslararası ilişkiler üzerindeki etkilerini açıklamayı hedeflemektedir. Bu doğrultuda çalışmanın temel hipotezi, ABD'nin dijital egemenlik, siber güvenlik ve teknolojik inovasyon alanlarında yürüttüğü stratejik politikaların yalnızca ulusal çıkarları koruma amacına hizmet etmediği; aynı zamanda uluslararası normların, standartların ve küresel güç dengelerinin belirlenmesinde de etkin bir araç haline geldiğidir.

1. ABD'NİN DİJİTAL EGEMENLİK MÜCADELESİ: 5G TEKNOLOJİSİ VE HUAWEİ'YE KARŞI ÖNLEMLER

ABD'nin dijital egemenlik mücadelesi, 5G teknolojisinin stratejik önemine ve bu teknolojiyi kontrol etme yarışına dayanmaktadır. Bu bağlamda ABD, özellikle Çin merkezli Huawei şirketini, ulusal güvenlik riskleri ve ekonomik rekabet endişeleri nedeniyle hedef almıştır. Huawei'ye yönelik alınan önlemler, ABD'nin 5G alanında liderliği ele geçirme ve dijital altyapısında yabancı etkisini sınırlandırma stratejisinin bir parçası olarak değerlendirilmektedir. 5G teknolojisi, yalnızca telekomünikasyon altyapısının geliştirilmesi anlamına gelmemektedir; aynı zamanda otonom araçlar, akıllı şehirler, Nesnelerin İnterneti (IoT) ve yapay zekâ gibi yenilikçi teknolojilerin temelini oluşturmaktadır. Bu nedenle, 5G'nin kontrolü, ekonomik, siyasi ve askeri üstünlük anlamına gelmektedir (Tekir, 2020: 118-119; Webrazzi, 2024). ABD, 5G teknolojisini geliştirme ve yayma sürecinde lider konumda kalmayı hedeflemekte, bu teknolojiyi kontrol eden ülkelerin dijital egemenliklerini güçlendireceğine inanmaktadır.

Huawei, 5G altyapı ekipmanları alanında dünya lideri konumunda olup, birçok ülkeye düşük maliyetli ve yenilikçi çözümler sunmaktadır; ancak ABD, Huawei'nin Çin hükümeti ile bağlantıları olduğuna ve bu şirketin, Çin'in küresel gözetim ve siber saldırı faaliyetlerinde bir araç olarak kullanılabileceğine dair endişelerini dile getirmiştir (Esen, 2021: 100; NTV, 2019). Bu nedenle ABD, Huawei'yi ulusal güvenlik için bir tehdit olarak görmüş ve şirketin ABD pazarına erişimini sınırlamak için bir dizi yaptırım uygulamıştır. ABD'nin 2019 yılında Huawei'yi kara listeye alması, şirketin Amerikan şirketlerinden çip ve diğer teknolojik bileşenleri temin etmesini engellemiştir (Kalkan, 2023 :300; Bloomberg HT, 2022). Ayrıca, Federal İletişim Komisyonu (FCC), Huawei'nin ekipmanlarının ABD telekom altyapısında

kullanımını yasaklamış ve mevcut ekipmanların kaldırılmasını talep etmiştir (DW Türkçe, 2022).

ABD'nin Huawei'ye karşı yürüttüğü kampanya, sadece ulusal düzeyde sınırlı kalmamış, müttefik ülkeleri de benzer politikalar izlemeye teşvik etmiştir. Örneğin, İngiltere, Huawei ekipmanlarının 2027 yılına kadar 5G ağlarından tamamen çıkarılacağını duyurmuştur (Türkiye Gazetesi, 2022). Avustralya ise Huawei'yi 5G altyapısından tamamen men eden ilk ülkelerden biri olmuştur. Avrupa Birliği ülkeleri, ABD'nin baskısı sonucu Huawei'ye karşı daha sıkı düzenlemeler uygulamış, şirketin etkisini sınırlandırma yoluna gitmiştir (Kalkan, 2023 :300; Euronews, 2022). Bu uluslararası önlemler, ABD'nin Huawei'ye yönelik stratejisinin küresel ölçekte etkili olduğunu göstermektedir. ABD, müttefiklerini Çin'in teknoloji alanındaki etkisini sınırlandırmak için bir araya getirme çabalarını artırmıştır (Blair, Marty ve Roessler, 2022 aktaran; Aydın,2024: 1244). Huawei, ABD'nin uyguladığı yaptırımlara karşı uluslararası platformlarda kendi pozisyonunu savunmaya çalışmıştır. Şirket, ABD'nin iddialarını reddetmiş ve bu yaptırımların ticari rekabeti engellemeye yönelik olduğunu ileri sürmüştür (Eliaçık, 2022). Ayrıca, Huawei, kendi teknolojilerinin güvenli olduğunu vurgulayarak, Avrupa ve Asya'daki müşterilerinin desteğini koruma çabalarını sürdürmüştür (Oksijen, 2022). Çin hükümeti ise ABD'nin Huawei'ye yönelik yaptırımlarını “teknolojik baskı” olarak tanımlamış ve bu politikaların uluslararası serbest ticaret kurallarını ihlal ettiğini belirtmiştir. Çin, kendi teknoloji şirketlerine yönelik destekleyici politikalar geliştirerek, ABD'nin baskısına karşı direnç göstermeyi hedeflemiştir (DW Türkçe, 2022). ABD'nin Huawei'ye yönelik aldığı önlemler, dijital egemenlik mücadelesinde önemli bir dönüm noktası olmuştur. Huawei'nin küresel pazar payı önemli ölçüde azalırken, şirketin 5G teknolojilerindeki liderliği de zayıflamıştır (Webtekno, 2024). Ancak bu politikalar, aynı zamanda küresel tedarik zincirlerinde ve uluslararası işbirliklerinde karmaşık sonuçlara yol açmıştır. ABD'nin bu stratejik hamleleri, teknoloji alanında yeni bir soğuk savaş döneminin başladığı yönünde yorumlanmaktadır (Kalkan, 2023: 297; Bloomberg HT, 2022).

ABD'nin Huawei'ye yönelik politikaları, yalnızca mevcut durumla sınırlı kalmayacak; aynı zamanda gelecekteki dijital teknolojilerdeki rekabeti de şekillendirecektir. ABD, 5G'nin ötesinde, yapay zekâ ve kuantum teknolojileri gibi yeni alanlarda da liderliğini sürdürmeyi hedeflemektedir. Bu bağlamda, ABD'nin müttefikleriyle olan işbirlikleri ve uluslararası düzenleyici çerçeveleri şekillendirme çabaları, dijital egemenlik mücadelesinin kritik unsurları olmaya devam edecektir. Bu kapsamda Huawei'ye karşı yürütülen mücadele, sadece bir şirketin faaliyetlerini sınırlamak değil; aynı zamanda teknolojik üstünlük ve dijital egemenlik alanında uzun vadeli bir stratejinin parçası olarak değerlendirilmektedir. ABD'nin bu alandaki çabaları, uluslararası rekabeti yeniden tanımlayan ve gelecekteki küresel güç dengelerini etkileyen önemli bir unsur olmaktadır.

Tablo 1. ABD'nin Dijital Egemenlik Mücadelesi: 5G ve Huawei Bağlamında Genel Bakış

Kategori	Açıklama
Stratejik Hedef	5G teknolojisinde liderliği ele geçirmek; dijital altyapı üzerindeki yabancı etkileri sınırlandırmak
Temel Teknolojiler	5G, Nesnelerin İnterneti (IoT), Yapay Zekâ (AI), Otonom Araçlar, Akıllı Şehirler, Kuantum Teknolojisi
Hedef Alınan Şirket	Huawei (Çin merkezli)
Gerekçeler	Ulusal güvenlik riskleri, ekonomik rekabet, Çin hükümetiyle bağlantı şüphesi, siber saldırı ve gözetim faaliyetleri endişesi
ABD'nin Uyguladığı Önlemler	Huawei'nin kara listeye alınması (2019)- Amerikan şirketlerle iş yapma yasağı- FCC tarafından ekipman yasakları ve kaldırma talimatı
Uluslararası Yansımalar	İngiltere: 2027'ye kadar Huawei ekipmanlarının çıkarılması- Avustralya: Huawei'ye 5G çıkarılması- AB ülkeleri: ABD baskısıyla Huawei'ye kısıtlamalar
Huawei'nin Tepkisi	ABD'nin iddialarını reddetme-Yaptırımların rekabeti engellediği yönünde savunma-Avrupa ve Asya pazarlarındaki destekçileri elde tutma çabası
Çin'in Tepkisi	ABD politikalarını "teknolojik baskı" olarak nitelendirme- Serbest ticaret kurallarının ihlali- Huawei'ye devlet desteği sağlama
Etkiler ve Sonuçlar	Huawei'nin küresel pazar payında azalma- Yeni bir "teknoloji soğuk savaşı" dönemi- Küresel tedarik zincirinde karmaşık sonuçlar
Geleceğe Yönelik Strateji	5G ötesi teknolojilerde (AI, kuantum) liderlik hedefi- Müttefiklerle dijital iş birliğini artırma- Küresel düzenleyici çerçeveleri şekillendirme
Uzun Vadeli Amaç	Dijital egemenlik alanında üstünlük sağlamak; küresel teknoloji rekabetini şekillendirmek

Kaynak: Tablo yazar tarafından oluşturulmuştur.

2. BÜYÜK TEKNOLOJİ ŞİRKETLERİNİN ULUSLARARASI ETKİLERİ VE ABD'NİN İLİŞKİLERİ

ABD'nin dijital egemenlik mücadelesinde en önemli araçlarından biri, Google, Apple, Microsoft gibi büyük teknoloji şirketleridir (Kadıoğlu, 2019: 230-231). Bu şirketler, ABD'nin ekonomik gücünü, uluslararası rekabet üstünlüğünü ve dijital teknolojilerdeki liderliğini pekiştirmektedir. Ancak, bu şirketlerin uluslararası etkileri ve ABD hükümeti ile olan ilişkileri hem ekonomik hem de hukuki bağlamda çeşitli dinamiklere sahiptir. Google, Apple ve Microsoft, dijital teknolojilerdeki yenilikçi çözümleri ve geniş kullanıcı tabanları sayesinde küresel ekonominin en güçlü aktörleri arasında yer almaktadır (Kadıoğlu, 2019: 233-234). Bu şirketler, arama motorları, akıllı cihazlar, işletim sistemleri ve bulut bilişim hizmetleri gibi alanlarda dünya genelinde milyarlarca insanın yaşamına dokunmaktadır. Özellikle Google, küresel arama motoru pazarında %90'ın üzerinde bir pazar payına sahiptir ve dijital reklamcılık sektöründe de lider konumdadır (Webrazzi, 2024). Apple ise iPhone gibi popüler cihazlarıyla küresel akıllı telefon pazarında üst segmentteki hakimiyetini sürdürmektedir (Kadıoğlu, 2019: 235). Microsoft ise bulut bilişim ve yazılım çözümleriyle küresel teknoloji altyapısında kilit bir

oyuncu olarak dikkat çekmektedir (Henkoğlu ve Külcü, 2013: 63). Bu şirketler, yenilikçi teknolojiler geliştirme ve sunma kapasiteleriyle ABD'nin dijital liderliğini desteklemektedir.

ABD hükümeti, büyük teknoloji şirketlerinin uluslararası başarılarını desteklerken, aynı zamanda bu şirketlerin faaliyetlerini düzenlemeye yönelik politikalar da geliştirmektedir. Özellikle antitröst davaları, ABD'nin teknoloji devleriyle ilişkilerinde önemli bir unsur haline gelmiştir. Google, ABD Adalet Bakanlığı tarafından tekelleşme suçlamasıyla dava edilmiştir. Bu dava, şirketin arama motoru pazarındaki hakimiyetini kötüye kullandığı iddialarını içermektedir (Euronews, 2023). Apple ve Microsoft da benzer şekilde düzenleyici incelemelere tabi tutulmuştur. Apple, App Store politikaları nedeniyle özellikle Avrupa'da rekabeti engellediği gerekçesiyle eleştirilmiştir (Oksijen, 2023). Microsoft ise geçmişte Windows işletim sistemindeki tekelleşme uygulamaları nedeniyle antitröst davalarıyla karşı karşıya kalmıştır. ABD hükümetinin bu tür davalarla rekabeti koruma çabası, büyük teknoloji şirketlerinin ulusal ve uluslararası düzenlemelere uyum sağlamasını zorunlu kılmaktadır.

ABD merkezli teknoloji devleri, sadece ekonomik güçleriyle değil, aynı zamanda küresel politikalar üzerindeki etkileriyle de dikkat çekmektedir (Ayhan, 2002: 314; Mitchell, 1997: 1). Örneğin, Google ve Facebook gibi şirketler, dijital reklamcılık ve veri toplama faaliyetleri sayesinde siyasi kampanyaların yürütülmesinde kritik bir rol oynamaktadır (Rıkap, 2024: 1744-1745). 2016 ABD başkanlık seçimlerinde Cambridge Analytica skandalı (Aksoy ve Türkölmez, 2020: 48), bu şirketlerin politik süreçler üzerindeki etkisini gözler önüne sermiştir (DW Türkçe, 2022). Buna ek olarak, büyük teknoloji şirketleri, uluslararası platformlarda dijital haklar, veri güvenliği ve çevrimiçi içerik düzenlemeleri gibi konularda lobi faaliyetleri yürütmektedir. Bu şirketler, hükümetler üzerindeki etkilerini artırarak kendi çıkarlarını koruma çabasıdadır. Örneğin, Apple ve Microsoft gibi şirketler, Avrupa Birliği'nin Genel Veri Koruma Yönetmeliği (GDPR) gibi düzenlemelerine uyum sağlamak için yoğun lobi faaliyetleri yürütmüştür (Euronews, 2022).

Büyük teknoloji şirketleri, küresel rekabet ortamında sadece ABD'nin çıkarlarını temsil etmekle kalmamakta, aynı zamanda diğer ülkelere karşı avantaj sağlamaktadır. Örneğin, ABD'nin Çin merkezli Huawei ve TikTok gibi şirketlere karşı aldığı önlemler, Amerikan şirketlerinin küresel pazardaki pozisyonunu koruma stratejisinin bir parçası olarak değerlendirilebilir (Küçük, 2020: 1774; Bloomberg HT, 2022). Bu bağlamda, ABD merkezli şirketlerin Ar-Ge yatırımları, yapay zekâ, bulut bilişim ve 5G gibi alanlarda yenilikçi çözümler sunması, ABD'nin uluslararası arenadaki liderliğini pekiştirmektedir. Örneğin, Microsoft'un bulut hizmetleri Azure, Amazon Web Services (AWS) ile birlikte dünya genelindeki işletmelerin dijital dönüşümünde kritik bir rol oynamaktadır (Vial, 2021: 118; Webtekno, 2024).

Büyük teknoloji şirketleri, ekonomik güçlerini artırdıkça, düzenleyici kurumlar ve kamuoyu tarafından daha fazla eleştiriye maruz kalmaktadır. Bu eleştirilerin başında, bu şirketlerin piyasa hakimiyetlerini kötüye kullanmaları ve rekabeti engellemeleri gelmektedir. Google, reklamcılık ve arama motoru hizmetlerindeki tekelleşme uygulamaları nedeniyle sadece ABD'de değil, Avrupa'da da önemli cezalar almıştır (Ezrahi ve Stucke, 2017: 85; Oksijen, 2023). Ayrıca, büyük teknoloji şirketleri, veri gizliliği ve kullanıcı bilgilerinin kötüye kullanımı

gibi konularda da sık sık eleştirilmektedir. Örneğin; Cambridge Analytica skandalı, Facebook'un kullanıcı verilerini nasıl işlediği konusunda küresel bir tartışma başlatmıştır (DW Türkçe, 2022). Benzer şekilde, Apple ve Google, kullanıcı verilerinin gizliliği konusundaki uygulamaları nedeniyle düzenleyici kurumların hedefinde yer almıştır.

ABD hükümeti, büyük teknoloji şirketlerini destekleme konusunda da proaktif bir tutum sergilemektedir. Bu destek, şirketlere Ar-Ge teşvikleri sağlama, uluslararası rekabette avantajlı konumda olmalarını sağlama ve ulusal güvenlik politikaları çerçevesinde bu şirketlerle işbirliği yapma şeklinde kendini göstermektedir (Bloomberg HT, 2022). Özellikle savunma sanayiinde, Microsoft ve Google gibi şirketler, yapay zekâ ve bulut bilişim projelerinde ABD hükümetiyle yakın işbirliği yapmaktadır. Bu durum, büyük teknoloji şirketlerinin sadece ticari aktörler değil, aynı zamanda ABD'nin stratejik çıkarlarının bir uzantısı olduğunu göstermektedir.

3. SİBER GÜVENLİK TEHDİTLERİNE KARŞI ABD'NİN SAVUNMA YÖNTEMLERİ

ABD, dijital çağın en büyük güvenlik sorunlarından biri olan siber tehditlerle mücadelede dünya lideri konumundadır. Siber güvenlik, yalnızca ulusal güvenlik açısından değil, aynı zamanda ekonomik altyapının korunması, kritik sektörlerin işleyişinin sağlanması ve uluslararası rekabet gücünün artırılması açısından da hayati öneme sahiptir (Erdem ve Özocak, 2019: 139-140). Bu bağlamda ABD, siber tehditlere karşı çok boyutlu bir savunma stratejisi geliştirmiştir. Siber güvenlik tehditleri, çeşitli aktörlerden kaynaklanmaktadır. Devlet destekli siber saldırılar, organize suç grupları, bireysel hackerlar ve hatta uluslararası terör örgütleri bu tehditlerin başlıca kaynaklarıdır. ABD, kritik altyapılara yönelik saldırıları özellikle öncelikli bir tehdit olarak değerlendirmektedir. Colonial Pipeline'a (Hobbs, 2021) yönelik siber saldırı, bu tehdidin somut bir örneği olup, enerji altyapısının güvenliğinin sağlanmasının ne kadar önemli olduğunu ortaya koymuştur (New York Times, 2021). Buna ek olarak, hükümet ve özel sektör verilerinin çalınması, ABD'nin ulusal güvenlik ve ekonomik çıkarlarını tehdit eden önemli bir sorun olarak görülmektedir. Örneğin, SolarWinds siber saldırısı hem devlet kurumlarını hem de büyük Amerikan şirketlerini etkileyerek siber güvenlik açıklarının boyutunu gözler önüne sermiştir (DW Türkçe, 2022).

ABD, siber tehditlerle mücadele etmek için kapsamlı bir ulusal siber güvenlik stratejisi uygulamaktadır (Dilipraj, 2019: 77-83). Bu strateji, federal kurumların koordinasyonunu sağlamak, kamu-özel sektör işbirliğini geliştirmek ve siber caydırıcılık mekanizmalarını güçlendirmek üzerine kuruludur (İrdem, 2020: 314). Siber Güvenlik ve Altyapı Güvenliği Ajansı (CISA), bu stratejinin uygulanmasında merkezi bir role sahiptir (CISA, 2022). ABD'nin siber güvenlik stratejisinde, kritik altyapıların korunması önemli bir unsur olarak öne çıkmaktadır. Enerji, ulaşım, iletişim ve finans gibi sektörlerde siber güvenlik önlemleri artırılmıştır. Özellikle enerji sektöründe, kamu-özel sektör işbirliğiyle siber risklerin azaltılmasına yönelik programlar uygulanmaktadır (DW Türkçe, 2022). Siber caydırıcılık da bu stratejinin temel bileşenlerinden biridir. ABD, siber saldırılara karşı sadece savunma yapmakla kalmayıp, gerektiğinde saldırganlara karşı siber operasyonlar düzenleme yeteneğini geliştirmektedir (Valeriano ve Maness, 2018: 97–99). Bu yaklaşım, siber tehdit aktörlerine karşı caydırıcı bir güç oluşturmaya hedeflemektedir (Ekonomim, 2024).

Siber güvenlik, yalnızca devletin çabalarıyla sağlanamayacak kadar geniş bir alandır. Bu nedenle ABD, kamu-özel sektör işbirliğine büyük önem vermektedir. Büyük teknoloji şirketleri, kritik altyapı sağlayıcıları ve finansal kuruluşlar gibi özel sektör aktörleri, siber güvenlik önlemlerinin uygulanmasında kilit bir rol oynamaktadır. Örneğin, Google ve Microsoft gibi şirketler, siber saldırılara karşı yeni teknolojiler geliştirerek hem kendi sistemlerini korumakta hem de hükümetle işbirliği yapmaktadır (Liebetrau ve Monsees, 2023: 160). Google'ın geliştirdiği bulut tabanlı güvenlik çözümleri, kamu kurumlarının verilerini korumada etkili bir araç olarak kullanılmaktadır (Webtekno, 2024). Microsoft ise ABD ordusuyla işbirliği yaparak siber savunma projelerinde yer almaktadır (DW Türkçe, 2022).

ABD, siber tehditlere karşı yalnızca ulusal düzeyde değil, uluslararası platformlarda da işbirliği stratejileri geliştirmektedir. NATO, ABD'nin bu alandaki en önemli ortaklarından biridir. NATO müttefikleriyle yürütülen ortak tatbikatlar ve bilgi paylaşımı, kolektif siber güvenlik kapasitesinin artırılmasını hedeflemektedir (Bayrak, 2020; NATO, 2023). Bu işbirliği, özellikle Rusya ve Çin gibi siber tehdit aktörlerine karşı bir denge oluşturmayı amaçlamaktadır. Ayrıca, ABD, Avrupa Birliği ve diğer müttefikleriyle veri koruma, siber suçların önlenmesi ve uluslararası siber güvenlik standartlarının geliştirilmesi konularında işbirliği yapmaktadır (Euronews, 2022). Bu bağlamda ABD, uluslararası arenada siber güvenlik alanında normlar ve politikalar oluşturmada lider bir rol üstlenmektedir.

Siber güvenlik tehditlerine karşı etkin bir savunma, yalnızca teknolojik çözümlerle değil, aynı zamanda insan kaynaklarının geliştirilmesiyle de mümkündür. ABD, siber güvenlik uzmanlarının yetiştirilmesi ve farkındalık kampanyalarının düzenlenmesi konularında yoğun çalışmalar yürütmektedir (CISA, 2024). CISA'nın eğitim programları, kamu ve özel sektördeki personelin siber tehditlere karşı daha hazırlıklı olmasını sağlamaktadır (CISA, 2022). Ayrıca, siber güvenlik konusundaki farkındalık artırıcı çalışmalar, bireylerin ve işletmelerin kendilerini siber tehditlere karşı koruma becerilerini geliştirmeye yönelik önemli bir adımdır. ABD hükümeti, düzenlediği seminerler, online eğitim programları ve ulusal farkındalık kampanyalarıyla bu alanda etkili bir rol oynamaktadır (DW Türkçe, 2022). ABD, siber güvenlik alanındaki liderliğini sürdürmek için yenilikçi çözümler geliştirmeye devam etmektedir. Yapay zekâ destekli siber savunma sistemleri, tehditleri daha hızlı ve etkili bir şekilde tespit etme kapasitesine sahiptir. Ayrıca, kuantum bilişim teknolojileri, siber güvenlik sistemlerinin güçlendirilmesinde devrim niteliğinde bir potansiyel sunmaktadır (Webrazzi, 2024; Upadhyay vd., 2025: 3-5). Blockchain teknolojisi de siber güvenlikte geleceğin en önemli araçlarından biri olarak görülmektedir. ABD, blockchain tabanlı güvenlik çözümleri geliştirerek, veri koruma ve kimlik doğrulama süreçlerinde yenilikçi bir yaklaşım benimsemektedir (Ekonomim, 2024; Sfondrini, 2024).

Tablo 2. ABD Siber Güvenlik Politikalarının Ana Hatları

Konu Başlığı	Açıklama
ABD'nin Siber Güvenlik Liderliği	ABD, dijital çağda siber tehditlerle mücadelede dünya lideridir. Siber güvenlik, ulusal güvenlik, ekonomik altyapının korunması ve uluslararası rekabet gücü için kritik öneme sahiptir.
Siber Tehdit Kaynakları	Devlet destekli saldırılar, organize suç grupları, bireysel hackerlar ve uluslararası terör örgütleri gibi farklı aktörlerden kaynaklanmaktadır. Kritik altyapılar özellikle hedef alınmaktadır. Enerji sektörü gibi alanlara yapılan saldırılar önemli tehdit örnekleridir.
Ulusal Siber Güvenlik Stratejisi	Çok boyutlu stratejiyle federal kurumların koordinasyonu sağlanmakta, kamu ve özel sektör işbirliği geliştirilmektedir. Ayrıca siber caydırıcılık mekanizmaları güçlendirilmektedir. Siber Güvenlik ve Altyapı Güvenliği Ajansı (CISA) bu stratejinin uygulanmasında merkezi rol üstlenmektedir.
Kritik Altyapı Koruma	Enerji, ulaşım, iletişim ve finans sektörlerinde siber güvenlik önlemleri artırılmış ve kamu-özel sektör işbirliği ile siber riskler azaltılmaktadır.
Siber Caydırıcılık	ABD sadece savunma yapmakla kalmayıp gerektiğinde siber saldırganlara karşı saldırılar düzenleme kapasitesine sahiptir. Bu sayede siber tehdit aktörlerine karşı caydırıcılık sağlanmaktadır.
Kamu-Özel Sektör İşbirliği	Büyük teknoloji firmaları ve kritik altyapı sağlayıcıları, yeni teknolojiler geliştirerek hem kendi sistemlerini korumakta hem de hükümetle işbirliği yapmaktadır. Bulut tabanlı güvenlik çözümleri ve ordu ile yapılan projeler bu işbirliğine örnektir.
Uluslararası İşbirlikleri	NATO ve diğer müttefiklerle ortak tatbikatlar ve bilgi paylaşımı yapılarak kolektif siber güvenlik kapasitesi artırılmaktadır. Ayrıca uluslararası platformlarda veri koruma, siber suçların önlenmesi ve siber güvenlik standartlarının geliştirilmesi için işbirliği yapılmaktadır.
İnsan Kaynakları ve Farkındalık	Siber güvenlik uzmanlarının yetiştirilmesi ve farkındalık artırma kampanyaları düzenlenmektedir. Eğitim programları ve online seminerlerle kamu ve özel sektör çalışanları daha hazırlıklı hale getirilmektedir.
Yenilikçi Teknolojiler ve Gelecek	Yapay zekâ destekli savunma sistemleri, kuantum bilişim ve blockchain teknolojileri gibi yenilikçi araçlarla siber güvenlik güçlendirilmekte, ABD bu alanlarda öncü çözümler geliştirmektedir.

Kaynak: Tablo Yazar tarafından oluşturulmuştur.

4. TEKNOLOJİK İNOVASYON VE ABD'NİN KÜRESEL GÜCÜ

ABD, teknolojik inovasyonu yalnızca ekonomik büyümenin bir motoru olarak değil, aynı zamanda uluslararası arenadaki liderliğinin anahtarı olarak görmektedir. Teknolojik gelişmeler, ABD'nin küresel rekabet gücünü artırırken, askeri, diplomatik ve ekonomik üstünlüğünü pekiştiren stratejik bir araç haline gelmiştir. Bu bağlamda, yapay zekâ, biyoteknoloji, uzay teknolojileri ve yenilenebilir enerji gibi alanlarda gerçekleştirilen yenilikler, ABD'nin küresel gücünü şekillendiren temel unsurlar arasında yer almaktadır. Teknolojik inovasyon, küresel güç dengelerini yeniden tanımlamaktadır (Fagerberg, 2021: 23; Brynjolfsson ve McAfee, 2020: 112; Mazzucato, 2018: 76; Johnson, 2019: 55). Yapay zekâ, kuantum bilişim, biyoteknoloji ve

5G teknolojileri gibi yenilikler, uluslararası rekabette belirleyici bir faktör haline gelmiştir. Bu teknolojiler, ekonomik kalkınmanın yanı sıra ulusal güvenlik ve stratejik üstünlük açısından da kritik öneme sahiptir (Brynjolfsson ve McAfee, 2020: 87). ABD, bu alanlardaki liderliğini koruyarak yalnızca ekonomik üstünlüğünü sürdürmekle kalmamakta, aynı zamanda dijital egemenlik mücadelesinde güçlü bir konum elde etmektedir (Ford, 2021: 214). ABD'nin yapay zekâ alanında yaptığı yatırımlar, yalnızca teknoloji sektörünü değil, aynı zamanda sağlık, ulaşım ve savunma gibi stratejik alanları da etkilemektedir. Yapay zekâ destekli sağlık teknolojileri, teşhis ve tedavi süreçlerini hızlandırırken, savunma sektöründe otonom sistemlerin geliştirilmesini sağlamaktadır (West, 2019: 135). Benzer şekilde, 5G teknolojileri, veri iletim hızlarını artırarak akıllı şehirler, nesnelerin interneti (IoT) ve güvenli iletişim altyapıları gibi alanlarda devrim yaratmaktadır (Jacobson, 2022: 89). ABD'nin kuantum bilişim alanındaki yatırımları da küresel rekabeti şekillendiren önemli bir faktördür. Kuantum hesaplama, klasik bilgisayarların çözemediği karmaşık problemleri çözme kapasitesine sahip olup, siber güvenlik, ilaç keşfi ve lojistik gibi alanlarda büyük potansiyel sunmaktadır (Preskill, 2018: 22). Biyoteknoloji ise gen düzenleme, tarım teknolojileri ve farmasötik inovasyonlar açısından ABD'nin küresel etkisini artırmaktadır (Mazzucato, 2018: 112). Bu yenilikler, ABD'nin küresel etkisini artırmakla kalmamakta, aynı zamanda diğer ülkeleri de benzer yatırımlar yapmaya teşvik etmektedir. Çin, Avrupa Birliği ve diğer büyük ekonomiler, ABD'nin teknolojik ilerlemelerine karşı kendi stratejik planlarını geliştirerek rekabeti artırmaktadır (Schmidt ve Work, 2021: 57).

Yapay zekâ, ABD'nin teknolojik inovasyon stratejisinde merkezi bir konuma sahiptir. ABD, yapay zekâ alanında en büyük Ar-Ge yatırımlarını gerçekleştiren ülkelerden biri olarak, bu teknolojinin gelişiminde öncü bir rol oynamaktadır (National Science Board, 2022: 145). Google'ın DeepMind ve OpenAI gibi girişimler aracılığıyla gerçekleştirdiği yenilikler, ABD'nin bu alandaki liderliğini pekiştirmektedir (Brynjolfsson ve McAfee, 2020: 92). Yapay zekâ, sadece ticari uygulamalarla sınırlı kalmamakta, aynı zamanda ABD'nin askeri stratejilerinde de önemli bir rol oynamaktadır. ABD Savunma Bakanlığı, yapay zekâ destekli savunma sistemleri ve otonom araç teknolojileri üzerinde yoğun çalışmalar yürütmektedir. Bu projeler, ABD'nin askeri üstünlüğünü artırmanın yanı sıra, küresel güvenlik politikalarını da şekillendirmektedir. Örneğin, Pentagon'un "Joint Artificial Intelligence Center (JAIC)" girişimi, yapay zekâ tabanlı savaş yönetim sistemlerini entegre ederek, askeri operasyonların etkinliğini artırmayı amaçlamaktadır (Rasser vd., 2021: 45). Ayrıca, ABD'nin "Third Offset Strategy" çerçevesinde yapay zekâ destekli savaş sistemleri geliştirmesi, küresel güç dengelerinde yeni dinamikler yaratmaktadır (Kania, 2020: 119).

ABD, uzay teknolojileri alanındaki liderliğiyle küresel rekabette öncü bir konumda yer almaktadır. NASA'nın yanı sıra SpaceX, Blue Origin ve diğer özel sektör oyuncularını, ABD'nin bu alandaki etkisini artırmaktadır. SpaceX'in gerçekleştirdiği düşük maliyetli ve yeniden kullanılabilir roket teknolojisi, uzay araştırmalarında devrim yaratmış ve ABD'nin bu alandaki liderliğini güçlendirmiştir (NASA, 2023). ABD, ayrıca Ay ve Mars'a yönelik insanlı görevler planlayarak, uzay keşfinde yeni bir dönem başlatmayı hedeflemektedir. Artemis programı, Ay'a dönüşü ve Mars'a yönelik uzun vadeli hedefleri içeren bir girişim olarak dikkat

çekmektedir. Bu projeler, ABD'nin yalnızca bilimsel keşiflerde değil, aynı zamanda uzay alanındaki stratejik üstünlüğünde de belirleyici bir rol oynamaktadır.

Biyoteknoloji, ABD'nin teknolojik inovasyon stratejisinde bir başka kritik alan olarak öne çıkmaktadır. ABD, gen düzenleme, biyofarmasötikler ve yenilikçi sağlık teknolojileri gibi alanlarda lider konumda bulunmaktadır. CRISPR teknolojisinin geliştirilmesi, ABD'nin bu alandaki üstünlüğünün bir göstergesidir (Doudna ve Sternberg, 2021: 7). Pandemi döneminde geliştirilen mRNA aşılı, ABD'nin biyoteknoloji alanındaki başarısının çarpıcı bir örneğidir. Pfizer ve Moderna gibi şirketler, kısa sürede etkili aşılar üreterek küresel sağlık krizinin çözümüne katkı sağlamıştır. Bu başarı, ABD'nin biyoteknoloji alanındaki yenilikçi yaklaşımının ekonomik ve diplomatik etkilerini de gözler önüne sermektedir.

ABD, yenilenebilir enerji teknolojilerindeki inovasyonlarla da dikkat çekmektedir. Güneş ve rüzgâr enerjisi teknolojilerindeki ilerlemeler, ABD'nin enerji sektöründeki dönüşümünü hızlandırmıştır (Al-Yahyai vd, 2010: 3192–3198). Tesla gibi şirketler, elektrikli araç teknolojisinde dünya lideri olarak, ABD'nin sürdürülebilir enerji hedeflerine ulaşmasında önemli bir rol oynamaktadır (Apt, 2007: 369–374). ABD'nin yenilenebilir enerjiye yaptığı yatırımlar, yalnızca çevresel faydalar sağlamakla kalmamakta, aynı zamanda uluslararası enerji pazarlarında yeni rekabet avantajları yaratmaktadır. Bu durum, ABD'nin enerji bağımsızlığı ve ekonomik gücünü artırmaktadır. Örneğin, rüzgâr enerjisi santrallerinin genişlemesi, enerji bağımsızlığını artırarak ekonomik gücü pekiştirmektedir.

ABD'nin teknolojik inovasyona öncelik vermesi, uluslararası jeopolitik dengeleri de etkilemektedir. Çin, Rusya ve Avrupa Birliği gibi aktörlerle olan rekabet, teknolojik liderlik yarışının bir parçasıdır. Özellikle ABD ile Çin arasındaki yapay zekâ ve 5G rekabeti, bu durumun çarpıcı bir örneğidir. ABD, müttefikleriyle birlikte uluslararası standartların belirlenmesinde aktif bir rol oynayarak, teknolojik inovasyonu diplomatik bir araç olarak kullanmaktadır. Örneğin, 5G standartlarının belirlenmesinde ABD'nin müttefikleriyle yürüttüğü işbirliği, dijital dünyadaki normların oluşmasında etkili olmuştur.

Tablo 3. ABD'nin Stratejik Teknolojik İnovasyon Alanları ve Küresel Rekabet Üzerindeki Etkileri

Teknoloji Alanı	Stratejik Hedefler	Küresel Etki ve Sonuçlar
Yapay Zekâ (AI)	Ticari ve askeri kullanım- Ar-Ge yatırımlarının artırılması- Dijital egemenlik	Sağlık, ulaşım ve savunma gibi alanlarda dönüşüm- Askeri üstünlük- Global AI standartlarının belirlenmesi
Kuantum Bilişim	Yüksek işlem kapasitesi sağlama- Stratejik alanlarda rekabet avantajı	Siber güvenlikte ilerleme- İlaç keşfi ve lojistikte devrim
5G Teknolojisi	Güvenli iletişim altyapısı oluşturma- Dijital dönüşümü destekleme	Akıllı şehirler ve IoT gelişimi- Uluslararası normların belirlenmesinde liderlik
Biyoteknoloji	Gen düzenleme ve biyofarmasötik gelişmeler- Sağlıkta teknolojik üstünlük	mRNA aşılı ve CRISPR teknolojisiyle küresel sağlık etkisi- Diplomatik gücün artışı

Uzay Teknolojileri	Uzayda liderliğin sürdürülmesi- Bilimsel keşiflerin hızlandırılması	SpaceX ve Artemis gibi projelerle stratejik üstünlük- Uzay temelli jeopolitik güç inşası
Yenilenebilir Enerji	Sürdürülebilir enerji kaynaklarına geçiş- Enerji bağımsızlığı	Tesla gibi öncü firmalarla pazar liderliği- Uluslararası enerji rekabetinde yeni avantajlar
Diplomatik Strateji	Uluslararası teknolojik standartların belirlenmesi- Müttefiklerle işbirliği	Küresel normların ABD öncülüğünde şekillenmesi- Teknolojinin diplomatik bir araç haline gelmesi
Rekabet Ortamı	Çin, AB ve Rusya ile teknolojik rekabet- Stratejik üstünlüğün sürdürülmesi	Küresel güç dengesinin teknoloji temelli yeniden şekillenmesi

Kaynak: Tablo Yazar tarafından oluşturulmuştur.

5. ABD’NİN TEKNOLOJİ POLİTİKALARININ KÜRESEL REKABET ORTAMINDAKİ YERİ

ABD’nin teknoloji politikaları, küresel rekabet ortamını şekillendiren en önemli unsurlar arasında yer almaktadır. Dijital egemenlik, ekonomik üstünlük ve uluslararası standartların belirlenmesi konularında etkili olan bu politikalar, aynı zamanda diğer ülkelerin stratejik yaklaşımlarını da doğrudan etkilemektedir. ABD, büyük teknoloji şirketleriyle işbirliklerini, müttefikleriyle oluşturduğu koalisyonları ve yenilikçi teknolojilere yaptığı yatırımları kullanarak küresel teknoloji liderliğini sürdürmektedir. ABD’nin teknoloji politikalarının küresel rekabet ortamındaki en belirgin örneklerinden biri, 5G teknolojisi ve Huawei’ye karşı alınan önlemlerdir. Huawei, düşük maliyetli ve yenilikçi çözümleri sayesinde dünya çapında birçok ülkede etkili bir konuma ulaşmıştır. Ancak ABD, Huawei’yi ulusal güvenlik tehdidi olarak tanımlayarak hem kendi pazarında hem de müttefik ülkelerde bu şirketin etkinliğini sınırlandırmayı amaçlayan politikalar uygulamıştır (Jaisal, 2020: 12; Blustein, 2019: 84; Bloomberg HT, 2022). ABD’nin bu konudaki stratejisi, sadece kendi sınırları içinde Huawei’yi engellemekle kalmamış, aynı zamanda müttefik ülkeleri de aynı yönde hareket etmeye teşvik etmiştir. Örneğin, İngiltere ve Avustralya gibi ülkeler, Huawei ekipmanlarının 5G altyapılarında kullanımını yasaklamışlardır (Türkiye Gazetesi, 2022). Bu adımlar, ABD’nin teknoloji politikalarının uluslararası işbirliklerini nasıl şekillendirdiğini ve küresel rekabet ortamında nasıl bir etki yarattığını göstermektedir.

Google, Apple ve Microsoft gibi ABD merkezli büyük teknoloji şirketleri, küresel dijital ekonomide önemli bir yer tutmaktadır. Bu şirketler, yalnızca ekonomik büyümeyi desteklemekle kalmayıp, aynı zamanda ABD’nin uluslararası güç projeksiyonunun bir aracı olarak da kullanılmaktadır (Coviello vd., 2021: 215; Teece, 2019: 327; Webtekno, 2024). Örneğin, bu şirketlerin Ar-Ge yatırımları, yapay zekâ, bulut bilişim ve 5G gibi stratejik alanlarda yenilikçi çözümler sunarak ABD’nin dijital liderliğini pekiştirmektedir. Bununla birlikte, bu şirketler küresel pazarda rekabet üstünlüğü sağlarken, ABD hükümetiyle ilişkileri de dikkat çekmektedir. Antitröst davaları ve düzenleyici politikalar, bu şirketlerin uluslararası etkilerini dengelerken, ABD’nin teknoloji politikalarının uluslararası normları belirlemesine de katkı sağlamaktadır (Zolas vd., 2020: 15; Oksijen, 2023).

ABD'nin siber güvenlik alanındaki politikaları, küresel rekabet ortamında belirleyici bir role sahiptir. Siber tehditlere karşı geliştirilen savunma stratejileri, yalnızca ABD'nin kendi altyapısını korumayı değil, aynı zamanda uluslararası düzeyde güvenlik standartlarını oluşturmayı hedeflemektedir. NATO ile gerçekleştirilen ortak tatbikatlar ve müttefik ülkelerle yürütülen bilgi paylaşımı, ABD'nin siber güvenlikteki liderliğini güçlendirmektedir (DW Türkçe, 2022). Ayrıca, ABD, siber güvenlik standartlarının belirlenmesinde öncü bir rol oynayarak diğer ülkelerin politikalarını şekillendirmektedir. Bu durum, siber güvenlikte liderlik yarışını bir rekabet aracı haline getirmiştir. Örneğin, ABD'nin veri koruma ve siber güvenlik düzenlemeleri, Avrupa Birliği'nin GDPR standartlarına benzer bir etki yaratmış ve küresel çapta bir norm haline gelmiştir (Singer ve Friedman, 2014: 132; Euronews, 2022).

ABD, teknolojik inovasyonu uluslararası rekabet gücünün temel bir unsuru olarak görmektedir. Yapay zekâ, uzay teknolojileri, biyoteknoloji ve yenilenebilir enerji gibi alanlarda yapılan yenilikler, ABD'nin küresel liderliğini pekiştirmektedir. Örneğin, SpaceX ve Blue Origin gibi şirketler, uzay teknolojilerindeki yeniliklerle ABD'nin bu alandaki üstünlüğünü güçlendirmiştir (NASA, 2023). Ayrıca, yapay zekâ alanındaki yenilikler, sadece ABD'nin ekonomik büyümesine değil, aynı zamanda uluslararası diplomasi ve askeri stratejilerine de katkı sağlamaktadır. ABD'nin bu alandaki liderliği, diğer ülkeler için bir örnek teşkil etmekte ve rekabet ortamını şekillendirmektedir.

ABD, teknoloji politikaları aracılığıyla uluslararası standartların belirlenmesinde etkili bir rol oynamaktadır. Özellikle 5G, yapay zekâ ve veri güvenliği gibi alanlarda, ABD'nin müttefikleriyle birlikte hareket ederek standartları şekillendirmesi, küresel rekabet ortamında avantaj sağlamaktadır. Örneğin, ABD'nin Huawei'ye karşı uyguladığı yaptırımlar, teknoloji standartlarının belirlenmesinde Çin'in etkisini sınırlamayı hedefleyen bir strateji olarak değerlendirilmektedir (Wang ve Zeng, 2020; Bloomberg HT, 2022). ABD'nin bu alandaki liderliği, diğer ülkeler tarafından kabul edilen normların oluşturulmasında kritik bir rol oynamaktadır. Bu durum, ABD'nin teknoloji politikalarının sadece ekonomik değil, aynı zamanda diplomatik bir araç olarak kullanılmasına olanak tanımaktadır.

ABD'nin teknoloji politikaları, özellikle Çin ile olan rekabet bağlamında değerlendirildiğinde, küresel etkileri daha belirgin hale gelmektedir. Huawei'ye yönelik yaptırımlar ve Çin teknoloji şirketlerine uygulanan kısıtlamalar, bu rekabetin önemli unsurlarındandır. ABD, bu stratejilerle sadece Çin'in küresel teknoloji liderliğini engellemeyi değil, aynı zamanda kendi müttefiklerini de yanına çekmeyi hedeflemektedir (Tkachenko vd., 2021: 380; Euronews, 2022). ABD ve Çin arasındaki bu rekabet, uluslararası sistemde yeni bir güç dengesi oluşturmakta ve diğer ülkelerin de stratejilerini bu çerçevede şekillendirmesine neden olmaktadır. Özellikle Avrupa Birliği ve Asya-Pasifik ülkeleri, bu iki güç arasındaki teknoloji mücadelesinde stratejik tercihler yapmak zorunda kalmaktadır (DW Türkçe, 2022).

Tablo. 4 ABD-Çin Teknoloji Rekabetinde ABD'nin Rolü ve Stratejileri

Konu Başlığı	Açıklama
Dijital Egemenlik ve Uluslararası Etki	ABD'nin teknoloji politikaları, dijital egemenlik kurma, ekonomik üstünlük sağlama ve uluslararası standartları belirleme konusunda etkilidir. Bu politikalar diğer ülkelerin stratejik yönelimlerini doğrudan etkilemektedir.
Huawei ve 5G Stratejisi	ABD, Huawei'yi ulusal güvenlik tehdidi olarak tanımlayarak hem kendi pazarında hem de müttefik ülkelerde Huawei'nin etkinliğini sınırlandırmıştır. İngiltere ve Avustralya gibi ülkeler 5G altyapılarında Huawei ekipmanlarını yasaklamıştır.
Büyük Teknoloji Şirketleri	Google, Apple, Microsoft gibi ABD merkezli şirketler küresel dijital ekonomide etkin rol oynamakta ve ABD'nin uluslararası gücünü yansıtmaktadır. Bu şirketler, stratejik alanlarda Ar-Ge yatırımları ile dijital liderliği desteklemektedir.
Antitröst ve Düzenlemeler	ABD hükümeti, büyük teknoloji şirketleriyle olan ilişkilerini dengelemek için antitröst davaları ve düzenleyici politikalar uygulamaktadır. Bu durum, uluslararası normların belirlenmesinde ABD'ye avantaj sağlamaktadır.
Siber Güvenlik Liderliği	ABD, siber güvenlikte küresel lider konumundadır. NATO iş birlikleri ve bilgi paylaşımı yoluyla küresel güvenlik standartlarının şekillendirilmesine katkı sunmaktadır.
Veri Koruma Standartları	ABD'nin siber güvenlik ve veri koruma düzenlemeleri, dünya çapında norm haline gelmiştir ve diğer ülkelerin politikalarını da etkilemektedir.
Teknolojik İnovasyon ve Ar-Ge	Yapay zekâ, uzay teknolojileri, biyoteknoloji ve yenilenebilir enerji gibi alanlardaki yenilikler, ABD'nin küresel liderliğini pekiştirmektedir. SpaceX ve Blue Origin gibi şirketler bu liderliğe katkı sunmaktadır.
Diplomatik ve Askeri Teknolojik Güç	Yapay zekâ gibi teknolojiler, ABD'nin yalnızca ekonomik değil aynı zamanda diplomatik ve askeri stratejilerini de şekillendirmektedir.
Uluslararası Standartların Belirleyicisi	ABD, 5G, yapay zekâ ve veri güvenliği gibi alanlarda müttefikleriyle ortak hareket ederek uluslararası standartları şekillendirmektedir. Bu strateji, Çin'in etki alanını sınırlamaya yöneliktir.
ABD-Çin Teknoloji Rekabeti	ABD'nin Çin'e yönelik yaptırımları ve teknoloji firmalarına karşı uyguladığı kısıtlamalar, iki ülke arasında küresel teknoloji liderliği mücadelesini ortaya koymakta ve dünya genelinde yeni bir güç dengesi oluşturmaktadır.
Stratejik Seçimler ve Müttefikler	Avrupa Birliği ve Asya-Pasifik ülkeleri, ABD ile Çin arasındaki bu teknoloji rekabetinde stratejik tercihler yapmak durumunda kalmaktadır. ABD, müttefiklerini yanına çekme stratejisiyle etkisini artırmaktadır.

Kaynak: Tablo Yazar tarafından oluşturulmuştur.

SONUÇ

ABD'nin küresel teknoloji politikaları, dijital egemenlik, ekonomik üstünlük ve uluslararası standartların belirlenmesi açısından hem ulusal hem de uluslararası düzeyde kritik

etkiler yaratmıştır. ABD'nin Huawei'ye karşı aldığı önlemler ve 5G teknolojisi üzerindeki stratejik adımlar, dijital dünyadaki rekabetin sadece ticari bir mesele olmadığını, aynı zamanda ulusal güvenlik ve siyasi gücün korunması için önemli bir unsur haline geldiğini göstermiştir. Bu politikalarından bazıları, ABD'nin uluslararası alandaki dijital liderliğini güçlendirmiş, ancak aynı zamanda küresel rekabet ortamında yeni dinamikler yaratmıştır.

ABD'nin Huawei ve benzeri şirketlere uyguladığı yaptırımlar, küresel teknoloji şirketleri arasındaki rekabeti yeniden şekillendirmiş ve özellikle 5G teknolojisinin yayılmasında önemli bir dönüşüme yol açmıştır. Bu stratejiler, ABD'nin sadece kendi pazarını korumakla kalmayıp, müttefik ülkeler üzerinde de baskı oluşturarak Huawei gibi şirketlerin küresel pazar payını sınırlamasına katkı sağlamıştır. Ancak, bu yaptırımlar sadece Huawei'nin küresel etkisini azaltmakla kalmamış, aynı zamanda ABD ve Çin arasındaki ekonomik gerilimleri de artırmıştır. ABD'nin bu hamleleri, teknolojik egemenliği sağlama amacı taşıırken, Çin'in kendi teknoloji ekosistemini oluşturmasını hızlandırmış ve yeni bir dijital bölünmeyi tetiklemiştir.

Bunun yanı sıra, Google, Apple ve Microsoft gibi ABD merkezli teknoloji devleri, küresel dijital ekonomide lider konumda olmanın getirdiği avantajları koruyarak, ABD'nin dijital egemenlik stratejisine büyük ölçüde katkı sağlamıştır. Bu şirketlerin uluslararası pazarlar üzerindeki etkisi, ABD'nin ekonomik büyüklüğünü teknoloji aracılığıyla pekleştirmesine yardımcı olmuştur; ancak, bu büyük teknoloji şirketleri, zaman zaman tekelcilik eleştirileri ve antitröst davalarıyla da karşı karşıya kalmıştır. Google'ın arama motoru pazarındaki hakimiyeti ve Apple'ın App Store politikaları hem ABD'de hem de Avrupa'da ciddi tartışmalara yol açmıştır. ABD'nin bu şirketlere yönelik politikaları, dijital piyasada rekabeti koruma amacı gütsede büyük teknoloji şirketlerinin uluslararası düzenlemelere uyum sağlaması gerekliliğini de ortaya koymuştur.

ABD'nin siber güvenlik stratejileri de dijital egemenlik mücadelesinin temel unsurlarından biri olmuştur. Siber tehditlere karşı geliştirilen savunma sistemleri, ABD'nin ulusal güvenlik önceliklerinin bir parçası olarak ele alınmış ve NATO gibi müttefikleriyle ortak çalışmalara dayanan bir caydırıcı mekanizma oluşturulmuştur. Ancak, bu stratejiler zaman zaman ABD'nin siber güvenlik alanındaki şeffaflığını ve uluslararası hukuk çerçevesinde hareket edip etmediğini de tartışma konusu yapmıştır. ABD'nin dijital dünyadaki rolü, sadece savunma politikalarıyla sınırlı kalmamakta, aynı zamanda dijital haklar ve veri güvenliği gibi konuları da kapsamaktadır. Bu nedenle, ABD'nin gelecekteki dijital politikalarında daha şeffaf ve uluslararası hukuka uygun stratejiler geliştirmesi beklenmektedir.

Teknolojik inovasyon alanında ise ABD, yapay zekâ, biyoteknoloji ve uzay teknolojilerinde liderliğini sürdürmeye devam etmektedir. SpaceX ve Blue Origin gibi şirketlerin uzay teknolojilerindeki ilerlemeleri, ABD'nin bu alandaki stratejik üstünlüğünü güçlendirmektedir. Bununla birlikte, yapay zekâ alanındaki gelişmeler, sadece ekonomik ve bilimsel açıdan değil, aynı zamanda askeri ve jeopolitik düzeyde de büyük bir rekabet unsuru haline gelmiştir. ABD, bu teknolojilerdeki liderliğini korumak için Ar-Ge yatırımlarını artırmaya devam etmelidir.

Bununla birlikte, çalışmada elde edilen bulgular eleştirel bir perspektifle değerlendirildiğinde, ABD'nin teknoloji politikalarının bazı yapısal riskler barındırdığı görülmektedir. Büyük teknoloji şirketlerine olan bağımlılık, rekabet ihlalleri ve dijital tekelleşme gibi sorunlar, dijital egemenlik hedefiyle çelişebilmektedir. Ayrıca, Huawei gibi şirketlere yönelik yaptırımların Çin'in kendi dijital stratejilerini hızlandırmasına neden olması, ABD'nin baskıcı stratejisinin uzun vadede ters etki yaratabileceğini düşündürmektedir.

ABD'nin küresel teknoloji politikaları, şu ana kadar önemli kazanımlar elde etmiş olsa da gelecekteki rekabet ortamında daha büyük zorluklarla karşı karşıya kalabilir. Çin ve diğer ülkelerle olan teknoloji yarışı, uzun vadeli bir strateji gerektirmektedir. ABD'nin müttefikleriyle iş birliğini güçlendirmesi, büyük teknoloji şirketlerinin düzenlemelere uygun hareket etmesini sağlaması ve siber güvenlik politikalarını geliştirmesi, dijital egemenlik mücadelesinde başarılı olması için kritik adımlar olacaktır. ABD'nin teknolojik yeniliklere ve uluslararası iş birliklerine yaptığı yatırımlar, dijital çağda lider bir güç olarak kalmasının en temel unsurlarından biri olmaya devam edecektir.

KAYNAKÇA

- A Haber. (2020, 18 Aralık). "ABD'de Google'a Tekelcilik Suçlaması! 35 Eyalet Daha Dava Açtı." <https://www.ahaber.com.tr/teknoloji/2020/12/18/abdde-googlea-tekilciliksuclamasi-35-eyalet-daha-dava-acti>. Erişim Tarihi: (10.01.2023).
- Aksoy, A., & Türkölmez, O. (2020). Dijital çağa demokrasiyi çağırmak: Cambridge Analytica skandalı. *Journal of Political Administrative and Local Studies*, 3(1), 41-59.
- Al-Yahyai, S., Charabi, Y., & Gastli, A. (2010). Review of the use of Numerical Weather Prediction (NWP) Models for wind energy assessment. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 14, 3192–3198.
- Anadolu Ajansı. (2019, 22 Kasım). "ABD, Huawei ve ZTE Ürünlerini 'Güvenlik Tehdidi' Gereğiyle Yasakladı." <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/abd-huawei-ve-zte-urunlerini-guvenlik-tehdidigerekcesiyle-yasakladi/1653195>. Erişim Tarihi:(28.07.2024).
- Anadolu Ajansı. (2023, 12 Eylül). "ABD'den Google'ın Tekelini Korumak İçin Yılda 10 Milyar Dolar Ödediği İddiası." <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/abdden-googlein-tekelini-korumak-icin-yilda10-milyar-dolar-odedigi-iddiasi-/2990522>. Erişim Tarihi: (03.02.2024).
- Apt, J. (2007). The spectrum of power from wind turbines. *Journal of Power Sources*, 169, 369–374.
- Archer, C.L., & Jacobson, M.Z. (2005). Evaluation of global wind power. *Journal of Geophysical Research*, 110, D12110.

- Aşçıoğlu, G. (2020). *Corona (Covid-19) Gölgesinde Geleceğin Hukuku ve Dijital Ekonomi Çağında Rekabet Hukuku*. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 69(1), 33–56. <https://doi.org/10.33629/auhfd.775253>.
- Aydın, İ. (2024). Büyük Güç Mücadelesine Dönüş ve Dördüncü Sanayi Devrimi Liderlik Yarışının Stratejik Bir Boyutu: 5G ve Huawei. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24(3), 1241-1266. <https://doi.org/10.18037/ausbd.1425426>.
- Ayhan, Ahmet (2002). *Dünden Bugüne Türkiye’de Bilim-Teknoloji ve Geleceğin Teknolojileri*, İstanbul: Gürış Holding Y.
- Bayrak, M. (2020). ABD ile Birleşik Krallık’ın AB ve NATO çerçevesinde siber alanlarının tarihsel analizi. *Journal of International Cyber Policy*, 5(1), 23–45. <https://orcid.org/0000-0002-9190-9011>.
- Bloomberg HT. (2022, 25 Kasım). "ABD’den Huawei’ye Güvenlik Tehdidi Nedeniyle Yasak." <https://www.bloomberght.com/abdden-huaweiye-guvenlik-tehdidi-nedeniyleyasak>. Erişim Tarihi: (21.03.2024).
- Blustein, P. (2019). *Schism: China, America, and the Fracturing of the Global Trading System*. Ontario: Centre for International Governance Innovation.
- Brynjolfsson, E., & mcafee, A. (2020). *The Second Machine Age: Work, Progress, and Prosperity in a Time of Brilliant Technologies*. W.W. Norton & Company.
- Clarke, R. A., & Knake, R. K. (2019). *The Fifth Domain: Defending Our Country, Our Companies, and Ourselves in the Age of Cyber Threats*. Penguin.
- Coviello, N., Kano, L., ve Liesch, P. W. (2021). *Multinational Enterprises and the Global Economy*. Cambridge University Press.
- Cybersecurity and Infrastructure Security Agency (CISA). (2024). *Cybersecurity Best Practices*. <https://www.cisa.gov/topics/cybersecurity-best-practices>. Erişim Tarihi: (21.05.2025).
- Çetinkaya, M. (2025). *Dijital Pazarlar Yasası’nda (DMA) Yarışılabilirlik ve Adalet: Rekabet Hukuku Açısından Bir Değerlendirme*. ICR Economics. <https://icreconomics.com/dijital-pazarlar-yasasinda-dma-yarisilabilirlik-ve-adalet-rekabet-hukuku-acisindan-bir-degerlendirme/>. Erişim Tarihi: (21.03.2024).
- Dilipraj, E. (2019). *Cyber Enigma: Unravelling the Terror in the Cyber World*. London: Routledge.
- Doudna, J. A., Sternberg, S. H. (2021). *A Crack in Creation: Gene Editing and the Unthinkable Power to Control Evolution*. Houghton Mifflin Harcourt.
- DW Türkçe. (2022, 26 Kasım). "ABD'den Huawei ve ZTE Ürünlerine Yasak." <https://www.dw.com/tr/abdden-huawei-ve-zte-%C3%bcr%C3%bcnlerineyasak/a-63900158>. Erişim Tarihi: (27.11.2023).

- Ekonomim. (2024, 6 Ağustos). "Tarihi Karar: Google ABD'deki Tekel Davasını Kaybetti." <https://www.ekonomim.com/sirketler/google-abddeki-tek-el-davasini-kaybettihaberi-759034>. Erişim Tarihi: (12.10.2024).
- Eliaçık, E. (2022,). ABD'nin Huawei yaptırımları kalkabilir: Çin ambargosu hafifliyor. *Dijital Rapor*. <https://digitalreport.com.tr/abdnin-huawei-yaptirimlari-kalkabilir-cin-ambargosu-hafifliyor-102551/>. Erişim tarihi: (12.02.2025).
- Erdem, M., & Özocak, G. (2019). Siber Güvenliğin Sağlanmasında Uluslararası Hukukun ve Türk Hukukunun Rolü. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 68(1), 127-212.
- Esen, B. (2021). Teknoloji Rekabetinde Huawei Bir Tehdit Mi?. *Maliye ve Finans Yazıları*, (116), 93-118.
- Euronews. (2022, 26 Kasım). "ABD, Çinli Teknoloji Şirketlerinin Ürünlerinin Satışını Yasakladı." <https://tr.euronews.com/2022/11/26/abd-cinli-teknoloji-sirketlerininurunlerinin-satisini-yasakladi>. Erişim Tarihi: (12.07.2024).
- Euronews. (2023, 12 Eylül). "ABD'de 'Antitröst' Davası Başlıyor: Google İnternette Rekabeti İhlal Ederek Tekel Yarattı mı?" <https://tr.euronews.com/2023/09/12/abdde-antitrost-davas-basliyor-googleinternette-rekabeti-ihlal-ederek-tek-el-yaratti-mi>. Erişim Tarihi: (15.09.2023).
- Euronews. (2024, 6 Ağustos). "ABD'de Google Önemli Bir Antitröst Davasını Kaybetti: 'İnternet Aramalarındaki Tekeli Yasa Dışı'." <https://tr.euronews.com/next/2024/08/06/abdde-google-onemli-bir-antitrostdavasini-kaybetti-internet-aramalarindaki-tekeli-yasa-disi>. Erişim Tarihi: (12.10.2024).
- European Centre for Development Policy Management (ECDPM). (2023). *Global approaches to digital sovereignty: Competing definitions and contrasting policy approaches*. <https://ecdpm.org/application/files/7816/8485/0476/Global-approaches-digital-sovereignty-competing-definitions-contrasting-policy-ECDPM-Discussion-Paper-344-2023.pdf>.
- Ezrachi, A., & Stucke, M. E. (2017). *Virtual Competition: The Promise and Perils of the Algorithm-Driven Economy*. Harvard University Press.
- Fagerberg, J. (2021). *Innovation, Economic Development and Policy: Selected Essays*. Edward Elgar Publishing.
- Ford, M. (2021). *Rule of the Robots: How Artificial Intelligence Will Transform Everything*. Basic Books.
- Gao, Y. Ve Wu, D. (2020). Huawei Warns Of 'Pandora's Box' If U.S. Curbs Taiwan Supply. https://www.bloomberg.com/news/articles/2020-03-31/huawei-reports-jump-in-2019profits-despite-u-s-blacklist?utm_source=google&utm_medium=bd&cmpid=Google. Erişim Tarihi: (12.02.2025).

- Gupta, M., Mittal, S., & Abdelsalam, M. (2020). *AI assisted Malware Analysis: A Course for Next Generation Cybersecurity Workforce*. arXiv preprint arXiv:2009.11101.
- Gülbahar, Y., Aydın Halisoğlu, T. (2024). Dijital odaklı Podemos, Ciudadanos ve Vox siyasi partilerinin dijital demokrasi bağlamında değerlendirilmesi: İspanya örneği. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 17(4), 710–727. <https://doi.org/10.25287/ohuiibf.1385725>.
- Henkoğlu, T., ve Külcü, Ö. (2013). Bilgi erişim platformu olarak bulut bilişim: Riskler ve hukuksal koşullar üzerine bir inceleme. *Bilgi Dünyası*, 14(1), 62-86.
- Hobbs, A. (2021). *The colonial pipeline hack: Exposing vulnerabilities in us cybersecurity*. SAGE Publications: SAGE Business Cases Originals.
- Idan, A. M. (2020). Ulusal ve Uluslararası Güvenliğin Bileşeni Olarak Siber Güvenlik: Irak Örneği.
- İrdem, İ. (Ed.). (2020). *İç güvenlik yönetimi ve polislik*. Polis Akademisi Yayınları.
- Jacobson, M. Z. (2022). *100% Clean, Renewable Energy and Storage for Everything*. Cambridge University Press.
- Jaisal, E. K. (2020). The US, China and Huawei Debate on 5G Telecom Technology: Global Apprehensions and the Indian Scenario. *Open Political Science*, 3(1), 1-15. <https://doi.org/10.1515/openps-2020-0006>.
- Johnson, S. B. (2019). *The Secret of Apollo: Systems Management in American and European Space Programs*. Johns Hopkins University Press.
- Kadıoğlu Kaban, Z. (2019). Uluslararası İletişim Düzeninde İnternet Tabanlı Küresel İletişim Şirketlerinin Rekabet Ortamları, Büyüme Stratejileri ve Toplumsal Dışsallıkları: Microsoft, Apple, Google ve Facebook. *Erciyes İletişim Dergisi Uluslararası Dijital Çağda İletişim Sempozyumu Özel Sayısı*, (1), 225-244. DOI: 10.17680/erciyesiletisim.484684.
- Kalkan Küçüksolak, Ö. (2023). Teknolojik Soğuk Savaş: ABD-Çin Rekabetinin Dijital Merkantilizm Üzerinden Analizi. *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 11(2), 284-308. <https://doi.org/10.14782/marmarasbd.1345741>.
- Kania, E. B. (2020). *Battlefield Singularity: Artificial Intelligence, Military Revolution, and China's Future Military Power*. Center for a New American Security.
- Kharpal, A. (2021). Huawei's Growth Slowed Dramatically In 2020 As U.S. Sanctions Take Their. <https://www.cnbc.com/2021/03/31/huawei-2020-revenue-growth-slowsdramatically-as-us-sanctions-hit.html>. Erişim Tarihi: (12.02.2025).
- Küçük, Ö. (2020). Kapitalizm ve Tüketim Temelinde Yükselen Tüketici Hakları. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(6), 1763-1777.

- Liebetrau, T., Monsees, L. (2023). Assembling Publics: Microsoft, Cybersecurity, and Public–Private Relations. *Politics and Governance*, 11(3), 157–167.
- Maurer, T. (2018). *Cyber Mercenaries: The State, Hackers, and Power*. Cambridge University Press.
- Mazzucato, M. (2018). *The Value of Everything: Making and Taking in the Global Economy*. Publicaffairs.
- Meyrowitz, J. (1986). No sense of place: The impact of electronic media on social behavior. New York: Oxford University Press.
- Mishra, N. (2019). Data localization laws in a digital world: Data protection or data protectionism? *Public Sphere: Journal of Public Policy*, 1(1), 1–10. <https://psj.lse.ac.uk/articles/45/>.
- Mitchell, Graham R. (1997). The Global Context for US Technology Policy, Washington, DC: US Department of Commerce, Office of Technology Policy.
- Moura, R. L. (2023). *Abuse of Dominance in the Digital Markets: A Comparative Analysis*. University of Minho. <https://repositorium.sdum.uminho.pt/bitstream/1822/93316/1/Ricardo%20Lopes%20Moura.pdf>.
- National Science Board. (2022). *Science and Engineering Indicators 2022*. National Science Foundation.
- NTV Haber. (2019, 22 Kasım). "ABD, Huawei ve ZTE Ürünlerini 'Güvenlik Tehdidi' Gereğiyle Yasakladı." https://www.ntv.com.tr/teknoloji/abd-huawei-ve-zte-urunlerini-guvenliktehdidi-gerekcesiyle-yasakladi%2c%20jrie2u0uzn_v5sug. Erişim Tarihi: (06.02.2024).
- OECD. (2020). *Abuse of Dominance in Digital Markets*. OECD Publishing. [https://one.oecd.org/document/DAF/COMP/GF\(2020\)4/en/pdfOne MP](https://one.oecd.org/document/DAF/COMP/GF(2020)4/en/pdfOne MP).
- Oksijen. (2022, 26 Kasım). "ABD'den Huawei Dahil 5 Çinli Teknoloji Şirketine Satış Yasağı." <https://gazeteoksijen.com/ekonomi/abdden-huawei-dahil-5-cinli-teknolojisirketinesatis-yasagi-165727>. Erişim Tarihi: (09.10.2024).
- Oksijen. (2023, 12 Eylül). "ABD vs. Google: Tarihi Tekelcilik Davası Hakkında Bilinmesi Gerekenler." <https://gazeteoksijen.com/bilim-ve-teknoloji/abd-vs-google-tarihi-tekelcilikdavasi-hakkinda-bilinmesi-gerekenler-188679>. Erişim Tarihi: (1.10.2024).
- Pasquale, F. (2015). *The Black Box Society: The Secret Algorithms That Control Money and Information*. Harvard University Press.
- Pohle, J., Thiel, T. (2020). Digital Sovereignty, *Internet Policy Review*, 9 (4), 1-19.
- Preskill, J. (2018). *Quantum Computing in the NISQ Era and Beyond*. *Quantum*, 2(79), 1–21.

- Rasser, M., Kania, E., & Kim, N. (2021). *Artificial Intelligence and Global Security: U.S. Strategic Approaches*. Center for Strategic and International Studies.
- Rid, T. (2020). *Active Measures: The Secret History of Disinformation and Political Warfare*. Farrar, Straus and Giroux.
- Rikap, C. (2024). Kurumsal inovasyon sistemlerinin çeşitliliği ve küresel ve ulusal sistemlerle etkileşimleri: Amazon, Facebook, Google ve Microsoft'un yapay zekayı üretme ve benimseme stratejileri. *Uluslararası Politik Ekonomi Dergisi*, 31 (6), 1735-1763. <https://doi.org/10.1080/09692290.2024.2365757>.
- Roberts, H. (2024). Digital sovereignty and artificial intelligence: A normative approach. *Ethics and Information Technology*, 26, 70. <https://doi.org/10.1007/s10676-024-09810-5>
- Schmidt, E., Work, D. (2021). *The Age of AI: And Our Human Future*. Knopf.
- Sfondrini, N. (2024). *Quantum computing: Transforming the future of cybersecurity*. Forbes TechnologyCouncil. <https://www.forbes.com/councils/forbestechcouncil/2024/08/09/quantum-computing-transforming-the-future-of-cybersecurity/>. Erişim Tarihi: (21.05.2025).
- Singer, P. W., & Friedman, A. (2014). *Cybersecurity and Cyberwar: What Everyone Needs to Know*. Oxford University Press.
- Teece, D. J. (2019). *A Capability Theory of the Firm: An Economics and Strategic Management Perspective*. Cambridge University Press.
- Tekir, G. (2020). Huawei, 5G ağı ve dijital jeopolitik. *Uluslararası Politika ve Güvenlik Dergisi*, 2 (4) (Çin Özel Sayısı), 113-135.
- Tkachenko, S. L., Zhiglinskaya Wyrsh, N., & Cui, Z. (2021). Technology platform competition between the United States and China: Decoupling and sanctions against Huawei. *Vestnik of Saint Petersburg University. International Relations*, 14(4), 379-392.
- Türkiye Gazetesi. (2022, 26 Kasım). "ABD'den Çinli Markalara Karşı Açtığı Savaşta Yeni Hamle: Huawei Dahil 5 Şirkete Yeni Yasak!" <https://www.turkiyegazetesi.com.tr/teknoloji/abd-cinli-markalara-yasak930103>. Erişim Tarihi: (23.10.2024).
- Valeriano, B., Maness, R. C. (2018). *Cyber war versus cyber realities: Cyber conflict in the international system*. Oxford University Press.
- Vial, G. (2021). Understanding Digital Transformation: A Review and a Research Agenda. *Journal of Strategic Information Systems*, 30 (2), 102-125.
- Wang, Z., & Zeng, J. (2020). From economic cooperation to strategic competition: Understanding the US-China trade disputes through the transformed relations. *Journal*

of *Chinese Political Science*, 25(3), 313–334. <https://doi.org/10.1007/s11366-020-09652-0>.

Webrazzi. (2024, 6 Ağustos). "Arama Odağındaki Tekelcilik Davasını Kaybeden Google, Kararı Temyize Götürmeye Hazırlanıyor." <https://webrazzi.com/2024/08/06/tekelcilik-davasini-kaybeden-google-kararitemyize-goturmeye-hazirlaniyor>. Erişim Tarihi: (10.09.2024).

Webtekno. (2024, 6 Ağustos). "Google, Tekel Davasını Kaybetti." <https://www.webtekno.com/google-tekel-davasini-kaybetti-h147469.html>. Erişim Tarihi: (10.11.2024).

West, D. M. (2019). *The Future of Work: Robots, AI, and Automation*. Brookings Institution Press.

Zeng, J., Stevens, T. Ve Chen, Y. (2017). "China's solution to global cyber governance: Unpacking the domestic discourse of 'Internet Sovereignty'", *Politics & Policy*, 45(3), 432-464. doi:[10.1111/polp.12202](https://doi.org/10.1111/polp.12202).

Zolas, N., Kroff, Z., Brynjolfsson, E., mcelheran, K., Beede, D. N., Buffington, C., Goldschlag, N., Foster, L., & Dinlersoz, E. (2020). *Advanced Technologies Adoption and Use by U.S. Firms: Evidence from the Annual Business Survey*. National Bureau of Economic Research.

Amerikan Solunun Yeni Açmazı: “Woke” Kültürü ve “DEI” İşe Alımlarının İş Dünyası Üzerindeki Etkileri

The American Left’s New Dilemma: The Impact of “Woke” Culture and DEI Hiring Practices on the Business World

Ali Buğra KÜÇÜK *

Makale Geliş Tarihi / Received : 07.05.2025
Makale Kabul Tarihi / Accepted : 26.06.2025

ÖZET

Bu çalışma, postmodern felsefeden günümüz kurumsal pratiklerine uzanan bir çizgide “öteki” ve azınlık kavramlarının dönüşümünü ve Amerikan iş dünyasındaki yansımalarını incelemektedir. Postmodern kültür politikaları bağlamında “öteki”nin nasıl algılandığına yönelik bir teorik zemin üzerine inşa edilen çalışmada, günümüzde yaygınlaşan “woke” kültürü ve buna bağlı gelişen aktivizm biçimleri incelenmiş, bu kültürün hem toplumsal farkındalık yaratma potansiyeli hem de içerdiği performatif ve ticarileşmiş yönler eleştirel bir yaklaşımla değerlendirilmiştir. Ayrıca bu kültürel yönelimin, şirket politikalarına nasıl yansıdığı ve kurumsal imaj stratejilerinde nasıl kullanıldığı da irdelenmiştir.

Çalışmanın uygulamalı kısmı ise, özellikle “DEI Hiring” (*çeşitlilik, eşitlik, kapsayıcılık temelli işe alım*) politikalarına odaklanmaktadır. Bu kapsamda, söz konusu politikaları uygulayan büyük ölçekli şirketlerin söylemleri ve reklam stratejileri analiz edilmiş; bu uygulamaların toplumsal algı üzerindeki etkileri, hedef kitlelerle kurulan sembolik ilişki biçimleri ile son dönemdeki kamuoyu tepkileri ele alınmıştır. Nitel analiz yöntemiyle yürütülen çalışma, kuramsal ve güncel örnekleri bir araya getirerek, kimlik politikalarının kapitalizmle nasıl kesiştiğine dair eleştirel ve çok katmanlı bir kesit sunmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kavramlar: *Öteki, Woke, ÇEK İşe Alımı, Kültür Politikaları, İş Dünyası.*

ABSTRACT

This study investigates the conceptual evolution of “the other” and minority identities within the trajectory extending from postmodern philosophy to contemporary corporate practices, with a particular emphasis on their manifestations in the American business context. Grounded in a theoretical framework derived from postmodern cultural politics, the research critically engages with the rise of “woke” culture and its associated modes of activism. These phenomena are examined both for their potential in fostering socio-political awareness and for their increasingly performative and commodified character within late capitalist structures. Additionally, the study explores how such cultural tendencies are translated into corporate policy and instrumentalized in strategies of brand identity and institutional image management.

The empirical dimension of the research centers on Diversity, Equity, and Inclusion (DEI) hiring practices. It analyzes the rhetorical and promotional strategies employed by major corporations that have adopted DEI frameworks, scrutinizing the symbolic dynamics these practices generate with target audiences and the public discourse surrounding them. Utilizing qualitative content and discourse analysis, the study synthesizes theoretical insights and current examples to offer a critical, multi-layered perspective on the intersection of identity politics and contemporary capitalism.

Keywords: *The Other, Woke, DEI Hiring, Cultural Politics, Business World.*

* Dr. Öğr. Üyesi, Kırıkkale Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, alibugrakucuk@hotmail.com, **ORCID** No:0000-0001-7189-1435

GİRİŞ

Modern kapitalist toplumların dönüşüm süreçlerinde, toplumsal eşitsizliklerin ve kimlik politikalarının giderek daha görünür hâle gelmesi, “öteki” kavramının teorik ve pratik düzeyde yeniden ele alınmasını zorunlu kılmıştır. İkinci Dünya Savaşı’nı izleyen yıllarda dünyanın siyasal ve ekonomik olarak yeniden şekillenmesi, kültürel düzeyde de etkileri görülebilecek sonuçlar doğurmuştur. Böyle bir ortamda güçlenmeye başlayan postmodernist düşünce ve sanat akımları, pek çok konuda olduğu gibi kültür politikaları özelinde de dünyanın ve insanlığın gidebileceği noktalar üzerine beyin fırtınası yaratmıştır. Bu bağlamda “öteki” ve “azınlık” kavramları, hem postmodernist düşüncede hem de buna paralel gelişen kültürel analizlerde farklı biçimlerde ele alınmıştır. Günümüzde ise bu teorik temeller, özellikle “woke” kültürü, kimlik temelli aktivizmler ve “Çeşitlilik, Eşitlik, Kapsayıcılık” (*Diversity, Equity, Inclusion - DEI*) politikaları gibi uygulamalar aracılığıyla kurumsal ve kamusal alanda etkili olmaktadır.

Çalışmanın ilk bölümü, postmodernist literatürde “öteki” kavramının nasıl şekillendiğini ve azınlıkların nasıl konumlandırıldığını analiz etmektedir. Çeşitli düşünürlerin kavramı nasıl ele aldığı, ne gibi anlamlar kattığı ve “öteki”nin geleceğine ilişkin ne gibi perspektifler sunduğuna dair tartışmalar, bu bölümün temelini oluşturmaktadır. İkinci bölümde ise “woke” kültürü, sosyal medya temelli aktivizm türleri ve bu hareketlere yöneltilen eleştiriler incelenmektedir. Bu noktada, kültürel duyarlılığın zamanla nasıl kurumsallaştığı ve kimi zaman sembolik bir performansa dönüştüğü tartışılacaktır.

Çalışmanın sonraki bölümleri ise özellikle “DEI Hiring” (*ÇEK İşe Alımı*) politikalarına odaklanmaktadır. Dördüncü bölümde ÇEK İşe Alımı’nın ne olduğu, hangi değerler ve öncüller üzerine inşa edildiği açıklanırken, beşinci bölümde bu uygulamaları hayata geçiren bazı büyük şirketlerin söylem ve reklam stratejileri analiz edilecektir. Son bölüm ise, özellikle son yıllarda bu politikaların kamuoyundaki yansıması, tepki düzeyleri ve şirketlerin bu politikalara yönelik tutum değişimleri üzerine odaklanmaktadır. Böylelikle teorik bir arka planla başlayan çalışma, güncel örnekler ve söylem analizleriyle uygulamalı bir boyuta taşınmaktadır.

Bu çalışma, nitel araştırma yöntemine dayalı bir söylem analizi çerçevesinde yürütülmüştür. Öncelikle postmodernist literatürde “öteki” ve “azınlık” kavramlarının kavramsal çözümlemesi yapılmıştır. Ardından, günümüzde popülerleşen “woke” kültürü ve ÇEK politikaları üzerine ikincil kaynaklardan elde edilen güncel akademik makaleler, büyük oranda internet siteleri ve internet haberleri üzerinden elde edilen medya içerikleri ve şirket açıklamaları taranarak eleştirel bir çerçevede yorumlanmıştır. Şirketlerin söylem ve reklam analizleri yapılırken, özellikle internet üzerinde yayınlanan görsel ve dilsel stratejiler dikkatle incelenmiştir. Aktivizm türleri ve eleştiriler ise hem akademik hem de popüler kaynaklardan elde edilen örnekler üzerinden değerlendirilmiştir. Bu yöntemle, kuramsal tartışmalar ile güncel uygulamalar arasında bütünlüklü bir bağ kurmak amaçlanmıştır.

Çalışma, hem teorik hem de uygulamalı düzeyde “öteki” ve azınlık kavramlarının dönüşümünü incelemeyi amaçlamaktadır. Postmodernist düşünceden günümüz kurumsal politikalarına uzanan bir çizgide, kültürel, ideolojik ve ekonomik bağlamlar göz önünde bulundurularak konuya çok katmanlı bir yaklaşım sunulmuştur. Çalışmanın kapsamı, bilhassa ABD merkezli büyük şirketlerin ÇEK uygulamalarına odaklansa da, bu politikaların küresel yansımalarına dair genel eğilimler de göz önünde bulundurulmuştur. Ayrıca çalışma, “woke” kültürünün sadece aktivist yönünü değil, onun

kurumsal ve ticarileşmiş biçimlerini de ele alarak, günümüz kapitalizminin yeni yüzlerini tartışmaya açmaktadır.

1. POSTMODERNİZMDE ÖTEKİ KAVRAMI VE AZINLIKLAR

Postmodern düşünce, evrenselci anlatılara, bütüncül kuramlara ve tekil hakikat iddialarına karşı çıkarak toplumsal gerçekliğin çoklu, parçalı ve sürekli müzakereye açık bir yapıya sahip olduğunu savunan bir düşünce ekolüdür. Bu bağlamda “öteki” kavramı, sabitlenmiş, evrensel bir kimliğin dışına düşen, toplumsal normlar tarafından dışlanan ya da görünmezleştirilen tüm öznellik biçimlerini tanımlamak için kullanılmaktadır. Dolayısıyla postmodern teoride ötekilik, yalnızca sınıfsal ya da ekonomik dışlanmışlığa indirgenmemiştir; kavram, daha ziyade söylemsel inşalar, normatif kimlik kurguları ve iktidar ilişkilerinin bir sonucu olarak görülmektedir (Sardar, 1998: 23). Postmodernistler, toplumun kültürel ve ideolojik yapılarını sabit bir merkezden değil, çoklu iktidar ağları ve söylemler üzerinden analiz etmektedir. Bu çerçevede “öteki” kavramı, yalnızca ekonomik ya da sınıfsal dışlanmışlıkla açıklanamaz; tersine, ötekilik, bireylerin normatif kültürel kodlara, cinsiyet rejimlerine, ulusal anlatılara ya da heteronormatif aile yapısına uymamaları üzerinden sürekli olarak yeniden üretilen bir konumdur. “Öteki”, burada sadece dışlanan değil, aynı zamanda normun kendisini tanımlamak için kullanılan, onun zıddında konumlandırılan ve dolayısıyla normu kuran bir figürdür (Foucault, 2008: 255-256).

Azınlık olgusu ise, postmodern çerçevede sabit bir kimlik ya da demografik bir kategori değildir; temsilin sınırlarında şekillenen, çoğunluğun normatifliğine karşı konumlandırılan bir söylem düzlemi olarak ele alınmaktadır. Toplumsal düzenin merkezî anlatılarını yeniden üreten iktidar yapıları, norm dışı kabul edilen bedenleri, kimlikleri ve deneyimleri “öteki” olarak inşa etmiştir. Bu bağlamda “öteki”, sabitlenmiş bir sınıfsal kategori olmaktan ziyade, iktidar ilişkileri içinde sürekli yeniden tanımlanan ve konumlandırılan bir “pozisyonudur” (Laclau & Mouffe, 2014: 116). Azınlık gruplar, postmodern teori açısından yalnızca marjinalleştirilmiş gruplar değil, aynı zamanda egemen anlatıların dışında bir varoluş biçimi öneren potansiyel direniş alanlarıdır. Ötekilik, burada bir mağduriyet pozisyonu değil, aynı zamanda normatif düzenin dışına çıkma, yeni anlam alanları yaratma ve çoğulluğu savunma biçimi olarak düşünülmektedir. Dolayısıyla postmodern teori, “azınlık” ya da “öteki”yi sadece dışlanan değil, aynı zamanda hegemonik normlara direnen ve bu normları tersyüz edebilen figürler olarak ele almaktadır (Sardar, 1998: 111).

Postmodern teorisyenler, kimliğin ve ötekiliğin sabit, özsel ve evrensel kategoriler olmadığını; aksine, söylemsel, tarihsel ve “bağlama bağlı” olarak kurulduğunu iddia etmektedirler. Örneğin, Michel Foucault’nun bilgi-iktidar ilişkileri üzerine geliştirdiği analizler, “öteki”nin, belirli bilgi rejimlerinin dışında bırakılan ve bu nedenle “hakikatin” sınırında konumlandırılan bir figür olduğunu öne sürmektedir. Foucault’ya göre, bireyler sadece dışsal baskı mekanizmaları ile değil, içselleştirilmiş iktidar formları aracılığıyla da ötekileştirilmektedir; disiplinci toplum yapısı, bireylerin kendilerini belirli normlara göre inşa etmesini zorunlu kılmaktadır (Foucault, 2008: 256-258). Foucault’nun bilgi-iktidar ilişkileri bağlamındaki analizleri, ötekiliğin bir dışlama süreci olduğu kadar bir üretim süreci olduğunu da gösterir. Buna göre “azınlık”, iktidarın sınırlarında tanımlanan ve görünürlük/temsil ilişkileriyle inşa edilen bir kimliktir. Hatta cinsellik, delilik, suç ya da hastalık gibi kategoriler bile, yalnızca bastırılan değil, aynı zamanda çeşitli bilgi rejimleri aracılığıyla üretilen kimlik formlarıdır. Toplum, bu kimlikleri öteki olarak konumlandırarak hem kendini tanımlamakta hem de normları sabitlemektedir (Foucault, 2008: 260-262).

Bu çerçevede “azınlık” olmak, yalnızca istatistiksel bir durum değil; söylemsel bir pozisyonudur. Azınlık, çoğunluğun “doğal” ya da “hakiki” kabul edilen kimlik tanımlarına uymayan her şeyi içermektedir. Judith Butler’ın toplumsal cinsiyet kuramı bu noktada açıklayıcıdır: Cinsiyet ve cinsel yönelim sabit biyolojik gerçeklikler değil, toplumsal normların, söylemsel olarak üretilen ve tekrar eden performansların ürünüdür (Butler, 1988: 527-528). Dolayısıyla kadınlar, *queer* bireyler ya da trans kimlikler, sadece iktidar yapıları tarafından dışlanmazlar; aynı zamanda bu yapılar tarafından söylemsel olarak inşa edilirler. Bu anlamıyla etnisite, cinsiyet, cinsel yönelim ya da ulusal aidiyet gibi kategoriler, sabit toplumsal kimlikler değil, iktidar söylemleri tarafından düzenlenen ve “normal” ile “anormal” arasındaki ayrımları kuran yapılar olarak görülmektedir. Dolayısıyla, kadınlar ya da LGBTQ+ bireyler gibi grupların “öteki” konumuna itilmesi, doğrudan bu normatif söylem sistemlerinin bir sonucudur.

Öte yandan Jacques Derrida, “öteki” ve “azınlıklar” konularını doğrudan politik bir kategori olarak değil, daha çok felsefi, etik ve ontolojik düzlemde ele almaktadır. Ona göre “öteki” (*l’Autre*), asla tamamen kavranamaz, temsil edilemez ya da özümsemez bir varlıktır; çünkü ötekilik, her zaman benliğin sınırlarını aşan, onu kuran ama aynı zamanda tehdit eden bir farklılık olarak var olmaktadır (Genovesi, 2016: 5). Derrida’nın özellikle Emmanuel Levinas’tan etkileneceği geliştirdiği bu anlayışta, ötekine yönelik herhangi bir müdahale ya da onu bir kategoriye yerleştirme çabası, aslında bir şiddet biçimi olarak okunur. Bu nedenle azınlıkları “anlamaya”, “konumlandırmaya” ya da “özdeşleştirmeye” yönelik her politik ya da teorik çaba, Derrida için etik bir problem taşımıştır (Saghafi, 2010: 12). Derrida, ötekiliğin sabit bir kimlik değil, sürekli ertelenen ve yapıbozuma uğrayan bir fark (*différance*) olduğunu savunarak, azınlıkların deneyimlerini temsil etmekten çok, sürekli ertelenen bir adalet arayışı çerçevesinde düşünmeyi önermektedir (Genovesi, 2016: 4).

Jean-François Lyotard, bunu bir adım öteye taşıyarak, farkın (*différance*) ve temsile direnen seslerin “savunusuna” dikkat çekmiştir. Ona göre modern toplum, evrensel hakikat iddiaları ve “büyük anlatılar” (*grands récits*) aracılığıyla farklılıkları bastırmaktadır; azınlıkların ve ötekilerin deneyimleri bu büyük sistemlerin dışında bırakılmıştır ya da susturulmaktadır (Lyotard, 1988: 83). Lyotard, meşruiyetin postmodern durumunda, bu tür anlatıların yerine “küçük anlatıları” (*petits récits*) önerir: Azınlıkların, marjinal grupların, bireysel öznelerin çoğul ve özgül hikâyeleridir bu anlatılar. Ötekilik, onun düşüncesinde temsilin ve dilin sınırlarında yer alır: Bazı sesler öylesine farklıdır ki, mevcut dil oyunları içinde ifade edilemezler; bu yüzden Lyotard bunu “anlatılamaz adalet” (*le différend*) problemi olarak adlandırmıştır (Lyotard, 1988: 142). Azınlıkların maruz kaldığı adaletsizlik, yalnızca bastırılmakla değil, aynı zamanda söz söyleme hakkının tanınmamasıyla ilgilidir. Dolayısıyla Lyotard için ötekine yönelik etik bir duyarlılık, onu temsil etmekten ziyade konuşamayışına kulak vermekle mümkündür.

Jean Baudrillard ise aynı konuyu, temsil, simülasyon ve görünürlük bağlamında, Lyotard’a tam ters bir noktadan ele almıştır. Ona göre modern toplum, ötekileri gerçekten dışladığı için değil, onları temsiller aracılığıyla içselleştirip etkisizleştirdiği için tehlikelidir. Azınlıklar artık bastırılmaktan çok, medyada, söylemlerde ve kültürel temsillerde hiper-görünür hâle getirilmiş, böylece gerçek politik etkilerinden arındırılmışlardır. Baudrillard bu durumu, “ötekinin simüle edilmesi” olarak tanımlar: Azınlıklar sisteme entegre edilir, sesleri duyulur gibi gösterilir, ama bu temsil fazlası aslında onların gerçekliğini iptal eden bir oyundur (Cengiz, 2005: 123). Ona göre postmodern toplumda öteki, artık bastırılmış değil, tüketilen bir figürdür; sistem ötekini sevdiğini iddia ederken aslında onun farklılığını yok etmektedir. Bu nedenle Baudrillard’ın bakışında ötekiliğin sorunu, dışlanma değil,

anlam ve direniş gücünün simülasyon yoluyla ortadan kaldırılmasıdır. Göçmenler, etnik azınlıklar, kadınlar ya da *queer* bireyler sadece baskı altında tutulan değil, aynı zamanda temsil edilme biçimlerini sürekli müzakereye açan özneler olarak postmodern analizde merkezi bir yer edinmiştir. Bu anlamda ötekilik, bir yetersizlik ya da eksiklik değil; anlamın çoğulluğu, kimliğin akışkanlığı ve öznenin yeniden yazılabilirliği için bir zemin sağlamaktadır.

Postmodern düşünceye göre bu kültürel hegemonyanın işleyişi, sadece medya ve ideolojik aygıtlar aracılığıyla değil, gündelik yaşam pratikleri, normatif dil kullanımları ve görünmez iktidar teknikleri üzerinden gerçekleşmektedir. Öteki, burada yalnızca karşı koyulan bir figür değil, iktidarın işleyişi içerisinde var edilen bir özneliktir. Bu yorum tarzı nedeniyle postmodernistler, neo-Marxistlerden ayrılmaktadırlar: Marcuse gibi eleştirel teorisyenler de bu söylemsel üretim süreçlerini ele almıştır; ancak postmodern kuram bu süreçleri çok daha çoğulcu ve merkezi olmayan bir şekilde okumuştur. Örneğin kültür endüstrisi, sadece toplumu pasifleştiren bir mekanizma değil, aynı zamanda kimliğin temsil alanlarını şekillendiren bir uzam olarak kalmıştır (Sardar, 1998: 40). Oysaki postmodernizmde temsil edilmeyen, temsilin sınırlarında kalan ya da yanlış temsil edilen her grup bu bağlamda “öteki” olarak kurulmaktadır.

Sonuç olarak postmodern teori, “öteki” ve “azınlık” kavramlarını sabit kimlik kategorileri olarak değil, sürekli yeniden inşa edilen, bağlamsal ve söylemsel pozisyonlar olarak kavramsallaştırır. Bu bağlamda toplumsal dönüşüm, tekil bir devrimci özneye değil; çoklu, geçici, müzakereci ve çoğulcu direniş biçimlerine dayanmaktadır. Bu direniş, yalnızca ekonomik değildir, aynı zamanda kültür, simge ve temsil düzlemlerinde gerçekleşmektedir. Dolayısıyla postmodern düşünce, ötekiliği bir mağduriyet alanı değil, farklılık, çoğulluk ve yaratıcı potansiyelin kaynağı olarak yeniden düşünmeye fırsat sağlamıştır. Zira postmodernizm, ötekiliği, belirli toplumsal rollerin ve normların dışına taşan, heterojen, çatışmalı ve geçici kimliklerin performansı olarak okumaktadır. Bu yaklaşımda çözüm, sabit ve evrensel bir eşitlik projesi değil; kimliklerin, temsillerin ve anlatıların sürekli sorgulandığı, merkezi olmayan, çoğulcu bir kültürel alanın inşasıdır. Her bireyin birden fazla kimlik konumuna aynı anda sahip olabileceğini kabul eden bu anlayış, ötekiliği yalnızca bir dışlama biçimi değil, aynı zamanda yeni toplumsal ve kültürel olasılıkların ortaya çıkış mekânı olarak kavramsallaştırır. Bu olasılıkların hedeflediği kültürel devrimin en önemli dayanağı, Amerikan solunun hareket alanlarında da son derece etkin bir biçimde görüldüğü üzere hegemonik ve ideolojik düzeyde sınırları çizilmiş bir mücadele alanıdır.

2. “WOKE” KÜLTÜRÜ, AKTİVİZM TÜRLERİ VE ELEŞTİRİLERİ

Amerika’da post-yapısalcılığın yükselişi, özellikle 1980’lerden itibaren akademide etkili olan ve çalışmanın 1. bölümünde “öteki” ile ilgili düşüncelerine yer verilen Michel Foucault, Jacques Derrida ve Judith Butler gibi düşünürlerin fikirleriyle, solun ideolojik yöneliminde önemli bir kırılma yarattı. Bu düşünürlerin yaklaşımları, evrensel sınıf mücadelesi söyleminin yerine, öznel deneyimleri, söylem analizini ve kimlik temelli farkları merkeze almaktaydı. Sonuç olarak, sol söylem giderek daha fazla etnik kimlik, cinsiyet, cinsel yönelim ve kültürel temsiliyet gibi alanlara yönelirken, Marksizmin mirası olan emek-sermaye çelişkisi ve ekonomik sömürü gibi kavramlar ikinci plana itildi. Üniversitelerde ve kültürel alanlarda kullanım yaygınlığı kazanan bu post-yapısalcı yaklaşım, sınıf politikasını çoğu zaman “eski” veya “indirgemeci” olarak tanımlayarak kimlik siyasetini esas mücadele alanı olarak konumlandırdı.

2000’li yıllardan itibaren Amerikan solunda bu yönelim daha da pekişti ve “sol-neoliberalizm” olarak adlandırılan yeni bir sentez ortaya çıktı (Valentine, 2024: 180). Bu yaklaşım, neoliberal piyasa düzenini doğrudan sorgulamadan, çeşitlilik (*diversity*), kapsayıcılık (*inclusion*) ve bireysel haklar üzerinden bir sol vizyon geliştirdi. Bu söylem, büyük teknoloji şirketleri ve Demokrat Parti’nin merkez kanadı tarafından benimsenerek, kapitalist sistemle çelişmeyen bir tür “ilericilik savunusuna” evrildi. Bu nedenle Amerika’da son yıllarda, sınıfsal adalet taleplerinin, daha ziyade kimlik temsili eksenli reformist politikalarla yer değiştirdiği gözlemlenmektedir. Dolayısıyla “öteki” kavramı çerçevesinde Amerikan solundaki en güncel tartışmalardan biri olan “woke” siyaseti, bilhassa postmodernist akımların ve yeni solun 1960 ve 70’li yıllarda Amerikan gençliği üzerinde yarattığı kültürel etkiler olan hippiler, çiçek çocuklar ve daha sonrasında yükselen Antifa gibi oluşumların 2000’li yıllar için uyarlanmış ve belli ölçülerde kabuk değiştirmiş bir yansıması gibi okunabilmektedir.

“Woke” kültürü, son yıllarda özellikle Amerikan kamuoyunda, toplumsal eşitsizliklere, ayrımcılığa, ırkçılığa, cinsiyetçiliğe ve diğer baskıcı yapılara yönelik bir sorgulama ve bu yapıların değişmesi için aktivist hareketlere katılma anlayışını ifade eden bir terim olarak öne çıkmıştır. İngilizce bir tabir olan “woke” kelimesi, Afro-Amerikan günlük dilinde sıkça kullanılmakta olup, “uyanık olmak”, “farkında olmak” anlamlarına gelmektedir. Bu terim, başlangıçta siyah toplulukların ve diğer marjinal grupların karşılaştığı toplumsal adaletsizliklere karşı duyarlılığı ifade etmek için kullanılmaktaydı. Ancak zaman içinde, bu kavramın daha geniş bir anlam taşıması ve daha çeşitli toplumsal hareketlerde kullanılmaya başlanmasıyla epeyce geniş bir perspektif kazanmış ve bugünkü hâliyle bilinen “woke kültürü” hâlini almıştır.

“Woke” kelimesi, 1920’lerde Amerikalı siyah yazar William Edward Burghardt Du Bois’un ve 1930’lu yılların ünlü sanat akımı olan Harlem Rönesansı’na katılan sanatçılar ile düşünürlerin kullandığı bir terim olarak bilinmektedir (Garvey & Garvey, 1986: 5). Ancak, “woke” kelimesi başlı başına bir terim olarak ilk defa 1960’ların Siyahlar Hareketi dönemine ait literatürde yer bulmuştur (Zimmer, 2017). Bu dönemdeki şekliyle terim, özellikle Afro-Amerikan hakları ve eşitlik mücadelesiyle ilişkili olarak “uyanık olmak”, toplumsal ırkçılığa karşı bir farkındalık ve bu farkındalıkla mücadele etmek anlamında kullanılmaktaydı.

25 Mayıs 2020’de George Floyd adlı bir siyahinin ABD’nin Minneapolis kentinde polis memuru Derek Chauvin tarafından gözaltına alınırken öldürülmesi, “woke” hareketinin Amerikan kamuoyunda yeniden ancak daha geniş kapsamlı bir biçimde gündeme gelmesine yol açan olaylar zincirini başlattı (Eligon, Arango, Dewan & Bogel-Burroughs, 2021). Çevredeki insanlar tarafından kameraya alınan bu olayın görüntüleri dünya çapında da büyük tepki topladı. Floyd’un ölümü, ırkçılık ve polis şiddetine karşı geniş çaplı protestolara yol açtı ve “Black Lives Matter” (*Siyahların Hayatı Değerlidir*) hareketinin simgesi hâline geldi ve bir yönüyle de Başkan Donald Trump aleyhtarı olan tüm toplumsal grupların desteğini aldı (Parker, Horowitz & Anderson, 2020). Olayın bilhassa sosyal medya aracılığıyla dünyaya yayılması, Amerika’daki kadar şiddetli protesto gösterilerine neden olmasa da başta Avrupa ülkeleri olmak üzere tüm dünyada bir farkındalık oluşmasını sağladı. Böylece woke hareketi dünya çapında daha geniş çaplı bir tabana ulaşmaya başlamıştı.

Başta Amerikan medyası olmak üzere global medya tarafından da desteklenen ve yayılan woke kültürünün temel ilkeleri toplumsal adalet, eşitlik ve marjinalleşmiş grupların hakları üzerinden şekillenmiştir. Buna göre woke kültürü, ırkçılığa ve ırkçılıkla bağlantılı sosyal yapıları tespit etmekte

ve bu yapıları sorgulamaktadır. Özellikle tarihsel ırkçılık, kurumlarda ırk temelli ayrımcılık ve siyahlar, Asyalılar ve Müslümanlar gibi etnik ve dinî azınlıkların karşılaştığı engeller, bu kültürün eleştirdiği ana tartışma noktalarıdır (Bunyasi & Smith, 2019: 53). “Woke bireyler”, toplumda ırkçılığın varlığına sürekli ve her türlü aracı kullanarak dikkat çekmekte ve bunun radikal bir biçimde ortadan kaldırılması gerektiğini gerekli her türlü aktivizme doğrudan katkı yaparak savunmaktadırlar.

Öte yandan woke kültürü, cinsiyetçiliğe, toplumsal cinsiyet eşitsizliklerine, heteronormatif yapıların, kadınların ve LGBTQ+ bireylerin haklarına dair bir farkındalık yaratmaya da çalışmaktadır. Cinsiyet rollerinin baskıcı doğası, kadınların iş gücüne katılımı ve LGBTQ+ bireylerin hakları üzerine yapılan tartışmalar, Judith Butler ve Julia Kristeva gibi feminist düşünürlerin çalışmalarından da beslenen woke kültürünün tam merkezinde yer almaktadır. Buna göre “cinsiyet” sadece biyolojik bir özellik değil, toplumsal olarak inşa edilmiş bir yapıdır (*gender*) ve bireyler bu yapının olanak sunduğu tüm toplumsal cinsiyet tanımlamaları üzerinden kendi hayatlarını inşa etme özgürlüğüne sahiptirler (Kartal, 2015: 96-97).

Son olarak woke kültürü, toplumun kılcal damarlarına kadar işlemiş sosyal eşitsizlikleri de gözler önüne sermekte ve bu eşitsizliklerin çözülmesi için yoğun aktivizme başvurmaktadır. Bu aktivizmin kapsamı, iş gücü piyasasında eşitsizlik, eğitimde fırsat eşitsizliği, sağlık hizmetlerine erişimdeki adaletsizlik ve gelir dağılımındaki uçurum gibi çok geniş bir alana denk düşmektedir. Dolayısıyla buradaki temel siyasal hedef, sadece bireysel ırkçılık, cinsiyetçilik veya homofobi ile ilgili kalmamış, büyük ölçüde sistemik ve yapısal eşitsizliklere de yönelmiştir. Söz konusu yapılar, devlet politikaları, eğitim sistemleri, hukuk, medya ve iş dünyasında var olan derin eşitsizlikleri içermekte olduğundan, woke hareketi sorunun çözümünü sadece insanların bireysel davranışlarını düzenlemekte aramamakta, aynı zamanda toplumsal yapıların ve kurumların da bu ayrımcılığın sürdürülmesindeki rollerini yok etmeyi amaçlamaktadır (Poojar, 2025: 87).

Bu yöndeki aktivizm, woke hareketinin sosyal medya ile birlikte hızla yayılması sayesinde, Yeni Toplumsal Hareketler içerisinde güçlü ve kendine has bir yere sahip olmasını sağladı ve farklı tepki biçimlerinin doğmasına ön ayak oldu. Özellikle Twitter, Instagram ve TikTok gibi platformlar, woke hareketinin kendini ifade ettiği ve daha geniş kitlelere ulaştığı alanlar hâline geldi. Bu dijital araçlar, aktivistlerin ve toplumsal hareketlerin daha hızlı ve farklı tepki biçimleri geliştirmelerini sağladı.

Bu tepki biçimlerinin en önemlisi, woke kültürünün içinde sıklıkla karşılaşılan bir diğer terimle ifade edilen “iptal kültürü”dür (*cancel culture*). Bu kavram, bir kişi, kurum veya topluluk belirli bir şekilde yanlış bir davranış sergilediğinde ya da woke kültürü tarafından kabul gören toplumsal normlara uymadığında, o kişi ya da grubun sosyal açıdan dışlanması ifade etmektedir (Akmeşe & Taşcıoğlu, 2025: 374). Örneğin, ünlü bir kişinin ırkçı, cinsiyetçi veya homofobik bir söylemi yüzünden kariyerinin sona erdirilmesi, iptal kültürünün bir sonucudur. Woke hareketi, bu tür “hatalı” davranışların toplumsal olarak radikal bir biçimde reddedilmesi gerektiğini son derece katı bir biçimde savunmaktadır (Akmeşe & Taşcıoğlu, 2025: 376).

Ayrıca hareketin “Sosyal Adalet Savaşçıları” (*Social Justice Warrior*) olarak anılan bazı taraftarları, woke kültürünün tarihsel figürlerin ya da eski eserlerin günümüz değerlerine göre yargılanmasına ve bu değerlere göre “güncellenmesine”, hatta iptal edilmesine yönelik bir ideoloji olduğunu iddia etmektedirler (Soukup, 2023: 39). Örneğin, ırkçı geçmişli olan tarihi figürlerin

heykellerinin kaldırılması¹ veya bazı edebi eserlerin woke toplumsal değerler bağlamında yeniden tartışılması gibi olaylar², woke kültürünün kültürel temizlik ve tarihsel yeniden yazım anlayışını işaret etmektedir. Tam da bu noktada, geçmişin yeniden kurgulanmasına yönelik tartışmalı bir alanın içine girdiğinden, woke kültürüne yönelik eleştiriler de yükselmektedir.

Woke kültürüne yönelik temel eleştiriler, bu hareketin aşırıya kaçması ve daha fazla kutuplaşmaya yol açtığı iddiası üzerinde kümelenmektedir. Başta Conrad Riker, Vivek Ramaswamy ve Stephen Soukup olmak üzere bazı eleştirmenler, woke kültürünün çok katı ve baskıcı bir şekilde toplum davranışlarını ve dilini şekillendirmeye çalıştığını belirtmişlerdir (Soukup, 2023: 114). Buna göre, politik doğruculuğun fazla yaygınlaşması, toplumsal diyalogları ve fikir özgürlüğünü kısıtlayıcı bir yöne sahiptir. Woke kültürünün “yanlış” kabul edilen her şeyin anında dışlanmasına yol açtığı, düşünsel çeşitliliği ve ifade özgürlüğünü engellediği de bu yazarlar tarafından sıkça dile getirilmektedir (Ramaswamy, 2021: 296).

Jordan Peterson gibi eleştirmenler ise iptal kültürünün adaletsiz bir şekilde uygulandığını vurgulamaktadırlar (Lebedev, 2023). Bu açıdan bakıldığında, bir kişinin geçmişte yaptığı bir hata veya yanlış anlaşılmalara dayanarak tüm kariyerinin veya yaşamının iptal edilmesi, insanlara ikinci bir şans verilmesini engelleyen bir unsur olarak ortaya çıkmaktadır. Bu şekliyle iptal kültürü, geri dönüşü olmayan, suçluya rehabilite şansı tanımayan “aşırı” bir tür ceza gibi işlev görmeye başlamıştır (Koh, 2022: 102). Bir yönüyle bu kadar ileri giden woke kültürü, diğer bir taraftan da bazen toplumsal sorunların özünden uzaklaşıp aktivizmi tamamen sembolik bir hâle getirmekle ve büyük oranda yüzeysel düzeyde kalmakla eleştirilmektedir. Toplumsal eşitsizliği kökenlerine inerek çözmek için derinlemesine uygulanacak yapısal değişiklikler yerine, aktivistlerin daha çok gündelik dilde ve davranışta yapılan değişikliklere odaklanması, bu duruma örnek olarak verilebilir.

Sonuç olarak woke kültürünün, tüm pozitif ve negatif yönleriyle birlikte, toplumsal adaletsizliklere karşı duyarlılığın arttığı, eşitlik ve insan haklarının savunulduğu bir hareket olarak ortaya çıktığı söylenebilir. Bu hareketin Amerikan solu ve liberal çevreleri tarafından son derece güçlü bir biçimde desteklenmesi ve yayılması, Amerikan kamuoyunda ve medyada olduğu kadar iş dünyasında da karşılık bulmuştur. Özellikle işçi ve çalışan hakları ile birlikte değerlendirilerek okunduğunda, çeşitli sektörlerde faaliyet gösteren irili ufaklı pek çok firmanın woke hareketine karşı duyarsız kalamamış olması dikkat çekicidir. Küresel çapta da bilinen pek çok büyük sermaye grubu, kısa zamanda woke kültürünün temel esaslarını içeren çeşitli işe alım ve üretim programlarına adapte olmuştur. Bunlardan en popülerleri ve medya üzerinde en geniş yer bulanı kısaca “ÇEK İşe Alımı - DEI Hiring” olarak bilinen, çeşitlilik, eşitlik ve katılım unsurlarını maksimize ederek izlenen personel politikalarıdır.

3. “DEI HIRING (ÇEK İŞE ALIM)” KAVRAMI

“DEI Hiring”, İngilizce’de çeşitlilik (*diversity*), eşitlik (*equity*) ve katılım (*inclusion*) kelimelerinin baş harfleri ile kısaltılarak kullanılan ve organizasyonların işe alım süreçlerinde, farklılığı, eşitliği ve katılımı ön planda tutan bir personel politikası yaklaşımını ifade etmektedir. Kelimelerin Türkçe karşılıklarıyla kısalttığımızda “ÇEK İşe Alımı” şeklinde kullanabileceğimiz

¹ ABD’de sadece 2020 yılında Konfederasyon dönemine ait 100 civarı heykel kaldırıldı (Treisman, 2021).

² İlk defa “Charlie and the Chocolate Factory” ve “Fantastic Mr. Fox” gibi klasik eserler üzerinde gündeme gelen bu tartışma, edebiyat alanında pek bir karşılık bulmamakla birlikte çeşitli ünlü eserlerin sinema ve televizyon uyarlamalarına yansarak geniş tepkiye neden oldu (Lowry, 2023).

kavram, son yıllarda özellikle iş dünyasında ve kamu sektöründe, daha kapsayıcı, adil ve farklı geçmişlere sahip bireylerin yer aldığı bir iş gücü oluşturma amacını taşımaktadır. Bu anlayış, işe alımda sadece mesleki niteliklere dayanmakla kalmamakta, aynı zamanda toplumsal cinsiyet, ırk, etnik köken, engellilik durumu, cinsel yönelim, yaş ve diğer çeşitlilik unsurlarını da dikkate almaktadır (Chiou, Holden, Ghosh, vd. 2022: 136).

Kavramın ilk bileşeni olan çeşitlilik (*diversity*), bir organizasyonda farklılıkların varlığını ve bu farklılıkların olumlu bir şekilde değer görmesi gerektiğini ifade etmektedir. Bu anlamda çeşitlilik yalnızca ırk, cinsiyet, etnik köken gibi gözlemlenebilir farklarla sınırlı değildir; aynı zamanda deneyimler, değerler, eğitim, beceriler, düşünme biçimleri, dünya görüşleri ve diğer bireysel özellikler de çeşitlilik kapsamına girmektedir (Chiou, Holden, Ghosh, vd. 2022: 136). Bir diğer bileşen olan eşitlik (*equity*) ise, tüm bireylere adil fırsatlar sunulmasını amaçlamaktadır. Bu, her bireyin ihtiyaçlarına ve durumuna göre farklı kaynakların veya desteğin sağlanması anlamında okunmalıdır. Eşitlik kavramı burada, tüm çalışanların başarılarını engelleyen dışsal faktörleri aktif ve hatta proaktif bir biçimde ortadan kaldırmayı amaçlamakta ve herkese adil bir başlangıç noktası sunma idealini temsil etmektedir (Ameri & Kurtzberg, 2025: 9). Son olarak katılım (*inclusion*) kavramı, bireylerin sadece organizasyona dahil edilmesini değil, aynı zamanda bu organizasyonda değerli ve saygın bir şekilde yer almaları gerektiğini ifade etmektedir. Katılım ilkesi, farklılıkların kutlandığı ve herkesin sesinin duyulduğu bir iş ortamını efektif olarak oluşturmak gerekliliğini vurgulamaktadır. Zira bir organizasyonun gerçekten kapsayıcı olması, sadece farklılıkları kabul etmekle bitmemekte, aynı zamanda çalışanların kendilerini tam anlamıyla kabul edilmiş hissetmelerini de sağlayabilmesiyle tamamlanmaktadır (Chiou, Holden, Ghosh, vd. 2022: 137).

ÇEK İşe Alım süreçleri, bahsedilen üç temel değeri merkezine alarak adayları değerlendirmeyi ve işe almayı amaçlamaktadır. Bu sürecin ilk aşaması, aday havuzunun çeşitlendirilmesidir. Sadece belirli gruplara hitap eden geleneksel işe alım yöntemlerinin dışına çıkmak anlamına gelen bu aşamada iş ilanlarının daha geniş bir kitleye ulaşması sağlanmaktadır: Örneğin, topluluk odaklı organizasyonlar, azınlıklar için kariyer geliştirme platformları, kadınlar için özel iş başvurusu alanları gibi uygulamalarla ilanlar yayımlanabilmektedir. Bu aşamada, ırk ve etnik köken gibi faktörlere olduğu kadar yaş, engellilik durumu, cinsel yönelim vb. faktörlere de hassasiyetle yaklaşılmaktadır (Sailer, 2023: 31). Ayrıca, aday değerlendirme kriterlerinin genişletilmesi ile de klasik işe alım kriterlerinin ötesine geçilmektedir. Adayların eğitim geçmişi, iş deneyimleri ve teknik becerileri kadar, değerleri, kişisel geçmişleri, toplumsal etkileşimleri ve toplumsal katkıları da değerlendirilmektedir. ÇEK yaklaşımıyla, genellikle daha çeşitli deneyimlere sahip kişilerin işe alımda fırsat bulmaları teşvik edilmektedir (Chiou, Holden, Ghosh, vd. 2022: 137).

ÇEK odaklı işe alım süreçlerinde önyargıların minimize edilmesi de büyük bir öneme sahiptir. İnsanlar, bilinçli ya da bilinçsiz olarak ırk, cinsiyet, yaş gibi faktörlere göre önyargılar geliştirebilir. Bu nedenle, işe alımda kullanılan standart mülakat teknikleri, değerlendirme araçları ve açık iş tanımları belirli bir çeşitliliği teşvik edecek şekilde tasarlanmıştır. Ayrıca, bazı organizasyonlar, mülakatlar sırasında cinsiyet, etnik köken, yaş gibi faktörlere odaklanmayı azaltarak, adayın sadece iş yeterliliklerine bakmayı amaçlamaktadır (Sailer, 2023: 36-37). Zira eşitlik, ÇEK İşe Alımı'nın önemli bir bileşenidir. Eşit işe alım politikaları, tüm adaylara eşit fırsatlar sunulmasını sağlamaktadır. Bu süreç, geçmişte dezavantajlı konumda olan gruplara (kadınlar, etnik azınlıklar, engelliler vb.) öncelikli fırsatlar sunmayı içermektedir. Aynı zamanda, tüm çalışanlar için eşit ücret ve kariyer gelişim fırsatları sağlanması da yoğun olarak teşvik edilmektedir. Bu uygulamalar, özellikle

kadınların, etnik azınlıkların ve LGBTQ+ bireylerin iş gücüne katılımını artırma amacını taşır (Everheart, 2022: 5).

ÇEK İşe Alımı'nın son bileşeni olan katılım ilkesine göre ise, kapsayıcılığın sadece işe alım sürecinde değil, organizasyonun tüm süreçlerinde yer alması gerekmektedir. ÇEK İşe Alımı, sadece işe alım aşamasında değil, aynı zamanda işe alındıktan sonra da çeşitlilik, eşitlik ve katılımın desteklendiği bir ortam yaratmayı hedeflemektedir. Bu ilke, eğitim ve gelişim fırsatları, liderlik rollerine erişim, terfi fırsatları ve genel işyeri politikaları ile desteklenir. Bu şekilde oluşturulmuş bir işyeri ortamı, çalışanların kendilerini güvende hissetmelerini ve değerli olduklarını bilmelerini sağlayarak çalışan-işyeri bağına da güçlendirici bir etkiye sahiptir (Chiou, Holden, Ghosh, vd. 2022: 138).

Bütün bu ilkeler etrafında tasarlanmış ÇEK İşe Alımı, gerek çalışanlar gerekse iş sektörleri açısından pek çok avantaj yaratmaktadır. Bu avantajlardan ilki, çalışan açısından yaratıcılığın ve inovasyon kapasitesinin artmasıdır (Trahan, 2023: 4). ÇEK odaklı bir iş gücünün parçası olan çeşitli geçmişlere ve deneyimlere sahip bireyler, iş hayatındaki sorunlar karşısından daha yaratıcı çözümler üretebilir, farklı bakış açıları sunarak daha yenilikçi ve çözüm odaklı bir performans sergileyebilirler. Bu durum, organizasyonların karmaşık problemleri daha etkili bir şekilde çözmeleri hususunda son derece avantaj sağlamaktadır.

Ayrıca, kapsayıcı bir çalışma ortamı, çalışanların kendilerini daha değerli ve saygın hissetmelerini sağladığı ölçüde çalışan memnuniyetini de mümkün olan en üst seviyede tutmaya yardımcı olmaktadır. Çeşitli geçmişlere sahip insanların bir arada çalıştığı bir ortamda, her bireyin fikirleri ve katkıları saygı görebilmekte, bu da çalışanların bağlılığını ve memnuniyet seviyesini yükseltmektedir (Trahan, 2023: 67). Bireylerin ötekileştirilmediği bir ortam yaratan ÇEK stratejileri, bu yönüyle şirketlerin toplumsal adalet anlayışına katkıda bulunmalarını da sağlamaktadır. Daha önceden ötekileştirilen farklı gruplara alternatif fırsatlar sunmak, toplumsal eşitliğe katkı sağlamak, toplumsal gruplara itibar kazandırmakta ve organizasyonların toplumsal sorumluluklarını yerine getirmelerine yardımcı olmaktadır. Bu sayede, organizasyonlar da daha pozitif bir kamusal imaj elde etmektedirler (Alahakoon, Beatson, Keating, Mathmann, vd. 2024: 265-266). Şirketlerin dışsal imajına olduğu kadar içsel süreçlerine de katkı sağlayan ÇEK yaklaşımı sayesinde, farklı geçmişlere sahip bireyler, sorunları daha geniş bir perspektiften değerlendirebilmekte ve daha etkin karar alma süreçleri yürütebilmektedirler. Bu çeşitlilik, organizasyonların daha stratejik kararlar almasına olanak tanımaktadır; çünkü her duruma dair farklı bakış açıları ve deneyimlerin bir havuzda toplanabilmesi, ÇEK İşe Alımı ile oluşturulan bir çalışan portföyü ile gerçekleştirilebilir.

Öte yandan ÇEK odaklı işe alımın, elbette bir takım zorluklarla karşı karşıya kaldığı da açıktır. Öncelikle işe alımda karşılıklı önyargıları kırmak, insan faktörünün bulunduğu tüm ortamlarda olduğu gibi genellikle zor bir uğraştır. İnsanlar, bilinçli ya da bilinçsiz olarak belirli özelliklere sahip adayları tercih etme eğilimlerine sahip olabilmektedirler. Önyargıları kırmak için, organizasyonların içsel olarak eğitim, bilinçli farkındalık ve etkili denetim süreçlerini geliştirmesini gerektiren bir ön çalışma sürecini doğurabilmektedir. Bu durumda ÇEK stratejilerini uygulayabilmek demek, birçok organizasyon açısından ek maliyetler ve kaynak harcaması anlamına gelmektedir (Alahakoon, Beatson, Keating, Mathmann, vd. 2024: 270). İşe alım süreçlerinde çeşitliliği artırmaya yönelik yapılan yatırımlar, kısa vadeli olarak maliyetli olabilmektedir; bu yatırımların organizasyonlar için

ancak uzun vadede fayda sağlayabileceği düşünüldüğünde, organizasyonun ticari hedeflerine ve iş anlayışına bağlı olarak böyle bir yaklaşımı tercih etmemesi gibi durumlar da ortaya çıkabilmektedir.

Diğer bir taraftan, farklı geçmişlere sahip bireylerin bir arada çalışması, bazen kültürel uyumsuzluklara da yol açabilmektedir. Bu nedenle, organizasyonların çeşitlilikle birlikte kültürel uyum ve iletişim stratejilerini geliştirmeleri de gerekecektir. Hatta bazı organizasyonlar, dışarıdan gelen sosyal baskılarla ÇEK politikalarını uygulamak zorunda kalabilmektedirler (Trahan, 2023: 6). Bu tür baskılar, bazen gerçek bir değişim sağlamaktan çok, yalnızca görünüşte değişikliklere yol açarak organizasyonların ÇEK politikalarını son derece yüzeysel bir biçimde uygulaması gibi bir risk faktörü yaratabilmektedir. Zira gerçekten kapsayıcı bir iş gücü oluşturulması, uzun vadeli ve sürdürülebilir bir strateji gerektirmektedir.

Sonuç olarak ÇEK İşe Alım süreci, tüm olumlu ve zorlayıcı yanlarıyla, organizasyonların daha adil, kapsayıcı ve çeşitlendirilmiş iş gücü oluşturmasını amaçlayan önemli bir yaklaşımdır. Çeşitliliği ve eşitliği yalnızca işe alımda değil, aynı zamanda tüm organizasyonel süreçlerde destekleyerek, toplumsal eşitsizliklere karşı mücadele etmeyi amaçlayan bu yaklaşım, başta Amerikan iş dünyasında olmak üzere dünyada da geniş yankı uyandırmıştır. Her ne kadar, önyargıları kırma, kültürel uyumu sağlama ve kaynak yönetimi gibi bazı zorluklar yaratsa da ÇEK stratejileri şirketlerin daha yenilikçi, daha memnun çalışanlara sahip ve toplumsal sorumluluklarını yerine getiren bir görünüme kavuşmalarını sağladığı ölçüde küresel çapta etkili birçok büyük marka tarafından benimsenmiştir. Bu büyük marka ve sermaye gruplarının ÇEK stratejilerine yönelik söylem, program ve reklamları, stratejilerin nasıl algılandığına ve uygulandığına dair epeyce fikir vermektedir.

4. “ÇEK” İŞE ALIMI UYGULAYAN BAZI BÜYÜK ŞİRKETLERİN SÖYLEM VE REKLAMLARI

Özellikle 2010 sonrasında ÇEK İşe Alımı uygulamasının, dünya çapındaki birçok büyük ve ünlü şirket tarafından benimsenmeye başlandığı görülebilmektedir. Bu bağlamda, birçok şirket ÇEK politikalarını aktif olarak benimsemiş ve bu konuda kamuya açık şekilde açıklamalar ve reklam yatırımları yapmaya başlamıştır. ÇEK İşe Alım uygulamaların, şirketlerin toplumsal sorumluluklar konusunda hassas olduğunu göstermeleri, çalışan memnuniyetini artırması ve iş gücünde daha fazla yenilik ve yaratıcılık sağlaması yönünden şirketlerin marka değerini yükseltecek bir fırsat olarak görülmüştür. Bilhassa Amerikan menşeli yazılım şirketleri bu konuda son derece etkin politikalar yürütmektedir. Örneğin, pek çok alanda yatırımları bulunan ve küresel düzeyde Amerikan ekonomisinin amiral gemilerinden olan Google, çeşitlilik ve katılımın sadece bir hedef olmadığını, bir zorunluluk olduğunu belirten bir tavır sergilemiştir (Parker, 2023).

ÇEK işe alım uygulamalarında bilişim firmalarının öne çıkmasının temel nedeni, bu firmaların Kaliforniya gibi kültürel olarak “ilerici” bölgelerde doğmuş olmaları ve küresel, çok kültürlü iş gücüne daha erken adapte olmalarıdır. Bu bilişim şirketleri, hem işgüçlerinin temelini oluşturan üniversite çevrelerinden gelen sol-liberal değerlerle yoğrulmuşlar hem de uluslararası pazarlara kolay açıldıkları için kapsayıcılık ve çeşitliliği kurumsal kimliklerinin parçası hâline getirmişlerdir. Ayrıca teknoloji sektöründeki yoğun rekabet, yetenekli bireyleri cezbetmek için sosyal adalet söylemlerini ve “ilerici” insan kaynakları politikalarını bir strateji olarak kullanmayı teşvik etmektedir. Buna karşılık, geleneksel büyük sanayi şirketleri (örneğin, General Motors, ExxonMobil gibi) daha merkeziyetçi, hiyerarşik ve erkek egemen yapılarla sahip olduklarından ÇEK politikalarını daha yavaş ve kısıtlı biçimde benimsemişlerdir. Bu firmaların kültürel kodları daha muhafazakâr kalmış,

sendikalar ve sınıf temelli taleplerle uğraşmaları, kimlik siyasetine dayalı yaklaşımları onlar açısından ikincil hâle getirmiştir. Kısacası, ÇEK politikaları post-endüstriyel, bilgi temelli ekonomilerde daha görünür hâle gelirken; üretim temelli, geleneksel endüstrilerde bu dönüşüm daha sınırlı kalmıştır.

Bu bilişim firmalarından Google, ÇEK uygulamalarında öncülerden biridir ve bu konuda hem çalışanlarıyla hem de toplumsal paydaşlarıyla açık iletişim kurmuştur. Şirket, çeşitlilik, eşitlik ve katılımı sağlamak için hem dışarıdan hem de içeriden gelen sürekli geri bildirimleri dikkate alarak çeşitli politikalar geliştirmiştir. “Çeşitliliğe sahip bir iş gücü oluşturmak için bir dizi strateji uyguluyoruz” diyerek işe alım süreçlerinde çeşitliliği artırmayı amaçladıklarını belirten Google, üç tip strateji benimsemiştir:

1 - Daha geniş bir aday havuzu oluşturma: Google, çeşitliliği artırmak için farklı topluluklarla iş birliği yaparak kadınlar, etnik azınlıklar, LGBTQ+ bireyleri ve engelliler gibi grupları hedefleyen iş ilanları ve “eşit fırsat” deklarasyonu yayımlamıştır.³

2 - Veri odaklı yaklaşım: Google, işe alım ve kariyer geliştirme süreçlerinde veri analizleri yaparak çeşitlilik oranlarını izlemekte ve gelişim alanlarını belirlemektedir. Google’ın insan kaynakları verileri, çeşitliliğin artırılması için önemli bir araç olarak kullanılmaktadır.⁴

3 - Farkındalık ve eğitim programları: Google, yöneticilerine ve çalışanlarına çeşitlilik, eşitlik ve katılım konusunda eğitimler vermektedir. Google’ın uyguladığı “Unconscious Bias Training” (*Bilinçsiz Önyargı Eğitimi*) gibi programlar, işe alım süreçlerinde objektiflik ve adaletin sağlanmasına yardımcı olmaktadır (Bock & Welle, 2014).

Bu üç stratejinin ötesinde de geçen Google, ÇEK stratejilerini sadece iç iletişimde değil, dışa dönük pazarlama faaliyetlerinde de kullanmaktadır. Google, iş gücündeki çeşitliliği artırma çabalarını vurgulayan “Be a Part of Our Future” (*Geleceğimizin Bir Parçası Olun*) gibi reklamlarla, çeşitlilik ve eşitliğin ne kadar önemli olduğunu topluma iletmektedir. Bu reklamlar, özellikle iş gücünde çeşitliliği teşvik eden ve firmanın çalışanlarına eşit fırsatlar sunduğunu belirten mesajlar içermektedir. Google, ayrıca çeşitli toplulukları hedefleyerek iş başvurusu yapan bireylerin Google’a nasıl değer katacaklarını anlatan video ve yazılı içerikler yayınlamaktadır.⁵

Bir diğer küresel dev olan Microsoft, ÇEK İşe Alımını sadece işe alım sürecinde kullanılan bir aparat olarak değil, aynı zamanda şirketin kültüründe köklü bir değer değişimi yaratacak bir fırsat olarak benimsemiştir. Microsoft’un ÇEK politikaları, şirketin aşağıdan yukarıya tüm operasyonlarında çeşitlilik, eşitlik ve katılımı teşvik etmeye yöneliktir. Microsoft, “Bizim Kodumuz” adını verdiği bir motto ile ÇEK uygulamalarını iş gücündeki yeniliği artırmanın bir yolu olarak tanımlamıştır.⁶ Microsoft’un ÇEK politikaları şu adımları içermektedir:

³ Google’ın “Equal Opportunity” deklarasyonu için bkz.: <https://www.google.com/about/careers/applications/eo/>

⁴ Şirket “People Analytics” adını verdiği bir arayüz üzerinden çalışanları ile ilgili veri akışını düzenli olarak sağlamaktadır. Bkz.: <https://rework.withgoogle.com/en/subjects/people-analytics>

⁵ Şirketin konuyla ilgili iki farklı reklamına şu linklerden ulaşılabilir; bkz.: <https://belonging.google/#modal-disability-community-modal> ve <https://buildyourfuture.withgoogle.com>

⁶ İlgili deklarasyona şu linkten ulaşılabilir; bkz.: <https://news.microsoft.com/codeofus>

1 - Çeşitli aday havuzları oluşturma: Microsoft, iş gücünde daha fazla çeşitlilik sağlamak amacıyla özellikle STEM (*Bilim, Teknoloji, Mühendislik ve Matematik*) alanlarında kadınları ve etnik azınlıkları hedef alan işe alım stratejileri uygulamaktadır.⁷

2 - Fırsat eşitliği: Microsoft, işe alım süreçleri tamamlanmış çalışanların sürekli gelişimini de desteklemektedir. Çalışanlarının terfi süreçlerinde onlara eşit fırsatlar sunmak ve yönetim pozisyonlarında çeşitliliği artırmak Microsoft'un hedeflerindendir (Microsoft Global Diversity & Inclusion Report, 2024).

3 - Eşit ücret ve paylaşım: Şirket, tüm çalışanları için eşit ücret politikaları uygulamaktadır. 2016 yılından beri Microsoft, “eşit ücret” garantisi vererek cinsiyet ve ırk farkı gözetmeksizin aynı işi yapan çalışanlara eşit ücret ödendiğini medya aracılığıyla kamuya açıklamıştır (Microsoft Global Diversity & Inclusion Report, 2024).

Diğer firmalar gibi Microsoft da, ÇEK politikalarını ve uygulamalarını sıkça reklamlarında vurgulamaktadır. Özellikle, “Empower Every Person and Every Organization on the Planet to Achieve More” (*Gezegendeki Her Kişinin ve Her Kuruluşun Daha Fazlasını Başarmasını Sağlayın*) sloganıyla çeşitliliği ve eşitliği destekleyen bir mesaj iletmektedir (Gregory, 2024). Bu reklamlar, hem Microsoft'un hedeflediği topluluklarla iş birliği yapmasını sağlamakta, hem de şirketin insan odaklı yaklaşımını yansıtmaktadır. Ayrıca, Microsoft'un “We are the Dreamers” (*Biz Hayalperestiz*) gibi reklam kampanyaları, şirketin farklı geçmişlere sahip bireyleri işe alma ve bu kişilerin iş gücünde değer yaratmasına olanak sağlama vizyonunu vurgulamaktadır (Smith, 2019).

Dünyanın en büyük bilişim şirketlerinden olan IBM de, ÇEK uygulamalarını tüm iş gücü stratejilerinin merkezine koyan bir şirkettir. IBM, yaklaşık on yıldır çeşitliliği bir stratejik avantaj olarak görmektedir ve bu yaklaşımını sürekli olarak geliştirmektedir. IBM, ÇEK anlayışını şirketin “temel bir değeri” olarak kabul etmiştir ve bu değer doğrultusunda çeşitli esaslar belirlemiştir:

1 - Toplumsal sorumluluk: IBM, çalışanlarına eşit fırsatlar sunmayı ve onların farklı geçmişlerini kutlamayı şirket kültürünün bir parçası olarak kabul etmektedir.⁸

2 - İşe alımda çeşitliliği artırma: IBM, özellikle STEM alanlarında daha fazla kadın ve etnik azınlıkları hedefleyen işe alım stratejileri uygulamaktadır. Şirket, işe alımda yalnızca nitelikleri değil, aynı zamanda kişisel geçmişi ve toplumsal katkıları da değerlendiren bir yaklaşım sergilemektedir (Božičević, 2024).

3 - Küresel ÇEK stratejileri: IBM, dünya genelindeki farklı kültürlerle ve topluluklara saygı gösterdiğini belirtmekte ve her bir bölgedeki ÇEK stratejilerini yerel kültürel dinamiklere göre şekillendirmektedir (Thomas, 2004: 100). Bu durum, IBM'in küresel çapta etkin bir çeşitlilik stratejisi uyguladığı şeklinde yorumlanabilir.

Şirket, ÇEK uygulamalarını tanıtan reklamlarında “Empowering and Enabling Inclusion” (*Kapsayıcılığı Güçlendirmek ve Etkinleştirmek*) gibi sloganlar kullanmaktadır.⁹ IBM, çeşitlilik ve eşitliğin inovasyonun temel taşları olduğuna inanmakta ve bu inancı reklamlarında sıkça

⁷ Sözü geçen stratejilerle ilgili bkz.: <https://www.microsoft.com/en-us/diversity/inside-microsoft/default>

⁸ Konuyla ilgili şirket deklarasyonuna şu linkten ulaşılabilir; bkz.: <https://ibmix.de/en/about-us/people-at-ibm-ix/>

⁹ İlgili şirket sloganı için, bkz.: <https://www.ibm.com/careers/blog/empowering-diversity-enabling-inclusion-making-a-difference-at-ibm>

vurgulamaktadır. Ayrıca, IBM'in "Smarter Workforce" (*Daha Akıllı İş Gücü*) reklamları, çeşitliliği ve eşitliği iş gücünün başarısını artıran stratejik faktörler olarak tanımlamaktadır.¹⁰

Kaliforniya merkezli bir yazılım şirketi olan Salesforce da, ÇEK politikalarını aktif olarak benimsemiş ve çeşitliliği, eşitliği ve katılımı şirketin temel değerlerinden biri hâline getirmiştir. Hatta Salesforce'un CEO'su olan Marc Benioff, şirketin iş gücündeki çeşitliliği artırma çabalarını sıkça dile getiren bir medya yüzü olarak son yıllarda epeyce ön plana çıkmış ve medyada görünürlük kazanmıştır. Salesforce, ÇEK uygulamalarıyla ilgili olarak "eşitlik ve inovasyon iş gücünü güçlendirir" sloganıyla, farklı geçmişlere sahip bireylerin yaratıcı çözümler sunduğuna inanmaktadır.¹¹ Ayrıca şirket, tüm çalışanlarına eşit ücret sağlamayı da garanti etmektedir. Hatta şirketin eşit ücret raporlamaları, cinsiyet ve ırk temelli ücret farklarını şeffaf bir şekilde raporlamaktadır (Siegel, 2024). Salesforce, bir taraftan da liderlik pozisyonlarında çeşitliliği artırmayı hedeflemektedir; özellikle kadınları ve etnik azınlıkları, şirkette üst düzey yönetici pozisyonlarına getirmeye özen göstermektedir (Siegel, 2024).

Salesforce, ÇEK konusundaki mesajlarını reklam kampanyalarına da sıklıkla entegre etmiştir. Şirketin "Ohana" adlı reklam kampanyası, çeşitliliği, katılımı ve "herkesin bir ailenin parçası olduğu" anlayışını işlemektedir (Salesforce Staff, 2024). Salesforce'un ÇEK yaklaşımı, sadece şirketin iç yapısında sınırlı kalmamakta, şirketin toplumsal olarak daha adil bir dünyayı inşa etme iddiasını da içermektedir.

Burada sunulan çeşitli örneklerden de anlaşılabileceği üzere ÇEK İşe Alım uygulamaları, dünyanın önde gelen teknolojileri ve iş dünyasında büyük payları bulunan şirketler tarafından sadece bir yasal gereklilik değil, aynı zamanda stratejik bir fırsat olarak görülmektedir. Google, Microsoft, IBM, Salesforce gibi büyük şirketler, çeşitliliği, eşitliği ve katılımı desteklemek için belirli stratejiler benimsemiş ve bu konuda açıkça kamuoyuna mesajlar ve reklamlar sunmuşlardır. Bu şirketlerin reklamları, ÇEK anlayışının sadece insan hakları ve adalet konularında kısıtlı kalmadığı, aynı zamanda iş gücünde yenilik, daha güçlü çalışan bağlılığı ve toplumsal sorumluluk anlamında da önemli bir strateji sağladığını vurgulamaktadır. ÇEK İşe Alımı uygulamaları, günümüz iş dünyasında başarı için önemli bir unsur olarak ortaya çıkmıştır ve bu şirketler, ÇEK politikalarını her yönüyle benimseyerek toplumsal değişimi ve iş gücünde olumlu dönüşümü teşvik etmişlerdir.

5. ŞİRKETLERİN "ÇEK" POLİTİKALARINA YÖNELİK GÜNCEL TUTUMLARI

ÇEK anlayışı, ötekileştirme, azınlık hakları, siyahi hakları, çeşitli dinî gruplar gibi dünya solunun ve liberal değerlerin son derece hassas olduğu bir konu başlığıyla ilgili son derece etkili ve çarpıcı bir iş modeli sunmaktadır. Her ne kadar ilkesel ve özellikle neo-Marksist yaklaşımların ve çeşitli liberal söylemlerin gururunu okşayacak derece kendi içinde tutarlı bir plan gibi görünse de ÇEK yaklaşımının ciddi sermaye gruplarının çalışma ve kazanç anlayışına zıt olarak getirdiği pek çok olumsuz yönü de bulunmaktadır. Çalışmanın 3. kısmında ÇEK yaklaşımına getirilen eleştiriler, bu yaklaşımı destekleyen taraflarca yeterince analiz edilememiş, ayrıca bunun üzerine ÇEK politikalarının şirketlere getirdiği fazladan ekonomik yük ve kayıplar göz ardı edilmiştir. Bu nedenle 2024 itibarıyla yukarıda bahsedilen firmalar dahil olmak üzere ÇEK politikaları uygulayan pek çok

¹⁰ Şirketin "akıllı iş gücü" tanımları için, bkz.: <https://www.ibm.com/products/blog/empower-your-organizations-to-make-smart-workforce-decisions>

¹¹ Marc Benioff'un biyografisi ve iş tanımları için, bkz.: <https://www.salesforce.com/company/marc-benioff-bio/#:~:text=Benioff%20founded%20Salesforce%20in%201999,%2C%20innovation%2C%20equality%20and%20sustainability.>

şirketin küçük adımlarla da olsa bu politikaları tıraşlamaya başladıkları, hatta bazılarının tamamen bu politikalardan vazgeçme eşiğine geldikleri görülmektedir.

Örneğin, The Wall Street Journal tarafından duyurulan bir habere göre Google, çeşitli finansal sebeplerle artık ÇEK işe alım hedeflerine sahip olmayacağını ve çeşitlilik, eşitlik ve kapsayıcılık programlarını yeniden gözden geçireceğini açıklamıştır (Kruppa, 2025).

ÇEK uygulamaları başta Cumhuriyetçiler olmak üzere muhafazakâr gruplar tarafından yoğun eleştiriliye maruz kalan Google, ÇEK hedeflerini ilk olarak 2009’da uygulamış, ardından 2020’de yeterince temsil edilmeyen gruplardan işe alımları %30 oranında artırma hedefi koymuş ve en son 2024 çeşitlilik raporuna göre bu hedefe 2022’de ulaştığını beyan etmiştir. Bu rapor, şirket yöneticileri liderleri arasında %5,7’sinin 2023’ten bu yana tamamıyla siyah, %7,5’inin ise tamamıyla Latin olarak tanımlandığını göstermektedir (Google Diversity Annual Report, 2024, 77). Ancak çeşitli haberlere göre Google, çeşitlilik raporlarını yayınlamaya devam edip etmeyeceğini düşündüğünü ve ayrıca programlarından herhangi birinin ÇEK önlemlerini sınırlamayı amaçlayan son mahkeme kararlarına veya yürütme emirlerine uyması gerekip gerekmediğini değerlendirdiğini ifade etmiştir (Davis, 2025). Bu haberler Google’ın ÇEK İşe Alımı’ndan yavaş yavaş vazgeçme niyetinde olduğu şeklinde yorumlanmaktadır.

2023 başında 10.000 çalışanını işten çıkaran Microsoft ise Temmuz 2024’te çeşitlilikle ilgili iki rol tanımını kaldırdı ve “woke” kitlesinden gelen yoğun tepkiler arasında ÇEK taahhütlerinden vazgeçen bir yapıya dönüşmekte olduğunun sinyallerini verdi. Bussiness Insider’a sızan bir habere göre, bu politika değişiminin ardından şirketteki üst düzey bir ekip liderinin binlerce çalışana e-posta göndererek şirketin artık ÇEK yaklaşımını “şirket açısından önemli” olarak görmediğini ilan ettiği ifade edilmişti (Colvin, 2024).

Öte yandan Microsoft’un ÇEK İşe Alımı ile ilgili bir kısım taahhütleri de değişmeden kalmıştır. Şirket sözcüsü Jeff Jones’un HR Dive’a verdiği ropörtajdaki “çeşitlilik ve kapsayıcılığa sarsılmaz biçimde odaklanmış durumdayız; beklentilerimizde kararlıyız, hesap verebilirliği öncelikli hâle getiriyor ve bu konuda çalışmaya devam ediyoruz” ifadeleri, şirketin ÇEK yaklaşımından tamamen vazgeçmediği, ancak uzun vadeli planlarına göre “güncellediği” şeklinde okunabilir (Colvin, 2024).

Çeşitli yasal zorluklar ve hatta Beyaz Saray’ın baskısıyla karşı karşıya kalan IBM de, yönetici maaşlarını hesaplarken ÇEK İşe Alımını göz önünde bulunduran bir kurumsal politikadan vazgeçti. IBM sözcüsü Sarah Minkel Mart 2025’te The News & Observer’a gönderdiği e-postada “çeşitliliğin bir tazminat ölçütü olmadığını vurgulamak önemlidir” ifadesini kullanmıştı (Gordon, 2025). Üstüne üstlük IBM’in 2024 yıllık raporunda “çeşitlilik” kelimesi bir kere bile kullanılmadığı gibi “çeşitlilik ve kapsayıcılık” alt bölümü veya “çeşitlilik düzenleyici politikalar” kısmının da tamamen kaldırılmış olduğu görülmektedir. 2016’dan bu yana yıllık raporlarında “çeşitlilik” kelimesine yer veren IBM için bu durum bir ilktir (IBM 2024 Annual Report, 2024).

20 Ocak 2025 tarihinde, ikinci dönemi için göreve geldiği ilk gün Başkan Donald Trump, federal hükümetteki “çeşitlilik, eşitlik, kapsayıcılık ve erişilebilirlik” beklentilerini sona erdiren bir yürütme emri imzaladı.¹² Hatta, 4 Mart 2025’te Kongre’ye yaptığı konuşmada, “tüm federal

¹² Söz konusu yürütme emrine, Amerikan hükümetinin günlük yayın organı “Federal Register” üzerinden ulaşılabilir, bkz.: <https://www.federalregister.gov/documents/2025/01/29/2025-01953/ending-radical-and-wasteful-government-dei-programs-and-preferencing>

hükümette sözde çeşitlilik, eşitlik ve kapsayıcılık politikalarına son verdik (...) ve özel sektör, ordumuz ve ülkemiz artık ‘woke’ olmayacak” ifadelerini kullandı.¹³ Birçok büyük teknoloji şirketi gibi IBM’in de ABD hükümetini bir müşteri olarak gördüğü ve resmi web sitesine göre şirketin Federal hükümetle sözleşmelerinin bulunduğu göz önünde bulundurulursa, ÇEK İşe Alım politikalarından siyasi sebeplerle vazgeçme trendinin devam edeceği öngörülebilir.¹⁴

IBM ile benzer siyasi sebeplerden kaynaklanarak Salesforce şirketi de ÇEK İşe Alımlarını durdurmuştur. Bloomberg’e yapılan açıklamada şirket, her ne kadar eşitlik ve temsil gibi anahtar değerlerini koruduğunu ifade etmiş olsa da gayet anlaşılabilir bir şekilde, şirketin tüketici grupları bu haberle ilgili endişelerini ve tepkilerini online olarak yoğun bir biçimde dile getirmiş, hatta bazıları bu hareketin Salesforce’un gerçek yüzünü gösterdiğini, şirketin aslında sadece nüfuz elde etmek için sosyal sorumluluk çabalarını öven ikiyüzlü bir yapı olduğunu iddia edecek kadar ileri gitmiştir (Semjonova, 2025). Şirketin bu kararının Salesforce’un Hawaii’deki “aile” kavramından esinlenen, topluluk merkezli iş birliği, kapsayıcılık ve destek felsefesi olan ve reklamlarında da sıklıkla işlenen “Ohana”nın sonu anlamına geldiği şeklindeki yorumlara internet üzerinde sıklıkla rastlamak mümkündür (Gonzales, 2023).

Bu verilen örneklerin haricinde de birçok büyük şirket, son dönemde ÇEK politikalarını gözden geçirerek bu alandaki girişimlerini azaltma yoluna gitmektedir. Amazon, Ubisoft ve Meta gibi teknoloji devleri ile Toyota ve Tractor Supply gibi sanayi odaklı şirketler, ÇEK işe alım stratejilerinden geri adım atmaya başlamışlardır. Özellikle Meta, 2023 yılında ÇEK ekibini küçültürken, Zoom ise 2025 başlarında ÇEK ekibini tamamen işten çıkarmıştır. Son olarak, John Deere’in da 16 Temmuz 2024’te benzer bir adım attığı bilinmektedir.¹⁵ Bu değişim, sadece belirli sektörlerde değil, genel anlamda büyük kurumsal yapılarda yaygınlaşan bir eğilime işaret etmektedir.

RHR International şirketinden Cristina Jimenez’in değerlendirmesine göre, “bu eğilim tek bir nedene dayanmamaktadır; her şirketin farklı kaynak ve verimlilik öncelikleri bu kararları şekillendirmektedir” (Colvin, 2024). Ancak dışarıdan bakıldığında, bu kararların ardındaki stratejik iç görümlere ulaşmak kolay değildir. Zira ÇEK programlarının ivme kaybetmesinin, özellikle Donald Trump’ın siyasi sahnede yeniden güç kazanmasıyla paralel bir zaman diliminde gerçekleştiği göz ardı edilmemelidir. Hatta bu süreçte Bank of America, Goldman Sachs, Target ve Walmart gibi önde gelen kurumlar da ÇEK girişimlerini geri plana almak zorunda kalmışlardır (Murray & Bohannon, 2025). Bu durum, kurumsal bir yapı olarak Birleşik Devletler’in sosyal sorumluluk politikalarıyla olan ilişkisini ve siyasi atmosferin bu politikalar üzerindeki etkisini yeniden tartışmaya açmaktadır.

SONUÇ

Son yıllarda şirketlerin ÇEK ilkelerine dayalı işe alım politikalarına yönelmesi, iş dünyasında önemli bir değişimin habercisi olmuştur. Bu yaklaşım, özellikle tarihsel olarak ötekileştirilmiş grupların iş hayatına daha fazla entegre edilmesini hedeflemekteydi. Ancak ÇEK uygulamaları, “woke” kültürüyle özdeşleştirilmeleri nedeniyle yoğun bir toplumsal ve ideolojik tartışmanın içine

¹³ Başkan Trump’ın konuşmasının tam metnine Beyaz Saray’ın resmi yayın organı üzerinden ulaşılabilir, bkz.: <https://www.whitehouse.gov/remarks/2025/03/remarks-by-president-trump-in-joint-address-to-congress/>

¹⁴ IBM ve Federal hükümet arasındaki işbirlikleri için, bkz.: <https://www.ibm.com/industries/federal>

¹⁵ Konuyla ilgili habere şuradan ulaşılabilir, bkz.: <https://edition.cnn.com/2024/07/18/business/john-deere-diversity-inclusion-efforts>

çekildi. Bu tartışmalar, uygulamanın olumlu yönlerini gölgede bıraktı ve toplumsal fayda beklentisi ile kurumsal verimlilik arasında bir çelişkiyi açığa çıkardı.

Postmodernizmin “ötekilik” söylemleri, özellikle kimlik temelli adalet arayışını merkezine alan yapısıyla, son yıllarda şirketlerin benimsediği ÇEK politikalarında somutlaşmıştır. Bu politikalar, tarihsel olarak ötekileştirilmiş grupları iş gücüne entegre etmeyi hedefleyerek sosyal adalet adına önemli bir adım atmış gibi görünse de, uygulamada ideolojik bir araç hâline gelerek performans, verimlilik ve kurumsal istikrar açısından ciddi sorunlara yol açmıştır. Özellikle işe alımlarda liyakatin geri planda kalması, kurum içi çatışmaları ve kalite düşüşünü beraberinde getirirken, bu süreçte işten çıkarmaların da çoğunlukla ÇEK kapsamında işe alınan çalışanları hedef alması, bu politikaların sürdürülebilirliğini tartışmaya açmıştır. ÇEK İşe Alımı’nın, postmodernist “öteki” politikalarıyla kesişen ideolojik altyapısı, şirketler tarafından kimi zaman sendikalaşmayı bastırmak gibi stratejik hedeflerle araçsallaştırılmış; bu da sistemin samimiyetini ve amacını gölgede bırakmıştır.

Amazon’un kurucusu Jeff Bezos’un ÇEK politikalarının sendikalaşma karşıtı stratejilerle ilişkilendirilebileceğine dair söylemleri, bu tartışmayı daha da derinleştirmiştir (Eidelson & Day, 2022). İşçi haklarını savunduğunu iddia eden bir sistemin, örgütlenmeyi ve sendikalaşmayı engellemek için araçsallaştırılması ciddi bir çelişkidir. Bu durum, ÇEK politikalarının yalnızca ideolojik değil, aynı zamanda stratejik bir araç olarak da kullanıldığını göstermektedir.

ÇEK politikalarının en çok eleştirildiği nokta, işe alımlarda liyakatten ziyade etnisite, cinsel yönelim veya inanç gibi kimlik temelli kriterlerin öne çıkması olmuştur. Liyakat ile pozitif ayrımcılık arasında doğan gerilim, temelde “adil rekabet” vaadi ile tarihsel ve sistemik eşitsizliklerin telafisi ihtiyacının çelişkisinden doğmaktadır. Liyakat savunucuları, işe alımda bireysel beceri, performans ve niteliklerin öncelikli olması gerektiğini, aksi hâlde standartların düşeceğini ve tersine ayrımcılığa yol açabileceğini vurgulamaktayken, ÇEK yanlıları ise mevcut “liyakat sistemlerinin” özünde beyaz ve elit gruplara avantaj sağladığını, bu nedenle denk adayların bile farklı sosyal gruplardan oldukları için dezavantajlı kaldıklarını iddia etmektedir. Onlara göre pozitif ayrımcılık, bu sistemsel bariyerleri yıkmak ve gerçek anlamda eşit rekabet zemini yaratmak için gereklidir. Bu nedenle, ÇEK politikalarının etkili olabilmesi için “liyakat” kavramının tanımının yeniden düşünülmesi, objektif ölçütlerin yanı sıra başvuru süreçlerindeki önyargıların da giderilmesi gerektiğini, aksi takdirde ne liyakat ne de eşitliğin tam anlamıyla sağlanabileceğini öne sürmektedirler.

Bu tür uygulamalar, kısa vadede çeşitliliği artırmış olsa da, uzun vadede performans ve verimlilik açısından ciddi sorunlara yol açmıştır. Birçok sektörde nitelik ve yetenek esaslı seçimlerin geri plana atılması, çalışan kalitesinde düşüş ve kurum içi çatışmalarla sonuçlanmaktadır. Sonuç olarak, birçok firma bu deneysel süreci sonlandırarak yeniden yetkinlik ve liyakat temelli işe alım süreçlerine dönmeye başlamıştır.

Bu durumun en çarpıcı örneklerinden biri, son dönemdeki toplu işten çıkarmalarda görülmüştür. ÇEK politikaları çerçevesinde işe alınan birçok çalışanın ekonomik sıkıntılar ya da verimsizlik gerekçesiyle işten çıkarılması, bu yaklaşımı savunan sol eğilimli ideolojilerle çelişmiştir. ÇEK İşe Alımı, teorik olarak ötekileştirmeye mücadele eden bir sistemken, pratikte istihdam güvencesi sunamayan bir yapı hâline gelmiş; bu durum da temelde işçi haklarının savunuculuğunu yapan Amerikan solu içerisinde uygulamanın esasları hakkında yeni bir tartışma başlatmıştır.

Sonuç olarak, ÇEK İşe Alımları iyi niyetli bir sosyal deney olarak başlamış olsa da, uygulamadaki zorluklar ve çelişkiler nedeniyle başarısız olma eğilimindedir. Bu sistem kısa vadede bazı şirketler için olumlu bir imaj ve sendikalaşma karşıtı avantajlar sağlamıştır; ancak uzun vadede verimsizlik, iç gerilimler ve yapısal dengesizlikler doğurmaktadır. ÇEK deneyimi, kurumsal yapılarda ideolojik tercihler ile pratik gereklilikler arasında ince bir denge kurulması gerektiğini bir kez daha göstermektedir.

ÇEK politikalarının geri çekilmesi, Amerikan solu için de önemli bir problem teşkil etmektedir; çünkü bu politikalar, solun uzun süredir savunduğu sosyal adalet, eşit temsil ve yapısal ayrımcılıkla mücadele gibi ötekileştirme karşıtı hedeflerin kurumsal hayattaki somut karşılığı olarak okunmaktaydı. Şirketlerin ÇEK İşe Alımı'ndan uzaklaşması, solun kazanımlarının kalıcı olmadığını ve kimlik temelli politikaların ekonomik kriz ya da siyasi baskı gibi durumlarda hızla göz ardı edilebildiğini ortaya koymaktadır. Bu durum da Amerikan solunun, sistem içindeki reformcu stratejilerle kalıcı bir eşitlik sağlayabileceği yönündeki inancını zedelemekte ve hareketi ideolojik ve pratik açıdan yeniden konumlanmaya zorlamaktadır.

KAYNAKÇA

- Akmeşe, B., Taşcıoğlu, R. (2025). İptal Kültürü Teorisi: İlgili Literatür Üzerine Teorik Bir İnceleme. *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 12(1). 372-386.
- Alahakoon, T., Beatson, A., Keating, B., Mathmann, F., Mortimer, G., Worsteling, A. (2024). Diversity, Equity and Inclusion Statements in Recruitment Materials: A Systematic Review and Research Agenda. *Australasian Marketing Journal*, 32(3), 263-274.
- Ameri, M. Kurtzberg, T. R. (2025). The Language of Inclusion: A Randomized Trial of How DEI Statements Influence Hiring Practices for People with Visible and Invisible Disabilities. *Disability and Health Journal*. 18(1) 8-13.
- Bock, L., Welle, B. (2014). You Don't Know What You don't Know: How Our Unconscious Minds Undermine the Workplace. 02.05.2025 tarihinde <https://blog.google/inside-google/life-at-google/you-dont-know-what-you-dont-know-how/> adresinden alınmıştır.
- Božičević, S. (2024). *Women in Tech Initiative: Empowerment Equals Success*. 04.05.2025 tarihinde <https://ibmix.de/en/blog/women-in-tech-initiative/> adresinden alındı.
- Bunyasi, T. L., Smith, C. W. (2019). *Stay Woke: A People's Guide to Making All Black Lives Matter*. New York: New York University Press.
- Butler, J. (1988). Performative Acts and Gender Constitution: An Essay in Phenomenology and Feminist Theory. *Theatre Journal*. 40(4). 519-531.
- Cengiz, A. (2005). Baudrillard'ın Simülasyon Kuramı ve Küresel (Evrensel) İnsanın Çıkmazları. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*. (21). 117-125.
- Chiou, E. K., Holden, R. J., Ghosh, S., Flores, Y., Roscoe, R. D. (2022). Recruitment, Admissions, Hiring, Retention, and Promotion: Mechanisms of Diversity, Equity, Inclusion (DEI) and Belonging in Higher Education. *Proceedings of the Human Factors and Ergonomics Society Annual Meeting*, 66(1), 135-138.
- Colvin, C. (2024). *Amid DEI Cuts, Microsoft Works to Distinguish Itself from Those Responding to 'woke' Backlash*. 04.05.2025 tarihinde <https://www.esgdive.com/news/dei-cuts-microsoft-woke-backlash/722587/> adresinden alındı.
- Davis, D. M. (2025). *Google Ditches DEI Hiring Goals*. 04.05.2025 tarihinde <https://techcrunch.com/2025/02/05/google-ditches-dei-hiring-goals/> adresinden alındı.

- Eidelson, J., Day, M. (2022). Amazon Pledged Bezos's Attention as Anti-Union Step, Worker Says. 05.05.2025 tarihinde <https://news.bloomberglaw.com/tech-and-telecom-law/amazon-worker-says-company-promised-to-relay-concerns-to-bezos> adresinden alındı.
- Eligon, J., Arango, T., Dewan, S., Bogel-Burroughs, N. (2021). Derek Chauvin Verdict Brings a Rare Rebuke of Police Misconduct. *The New York Times*. 04.05.2025 tarihinde <https://ghostarchive.org/archive/VV5KI> adresinden alındı.
- Everheart, L. (2022). Do Diversity, Equity, and Inclusion (DEI) Initiatives Cause More Harm Than Good?: Extending Research to the Domain of LGBTQ+ Discrimination. *Honors Theses*. 1623.
- Foucault, M. (2008). *Toplumu Savunmak Gerekir*. (Çev. Şehsuvar Aktaş). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Garvey, M., Garvey, A. J. (1986). *The Philosophy and Opinions of Marcus Garvey or Africa for the Africans*. Dover: The Majority Press.
- Genovesi, I. S. (2016). Otherness And Deconstruction in Jacques Derrida. *International Journal of Social Sciences and Interdisciplinary Studies*. (1)2. 4-10.
- Gonzales, P. (2023). *Is the Salesforce Ohana Dead?*. 05.05.2025 tarihinde <https://www.pablogonzalez.io/is-the-salesforce-ohana-death/> adresinden alındı.
- Google Diversity Annual Report. (2024). 04.05.2025 tarihinde <https://kstatic.googleusercontent.com/files/819bcce604bf5ff7fd3911fc2f741ae977c2bdd4b79ef528cb2f622c2aaa303a4b7f9d381009332f57f10e2981566a66de6707223e84cf514a3877cae2e4059c> adresinden alındı.
- Gordon, B. (2025). *Red Hat Parent IBM Drops DEI Hiring Incentive, Erases Diversity from New Annual Report*. 04.05.2025 tarihinde <https://www.newsobserver.com/news/business/article301843424.html> adresinden alındı.
- Gregory, L. (2024). Microsoft's Mission Statement & Vision Statement (An Analysis). 04.05.2025 tarihinde <https://panmore.com/microsoft-corporation-vision-statement-mission-statement-analysis> adresinden alındı.
- IBM 2024 Annual Report. (2024). 04.05.2025 tarihinde <https://www.ibm.com/downloads/documents/us-en/1227c12d3a38b173> adresinden alındı.
- Kartal, F. (2015). Julia Kristeva: Öznellik ve Psikanaliz. *Günümüzde Yeni Siyasal Yaklaşımlar III: Kadın ve Siyaset - Kültür - Toplum - Eylem içinde*. (Ed. Hilal Onur İnce). Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Koh, S. A. (2022). "Cancel Culture" and Criminal Justice. *Hastings Law Journal*. Boston University School of Law. 74(79) 80-122.
- Kruppa, M. (2025) *Google Kills Diversity Hiring Targets*. The Wall Street Journal. 04.05.2025 tarihinde <https://www.wsj.com/tech/google-kills-diversity-hiring-targets-04433d7c> adresinden alındı.
- Laclau, E.; Mouffe, C. (2014). *Hegemony and Socialist Strategy Towards a Radical Democratic Politics*. Londra: Verso.
- Lebedev, E. (2023). Jordan Peterson: They Worship at Altar of the Left Because They Don't Know What Stalin was Like. *The Standard*. 02.05.2025 tarihinde <https://www.standard.co.uk/news/uk/jordan-peterson-freedom-of-speech-cancel-culture-b1120483.html> adresinden alınmıştır.
- Lowry, R. (2023). Woke Rewrites of "Charlie and the Chocolate Factory", Bond, Other Classics: Foolish and Sinister. *New York Post*. 03.05.2025 tarihinde

- <https://nypost.com/2023/02/28/woke-rewrites-of-classic-books-foolish-and-sinister/> adresinden alındı.
- Lyotard, J. F. (1988). *The Differend: Phrases in Dispute*. (Çev. Georges Van Den Abbeele). Minnesota: University of Minnesota Press.
- Microsoft Global Diversity & Inclusion Report. (2024). 04.05.2025 tarihinde https://cdn-dynmedia-1.microsoft.com/is/content/microsoftcorp/microsoft/dni/documents/presentations/microsoftcorp_gdi_report_2024_final.pdf adresinden alındı.
- Murray, C., Bohannon, M. (2025). IBM Reportedly Walks Back Diversity Policies, Citing ‘Inherent Tensions’: Here Are All The Companies Rolling Back DEI Programs. *Forbes*. 05.05.2025 tarihinde <https://www.forbes.com/sites/conormurray/2025/04/11/ibm-reportedly-walks-back-diversity-policies-citing-inherent-tensions-here-are-all-the-companies-rolling-back-dei-programs/> adresinden alındı.
- Parker, K., Horowitz, J. M., Anderson, M. (2020). Amid Protests, Majorities Across Racial and Ethnic Groups Express Support for the Black Lives Matter Movement. *Pew Research Center*. 03.05.2025 tarihinde <https://www.pewresearch.org/social-trends/2020/06/12/amid-protests-majorities-across-racial-and-ethnic-groups-express-support-for-the-black-lives-matter-movement/> adresinden alındı.
- Parker, M. (2023). *How We’re Building a Culture of Respect at Google*. 02.05.2025 tarihinde <https://blog.google/outreach-initiatives/diversity/google-diversity-annual-report-2023/> adresinden alındı.
- Poojar, N. B. (2025). *Cultural Marxism: The War on Consciousness*. New Delhi: Prabhat Prakashan.
- Ramaswamy, V. (2021). *Woke, Inc. Inside Corporate America’s Social Justice Scam*. New York: Center Street.
- Saghafi, K. (2010). *Apparitions - Of Derrida’s Other*. New York: Fordham University Press.
- Sailer, J. (2023). Diversity Statement, Then Dossier: The Rise of DEI Cluster Hiring in Higher Education. *National Association of Scholars*. 8-60.
- Salesforce Staff. (2024). *Salesforce Ohana and Hawaiian Culture: Embracing Community*. 03.05.2025 tarihinde <https://www.salesforce.com/blog/salesforce-and-hawaii/> adresinden alındı.
- Sardar, Z. (1998). *Postmodernism and the Other: The New Imperialism of Western Culture*. Londra: Pluto Press.
- Semjonova, S. (2025). *Salesforce Has Halted Its Diversity Targets: What Does This Mean?*. 05.05.2025 tarihinde <https://www.salesforceben.com/salesforce-has-halted-its-diversity-targets-what-does-this-mean/> adresinden alındı.
- Siegel, A. L. (2024). *Our 2024 Annual Equality Update*. 03.05.2025 tarihinde <https://www.salesforce.com/news/stories/annual-equality-update-2024/> adresinden alındı.
- Smith, B. (2019). *Standing Up for Every Dreamer*. 04.05.2025 tarihinde <https://blogs.microsoft.com/on-the-issues/2019/11/08/standing-up-for-every-dreamer/> adresinden alındı.
- Soukup, S. R. (2023). *The Dictatorship of Woke Capital: How Political Correctness Captured Big Business*. New York: Encounter Books.
- Thomas, D. (2004). Diversity as Strategy. *Harvard Business Review*. 82. 98-108.
- Trahan, M. R. (2023). Integrating DEI Strategies into Talent Acquisition to Recruit and Retain Women of Color in Information Technology. *Doctoral Dissertations and Projects*. 4907.

- Treisman, R. (2021). Nearly 100 Confederate Monuments Removed in 2020, Report Says; More Than 700 Remain. *NPR*. 03.05.2025 tarihinde <https://www.npr.org/2021/02/23/970610428/nearly-100-confederate-monuments-removed-in-2020-report-says-more-than-700-remain> adresinden alındı.
- Valentine, R. C. (2024). *Progressive Liberalism and Neoliberalism in American Politics: The Heterodoxical Imperative*. Londra: Palgrave MacMillan.
- Zimmer, B. (2017). “Woke”, From a Sleepy Verb to a Badge of Awareness. *The Wall Street Journal*. 03.05.2025 tarihinde <https://www.wsj.com/articles/woke-from-a-sleepy-verb-to-a-badge-of-awareness-1492183857> adresinden alındı